

Torbágyi Péter

MAGYAR KIVÁNDORLÁS
LATIN-AMERIKÁBA
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

Szeged

**Magyar kivándorlás Latin-Amerikába
az első világháború előtt**

**Szegedi Tudományegyetem
Történettudományi Doktori Iskola
Modernkori Program**

Torbágyi Péter

**Magyar kivándorlás
Latin-Amerikába
az első világháború előtt**

**Szeged
2009**

A kötet a **Magyar Fejlesztési Bank**
támogatásával jelent meg.

Szerkesztette:
Anderle Ádám

Szakmai lektor:
Dr. Csikós Zsuzsanna egyetemi docens

ISBN 978-963-482-937-9

©Torbágyi Péter

Könyvünk a Szegedi Tudományegyetem
„Hispan világ története” PhD-program
gondozásában jelent meg.

Szeged
2009

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
A MAGYAR JELENLÉT KEZDETEI	9
Hipotézisek és tények az identitástudat megőrzéséhez	10
Latin-Amerika első hírnökei	14
Megnyílnak a gyarmatok kapui	21
A MODERN VÁNDORMOZGALMAK ELSŐ HULLÁMAI	27
Sztereotípiák és a bevándorlás	28
Katonai emigráció	30
Bányászok	56
Cigányok	60
Örömlányok	75
Osztrák-magyar kolóniák	85
ADATTÁR	125
Tengerentúli kivándorlással kapcsolatos magyar törvények és rendeletek	126
Bevándorlással és kolonizációval kapcsolatos latin-amerikai törvények és rendeletek	145
Bilaterális és diplomáciai kapcsolatok áttekintése	158
ÖSSZEFOGLALÁS	237
BIBLIOGRÁFIA	242
Levéltári források	242
Folyóiratok	243
Forrásművek és feldolgozások	243
Cikkek és tanulmányok	258

BEVEZETÉS

A latin-amerikai magyar jelenléte vizsgálva öt, egymástól viszonylag jól elkülöníthető korszakot lehet megkülönböztetni: a gyarmati korszakot, a modern vándormozgalmak első világháborúval bezáruló első, majd a két világháború közti második korszakát, végül a második világháború utáni DP-k, azaz hontalan személyek, és az 1956-os forradalmat követő politikai emigrációk korszakát.

A szerző doktori kutatása a fent említett összes korszakot érintette, majd disszertációjában a modernkori vándormozgalmak migrációs irányainak változására fókuszálva az első három korszak feldolgozása mellett döntött. Bár jelen munka a Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola „Hispán világ története” alprogramjának doktori sorozatában kerül publikálásra, a szerző a két évvel ezelőtt bemutatott disszertáció egésze helyett, terjedelmi korlátok miatt csupán az értekezés első fele, azaz az első világháborúval bezáruló két korszak bemutatása mellett döntött. A választást indokolta az is, hogy ez az a korszak, melyre vonatkozó ismereteink leginkább hiányosak, annak ellenére, hogy a magyar történetírás már a korai időktől kezdve számos munkában foglalkozott a régió magyar jelenlétének korai emlékeivel.

Ezen kutatások két fő vonulata a magyar jezsuiták és a Kossuth-emigráció történetét tanulmányozta, de több munka is kísérletet tett a legkorábbi magyar vonatkozású adatok felkutatására. Az így előkerült ismeretek zöme egy témát önállóan, vagy több témát egymástól függetlenül feldolgozó tanulmányban került publikálásra, mellyel szemben jelen összefoglaló munka egyrészt a korábbi kutatások eredményeit mutatná be, másrészt pedig számos, eddig nem kutatott téma feldolgozásával azt kiegészítené, és esetleg korábbi adatokat más megvilágításba helyezne.

A tanulmány a téma vizsgálatakor két fontos kérdésre próbál választ találni. Egyrészt kísérletet tesz azon korai életutak bemutatására, melyek művelődéstörténeti hozadékkal befolyással lehettek a korabeli magyar társadalom Latin-Amerika képére. Majd a kivándorlás tömegessé válásával egyre nagyobb hangsúlyt kíván helyezni azon csoportok bemutatására, melyek a latin-amerikai társadalom széles köreiből megismertették a *magyar* nevet, s ezáltal befolyással

lehetek környezetük formálódó, vagy esetleg már létező magyarságképére, mely a vizsgálandó korszakon túlmutatva a magyar kivándorlás egészére is hathatott.

A tanulmány igen fontos részét képezik a magyarországi ki- és a fontosabb latin-amerikai országok bevándorlási törvényeit, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia és a latin-amerikai országok közti kétoldalú kapcsolatokat bemutató fejezetek, melyek a feldolgozandó téma jellegéből adódóan kronologikus formában kerülnek bemutatásra.

A MAGYAR JELENLÉT KEZDETEI

HIPOTÉZISEK ÉS TÉNYEK AZ IDENTITÁSTUDAT MEGŐRZÉSÉHEZ

Mint minden közösség, úgy a latin-amerikai magyarság életében is rendkívül fontos szerepet tölt be identitástudatának megőrzése. Külföldön – így az ebben a térségben élő magyar közösség esetében is – ennek egyik szála az anyaországi kultúra, nyelv és hagyomány ápolása felé mutat. Ugyanakkor két egymástól jól elkülöníthető természetes folyamatként jelentkezik a közösség történetének állandó kutatása is, azaz annak felderítése, hogy mikortól eredeztethető bármilyen magyar jelenlét Latin-Amerikában vagy az adott közösség új hazájában, és hogy ezen közösségek születése mikorra nyúlik vissza a múltba.

Az előbbi kapcsán természetesen sok meghökkentő elmélet született, hiszen a legmerészebbek már Kolumbusz környezetében magyarokat leltek fel. De természetes, hogy például sok újonnan Argentínába érkezett és a spanyol nyelvet nem beszélő kivándorlóban felmerülhetett a Garay-féle elmélet is. Ugyanis az új hazájuk történetével ismerkedő magyarok rendre összetalálkoztak Buenos Aires alapítójának furcsa, magyar hangzású nevével. Így lett a „visszamagyarosítás” után az argentin történelem egyik legismertebb alakjából, Juan de Garayból Garay János. Figyelembe véve a magyar nevek egyedi hangzását, az elmélet egészen logikusnak hangozhatott addig, míg a spanyol nyelvet és kultúrát minimális szinten meg nem ismerték ezen bevándorlók, felfedezve, hogy a spanyol nyelvterületen is rendkívül elterjedt a baszk eredetű Garay név.¹

Hasonló problémát vet fel egy másik hipotézis is, mely szerint a mai Buenos Aires partjaihoz 1520-ban érkező Magellán-expedíció Concepción nevű hajójának tűzmestere egy Varga János nevű magyar volt, ugyanis a Varga családnév a Garayhoz hasonlóan szintén nagyon gyakori volt a spanyol nyelvterületen. Az utóbbi elmélet kapcsán azonban fontos elmondanunk azt is, hogy a feltételezés nem csupán a családnév magyar hangzásán alapul, hanem azon a valószínű tényen is, hogy a Magellán-expedíció egyik fő mecénása a magyar származású Maximilianus Transylvanus volt.²

¹ Balázs Dénes: *Argentína, Uruguay*. Budapest, 1987. 81.

² Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában, 1519-1900*. Buenos Aires, 1978. 29–40. és Bueno, Salvador: *Cinco siglos de relaciones entre Hungría y América Latina*. Budapest, 1977. 88.

Ráadásul nem sokkal később egy német zsoldos, Hans Staden, második dél-amerikai útja után, 1557-ben, az Amazonas és a Río de la Plata folyók ölelte vidékről közölt térképén a La húngara elnevezést használta a mai Brazília legnagyobb beltengerének jelölésére.³ Később a spanyol gyarmatok részét képező La húngara vidéke portugál fennhatóság alá került, a beltenger pedig a Patos-lagúna nevet kapta. Mindazonáltal a XIX. század végéig a köznyelv megőrizte a területtel kapcsolatosan a Pequenha Hungria és az Hungria do Brazil, azaz Kis Magyarország és Brazíliai Magyarország elnevezéseket, amit Brazíliában jártakor az 1848/49-es magyar emigráns, Geöcze István is lejegyzett.⁴ Tekintve, hogy Staden térképén más nemzettel kapcsolatos elnevezés nem található, feltételezhető, hogy valamely felfedező, vagy a térséget is érintő Magellán-expedíciót támogató, előbb említett Maximilianus Transylvanus iránti tiszteletből kereszteltek a lagúnát La húngarának.⁵

De feltűntek olyan elméletek is, melyeket nem egy egyszerű félreértés teremtett. Ugyanis ezek általában olyan személyektől származtak, akik bizonyos humán ismeretekkel is bírtak, és ennek révén ezeket tudományos elméletek szintjére kívánták emelni. Közülük az Argentínában is élt nyelvész, Csöke Sándor esete jól összeegyeztethető a nemzeti emigráció azon törekvésével, mely az anyaország támogatása híján egyfajta önigazolásképpen, a latin-amerikai magyar múlt kutatásába kezdett. Csöke egy 1969-es munkában a perui aymara és kecsua nyelveket próbálta az ural-altáji nyelvekkel rokonítani.⁶ De nem ez volt az egyedüli ilyen elmélet, mert a közelmúltban a Mexikóban élő magyar származású Marian Horn Windisch de Puer a maya és a magyar nép nyelvében fedezett fel rokon vonásokat.⁷

Ám nem csak nyelvészeti hipotézisek láttak napvilágot. Ismert olyan feltevés is, mely szerint 1500-ban magyar pálosok vettek részt Alvares Cabralnak, Brazília felfedezőjének az expedíciójában.⁸ Az amerikai magyarság egyik legismertebb kutatója, az Argentínában is élt Ács Tivadar pedig arról írt egyik mun-

³ Staden, Hans: *Duas viagens ao Brasil*. São Paulo, 2000. és *Antwoorde vande Heeren Staten Generael, op ende tegens't versoeck wegens den Koninck van Portugal*. Shiedam, 1664.

⁴ Geöcze István: *Utazás Brazíliába és vissza*. 1. kötet, Pest, 1869. 58.

⁵ Szabó: *Magyar múlt...* 29–40. Lásd még: *América Húngara* (ed. Ádám Anderle) Szeged, 1992.

⁶ Csöke Sándor: *Perui aymará és quechua nyelvek uralaltáji nyelvi rokonsága*. Buenos Aires, 1969.

⁷ Windisch de Puer, Marian Horn: *El secreto de la palabra*. México, 2004.

⁸ Ónody Olivér: Adalékok a brazil-magyar kapcsolatokhoz. In: *Bécsi Napló*, 1992/6. 9.

kájában, hogy magyar pálosok a kezdeti időktől bekapcsolódtak az Indiák evangelizációjába, minek máig látható mementói a paraguayi Cerro Polilla hegységben talált barlangfeliratok, melyek a pilisi barlangokban élt pálos remeték által használt rovásíráshoz hasonlatosak.⁹

Ács Tivadar mellett a régió másik nagy magyarság-kutatója, az ugyancsak Argentínában letelepedett Szabó László is a XVI. századig nyúlt vissza, de történeti forrásokra alapozott elmélete már sokkal valószínűbbnek látszik. Állítása szerint az Inka Birodalom meghódításáért harcoló Francisco Pizarro maroknyi csapatának megerősítésére toborzott 1600 fős zsoldos seregben, melyet a perui vállalkozás vezetőjének öccse, Hernando Pizarro vezetett, sok más nemzet képviselői mellett magyar zsoldosok is feltűntek. Erről Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés spanyol udvari történész 1547-ben megjelent *Historia general y natural de las Indias* című könyve tanúskodik, amely az inka főváros, Cuzco 1538-as elfoglalásában résztvevő seregek kapcsán leszögezte, hogy „*egyetlenegy sem hiányzik itt mindazon nyelvek közül, amelyeket a világ keresztény országaiiban beszélnek, mint Itáliában, Németországban, Skóciában és Angliában, és vannak itt franciák, magyarok, lengyelek, görögök és portugálok, és minden más nemzetiségűek Ázsiából, Afrikából és Európából...*”¹⁰

Oviedo ezen kijelentése igen fontos, ugyanis felveti annak elvi lehetőségét, hogy a Habsburg-ház által rövid időre a magyar területekkel egyazon birodalom részét képező spanyol gyarmatokon esetleg magyar zsoldosok is feltűntek. Maga Zrínyi Miklós a törökök elleni harc sikertelenségétől elkeseredve is eljátszik a brazíliai kolonizáció gondolatával *Az török áfium ellen való orvosság* című híres, 1661-es írásában: „*Tekintsünk csak a mostani nyomorult állapotunkra, és jól consideráljuk. Most ha valami csak megrezzenik is a török részéről, futunk ide s tova, vizeken által, havasokon által, ki imide, ki amoda, minden remediumunk csak a másoktól való segítségkoldulás, nincs magunknak népünk, kivel occurálhassunk a veszedelemnek, nincs egy emberünk, akit hova tehetnénk.*”

⁹ Kurucz Ladislao: *Los húngaros en la Argentina*. Buenos Aires, 1999. 11-12.; Kisbán Emil: *A magyar pálosrend története*. Budapest, 1938. 65–67. és Ács Tivadar: *Magyar pálosok voltak Délamerika első térítői*. In: *Nemzeti Újság*, 1934.05.17.

¹⁰ Fernández de Oviedo, Gonzalo: *Historia general y natural de las Indias, islas y tierra-firme del mar oceano*. Madrid, 1852. 222-223. és Szabó: *Magyar múlt...* 26.

Boldog Isten, hiszen nagy vilitas ez; s mi vagyunk a magyarok? mi magyarok? De bár azoknak ne mondjuk magunkat. Ha Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélyt elvesztjük, ne is hadakozzunk bár azután, hanem avagy most avagy sohasem; fussunk ki az országbul, ha eztet resteljük. Ugy hallom Braziliában elég pusztá ország vagyon; kérjünk spanyol királytul egy tartományt, csináljunk egy coloniát, legyünk polgárrá.”¹¹

Hogy a későbbiekben sokáig mégsem találkozunk az ide tévedt magyarokról szóló forrásokkal, annak az egyik magyarázata Szabó szerint talán az lehet, hogy a magyarok, hasonlóan más nemzetiségekhez, az Indiákon magukat spanyoloknak vallották, ahogy ezt Pedro Cieza de León, spanyol katona és krónikaíró az ott élő európaiakról mondja: „*Idegenek ezek, akik itt járnak, dacára annak, hogy mind spanyoloknak mondják magukat...*”¹²

A Habsburg közös múltnak egyébként kézzelfogható emlékei is vannak. Ugyanis 1568-ban II. Fülöp felesége, Anna ausztriai hercegnő Új-granadai Alkiryáság székhelyének, Santa Fe de Bogotá városának ajándékozta Árpád-házi Szent Erzsébet koponyacsont-ereklyéjét, melynek hírére a helyi előljárók a várost a magyar szent védelmébe ajánlották, és fogadalmat tettek, hogy minden év november 19-én nagymise és körmenet keretében megemlékeznek a bogotai főegyházmegye védőszentjéről. Az ereklyét a bogotai székesegyházban helyezték el, ahol a fogadalomhoz híven a mai napig minden évben megtartják a november 19-i körmenetet, sőt, az idők során a katedrális Szent Erzsébet-kápolnájában¹³ található, Murillo által a magyarországi szentről festett kép másolatához is egyre több csodálatos történet fűződik, s ezzel együtt a magyar szent kultusza is tovább virágzik e távoli földrészen.¹⁴

A korábbiakhoz hasonlóan misztikusnak hangzik Berzeviczy Sebestény esete is, ráadásul ennek népszerűsítése egy perui újságíró, Antonio Vergara Collazos nevéhez fűződik. E szerint az 1780-ban kirobbanó II. Túpac Amaru-felkelésben a spanyolok az 1579-ben kivégzett utolsó inka, Felipe Túpac Amaru

¹¹ Zrínyi Miklós összes versei. Budapest, 1958. 675-676.

¹² Pedro Cieza de León 1531 és 1548 között Peruban élt. Szabó: *Magyar múlt...* 26.

¹³ Bogotá városának alapítója, Gonzalo Jiménez de Quesada y Rivera földi maradványait is ebben a kápolnában helyezték végső nyugalomra.

¹⁴ Juan Rodríguez Freyle, Felipe Pérez: *Conquista i descubrimiento del nuevo Reino de Granada, de las indias occidentales del Mar Océano, I Fundación de la Ciudad de Santa Fé de Bogotá*. Bogotá, 1859. 83.; Posada, Eduardo: *Narraciones: Capítulos para una historia de Bogotá*. Bogotá, 1906. 260. és *Encyclopaedia Hungarica*. 1. kötet, Calgary, 1992. 235-236.

egyenesági leszármazottai ellen indított hajtóvadászatát, legközelebbi egyenesági rokonként, a felkelést vezető José Gabriel unokaöccse élte túl, aki, mint a család utolsó férfi tagja, nevét Túpac Amarura változtatta, és életét féltve felesége és öregedő apósa, Berzeviczy Sebestyén társaságában Itáliába menekült. Hogy az 1698-ban Magyarországon született Berzeviczy Sebestény hogyan és miért vándorolt e távoli spanyol gyarmatra, azt nem tudni, így csak annyi biztos, hogy itt egy előkelő indián nőt vett feleségül, majd a tőle született lányát éppen ahhoz az inka nemeshez adta, aki később a sors különös szeszélye folytán Túpac Amaru örököse lett.

De a történet magyar vonatkozása ezzel még nem ért véget. Berzeviczy Sebestyén ugyanis, miután a spanyolok nem mondtak le a család teljes kiirtásáról, és végeztek vejével, úgy döntött, hogy lányát és az időközben született unokáját, Antoniót mentve visszatér velük Magyarországra. De úgy látszik, a felvidéki Nedec várában sem voltak teljes biztonságban, hisz Berzeviczy lánya, Umina is rejtélyes gyilkosság áldozata lett. Így az ekkor már majd százéves Berzeviczy, halála előtt, hogy unokáját, az utolsó inkát mentse, örökbe adta rokonának, Waclaw (László) Benesz Berzeviczynek, aki Krumlovba vitte, és ott Antonio Waclaw néven újra anyakönyvezette. Berzeviczy unokája, Antonio nem igen vett tudomást származásáról, és ahelyett, hogy visszatért volna a spanyol gyarmati uralmat lerázó hazájába, Lengyelországban alapított családot. Vergara Collazos szerint azóta is ott élnek az utolsó inkák, akikben máig csörgedezik a Berzeviczyek magyar vére.¹⁵

LATIN-AMERIKA ELSŐ HÍRNÖKEI

Mіндеzen teóriák és elméletek mellett azonban az első olyan magyarokból álló csoport, melynek latin-amerikai jelenlétéhez kétség sem fér, a jezsuiták voltak. Köztük viszont számos olyan személy akadt, akinek a jezsuita rend és a

¹⁵ Vergara Collazos, Antonio: *Cuando las historias se juntan: América y Europa a través de Túpac Amaru*. Lima, 1975. 9-26.; Vergara Collazos, Antonio: *Los Túpac Amaru en Europa*. Barcelona, 1981.; Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged (Továbbiakban: Vasváry) B3/a:62. és Bueno: *Cinco siglos...* 244–248.

kor jellegéből fakadóan nemzetisége nem tisztázott, és egyes horvát, magyar és osztrák kutatók által vitatott.

1664-ben az Indiák Tanácsa engedélyezte a jezsuita rendnek külföldi, tehát nem spanyol misszionáriusok belépését az egyébként idegenek elől teljesen zárt, vagy legalábbis elzárni kívánt Spanyol-Amerikába. Így juthatott az első külföldi jezsuita misszionáriusok között Új-Spanyolország Alkirályságba a magyar Rátkay János is, aki pár évvel később, 1684-ben hunyt el a tarahumara indiánok lakta Carichic misszióban. Két általa írt levél – melyeket 1728-ban nyomtatásban is megjelentettek – számít a magyar szemtanúk által Latin Amerikáról írt legrégebbi ismert forrásnak.¹⁶ Pontosan ötven évvel Rátkay Mexikóba érkezése után a rend újabb magyar misszionáriust küldött Új-Spanyolországba. Koncság Nándort az akkor még jobbára feltáratlan Kaliforniába irányították, majd 1753-ban az egész rendtartomány vizitátorává nevezték ki, és így lehetősége nyílt Mexikó egyéb részeinek megismerésére is. Koncság kiemelkedő életútjának emlékét őrzi az általa alapított és máig lakott két misszió, a Nuestra Señora de los Dolores és a Santa Gertrudis, illetve a Kaliforniai-félsziget északi részére tett utazása nyomán írt naplója és híres Kalifornia-térképe, mely bebizonyította, hogy a korábbi hiedelmekkel szemben Kalifornia nem sziget, hanem félsziget.¹⁷

1724-ben érkezett az andao indiánok által lakott Marañon folyó vidékére a komáromi születésű Brentán Károly, akit 1732-ben a San Regis de Yameos misszió vezetőjévé nevezték ki. Brentánnak lehetősége nyílt a még vad, yameo indiánok lakta területek bejárására, ahol hat nagyobb falvat alapított. Közülük San Juan Francisco Regis és San Simon ma is lakott település. 1744-ben munkája elismeréséül a quitói rendtartomány provinciálisává nevezték ki. Később a jezsuita hagyomány „utazó provinciális”-ként emlegette őt, mivel hivatala során a tartomány történetében először gyalogszerrel végiglátogatta a hozzá tartozó összes missziót, sőt, útja során több iskolát is alapított, melyek közül a kolumbi-

¹⁶ Stöcklein, Joseph: *Der neue Welt-Bott mit allerhand Nachrichten deren Missionären S. J.* Núm 28. Augsburg, 1726. 77-81.

¹⁷ Ortega, José de: *Apostolicos afanes de la Compañia de Jesus, escrito por un padre de la misma sagrada religion de su provincia de Mexico.* México, 1944. 391-429.; Venégas, Miguel: *Noticias de la California y de su conquista temporal y espiritual hasta el tiempo presente: sacada de la historia manuscrita.* 3. vol., México, 1943-1944. 91-120. és Alegre, Francisco Javier: *Historia de la compañía de Jesus en Nueva-España.* 3. vol., México, 1842. 286-287.

ai Popayán városban 1745-ben alapított intézmény, az Academia de San José, még ma is működik.¹⁸

Hivatalának lejártaival a rendtartomány római prokurátorává nevezték ki, ám Brentán Károly ahelyett, hogy a Rómába való utazáshoz az egyszerűbb, Panamán át vezető tengeri hajútatót választotta volna, ismét hatalmas vállalkozásba fogott, és ismereteink szerint az első magyarként, kalandos körülmények között végighajózta az Amazonast, hogy aztán a brazil partoktól az óceánt átszelve folytassa útját Itália felé. Brentán az Indiákon eltöltött három évtizedes működése alatt hatalmas mennyiségű jegyzetet készített a Marañon, illetve az Amazonas vidékének földrajzi és természeti viszonyairól, valamint az ott élő indián törzsek szokásairól, melyekből Európába való érkezése után egy könyvet szeretett volna megjelentetni *Loyolaei amazonici* címen, de 1752. november 18-án Genova környékén bekövetkezett hirtelen halálakor az értékes kézirat – egy mellékletét képező térképet kivéve – nyomtalanul eltűnt.¹⁹

A Brentán halálát követő évben érkezett Quitóba a hradischi születésű Lyró Ignác, akinek a jezsuiták Spanyol-Amerikából való kiűzéséig végzett másfél évtizedes misszionáriusi tevékenységéről nem igazán rendelkezünk bővebb információval. Az egyedüli Lyróval kapcsolatos ismert írásos emlék egy általa 1757-ben Quitóban írt levél, mely később Európában nyomtatásban is megjelent. Ennél is kevesebbet tudunk a kolozsvári születésű gróf Haller Ferencről, akit quitói tartózkodása alatt, tisztázatlan körülmények között, a chollo indiánok öltek meg.²⁰

A Perui Alkirályság területén elsőként Rér János kezdte meg működését, akit tizenhat éves missziós munka után, 1746-ban Limába helyeztek át, ahol a híres Colegio San Martín matematika tanára lett, és megbízást kapott a *Conocimientos de los Tiempos* tudományos folyóirat publikálására.²¹ Áthelyezé-

¹⁸ Jouanen, José: *Historia de la Compañía de Jesús en la antigua provincia de Quito, 1570-1774*. Quito, 1943. 215. és Rodríguez Cruz, Agueda María: *Salmantica docet: la proyección de la Universidad de Salamanca en Hispanoamérica*. Salamanca, 1977. 430.

¹⁹ Tobar Donoso, Julio: *La Iglesia, modeladora de la nacionalidad*. Quito, 1953.; González Suárez, Federico: *Historia general de la República del Ecuador*. 7. vol., Quito, 1903; Szabó: *Magyar múlt...* 51–52. és Balázs Dénes: *Magyar utazók Amerikában*. Budapest, 1995. 57–60.

²⁰ Szabó: *Magyar múlt...* 53–55.

²¹ Zakarjás János és Fáy Dávid délamerikai jezsuita misszionáriusok úti levelei (1749-1756). In: *Földrajzi Közlemények*, 1910. 225. és Valdizán, Hermilio: *Apuntes para la bibliografía médica peruana*. Lima, 1928. 131-133. és 149.

sének évében Limában hatalmas földrengés pusztított, így a Perui Alkirályság egyik legnevesebb kozmográfusaként számontartott, és kitűnő mérnöki ismeretekkel rendelkező Rér Jánosnak a város újjáépítésében is komoly szerep jutott. Az ő nevét dicséri a limai székesegyház máig álló mennyezetének újjáépítése, de neki tulajdonítják a mára már a Nemzeti Panteon épületeként szolgáló limai San Carlos-templom, valamint az Iglesia de las Huérfanas és az Iglesia del Logicado tervezését is.²²

1751-ben érkezett Peruba a selmecebányai Éder Xavér Ferenc és a nagyszombati Zakarjás János jezsuita páter, akik a már egy ideje itt tartózkodó győri Reyter Józsefhez hasonlóan a mai Bolívia nyugati részén található Mojos tartományban kezdték meg működésüket. Itt végzett missziója alatt mind Zakarjás, mind Éder komoly jegyzeteket készített a Mamore folyó vidékéről, melyek nemcsak művelődéstörténeti, hanem néprajzi szempontból is igen nagy jelentőséggel bírnak.²³ Így például Éder Xavér Ferenc hosszú éveken keresztül készített jegyzetei, melyek elsőként 1791-ben Makó Pál apát gondozásában, majd később számos idegen nyelven külföldön is megjelentek, máig a legfontosabb forrásnak számítanak a terület néprajzi kutatása számára.²⁴

A XVIII. századra a gyors portugál gyarmati hódítás miatt felvetődött a Spanyolország és Portugália közt 1494-ben kötött tordesillasi szerződés felülvizsgálása, és megindult az új, sok helyütt máig érvényben lévő határvonal felmérése. Ebbe a munkába kapcsolódott be a horvátországi Kotáriban született Szentmártonyi Ignác jezsuita páter, akit V. János portugál király kozmográfusként szerződtetett. A Brazíliába 1749-ben érkezett Szentmártonyi egy évtizedes munkájáról csak hézagos információval rendelkezünk, mivel a feladat kényes jellege miatt az expedícióban részt vevők számára még a levelezés is tiltott volt. Mindenesetre Visconde de Porto Seguro brazil történész és Serafin Leite brazil író kutatásai alapján az megállapítható, hogy Szentmártonyi

²² Szabó: *Magyar múlt...* 55.

²³ Gyarmati, János - Borsányi, László – Fözy, Vilma: *Viajeros húngaros en América. Objetos de etnografía y arqueología americanos en museos húngaros.* In: *Anales del Museo de América*, 1997/5. 103–116.; Zakarjás János kéziratos levelei budapesti Egyetemi Könyvtár Kaprinai-gyűjteményében (Továbbiakban: BEK Kaprinai) B. tom. VI. no. 76. és A. tom. XXX no. 15.; Szinnyi József: *Egy magyar hittérítő útiélményei a múlt század derekán.* In: *Földrajzi Közlemények*, 1876. 332–341. és Zakarjás János és Fay Dávid... 115–128 és 215–236.

²⁴ Éder, Xaver Ferenc: *Descriptio provinciae Moxitarum in Regno Peruano.* Buda, 1891. és Eder, Francisco J.: *Breve descripción de las reducciones de Mojos.* Cochabamba, 1985.

expedíciója a Madeira völgyétől a Paraguay folyóba ömlő Jaura közötti területet, azaz a mai Rondônia és Mato Grosso államok Peruval és Bolíviával határos vad vidékeit, illetve a Rio Negro őserdeit kutatta fel.²⁵

De Szentmártonyi Ignácra és a quitói rendtartományból az Amazonason végighajózó Brentán Károlyon kívül más magyar jezsuiták is megfordultak ebben az időben Brazíliában. Ugyanis 1753. július 16-án Fáy Dávid Alajos, Szluha János és Kayling József magyar jezsuita misszionáriusokból álló csoport érkezett a maranhãoi São Marcos öblbe torkolló folyók mentén létesített missziós állomásokra, ahol aztán hosszú évekig teljesítettek térítői szolgálatot.

Igaz, Brentánhoz hasonló nagyobb összefoglaló munkára egyikük sem vállalkozott, mégis, Szluha János és a maranhãoi kollégium tanárává kinevezett Fáy Dávid levelei betekintést nyújtanak mind a gyarmati Brazília, mind a brazíliai jezsuita missziók életébe.²⁶ Szluha például már 1755-ben említést tett leveleiben az egyre erősödő jezsuitaellenes hangulatról, amely 1760-ban hágott tetőfokára, amikor is Sebastião José de Carvalho e Mello Pombal márki I. József portugál uralkodónál elérte a jezsuita rend feloszlatását és tagjainak bebörtönzését.²⁷ A rendelet a Brazíliában missziós szolgálatot teljesítő külföldi jezsuitákra is vonatkozott, és végrehajtása során nemcsak Fáy Dávidot, Szluha Jánost és Kayling Józsefet vetették a Lisszabon melletti São Julião erőd tömlöcébe, hanem a királyi szolgálatában álló Szentmártonyi Ignácot is.

Innen egyedül Szluha Jánosnak sikerült az osztrák követ hathatós közbenjárására egyéves fogság után kiszabadulnia, de Szentmártonyi Ignácot és Kayling Józsefet Mária Terézia többszöri közbenjárása ellenére is csak 1770-ben engedték szabadon, míg Fáy Dávid ezt már nem érthette meg, mivel 6 évi raboskodás után tüdőbajban elhunyt.²⁸

²⁵ Varnhagen, Francisco Adolfo de: *História geral do Brasil, antes da sua separação e independência de Portugal*. São Paulo, 1975. és Chernela, Janet Marion: *The Wanano Indians of the Brazilian Amazon: A Sense of Space*. Texas, 1996. 18.

²⁶ Fáy Dávid és Szluha János kéziratos leveleit a BEK Kaprinai-gyűjteményében őrzik: BEK Kaprinai B. tom. VI. no. 76. Mindezek olvashatók nyomtatott formában is: Zakarjás János és Fáy Dávid... 115–128. és 215–236.; Rónai, Paulo: *As cartas do P. Fay Davi e a sua biografia*. Rio de Janeiro, 1945.

²⁷ Szluha János levele Maracából P. Revickinek, 1755.03.31. BEK Kaprinai B. tom. VI. no. 76.

²⁸ Leite, Serafim: *História da Companhia de Jesus no Brasil*. 8. vol., Rio de Janeiro, 1938. és Bangha Béla: *Magyar jezsuiták Pombal börtöneiben*. Budapest, 1937.

A magyar jezsuiták brazíliai működésének érdekes utótörténete, hogy több mint százötven évvel később, a São Pauló-i katolikus magyar kolónia – Szelec Arnold vezetésével – kísérletet tett a mártír magyar szerzetesek boldoggá avatására, ám nem jártak sikerrel.²⁹

A negyedik nagy régió, ahová magyar jezsuiták érkeztek, a paraguayi rendtartomány volt. 1717. július 13-án ért partot Buenos Airesben Asperger Zsigmond jezsuita hittérítő, akinek a nemzetisége nem egészen tisztázott, mert több argentinai magyar kutatóhoz hasonlóan a neves kortárs spanyol utazó és természettudós, Félix de Azara is „magyarországi orvos”-ként beszél róla könyvében, míg több missziós történész osztrákként tartja számon az Innsbruckban született Aspergert.³⁰ Ha nemzetisége nem is tisztázott, annyi azonban bizonyos, hogy Aspergernek oroszlánrésze volt az 1719-es córdobai, majd az egy évtizeddel később a paraguayi guaraní indiánok közt kitört pestisjárvány megfékezésében.³¹ Szabó László szerint ugyanakkor az 1726-tól öt évtizeden keresztül a San Javier és Apóstoles paraguayi redukciókban működő missziós orvos érdemei közé sorolják a száz, általa kikísérletezett receptből álló gyűjteményt, a *Códice Misioneró*t is, mellyel beírta nevét a régió orvostudományának történetébe.³²

1729. április 19-én érkezett Buenos Aires kikötőjébe Limp Ferenc, akit a brazil paulista támadásokban elpusztult Santo Angel misszióstelep újjáépítésével, majd 1732-ben a San Lorenzo redukció vezetésével bíztak meg.³³

Limp Ferencsel egy hajón érkezett Buenos Airesbe Orosz László is, kinek sokoldalú tudását és oktatói képességét felismerve úgy döntöttek, hogy a missziós munka helyett inkább a córdobai egyetemre küldik tanítani, ahol öt évvel később munkája elismeréseként az egyetem rektorává nevezték ki. Habár Orosz továbbra sem mondott le eredeti céljáról, azaz a paraguayi missziós munkáról, Antonio Macioni

²⁹ *Délamerikai Magyarság*, 1939.01.24. 2.

³⁰ Azara, Félix de: *Descripcion é historia del Paraguay y del Rio de la Plata*. 1. vol., Madrid, 1847. 74. és Azara, Félix de: *Geografía física y esférica de las provincias del Paraguay y Misiones guaraníes*. Montevideo, 1904. 127. és Storni, Hugo: *Catálogo de los Jesuitas de la Provincia del Paraguay. (Cuenca del Plata) 1585-1768*. Roma, 1980. 16–17.

³¹ Szabó: *Magyar múlt...* 51.

³² Szabó László talált rá a kéziratra, mely „Copia de un manuscrito del Padre Segismundo Asperger, médico húngaro de la Compañía de Jesús que residió muchos años en las Misiones del Paraguay” alcím alatt jelent meg Guillermo Furlong könyvében. Furlong Cárdiff, Guillermo: *Historia Social y Cultural del Río de la Plata 1536–1810*. 3. vol., Buenos Aires, 1969. Minderről bővebben Szabó: *Magyar múlt...* 51.

³³ Storni: *Catálogo de los...* 163. és Szabó: *Magyar múlt...* 50.

tartományfőnök határozottan elutasította ez irányú kérvényeit, mígnem az időközben személyi titkárává lett Oroszt vizitátor megbízatással Paraguayba küldte. Érdekes melléktörténete az utazásnak, hogy Orosz a misszióknál tett látogatása során írt naplóját több mint két évszázaddal később Argentínában egy másik magyar, a már korábban említett Szabó László adta ki. Az újtjáról visszatérő Orosznak sikerült feletteseinél kieszközölnie a redukciók nagyobb anyagi támogatását. 1743-ban a paraguayi rendtartomány³⁴ ügyvivői feladataival bízták meg, és 1746 szeptemberében Európába küldték, hogy a madridi udvarban, illetve a római Szentszék előtt ismertesse a provincia helyzetét, és megszerezze a szükséges anyagi támogatást. Orosz útja nyomán a paraguayi rendtartományban bekövetkezett látványos előrehaladást már kortársai is elismerték, sőt egyik rendtársa, a magyar Szluha János szerint „*Orosz László úgy töltötte be ügyvivői megbízatását, hogy őt mindenki Paraguay provincia második megalapítójának tekinti.*”³⁵ Minderre persze a Buenos Aires-i magyar kolónia is büszkén emlékezett, melynek egyik ékes példája, hogy Szabó László *Orosz László hazatér* című drámáját a Buenos Aires-i magyar színház többször is bemutatta.

Orosz László 1749. január 15-én érkezett vissza európai küldetéséből, közel hatvan új jezsuita, köztük Plantich Miklós, Szerdahelyi Ferenc és Unger József misszionáriusok kíséretében. Míg a zágrábi születésű Plantich Miklós, feltehetőleg Orosz közbenjárására, először a córdobai egyetemre, majd a montevideói jezsuita kollégiumba került, addig Szerdahelyit és Ungert a paraguayi missziókba küldték, ahol csatlakoztak a már hosszabb ideje ott tartózkodó Limp Ferenc, Asperger Zsigmond, Ferder Fülöp és Cierhaimb Ignáció atyákhoz.³⁶

Pár hónappal Szerdahelyiék érkezése után, 1750. január 13-án Portugália és Spanyolország megkötötte az ún. Tratado de Permuta szerződést, melynek következtében portugál fennhatóság alá került hét paraguayi redukció. Ezek lakosai, emlékezve a brazil paulista rabszolga-kereskedők kegyetlenkedéseire, tiltakozásul fegyverhez nyúltak. Az ekkor kitörő guaraní háború egészen 1761-ig elhúzódott. A kirobbantásával megvádolt tizenegy jezsuita között volt Unger

³⁴ A jezsuiták paraguayi rendtartománya a mai Argentína, Uruguay, Paraguay és Dél-Brazília területét foglalta magába. Így a mai Argentína területén található Córdobában tanító Orosz furcsamód csak egyszer járt a szűkebb értelemben vett paraguayi missziók területén.

³⁵ Szabó: *Magyar múlt...* 64.

³⁶ Storni: *Catálogo de los...* 163.

József, illetve a fővádolt, Limp Ferenc is, akik a hét redukcióban végezték hittérítői munkájukat.³⁷

Érdekes melléktörténete a lázadásnak Miklós király legendája is, melynek szintén volt magyar vonatkozása. A legenda szerint ugyanis a paraguayi tartományból a jezsuiták egy önálló teokratikus birodalmat akartak alapítani, amelynek egyik, a Habsburg Monarchiában is népszerű teóriája szerint, királya a guaraní indiánok között nagy tekintélynek örvendő Plantich Miklós lett volna, I. Miklós néven. A vád alapját valószínűleg egyedül a névazonosság adta, hiszen Plantich, mint arról már korábban szó esett, nem végzett hittérítői munkát Paraguayban, hanem a montevideói kollégiumban tanított.³⁸

Bár a jezsuiták tisztázták magukat a vádak alól, a korszakban egyre erősebben tapasztalható jezsuitaellenesség mégis elért a spanyol udvarig, ahol végül 1767-ben III. Károly rendeletben tiltotta be a jezsuita rend működését. Ez a paraguayi jezsuita missziók sorsát is megpecsételte, hiszen 1768-ban a rendelet értelmében a spanyol gyarmatokról az összes hittérítőt kitoloncolták. Az egyedüli jezsuita, aki Spanyol-Amerikában maradhatott 1768 után, Asperger Zsigmond volt, aki talán magas életkorára vagy orvosi tevékenységére való tekintettel tovább folytathatta munkáját a Loreto nevű redukcióban.³⁹ Munkássága a legnagyobb paraguayi író, Roa Bastost is megihlette, aki egyik művének főhőséül Aspergert választotta.⁴⁰

MEGNYÍLNAK A GYARMATOK KAPUI

A korszak érdekes személyisége volt Mardel Károly magyar építész. Mardel 1733-ban került Portugáliába, ahol mint hadmérnök először kapitányi, majd ezredesi rangban dolgozott 1763-ban bekövetkezett haláláig. Igazi pályafu-

³⁷ Kratz, Guillermo: *El tratado hispano-portugués de límites de 1750 y sus consecuencias*. Roma, 1954. 156–158. és Cunninghame Graham, R. B.: *A Vanished Arcadia Being Some Account of the Jesuits in Paraguay 1607 to 1767*. New York, 1924. 275.

³⁸ Sommervogel, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. 6. vol., Bruxelles - Paris, 1895. 875.; *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús: biográfico-temático*. Madrid, 2001. 3151. és Szabó: *Magyar múlt...* 52.

³⁹ Szabó: *Magyar múlt...* 51.

⁴⁰ Bastos, Roa: *Yo el supremo; La tierra sin mal*. Asunción, 1998.

tása akkor vette kezdetét, mikor az 1755-ös lisszaboni földrengést követően a már korábban is említett Pombal márki a teljesen elpusztult város újjáépítésének vezetését többek közt a magyar építészre bízta.⁴¹ E nagyszabású építkezésnek köszönhetően lett a királyság egyik legkeresettebb építésze, és talán ennek köszönhetően a külföldiek előtt alapvetően zárt amerikai portugál gyarmatra, azaz Brazíliába is eljuthatott, ahol több, általa tervezett emlékmű látható Rio de Janeiróban.⁴²

De a Mardel név Brazíliában nemcsak a XVIII. századi építészettörténeten keresztül vált ismertté, hanem az Amazonas térségben folyó portugál térhódítás eredményeként is. Ugyanis Mardel egyik fia, José Bautista Mardel fontos szerepet játszott Roraima állam kolonizációjában, és ezért máig az egyik legrégebbi családként tisztelik az állam fővárosában, Boa Vistában élő Mardeleket, akik közül például Carlos Bautista Mardel nevéhez számos roraimai település alapítása fűződik.⁴³

Ugyancsak érdemes pár szót szólni Guillermo Dupaix-ról, aki a spanyol gyarmati időszak vége felé érkezett Új-Spanyolországba. Dupaix egy francia család sarjaként Magyarországon látta meg a napvilágot, de már fiatalon a spanyol udvarba, majd Mexikóba került. A XIX. század elején az Új-Spanyolország antik kincseinek felkutatására szervezett expedíció vezetésével IV. Károly spanyol király Dupaix-t bízta meg, aki csapatával 1805 és 1807 között bejárta Tehuantepec és a Yucatán-félsziget maja romjait, majd tapasztalatról egy, a halála után, 1844-ben kiadott három kötetes könyvben számolt be.⁴⁴ A mexikói szakirodalom a sokszor magyarnak titulált Dupaix legfőbb érdemének nem csak azt tartja, hogy felkeltette az európai tudományos érdeklődést a maja kultúra iránt, hanem azt is, hogy ő volt az, aki a kor tudományos elképzelésével szemben - miszerint a mexikói kultúrák az európai klasszikus kultúrák valamiféle

⁴¹ Vajkai Zsófia: *Carlos Mardel, Lisszabon 18. századi magyar származású építésze*. In Palimpszeszt, 2001/15. szám http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/15_szam/10.htm

⁴² *Guia da arquitetura colonial, neoclássica e romântica no Rio de Janeiro*. Rio de Janeiro, 2001. 22. és 61., illetve Ónody: Adalékok... 9.

⁴³ Hemming, John: *Roraima: Brazil's Northernmost Frontier*. London, 1990. 10.; *Naturalistas italianos no Brasil*. São Paulo, 1991. 256.

⁴⁴ *Atlas de las antigüedades mexicanas: halladas en el curso de los tres viajes de la real expedición de antigüedades de la Nueva España, emprendidos en 1805, 1806 y 1807*. México, 1978.

ráhatása révén jöttek létre – az elsők között feltételezte az eredeti amerikai civilizáció létét.⁴⁵

A jezsuiták 1767-es kiűzése és a Dupaix-féle akció már azoknak a beinduló Bourbon-reformoknak a részét képezte, melyek további komoly változásokat hoztak a gyarmatok életében. Ennek egyik jele volt az is, hogy a közigazgatási és gazdasági reformok keretében a Perui Alkirályságból Buenos Aires központtal kiváló Río de la Plata-i Alkirályság, a többi területhez hasonlóan, 1797-től kezdve külföldi országokkal is szabadon kereskedhetett. Így legális módon először nyílt lehetőség arra, hogy magyar utazók Spanyol-Amerika kikötőiben partra szálljanak. Ekkortájt telepedett le a híres magyar utazó, Benyovszky Móric halála után egyetlen fia az akkor még Új-Spanyolország Alkirályság részét képező Texasban. De ebben időben érkezhettek a Río de la Plata-i Alkirályság területére Szalay Lőrinc is, akiből később az uruguayi és argentin pampák egyik legendás hírű betyárja lett, és akinek köszönhetően a helyi gyarmati társadalom újra találkozott a magyar névvel. Ráadásul felhívja a figyelmet arra a lehetőségre, hogy ha elszórtan is, de már ebben korban is különösebb korlátozás nélkül érkezhettek magyarok a gyarmatokra.

Szalay Lőrinc, akinek alakját a szájhagyomány máig őrzi, voltaképpen egy egyszerű rabló volt, aki a Palominosként ismert bandavezér csapatában garzdálkodott az alkirályság területén. Az ő igazi története akkor kezdődött, amikor egy rablótámadás alkalmával nyolc társával együtt a hatóságok elfogták, és vétkei beismerését követően a bíróság – társaival együtt – 1801. november 10-én akasztásra, majd testük felnégyelésére ítélte.⁴⁶ A helyi sajtó, amely naponta adott híradást a bírósági tárgyalásról, tudósításaiban az erős, bátor, kék szemű és gyönyörű kékesfekete hajú szép szál idegenként bemutatott Szalayt – aki választékos modorával és okos válaszaival még a bíróság elnökét is bámulatba ejtette – kezdettől fogva határozott szimpátiával kezelte. Így nem csoda, hogy bombaként hatott az újságok által az egekig magasztalt Szalay Lőrinc kivégzést megelőző gyónásának a híre, mivel a bandita ekkor azzal a történettel állt elő, hogy „...ő

⁴⁵ *Historia de la Nación Mexicana*. México, 1967. 541.; Luján Muñoz, Luis: *La Cultura Maya: Antología de textos clásicos*. México, 1994. 23. és Macazaga Ordoño, César: *Diccionario de Antropología Mesoamericana*. México, 1985. 163.

⁴⁶ Pillado, José Antonio: *Buenos Aires colonial. Edificios y costumbres*. 1. vol., Buenos Aires, 1910. 67-68. és *Telégrafo mercantil; rural, político-económico e historiográfico del Río de la Plata*. Buenos Aires, 1914-15. 282.

nem is az, akinek látszik. Családjában hercegek is voltak. Ő Magyarországon gróf. Politikai balsikerek és szerelmi csalódás üldözte Délamerikába. Ezek közé az emberek közé véletlen sodródott, mert nem akarta, hogy a városokban identifikálják.”⁴⁷ A hír hallatán az egész alkirályság fölbolydult, ugyanis sokan voltak olyanok, akik továbbra is egy egyszerű rablógyilkosnak tartották, de a gyengébbik nem ekkorra már hisztérikusan védte a romantikus, szép idegent, akit – a precedenstől félve – a helyi kreol arisztokrácia is a védelmébe vett.

Végül a néphangulatnak engedve José Maria del Pino alkirály elrendelte Szalay ügyének kivizsgálását. Ennek során azonban Szalay többször is ellentmondásba keveredett önmagával, ráadásul nemesi származására sem tudott semmiféle bizonyítékot felmutatni, így az ítéletet hatalmas tömeg előtt 1802. március 2-án mégis végrehajtották.

A magyar betyár legendája tovább élt, olyannyira, hogy még egy évszázaddal később is voltak olyan nők, akik ereklyeként őrizték a kivégzéskor drágán szerzett hajtincseket, és az argentin népköltészetben külön irodalom született Szalay személye körül. Így annak ellenére, hogy Orosz László után egy rablógyilkos tette a Río de la Plata vidékén ismertté a magyar nevet, az ott élők magyarokról kialakított képét ez nem befolyásolhatta túl negatívan, hiszen Szalay személye egyfajta romantikus színezetet kapott, ahogy ez Luis Cané *Románc Szalay Lőrinc banditáról* című verséből is világosan kiolvasható.⁴⁸ Sőt, a magyar kolónia maga volt az, mely Szalay történetét, mint a korai magyar jelenlét egyik konkrét emlékét, a harmincas évek végén újra felfedezte magának.⁴⁹

⁴⁷ Ács Tivadar: *Akik elvándoroltak*. Budapest, 1940. 49.

⁴⁸ Luis Cané. Buenos Aires, 1962. 88-92.

⁴⁹ A ballada ismeretlen fordítótól magyar változatban is olvasható: Miklós Elemér - Vér Andor: *Magyarok Délamerikában*. Buenos Aires, 1942. 113–114.

**A MODERN VÁNDORMOZGALMAK
ELSŐ HULLÁMAI**

SZTEREOTÍPIÁK ÉS A BEVÁNDORLÁS

A XIX. században a tengerentúlra meginduló modern európai kivándorlási mozgalmakat alapvetően a megnövekedett európai agrár-munkaerőfelesleg kivándorlásának, illetve a viszonylag gyengén lakott amerikai kontinens szívóhatásának találkozásával lehet jellemezni. Emellett azonban természetesen az egyes kibocsátó és befogadó országok esetében számos olyan faktorról is számolni kell, mely ezt a migrációs folyamatot pozitív vagy negatív értelemben befolyásolta.

A közlekedési, klimatikus, politikai és gazdasági okok mellett fontos szempontot jelenthettek az egymásról kialakított gondolkodásmód és a nyomában kialakuló hamis, vagy többnyire túlzó tapasztalatokra épülő nemzeti sztereotípiák. Külön jelentőséget kapott mindez a modern népvándorlási mozgalom magyar ágának megindulásakor, hiszen ezzel egy időben a kor latin-amerikai gondolkodására komoly hatást gyakorló, az argentin Domingo Faustino Sarmiento és Juan Bautista Alberdi nevével fémjelzett romantikus generáció gyakorlatilag újraértelmezte az állam viszonyát a függetlenség első pillanatától napirenden lévő bevándorláshoz. Ők ugyanis az amerikai példa alapján a „governar es poblar”, vagyis „kormányozni annyit tesz, mint benépesíteni” motónak megfelelően az ország fejlődését a lakatlan területek betelepítésében, és ezzel együtt a gazdaság vérkeringésébe való bevonásában látták. Ezzel egy időben nem csupán a mennyiségi, hanem a minőségi bevándorlást támogatták, melynek elemeit elképzelésük szerint, az indián, mesztic és spanyol „faj” ellensúlyozásaként, Nyugat- és Észak-Európa szabad és iparosodott népei adták volna.⁵⁰ Ebből a szempontból tehát Európa egyik fele komoly előnnyel rendelkezett, hiszen a kor gondolkodói által felvázolt nemzeti jellemük pozitív színezetet kapott, míg az ebben az időben formálódó kelet-közép-európai nemzetállamokkal kapcsolatban nem, vagy csak homályos képük lehetett.

Maga Alberdi például már 1871-ben kétféle Európáról beszél, melyben vélhetőleg ez a régió Dél-Európával együtt, Latin-Amerikához hasonló, egyfajta wallersteini periféria övezetet alkot, ahogy ez a következő szövegrészből is kide-

⁵⁰ Anderle Ádám: *Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a 19. és a 20. században*. Budapest, 1989. 81-82.

rül: „A telepítés egy új ország oktatása és civilizálása, amennyiben dolgoz, becsületes, intelligens és civilizált, azaz művelt bevándorlókkal telepítik be. De a telepítés a leggazdagabb és legegészségesebb föld elrothasztása, megrontása, butítása és elszegényítése, ha Európa elmaradott és romlott bevándorlóival népesül be. Bár Európa az, ami a legcivilizáltabb a földön, mégsem minden civilizált, ami európai. Európa méhében, a legkiválóbb fővárosai csillogása alatt, sokmillió vadembert és zsványt oltalmaz.”⁵¹

Ezt a vonalat viszik tovább a következő generáció naturalista képviselői is, akik - Eugenio Cambacereshez hasonlóan - a bevándorlás kapcsán főként az olaszok alsóbbrendűségéről beszélnek. De említhetnénk itt a kor bevándorlással kapcsolatos prózájának egyik első és legkiemelkedőbb művét, Juan Antonio Argerich *Ártatlanok vagy bűnösök* című regényét is, melynek előszavában világosan szembehelyezkedik a túlnyomó többségében dél- és kelet-európai bevándorlással: „... nyíltan és határozottan ellenzem az alsóbbrendű európai bevándorlást, katasztrófálisnak tartom azon célokat tekintve, melyért az Argentín Köztársaságnak lehetősége nyílik és köteles is törekednie.”⁵²

Érdeemes megvizsgálni, hogy ezen, Európa egyik felére vonatkozó, általánosító megállapítások mellett, miként látták a magyarokat, és milyen sztereotípiák alakultak ki róluk, hiszen a szűkkörű elit által felvázolt nemzeti jellem nem feltétlen kellett, hogy egybecsengjen a kollektív produktumként jelentkező nemzeti sztereotípiákkal, igaz, kétségtelen volt köztük egyfajta kölcsönhatás.

A vizsgálandó korszaknak, azaz a XIX. századi latin-amerikai magyar kivándorlás kezdeti időszakának négy jól elkülöníthető elemét a katonák, a bányászok, az örömlányok és a cigányok alkották. Bár ezen csoportok egyike sem sorolható be egyértelműen a klasszikus értelemben vett XIX. századi vándormozgalmak csoportjába, mégis, tekintve, hogy a fent említett okok miatt az utóbbi keretében érkezett bevándorlók toborzását és fogadását döntően befolyásoló, ekkor formálódó nemzeti sztereotípiák kialakításban komoly jelentőséggel bírtak, itt kerülnek bemutatásra.

⁵¹ Alberdi, Juan Bautista: *Peregrinación de Luz del Día, o, Viaje y aventuras de la verdad en el Nuevo Mundo: Viaje y aventuras de la verdad en el Nuevo Mundo*. Buenos Aires, 1916. 23-24.

⁵² Argerich, Antonio: *Inocentes ó culpables*. Buenos Aires, 1884. 4.

KATONAI EMIGRÁCIÓ

Testőrök, zsoldosok és forradalmárok Brazíliában

A XIX. század elején a spanyol gyarmati uralomtól függetlenné váló Latin-Amerikában folyamatos polgárháborúk, és a bizonytalan államhatárok miatt területekért folyó, országok közötti háborúk pusztítottak. Szabó László kutatásaiból tudjuk, hogy a századfordulós függetlenségi háborúkban már kimutatható volt a magyar katonai jelenlét. Majd a 1820-as években Brazíliában tűnnek fel magyar zsoldosok. Ugyanis 1817. május 13-án I. Ferdinánd osztrák császár, magyar és cseh király testvére, Habsburg-Lotaringiai Mária Leopoldina osztrák főhercegnő feleségül ment I. Péter brazil császárhoz. Leopoldina népes kíséretében több magyar érkezett ekkor Rio de Janeiróba, köztük a gróf Pálffy Miklós vezette hat magyar nemesből álló testőrgárda.⁵³ Közben I. Péter apja, VI. János portugál király által 1816-ban kezdeményezett, Uruguay bekebelezéséért indított harcát tovább folytatta. Ehhez újdonsült apósa, I. Ferdinánd támogatását kérte, aki engedélyezte a brazil haderő számára történő önkéntesek toborzását a birodalom területén. Az ennek eredményeként felálló, Gustavo Henrique von Braun által vezetett 3600 fős expedíciós hadsereg részeként, Szabó László adatai szerint, kétszáz magyar zsoldos is érkezett 1826-ban Rio de Janeiro kikötőjébe. A sereggel azonban sok baj volt, és a sorozatos megbetegedések és szökések következtében a zsoldossereg létszáma gyorsan lecsökkent, ráadásul a zsoldjukat keveslő csapat kordában tartása a helyi hatóságokra is komoly feladatot rótt. Végül az 1827. február 20-án vívott ituzangói csatában a zömmel von Braun zsoldosaiból álló brazil sereg Carlos María de Alvear tábornok uruguayi-argentín csapataitól döntő vereséget szenvedett, majd feloszlott. Voltak olyanok, akik a brazil, vagy Siklós Dániel példájával élve, az ellenséges argentin hadseregbe léptek át, míg mások az ekkor alapított Nova Friburgon telepedtek le.⁵⁴

⁵³ Pillerné Tricka Éva: Portugália/Brazília – Ausztria és Magyarország uralkodó házainak családi kapcsolatai. In: *Mikes International*, VIII/1. 80.

⁵⁴ Szabó: *Magyar múlt...* 87-89.; Wiederspahn, Henrique Oscar: *Campanha de Ituzaingô*. Rio de Janeiro, 1961. és Salgado dos Santos, Amilcar: *A guerra entre o Brasil e a República Argentina*

Közben a függetlenség után Portugáliától hatalmas adósságot örökölni kényszerült Brazília a sikertelen, Uruguay elleni háború révén a teljes összeomlás szélére került. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy I. Péter császár apja halála után elfoglalta a portugál trónt, és Brazíliát az akkor öt éves fiára, II. Péterre, és annak nagykorúságáig kormányzó régenstanácsra hagyta.

Brazília történetének legzavarosabb korszaka kezdődött ekkor. Ebben az időben robbant ki például Brazília leghosszabb polgárháborúja, az 1835-től 1845-ig tartó Rio Grande do Sul-i felkelés is, melynek során Bento Gonçalves da Silva vezetésével Porto Alegre városában kikiáltották az önálló Rio Grande-i Köztársaságot. Mindez magyar szempontból azért volt érdekes, mert Láng Dezső történész szerint az ekkor felálló piratini független kormányban egy magyar, bizonyos Őz István is helyet kapott. Őz István a Martinovics lázadásban való részvétele miatt kivégzett apjának, Őz Pálnak halálakor vándorolt ki Brazíliába, ahol tisztázatlan körülmények között csatlakozott az előbb említett Rio Grande do Sul-i felkeléshez, és a Piratini Köztársaság földműveléssel foglalkozó vezető tisztviselője lett. 1845-ben azonban II. Péter csapatainak sikerült levernie a felkelést, és a fogságba esett magyar forradalmárt Rio de Janeiróban - apjához hasonlóan - kivégezték.⁵⁵

Az Egyesült Államok vonzásában

Közben az ekkoriban lassan élénkülni látszó európai vándormozgalmak a térséget továbbra is elkerülték, és a század közepétől kibontakozó tengerentúli magyar kivándorlás is inkább az Amerikai Egyesült Államokat vette célba kezdetben. Ez történt az első komoly hullám, az 1848/49-es szabadságharc leverését követően Magyarországot elhagyni kényszerülő Kossuth-emigráció esetében is.⁵⁶ Igaz, többen, tekintve, hogy többségében harcedzett, sőt sokszor képzett katonákról volt szó, képességeiket a politikailag ingatag latin-amerikai országokban kamatoztatták. Ennek egyik fő színtere az Amerikai Egyesült Államok szomszédságában található közép-amerikai államok és Kuba szigete volt.

em 1827; questões do Rio da Prata e as guerras que originaram a de 1827. São Paulo, 1923. 255. és 306.

⁵⁵ Láng Dezső cikkében Pombo, José Francisco da Rocha: *Historia do Brasil.* Rio de Janeiro, 1905. művére hivatkozik. *Argentínai Magyar Élet*, 1954.09.03. 5.

⁵⁶ Bade, Klaus J.: *Migration in European history.* Malden, 2003. 146.

Mexikóban például az 1848-ig tartó, vesztes amerikai-mexikói háború után - melyben egyébként az ellenséges amerikai csapatok soraiban a magyar származású Chorobiny Rudolphhoz hasonlóan az írek, németek, franciák, lengyelek mellett több magyar bevándorló is harcolt⁵⁷ -, a sajtó egyfajta párhuzamot vonva az amerikai-mexikói és az osztrák-magyar viszony között, erős szimpátiával figyelte a magyar nép sikeres harcát a külföldi elnyomóval szemben. A magyar forradalom bukását egy lap a következő szavakkal kommentálta: *„... ezen mozgalom, melyben egy nemes és vitéz faj bukott el, miután megütköztek a harcművészetekben ügyes, edzett, jártas és egy borzalmas háborúhoz mindenfelől felszerelt és ellátott seregekkel, a föld, ami vitézségéről és hősiességéről vált csodálttá, végül lassan-lassan a két óriás északi szomszéd által megsemmisült, miután végig győzedelmes maradt, míg csak az elsővel kellett hadakozni ellenségei közül”*.⁵⁸

Nemcsak a mexikói sajtó követte nagy figyelemmel a magyar eseményeket, hanem a José Joaquín Herrera vezette kormányzat is, amely – levonva az amerikai-mexikói háború tanulságait – a rendkívül gyéren lakott ország kolonizációja mellett döntött. Az erre a célra felállított Kolonizációs és Ipari Igazgatóság, mely az európai bevándorlás serkentését és a bevándorlók mexikói társadalomba való integrálását tűzte ki céljává, leginkább egyedülálló férfi telepéseket keresett. Így érthető, hogy a Kolonizációs Igazgatóság figyelmét sem kerülték el azok a híradások, melyek a sokat emlegetett és dicsért magyar honvédek forradalom utáni emigrációjáról számoltak be, és már 1849-ben elkezdtek olyan kórsza hírek terjengeni a mexikói sajtóban, hogy 12.000 magyar szabadságharcos kíván az országban letelepedni.⁵⁹

Arra nézve semmiféle információval nem rendelkezünk, hogy a mexikói illetékesek valóban felvették volna a kapcsolatot a magyar emigráció vezetőivel ez ügyben. Mégis érdemes megemlíteni, hogy Xantus János 1850-ben tett közép-amerikai és karibi körútja során, állítása szerint, több magyar telepítési

⁵⁷ Katcher, Philip R. N.: *The Mexican-American War, 1846-1848*. London, 1976. 4. és McGuire, James Patrick: *The Hungarian Texans*. San Antonio, 1993. 33.

⁵⁸ *El Siglo Diez y Nueve*, México, 1849.11.28. 1.

⁵⁹ *El Siglo Diez y Nueve*, México, 1849.10.11. 1.; *Registro Oficial Durango*, 1849.12.04. 1. és González Navarro, Moisés: *Anatomía del poder en México*. México, 1983. 82.

ügyében járt el.⁶⁰ Xantus útjának eredményeiről sajnos nem tudunk semmit, annyi azonban tény, hogy a fentebb említett mexikói telepítési program valahol megfeneklett. Így csupán néhány magyarról van adatunk, akik ebben az időben vándoroltak ki Mexikóba letelepedés céljából. Egyikük, akinek a neve nem maradt fent, Székesfehérvárról, még a szabadságharc bukása előtt érkezett az országba, ahol a Veracruz állambeli Huatusco nevű településen gyufagyárat alapított.⁶¹ A másik a vágújhelyi Langer Mórítz orvos volt, aki a forradalom bukása után fiatalkori barátja és kollegája dr. José Flores Magón, az Herrera kormány tagjának segítségével rögtön kinevezést kapott a guadalajarai egyetem orvoskarára, és egyidejűleg megbízták az ottani ezüstbányák egészségügyi ellenőrzésével.⁶²

Közben egyre több volt magyar honvéd érkezett az Amerikai Egyesült Államokba. Közülük is az egyik első Prágay János honvéd ezredes volt, aki – feltehetően az aranyláz hírére – több más magyar honvéddel hasonlóan, Kaliforniába próbált eljutni.⁶³ Az oda igyekvők általában a Panama-szoroson átvezető hosszabb, de biztonságosabb utat választották. Maga Xantus is, a fent említett első közép-amerikai utazása során, több Kaliforniába igyekvő magyarral találkozott ott.⁶⁴ Mégis, néhányan, vállalva a veszélyeket, a szárazföldi utat választották. Prágay, aki társaival Matamorosból a mexikói területeken kívánt a nyugati partra eljutni, útközben értesülhetett arról, hogy Sonora állam kormányzója, José de Aguilar Escobosa vérdíjat tűzött ki a Miguel Esteban vezette apacs lázadók fejére, és 1850 februárjától külföldi gerillák toborzásába kezdett. Ekkor találkozott össze Xantus is Prágayékkal, amiről így írt: *„Mexikóban két hétig voltam, ahol Prágay János ezredessel és Radnich Imre kapitánnyal, hazánk fiaival találkoztam és kellemes napot töltöttünk együtt. Mindketten a tudott köztársaság*

⁶⁰ Xantus levelében erről így írt: *„...tegnap tértem vissza Közép-Amerikában tett utazásomból Londonba. Amerikába egy itteni természetrajzi kereskedelmi cég megbízásából mentem ki és egyidejűleg több magyar telepítési ügyében jártam el. Mexikóban két hétig voltam...”* In: Ács Tivadar: *Magyarok idegenben*. Budapest, 1968. 61–64.

⁶¹ Miksa császár szolgálatában. In: *A Hét*, Bratislava, 1992.02.07. 13.

⁶² A magyar származású mexikói történészprofesszor, Láng Dezső főként Langer *Önéletírására* támaszkodott cikke elkészítésekor, de ezt az önéletírást nem sikerült felkutatni, és más forrásból sem sikerült Langer Mórítzról hitelt érdemlő információt gyűjteni, így végig Láng adataira támaszkodom. Lásd Láng Dezső: *Vágújhelytől Sonoráig*. In: *Hírek a magyar népi demokráciából*, 1954.09.25. 18–20.

⁶³ Várdy Béla: *Magyarok az Újvilágban*. Budapest, 2000. 162.

⁶⁴ Ács: *Magyarok idegenben...* 62.

szolgálatában állanak, több honvéddel egyetemben,⁶⁵ magyar szolgálati rangjukban. Az utóbbi az előtt nevezettnek adjutánsa. Az ezredet éppen abban az időben szervezték meg és ugyanazon a napon, amikor Mexikót elhagytam, vonultak be Anispe [helyesen Arizpe – T. P.] Sonora tartományba, az apachok és a sakfox indiánusok ellen.”⁶⁶

Az Ignacio Pesqueira vezette 100 fős csapat, mely 1850. december 27-én indult Arizpéből, pár nappal később Pozo Hediondónál egy 600 fős indián seregbe ütközött, akikől csatában vereséget szenvedett. Az expedícióban részt vett magyarokról további információnk nincs, így csak feltételezhető, hogy a két hónappal később maga José Maria Carrasco, Sonora állam kormányzója által vezetett büntetőexpedícióban, a 400 főre bővített seregben továbbra is igényt tartottak Prágayék segítségére, akik, ha hihetünk Xantusnak, magyar szolgálati rangjuk elismerésével komoly befolyást szerezhettek a sereg vezetésében.⁶⁷ Amit biztosan tudunk, az az, hogy Prágay és Radnich 1851 augusztusában már New Orleansban voltak, ahol csatlakoztak Narciso López kubai függetlenségi expedíciójához.

Ugyanis éppen ebben az időben kezdte el szárnyait bontogatni Spanyolország hatalmas amerikai gyarmatbirodalma egyik utolsó darabjának, Kuba szigetének függetlenségi mozgalma. A mozgalmat vezető kreol arisztokrácia azonban az 1848-as európai forradalmak polgári demokratikus eszméit általában elutasította, politikai függetlenségre való törekvésük ugyanis nem párosult a fennálló gazdasági és társadalmi rend megváltoztatásának gondolatával.

Ennek megfelelően a magyarországi forradalomról szóló híreket is bizonyos tartózkodással fogadták Kubában, mígnem egy, a Bécsben járt magyar országgyűlési küldöttség sikertelen útjáról beszámoló cikk megjegyzi, hogy

⁶⁵ A Xantus által említett többi magyar honvédről mást nem tudunk, így csak feltételezhetjük, hogy az osztrák nemzetiségű Hoffmann (Hofman) Ferenc komáromi tüzértsiszt, aki Sonorában telepedett le, szintén a Prágay-féle csoporttal érkezett. Egyébként a csoport egy másik komáromi tagja, a Xantus által is említett Radnich Imre kapitány a López-féle kubai akció, majd az azt követő ceutai spanyol fogság után szintén visszatért Mexikóba. Lásd: Kertbeny, Károly: *Alfabetische Namensliste ungarischer Emigration 1849-1864*. Brüssel - Leipzig, 1864. 22. és 50.; Vasváry, Edmund: *Lincoln's Hungarian heroes; the participation of Hungarians in the Civil War, 1861-1865*. Washington, 1939. 75. és Ács Tivadar: *Magyarok és a Risorgimento. A magyar légionisták életrajzgyűjteménye*. Budapest, 1961. 56.

⁶⁶ Ács: *Magyarok idegenben...* 62.

⁶⁷ *Diccionario Porrúa de Historia, Biografía y Geografía de México*. México, 1964. 292. és 1213.

„Magyarország elválása a birodalom többi részétől elkerülhetetlen”.⁶⁸ Ettől kezdve a magyarokról szóló hírek hirtelen az érdeklődés középpontjába kerültek. Az akkori legnagyobb kubai lap, a *Diario de la Marina* például a következőképpen adta hírül az orosz intervenció veszélyét: „Hogy olvasóink fel tudják mérni azt a hatalmas erőfeszítést, amivel küzdeniük kell a magyaroknak nem csak azért, hogy megvédjék a fenyegetett nemzeti hovatartozásukat, hanem azért, hogy meggátolják, hogy pár éven belül az európai kontinens legjobbjai moszkvai hűbérbirtokká válják (mert a harcba bocsátkozásuk eredményétől függ a sorsuk), bemutatunk önöknek néhány hírt arról a hadseregről, amellyel az Orosz Birodalom rendelkezik. [...] Szörnyű a hadak egyenlőtlensége, de Magyarország már sok mindent tett és úgy tűnik, ezt az egész nemzetet legyőzhetetlen szellem hajtja. Hiszünk annak a londoni lapnak, amely szerint a magyarok győzelmétől új korszaknak kell születnie Európában: a megszegyenített Orosz Birodalomnak vissza kell vonulnia végtelen hómezőire és Ausztria az elkövetkezőekben nem marad a civilizáció gátja.”⁶⁹

Közben a caracasi születésű Narciso López tábornok, az Egyesült Államokban élő kubai emigránsok egyik vezéralakja, egymás után két sikertelen expedíciót is szervezett Kuba felszabadítására.⁷⁰ López a sikertelen vállalkozások ellenére is egyre nagyobb népszerűségnek örvendett az Egyesült Államokban, így céljáról nem mondott le, és újabb expedíció szervezésébe kezdett.⁷¹ Ennek során személyi titkára, Cirilo Villaverde⁷² hívta fel a figyelmét az Egyesült Államokban gyülekező magyar emigránsokra, akiknek beszerzésével López ezután Schlesinger Lajos volt honvédezredest bízta meg.

Schlesinger munkájának köszönhetően az 1851. augusztusában indított López-féle harmadik vállalkozásban – amelyet népi támogatás híján a Bahía Honda melletti partraszállás után a spanyol gyarmati csapatok gyorsan meg-

⁶⁸ *Diario de la Marina*, 1848.10.20.

⁶⁹ *Diario de la Marina*, 1849.07.08.

⁷⁰ Anderle Ádám: A 48-as emigráció Narciso López 1851-es kubai expedíciójában. In: *Századok*, 1973/3. 687–707. és Anderle Ádám: Az 1848/49-es magyar emigráció Latin Amerikában. Új adatok. In: *Acta Historica Szegediensis de Attila József Nominatae*, Szeged, 1991.

⁷¹ Egyes amerikai lapok Narciso Lópezet annyira népszerűnek vélték, hogy őt javasolták az Egyesült Államok elnökének. *Magyar Hírlap*, 1850.08.20. 1038.

⁷² Cirilo Villaverde (1812–1894) az 1840-es évek egyik leghíresebb kubai írója, a *La Verdad* emigráns lap szerkesztője, majd López személyi titkára és barátja volt.

semmisítették –, a volt magyar szabadságharcosok jelentős szerepet játszottak.⁷³ Erre utalnak az egy évvel később Kossuthot New Yorkban felkereső kubai emigráns küldöttség erősen túlzó adatai is, mely szerint a 450 fős expedíciónak 100 magyar áldozata volt.⁷⁴

Habár a kubai küldöttség által említett szám kissé túlzónak látszik, tekintve, hogy a mai napig csak az expedícióban részt vett 26-27, többségében az utolsóként elesett Komáromból menekült magyar emigráns nevét sikerült felkutatni, az mégis biztosan megállapítható, hogy számuk további változásától függetlenül a vállalkozás vezetésében betöltött szerepük rendkívül fontos volt. Hiszen az expedíció második embere Prágay János vezérkari főnök lett, aki mellett Radnich Imre századosi, Sewold Andor, illetve Reckendorf Tibor hadnagy, Schlesinger Lajos őrnagy és Blumenthal ezredesi rangban a vezérkarba került. Továbbá külön Magyar Ezredet állítottak fel, melyet magyar tisztjein felül Kubában szerettek volna önkéntesekkel feltölteni.⁷⁵

Bár Narciso López tábornok expedíciója sikertelenül végződött, és a vállalkozásban részt vett magyar honvédek többsége, köztük Prágay János ezredes is, e távoli, idegen földrész szabadságharcának áldozata lett, az Egyesült Államokban élő kubai és magyar emigráció tovább folytatta szervezkedését, melynek során az egymás közti kapcsolat még hosszú évekig fennmaradt, ahogy ez az első amerikai magyar lap, a később Brazíliában tevékenykedő Kornis Károly szerkesztette *Magyar Száműzöttek Lapja* írásaiból,⁷⁶ illetve a már korábban említett, Kossuth és a kubai emigránsok közti találkozón elhangzott beszédből is kiderül: „*Mi, Kuba képviselői, ezen a vendégszerető földön, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy egy olyan ember, mint Ön, talán az Ég Küldötte, hogy felújítsa az egyetemes barátság és szeretet kötelékét, ami a népek között kell, hogy uralkodjék; hogy egy ember, mint Ön, soha sem hagyhatja figyelmen kívül az igazi ügyhöz, amivel titeket azonosítunk, és ugyanaz, ami nekünk felért a mindig szeretet Kubánkból való száműzetéssel, és amiért annyi hazafi áldozta életét a*

⁷³ Personal Narrative of Louis Schlesinger, of Adventures in Cuba and Ceuta. In: *The United States Democratic*, 1852/31. 553-592. és Ballou, Maturin Murray: *History of Cuba: Or, Notes of a Traveller in the Tropics*. Boston, 1854. 42 - 53.

⁷⁴ *La Verdad*, 1852.01.10. és *Szabad Magyar Szemle*, 1943.10.16. 1-3.

⁷⁵ Jones, Alexander: *Cuba in 1851*. New York, 1851. 73-74.; Anderle: A 48-as emigráció... 695.; Quintana, Jorge: *Índice de extranjeros en el Ejército Libertador de Cuba (1895-1898)*. Habana, 1953. és *Szabad Magyar Szemle*, 1944.03.20. 7.

⁷⁶ *Magyar Száműzöttek Lapja*, 1853.10.15. 3.

tisztesség mezszyjén, úgy, mint a nemes Prágay János, aki száz magyarral pusztult el barátságra lépve a kubai néppel...’’⁷⁷

Prágayék sonorai és kubai expedíciója kapcsán érdemes pár szót ejteni az ebben az időben virágzó XIX. századi filibuster mozgalmakról. Az 1850-es évektől kezdve az Egyesült Államokban a filibuster szó jelentése megváltozott, és tengeri rabló helyett azon személyekre kezdték el a kifejezést használni, akik az amerikai kormány hivatalos tiltása ellenére részt vettek az elsősorban 1848 és 1861 között Kubába, Mexikóba és Közép-Amerikába indított azon vállalkozásokban, melyek a helyi forradalmi vagy függetlenségi erőket, illetve az észak-amerikaiak annexiós igényeit voltak hivatottak támogatni. Ezekhez az expedíciókhoz toborzott legénységben sokan voltak olyanok, akik valamilyen politikai meggyőződésből álltak be, mint az Prágayék esetében is elmondható. De legtöbbször mégis kalandvágyból és pusztán pénzkereseti célból csatlakoztak ezen vállalkozásokhoz. Erre is sok magyar példát lehetne említeni, mivel a forradalom után érkezett magyarok legtöbbször röviddel az Amerikai Egyesült Államokba való érkezése után komoly megélhetési gondokkal küzdött, és a kubai expedíció egyik résztvevője, Koszta Márton szavaival élve: „*mindegy, felelé, akár itt Amerikában éhen, akár ott [ti. Kubában – T. P.] egy golyó által meghalni*’’⁷⁸. Az ideológiai és az anyagi motiváció mellett érdemes továbbá megemlíteni, hogy a legtöbb ilyen filibuster sereg toborzásakor figyelembe vették a korábban szerzett katonai érdemeket, ami már csak azért sem volt mellékes, mivel a jórészt az Amerikai Egyesült Államokban összesereglett 48-as európai emigráció katonai elitjét a magyar honvédség magyar, illetve a magyar forradalmat megjárt egyéb nemzetiségű tisztjei jelentették. Figyelembe véve ezen okokat és a leghíresebb és történetileg leginkább feldolgozott filibuster vállalkozás, a Narciso López-féle 1851-es kubai expedíció 48-as magyarjainak részvételét,⁷⁹ feltételezhető, hogy a többi, főként Mexikó egyes területeire (Yucatán, Alsó-Kalifornia és Sonora), illetve Nicaraguába vezetett filibuster vállalkozásokban is részt vettek volt 48-as magyar honvédek.⁸⁰

⁷⁷ *La Verdad*, 1852.01.10. és Lazo, Rodrigo: *Writing to Cuba: Filibustering and Cuban Exiles in the United States*. Chapel Hill, 2005. 108.

⁷⁸ Áldor Imre: *Vázlatok a magyar emigráció életéből*. Pest, 1870. 172.

⁷⁹ Anderle: *A 48-as emigráció... 687–707.*; Anderle: *Az 1848/49-es... 65–70.* és Vasváry P5:1-67.

⁸⁰ Douglas, Lawrence: *Ataques filibusteros en contra de México y Canada durante el siglo XIX. Un estudio comparativo*. In: *Secuencia*, México, 1997/37. 57–77.

Ezek közül az egyik legismertebb vállalkozás a William Walker vezette nicaraguai kalandor-expedíció volt, amely vállalkozás háttérében már egy, az országot átszelő, a két óceánt összekötő csatornaépítés terve húzódott. Így Walker különös figyelmet szentelt az óceánok közti tranzitvonal katonai ellenőrzésének megszerzésére és későbbi biztosítására, amit egy főként 48-as európai emigránsokból álló ezredre bízott. A szerencsétlenül végződött Narciso López vezette kubai expedíció tagja, Schlesinger Lajos – akinek sikerült később a spanyol fogságból megszöknie – lett e soknemzetiségű alakulat vezetője. De nem ő volt az egyedüli magyar az ezredben, ugyanis Anderle Ádám kutatásai alapján tudjuk, hogy az ezred német századában több magyar is szolgált. Egyikük, Grósz Mihály ezredes, aki később Matagalpa katonai kormányzója lett.

Az expedíció leghíresebb magyar szereplője mégis a Walker által naplójában csak El Húngaroként emlegetett Schlesinger Lajos volt, aki később szembekeverülve a vállalkozás vezetőjével, az ellenséges közép-amerikai csapatokhoz csatlakozott, majd egy El Salvador-i gazdag földbirtokos lányát feleségül véve, itt is telepedett meg, és lett az American Atlantic and Pacific Ship Canal Company helyi képviselője, illetve egy máig virágzó család alapítója.⁸¹

Közben tovább folyt a két óceánt összekötő csatorna helyének kiválasztása körül gyűrűző vita, melyben Nicaragua, mint lehetséges helyszín, Walker expedíciójának bukása ellenére sem került le a napirendről. Az elképzelés egyik fő támogatója a szintén 1848/49-es emigráns Verebély Imre mérnök volt, akinek a nevéhez több Costa Rica-i és nicaraguai kikötő tervezése és kivitelezése is fűződik.

A sors iróniája, hogy a témáról Párizsban rendezett 1875-ös nemzetközi konferencián vele szemben a Panamán átvezető csatorna tervét is egy 1848/49-es magyar menekült, Türr István tábornok képviselte. Sőt, a házassága révén III. Napoleón rokonságába kerülő Türr István volt az, aki az általa alapított Inter-Oceanic Canal Company cég képviselőjeként, a Korinthoszi-csatorna későbbi tervezője, Gerster Béla mérnök társaságában 1876-ban az akkor még Kolumbia

⁸¹ Anderle: Az 1848/49-es... 65–70.; Dietrich, Wolfgang - Kaller Martina: Los silesianos en Guatemala: Los Schlesinger. In: *Europa Central y América Latina – Estudios Históricos*. Szeged, 1993. 49-63.; Dietrich, Wolfgang: Cien años de rearme – la emigración checo-austro-húngara a Guatemala entre 1880 y 1980. In: *Emigración centroeuropea a América Latina*. Prága, 2000. 114. és Walker, William: *La guerra en Nicaragua*. Managua, 1975.

részét képező Panamába – az ott létesítendő csatorna felmérésére – egy sikertelenül végződött expedíciót is vezetett.⁸²

Közben az említett filibuster támadások hatására Santa Anna konzervatív kormányzata a mexikói hadsereg reformja mellett döntött, és ennek során a százsz, illetve porosz mellett a magyar és lengyel tisztek toborzására szólította fel 1853-ban szászországi nagykövetét.⁸³ A toborzás eredményéről nincs adatunk, a mexikói levéltári források alapján megállapítható, hogy a következő év elején az európai bevándorlás megtorpanása ellenére kisszámú magyar mégis érkezett az országba.⁸⁴

1855-ben ismét polgárháború tört ki Mexikó területén, mely a liberális ellenzék győzelmével és Santa Anna száműzetésével végződött. A liberálisok által bevezetett reformok az ország modernizációját voltak hivatva elősegíteni. Ennek egyik fontos eleme volt az európai bevándorlás serkentése, amit az Amerikai Egyesült Államokba érkező nagyszámú új bevándorló Mexikóba való átcsábításával kívántak elérni. Ennek a feladatnak a megoldásával 1856. június 16-án a New York-i Központi Magyar Egyesület volt elnökét és Veracruz közvilágításának kialakítóját, Naphegyi Gábort bízták meg, akit Mexikó egyesült államokbeli bevándorlási főmegbízottjává neveztek ki.⁸⁵

A Naphegyi és ügynökei által végzett telepítési munkát általában pozitívan értékeli a mexikói történetírás, mégis, az 1858-ban kirobbanó reformháború meggátolta a terv teljes kivitelezését.⁸⁶ Ezen telepítési akció során Mexikóban megtelepedett külföldiek névsorát nem ismerjük, így arra a kérdésre sem tudunk választ adni, hogy ez miként befolyásolta a magyar bevándorlást, ráadásul a kérdés vizsgálatát tovább nehezíti a külföldiek névjegyzékében tapasztalható rendetlenség, melyre jellemző magának Naphegyinek az esete is, kinek magyar nemzetisége közismert volt az ottani hivatalok számára, mégis neve mellett

⁸² Alfaro, Ricardo Joaquín: *Esbozos biográficos*. Panamá, 1982. 57.; Williams, Alfred: *The Inter-oceanic Canal and the Monroe Doctrine*. New York, 1880. 37-38. és Ács: *Magyarok idegenben...*

⁸³ González Navarro: *Anatomía del poder...* 402–403.

⁸⁴ Archivo General de la Nación (a továbbiakban AGN). Cartas de Seguridad. 1824–1865.

⁸⁵ Zilli Mánica, José B.: *Proyectos liberales de colonización en el siglo XIX*. In: *La Palabra y el Hombre*, 1984. octubre–diciembre, 133–134. és Melgarejo Vivanco, José Luis: *Juárez en Veracruz*. Jalapa, 1972. 86.

⁸⁶ González Navarro, Moisés: *Los extranjeros en México y los mexicanos en el extranjero, 1821–1970*. 1. vol., México, 1993. 354.; Zilli Mánica: *Proyectos...* 133–134. és Foster, Lynn V.: *Mexikó története*. Budapest, 1999. 119.

többször amerikai, osztrák, német és külföldi származást tüntettek fel.⁸⁷ Így érthetővé válik az is, hogy miért jelzik azt a mexikói levéltári források adatai, hogy 1856 és 1865 között nem érkezett egyetlen magyar sem az országba.⁸⁸ Pedig, a liberális reformok hatására, éppen ebben az időben jelennek meg az első 48-as magyarok, akik mint szerződéses alkalmazottak, kereskedők vagy utazók érkeztek Mexikóba.

Az 1850-es években a legrégebbi, névről ismert mexikói magyar család alapítója, Nemegyei Bódog Félix őrnagy, és a mexikói tartózkodása alatt írt naplójában a XIX. századi Mexikó vidéki életébe rendkívül értékes betekintést nyújtó László Károly tüzérszázados, több más 48-as magyarhoz hasonlóan, a Guadalupe Hidalgo-i szerződésben megállapított új mexikói–amerikai határvonal feltérképezésénél és a Tehuantepecben megkezdett vasútépítésnél kamatoztatták tudásukat.⁸⁹ A Tehuantepec-földszoros azzal keltette fel az amerikai tőkebefektetők figyelmét, hogy Panama és Nicaragua mellett ez a terület jöhetett szóba egy kontinenst átszelő kelet–nyugati folyami átkelő létesítésére. Maga, a korábban már említett Türr István, aki egyik fő szervezője volt a Panamacsatorna útvonalának kitűzésére szervezett 1876-os expedíciónak, később ide is ellátogatott, hogy mint lehetséges helyszínt, megsejmelje a terepet.⁹⁰

A korabeli magyar olvasók abban a szerencsés helyzetben lehettek, hogy ez idő tájt László Károly⁹¹ beszámolói mellett további két magyar tudományos értékű beszámolót olvashatták e távoli országról, köszönhetően annak, hogy Ferenc József 1867-es, *a politikai vádak vagy sajtóvétségek folytán hozott ítéletek s elrendelt vizsgálatok megszüntetése; az elkobzott javak visszaadása; és a külföldön tartózkodók büntetlen hazatéréséről* című határozata folytán a Kosuth-emigráció tagjai teljes amnesztiát nyertek.⁹² Így ismerhették meg a Ma-

⁸⁷ Vázquez, Josefina Zoraida – Aizpura, Pilar Gonzalbo: *Guía de protocolos. Archivo General de México. Año de 1857*. México, 1995. 338–351.

⁸⁸ AGN CS, 1824–1865.

⁸⁹ László Károly kilenc kéziratos kötete. Országos Széchényi Könyvtár, Oct. Hung. 720. A napló IX. kötetéből Ács Tivadar is terjedelmes részleteket közöl. Lásd: Ács: *Magyar úttörők...* és Anderle Ádám: *„Szabadságra született Amerikánk...”* Budapest, 1983. 129–135.

⁹⁰ Ács: *Magyarok idegenben...* 62.; Rebert, Paula: *La Gran Línea: Mapping the United States-Mexico Boundary, 1849-1857*. Austin, 2001. 48-52. és Fornaro, Pasquale: *István Türr: una biografía política*. Soveria Mannelli, 2004. 122-124.

⁹¹ 1859 és 1862 között László Károly levelei Amerikából címen a *Vasárnapi Újság* 18 terjedelmes cikkben közölte le László Károly mexikói tapasztalatait.

⁹² *Magyar Rendelet Tára, 1867*. Pest, 1871. 133.

gyarországra hazatérő utazó-fotográfus Rosti Pált, aki Kuba és Venezuela mellett Mexikót is bejárta, majd úti emlékeit fényképekkel illusztrált könyvben összegezte,⁹³ és az 1862. november 25-én az Egyesült Államok által Mexikó nyugati partvidékének konzuljává kinevezett, volt szabadságharcos természettudós Xantus János munkáit.⁹⁴

Miksa császár magyarjai

Az 1860-as évek elejétől, mint arra már utaltunk, újra polgárháborús helyzet alakult ki Mexikóban. Ennek háttérében Mexikó külföldi államadósságtörlesztésének felmondása állott, ami nemzetközi háborúvá szélesedett konfliktust okozott, mikor 1861-ben az angolok támogatásával spanyol hadihajókon francia csapatok érkeztek Mexikóba. A három hitelező ország közül azonban kettő, Anglia és Spanyolország, később visszalépett, és így a franciák egyedül maradtak. Ekkor a volt diktátor, Santa Anna elérkezettnek látta az időt az emigrációból való visszatérésre, és 1864 februárjában behajózott Veracruzba. De még indulása előtt egy kinevezést nyújtott át a már említett Naphegyi Gábornak, miszerint attól kezdve, hogy az elnöki vagy kormányzói hatalmat sikerül megszereznie, Naphegyi megkezdheti működését Washingtonban, mint Mexikó amerikai nagykövete, s egyben felhatalmazást kapott állampapírok kibocsátására, illetve az ország területeinek az Amerikai Egyesült Államok részére történő kiárusítására.⁹⁵

Igaz, Santa Anna visszatérését a franciák meggátolták, de a terv megvalósításáról az idős diktátor nem mondott le. Naphegyi, mint Santa Anna titkára és diplomáciai tanácsadója, ezért több beadványt is írt a cél érdekében William

⁹³ Rosti Pál: *Úti emlékezetek Amerikából*. Budapest, 1992.; Dorronsorro, Josune: *Pál Rosti, una visión de América Latina (Cuba, Venezuela y México, 1857–1858)*. Caracas, 1983. és Debroise, Olivier: *Mexican suite: a history of photography in Mexico*. Austin, 2001. 109.

⁹⁴ Xantus János: *Utazás Kalifornia déli részeiben*. Pest, 1860.; Gyarmati - Borsányi - Fözy: *Viajeros húngaros...* 103-116.; Balázs: *Magyar utazók...* 35-42.; Fodor Eszter: *János Xántus en América*. (Szakdolgozat, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 1997. és Vasváry XY:1-24.

⁹⁵ Santa Anna, Antonio López de: *Nombramiento otorgado al Sr. Gabor Naphegyi para representar al gobierno mexicano como ministro plenipotenciario ante el gobierno de los Estados Unidos en la venta del territorio nacional*. 1864.02.15. [Kézirat - Instituto Mora könyvtára, México] és Vasváry N2/c:1-30. Továbbá lásd: Creelman, James: *Diaz, master of Mexico*. New York, 1911. 242.

Henry Seward amerikai külügyminiszterhez, melynek eredményeként Seward 1866-ban meglátogatta az emigrációban élő agg diktátort, hogy megtárgyalják annak lehetőségét, miként tudna Santa Anna visszatérni, és a hosszú évek óta háborúban élő országot konszolidálni. Santa Anna nem sokkal ezután amerikai biztatásra újabb expedíciót szervezett, ami hasonlóan az 1864-es esethez, konkrét politikai és katonai támogatás hiányában még a partraszállás előtt megbukkott.⁹⁶

Közben III. Napóleon egy bábkirályság felállítása mellett döntött, és elérte, hogy a francia csapatok árnyékában a mexikói konzervatívok támogatásával 1864-ben Habsburg Miksát az ország császárává koronázzák. A császári csapatok erejét a III. Napóleon és Habsburg Miksa osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg által kötött szerződés értelmében a franciák adták, de az országba érkezett Miksa kíséretéként a 6700 fős Österreichisches Freiwilligenkorps is, melyben 1047 magyar katona szolgált.⁹⁷

Az 1864 őszen Laibachból induló osztrák sereg 1865 elején szállt partra Veracruzban, majd Mexikó különböző részein teljesítettek szolgálatot. A légió 15 kisebb-nagyobb csatában vett részt, melyek közül a legnevezetesebbeket 1865. március 11-én Xachapulcónál, 1865. szeptember 23-án Rio Saladónál, 1866. október 18-án Oaxacánál és 1866. november 11-én Xalapánál vívták. Közben a magyarok nagy része 1866. elején, mikor az osztrák légiót feloszlatták, hazatért, és csupán 180 magyar önkéntes vállalta a további szolgálatot a Miksa által újonnan szervezett nemzeti hadseregben.⁹⁸

⁹⁶ Blumberg, Arnold: *The Diplomacy of the Mexican Empire, 1863-1867*. In: *Transactions of the American Philosophical Society* 1971/8. 1-152.; *Historia mexicana*. México, 1951. 501.; *Diccionario Porrúa...* 1437.; Vasváry N2.c: 19-25. és Library of Congress [Washington] kéziratár Papers of John T. Pickett, 1849-1884. V. vol.

⁹⁷ Hadtörténeti Intézet Levéltára, Magyarországi Főhadparancsnokság (General Commando) 3016. cs. I. Abt. 1864/105.; *A magyar katona vitézségének ezer éve*. 2. kötet, Budapest, 1933. 478. és Medzibrodsky, Endre: Repercusión del "imperio" de Maximiliano y de la lucha independentista del pueblo mexicano en la prensa húngara contemporánea. In: *Estudios Latinoamericanos*. 6/2. Warszawa, 1980, 155-169.

⁹⁸ A légióban szolgáló 1047 magyar közül 159 tiszt, míg a legénységi állományban 403 gyalogos, ill. vadász, 366 huszár, 16 dzsidás, 67 tüzér és 30 utász volt. Az expedícióban sok magyar orvos is részt vett, mint például Hamvay Ede, Magyar Simon, Miskey Alajos, Paulay István és Szenger Ede. A légió magyar századainak vesztesége összesen 177 fő volt, ugyanakkor Miksa császár 214 magyart tüntetett ki részben a Guadalupe-rend tiszti- és lovagkeresztjével, részben pedig vitézségi érdemrenddel. *A magyar katona...* 478. és Pawlowszki Ede: *Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása*. Budapest, 1882.

Ám a francia intervenció alatt nem csak Miksa seregeiben harcoltak magyarok. 1865-ben az Amerikai Egyesült Államokban befejeződött a polgárháború, és az északi csapatokból sokan az ez idő tájt a francia seregek által északra szorított Benito Juárez vezette mexikói csapatokhoz csatlakoztak. Köztük volt néhány egykori 48-as magyar honvéd is, akiket a köztársaság támogatása mellett a régi nagy ellenség, a Habsburgok elleni harc is motivált. Közülük a legnagyobb hírnévre talán Zákány Csala István tett szert, aki 1865-ben csatlakozott a Benito Juárez vezette mexikói seregekhez, ahol Ramón Corona tábornok vezérkari főnökeként részt vett a sinaloi és a nayariti hadjáratokban.⁹⁹

Míg Zákány a nyugati seregek, addig egy, Ács Tivadar kutatásai - de más forrásokból meg nem erősített adatok - szerint szintén magyar származású katona, Edelmiro Mayer az északi seregek vezérkari főnöke lett. Ács szerint Edelmiro Mayer már Buenos Airesben született, az 1830-as években kivándorolt Mayer András János volt budai nyomdász fiaként.¹⁰⁰ A fiatalon az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt Mayer a New York-i katonai akadémia oktatójaként barátságot kötött Robert Todd Lincoln kadéttal, Abraham Lincoln elnök fiával. Mayert a polgárháború alatt egy színes bőrű ezred vezetésével bízták meg. Itt ismerkedett meg Meier Ferenc volt magyar honvéddel, aki álnevet használó grófnak vallotta magát, és Mayer állítása szerint Kossuth-tal levelezés útján végig kapcsolatban állt.¹⁰¹ Edelmiro Mayer a hadsegédjévé lett Meierrel a polgárháború után lépett be a mexikói köztársasági seregbe, ahol az amerikai seregben elért tiszti rangjukat elismerték, sőt Mayert nem sokkal később tábornokká nevezték ki.¹⁰²

Rajtuk kívül feltehetőleg még több 1848/49-es magyar honvéd kötött ki ebben az időben a Juárez vezette mexikói seregben. Erre utalnak a mexikói le-

⁹⁹ Torrea, Juan Manuel: *El General de División Ramon Corona*. s. l., 1944. 32. 80.; Paz, Ireneo: *Algunas Campañas*. México, 1884. 261–277. és Buelna, Eustaquio: *Apuntes para la historia de Sinaloa, 1821-1882*. México, 1924. 92.

¹⁰⁰ Ács: *Akik elvándoroltak...* 88. Más adatok szerint Mayer apja német volt, lásd: *Gran Enciclopedia Argentina*. 5. vol., Buenos Aires, 1959. 181.

¹⁰¹ Edelmiro Mayer a mexikói köztársasági hadseregről írt emlékirataiban külön fejezetet szentel a titokzatos magyarnak. Lásd: Mayer, Edelmiro: *Campaña y Guarnición. El Ambiente Republicano Contra el Imperio de Maximiliano. Memorias de Edelmiro Máyer, militar argentino en el ejército republicano de Benito Juárez*. México, 1985. 99–111.

¹⁰² Uo. 5–11.

véltári források,¹⁰³ illetve Domonkos László Zákány István kalandos életéről írt történelmi regénye is, mely szerint a köztársaságiak nyugati hadseregében 50-60 magyar honvéd harcolt.¹⁰⁴ Még magának Benito Juáreznek a közvetlen környezetében is találunk magyarokat. Egyikük a már korábban említett Langer Mórítz volt, aki Láng Dezső szerint 1864-től Juárez orvoscari főnöke lett,¹⁰⁵ míg a korabeli magyar sajtó szerint a másik, a volt honvédezredes, Remellay Gusztáv lánya, aki Benito Juárez elnök egyik fiával kötött ebben az időben házasságot.¹⁰⁶ Ez utóbbi két eset kapcsán azonban fontos megjegyezni, hogy ezekre vonatkozó mexikói forrást nem sikerült fellelni.

1865-ben, az amerikai polgárháború befejeztét követően, az Amerikai Egyesült Államok egyre erélyesebben lépett fel a francia intervencióval szemben, ami III. Napóleont arra készítette, hogy a Miksával kötött szerződés ellenére 1866 elején parancsot adjon a francia csapatok fokozatos kivonására. Ez Miksa sorsát megpecsételte, aki végül a Queretaróban összevont megmaradt csapatataival 1867. május 15-én a köztársasági seregek előtt letette a fegyvert.¹⁰⁷

Míg Miksát és két tábornokát kivégezték, addig a Queretaróban fogságba esett magyar katonákat Porfirio Díaz tábornoknak, az ország későbbi elnökének közbenjárására viszonylag hamar szabadon engedték. Erre azért kerülhetett sor, mert Porfirio Díaz még 1865-ben a császáriak fogságába esett, de onnan az őrzésével megbízott gróf Csizmadia János főhadnagy tudtával sikerült megszöknie.¹⁰⁸ Viszonyátul Porfirio kijárta Csizmadia és később a többi magyar szabadon bocsátását.¹⁰⁹

Az expedíció sikertelen végkifejlete ellenére több szempontból fontosnak mondható ez a katonai vállalkozás. Egyrészt szervezett, magyar katonai kontingens a történelem folyamán ezelőtt soha nem jutott ilyen távol hazájától, másrészt az expedíció résztvevői által írt beszámolók és visszaemlékezések to-

¹⁰³ Gyulai Gaál Sándor társaival már 1864 augusztusában levélben érdeklődött a köztársasági seregekbe való belépés feltételeiről. *Archivo Histórico de Matias Romero 1837–1872*. México, 1965.

¹⁰⁴ Domonkos László: *Zákány tábornok Amerikában*. Szeged, 1904. 131.

¹⁰⁵ Láng: Vágújhelytől... 20.

¹⁰⁶ Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*. 11. kötet, Budapest, 1900. 755. és Vasváry R1/c:8-10.

¹⁰⁷ Foster: *Mexikó...* 123. és Cuevas, Mariano: *Historia de la Nación Mexicana*. México, 1967. 725–731.

¹⁰⁸ Krauze, Enrique - Zerón-Medina, Fausto: *Porfirio*. 2. vol., México, 1993. 51.

¹⁰⁹ *Archivo del general Porfirio Díaz: memorias y documentos*. 2. vol., México, 1947. 84.

vább bővítették e távoli országról szóló magyar irodalmat,¹¹⁰ s végül, mert jó néhány magyar az expedíciót követően Mexikóban telepedett le, kibővítve ezzel a már ott élő magyar katonai emigránsok kicsiny csoportját, mely egyben a későbbi magyar kolónia magját adta.¹¹¹ Miksa magyarjai közül „sokakat az abszolútizmus uralmával való elégedetlenség... bírta arra, hogy szolgálataikat a bizonytalan és más világrészben induló expedíciónak felajánlják”¹¹² és hogy az expedíció sikertelen kimenetele ellenére is Mexikóban maradjanak.

Igaz, a francia intervenciót követő időszakban sem alakult ki az országban magyar koloniális élet, tekintve, hogy a magyarok elszórva, az ország különböző pontjain telepedtek meg, mégis mind a császári, mind a köztársasági sereg Mexikóban maradt magyar veteránjai közül sokan igen jó egzisztenciára tettek szert rövid idő alatt. Mint például Meier Ferenc, aki Tampicóban lett főmérnök;¹¹³ vagy Thomka Simon, aki a hírneves fővárosi Gran Sociedad kávéház tulajdonosa lett, illetve dr. Hamvay Ede, dr. Magyar Simon, dr. Szenger Ede orvosok és dr. Breger József állatorvos is.¹¹⁴

A köztársasági sereg három főtisztjének még ennél is sikeresebb volt a pályafutása, bár mindhárman csak rövid ideig élvezhették annak előnyeit, ugyanis Edelmiro Mayer tábornoki rangban szolgált tovább a mexikói hadseregben 1869-ig, amikor is barátaival, Miguel Negrete és Porfirio Díaz tábornokokkal együtt katonai felkelést próbált kirobbantani, de elfogták és kiutasították az or-

¹¹⁰ Pawlowszki: *Miksa császár...* és Szenger Ede: *Mexikó felvidéke élet és kortani tekintetben*. Budapest, 1877. Továbbá érdemes megemlíteni, hogy ebben az időben sok, az expedícióban részt vevő katona levele jelent meg a magyar sajtóban.

¹¹¹ *Archivo del general...* 2. vol. és Sarlay Pál: Eredeti levél Mexikóból. In: *Vasárnapi Újság*, 1868.12.27. 638–640.

¹¹² *A magyar katona...* 478.

¹¹³ Meier Ferenc (1810–1869) – Edelmiro Mayer állítása szerint – egy ősi magyar grófi család utolsó sarja volt, kinek egész családját kiírtották az osztrákok. Az Edelmiro Mayer könyvében többször is gróf Vorgätz Ferenc néven szereplő magyar származását ennek ellenére továbbra is homály fedi, mivel hasonló nevű magyar grófi család nem létezett. És csak feltételezni lehet, hogy az 1850-es években Bethlehembem mázsolómunkásként tartotta el magát. Meier a kiegyezés után, nem sokkal halála előtt kapta vissza az osztrákok által konfiskált családi vagyont, melynek örököséül Ignacio Zaragoza tábornokot kívánta megjelölni, de hirtelen halála miatt kétséges, hogy erre sor kerülhetett-e. Mayer: *Campaña y Guarnición...* 99–103. és Ács Tivadar: *Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861-65*. Budapest, 1964. 143.

¹¹⁴ Dr. Magyar Simon Oaxacában, dr. Hamvai Ede San Luis de Potosiban folytatott orvosi gyakorlatot, míg Szenger Ede Mexikóváros egyetemének tanára és a Sociedad Médica Potosina alapító tagja lett. Dr. Breger János pedig Veracruzban telepedett le, ahol állatorvosi praxisa mellett magyar áruk forgalmazásával foglalkozott. Sarlay Pál: Eredeti levél Mexikóból. In: *Vasárnapi Újság*, 1868.12.27. 639. és Szenger: *Mexikó felvidéke...*

szágból. Láng Dezső, az eddigi kutatások során más forrásból meg nem erősített adatai szerint Langer Mórítzot pedig Lerdo de Tejada elnök Sonora állam kormányzójává nevezte ki, de beiktatása után, 1873. január 10-én politikai gyilkosság áldozata lett.¹¹⁵ Langerhez hasonlóan Juárez harmadik magyar származású főtitisztje, Zákány István is gyilkosság áldozata lett, de az általa alapított sinaloi ültetvényen és cukorgyárban Zákány Örökösei néven fiai tovább folytatták a családi vállalkozást, és unokáját, José Zakanyt 1912-ben Sinaloa állam kormányzójának jelölték.¹¹⁶ A vesztes Santa Anna titkára, Naphegyi Gábor pedig Mexikó helyett Venezuelában próbált szerencsét, ahol 1875-ben engedélyt kapott egy papírgyár alapítására. Ugyanakkor az általa alapított közlekedési vállalat a Caracas és Maracay közti utat az országban elsőként készítette elő autóközlekedésre, melyhez egy, végül forgalomba soha nem helyezett gőzhajtású járművet is beszerzett.¹¹⁷

A Miksa-féle expedíció utótörténetei közül azonban minden bizonnyal a Mikós család a legérdekesebb. Báró Tarródházy Mikós János Miksa katonájaként került Mexikóba, majd az expedíció végét követően hazatért a család mikosdi birtokára. De a Mexikót elhagyni kényszerülők közül nem ő volt az egyedüli, aki 1865 után ezen a birtokon kötött ki. Ugyanis Iturbide mexikói császár Salvador nevű fia, kit maga Miksa császár is örökbe fogadott, 1871. június 21-én itt kelt egybe Tarródházy Mikós Gizella bárónővel, az említett Mikós János feltételezett testvérével. Ettől kezdve a mexikói herceg Velence mellett Magyarországon tartózkodott a legtöbbit, így noha véglegesen letett a Mexikóba való visszatérésről, a mexikói császári család egyik ága a magyarországi Mikós családdal olvadt össze.¹¹⁸ A mexikói császári családnak azonban lehet, hogy nem ez volt az egyedüli magyar kapcsolata, ugyanis az építész-szobrász Maróti Miklós állítása szerint, habár a családi genealógiák erre vonatkozóan nem tesznek

¹¹⁵ Láng: Vágújhelytől... 20.

¹¹⁶ Zákány családdal készített riport, Mexikóváros, 2001.; A mexikói magyar tábormok gyilkosai. In: *Pesti Hírlap*, 1894.01.18. 10.; Vadona Lajos: *Az öt világrészből*. Budapest, 1886. 489. és *Diccionario histórico y biográfico de la Revolución Mexicana*. 6. vol., México, 1994. 399.

¹¹⁷ Lucas, Geraldo: *La industrialización pionera en Venezuela*. Caracas, 1998. 108. és Hurtado S., Samuel: *Ferrocarriles y proyecto nacional en Venezuela, 1870-1925*. Caracas, 1990. 181-186.

¹¹⁸ *Kis Újság – Petit Journal*, 1895.03.11. 5.; *The imperial house of Mexico: the house of Iturbide*. S.l., 1994. és *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. 2. kötet, Budapest, 1993. 327–328.

említést, a századfordulón Ósy Jenő, a Stilwell Company mexikói igazgatója pedig az Iturbide család egyik nőtagjával kelt egybe.¹¹⁹

Déli konfliktusövezet

Nem csak Közép-Amerika és a Karib-térség számított olyan konfliktusövezetnek, ahol ebben az időben magyar katonák jelentek meg, ugyanis a Río de la Plata-i alkirályság területéből kiváló Argentínába, Uruguayba és Paraguayba is több magyart vetett el ebben az időben a sors.

Bár ez a kivándorlás a polgárháború dúlta Argentínát gyakorlatilag teljesen elkerülte, mégis az Argentínában megfordult kevés számú 1848/49-es magyar honvéd többsége mind az argentin, mind a később kialakuló argentinai magyar közéletre komoly hatást gyakorolt.

Czetz János tábornok rövid ismeretség után, 1857-ben vette feleségül Basilia Ortiz de Rosast, Manuel de Rosas, Argentína száműzött diktátorának unokahúgát, akivel 1860-ban Buenos Airesben telepedett le. A komoly mérnöki ismeretekkel rendelkező Czetz itt földmérői munkát vállalt, és feltérképezte a brazíliai, illetve a paraguayi határvidéket, elkészítette a Santa Fe - Esperanza - San Germino vasútvonal tervét, majd kiépítette a Rosario - Santa Fe - Paraná - Concepción del Uruguay városok közti távirati összeköttetést.

Közben Domingo Faustino Sarmiento elnök 1870-ben elrendelte az ország első katonai intézetének felállítását, melynek megszervezésével és igazgatásával az ezredesi rangot nyert Czetz Jánost bízta meg. Négy évig állt az általa szervezett intézet élén, amikor is politikai okok miatt onnan távozni kényszerült. De az elbocsátott igazgató mellett régi tanítványai kiálltak, s ennek hatására 1875-ben az újonnan szervezett térképészeti intézet vezetésével bízták meg, mely az 1883. évi nemzetközi kiállításon bemutatott Argentína, Chile, Paraguay és Uruguay térképével aranyérmert nyert. Czetz emellett a tanárképzőn tanított, és 1884-ben megalapította a katonai mérnöki főiskolát, mellyel együtt kinevezést nyert a hadsereg vezérkarában a negyedik osztály főnökévé.¹²⁰

¹¹⁹ Maróti Géza: *Visszaemlékezések*. [Kézirat - Építészeti Múzeum, Budapest] Szente-Varga Mónika szíves segítségével jutottam hozzá.

¹²⁰ Csikós Zsuzsanna: Czetz János, egy magyar tábornok Argentínában. In: *Interperess Magazin*. Budapest, 1987/dec. 41-43.; Anderle Adám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez:

Czetz János halála előtt lediktált emlékirataiban csak két másik, Argentínában megfordult 1848/49-es magyar honvédről tesz említést. Az egyik Asbóth Sándor volt, akit 1866-ban az Egyesült Államok uruguayi és argentínai nagykövetségévé neveztek ki, de nem sokkal rá Buenos Aires városában elhunyt.

Czetz Jánost igen mélyen érintette bajtársának halála, amit leginkább csak az egy évvel később Klapka György ajánlólevelével feltűnő fiatal honvédtiszt, Mayer Móritz tudott vele feledtetni. Czetz fel is karolta az újonnan érkezett Mayert, akit kapcsolatai révén sikerült a Paraguayban harcoló argentin csapatoknál elhelyeznie. A rövidesen kapitánnyá kinevezett Mayer végigharcolta a paraguayi háborút, majd mikor egy jómódú nagykereskedő özvegyének lányával házasságra lépett, otthagyta a katonaságot. Ezt követően először az argentínai nyugati vasúttársaságot igazgatta, majd La Platán és Buenos Airesben gázgyárat alapított, megvetette Dock Sud, azaz a Buenos Aires-i déli kikötő alapjait, és többször volt Buenos Aires városi tanácsosa. Igen fényes pályafutást mondhatott magáénak a századforduló argentin gazdasági életének e jeles személye, akiről 625 kilométerre Buenos Aires városától egy főként német és orosz telepesek által lakott kis települést is elneveztek.¹²¹

Valószínűleg Mayer Móritzhoz hasonlóan a paraguayi háború időszakába nyúlik vissza a Hertelendy család argentínai pályafutásának kezdete is. A Kehidán született hertelendi és vindornyalaki Hertelendy Károly a forradalom után vándorolhatott ki Argentínába, ahol fia, Manfréd is született. Ő volt az, aki később az Argentína által elfoglalt lakatlanná vált paraguayi területeken szerzett magának tekintélyes birtokokat, majd 1900. július 3-án megalapította Clorinda települést, mely Asunciónnal szemben a Paraguay folyó argentin partján található, és mára főként a paraguayi fővárossal folytatott kereskedelme révén Formosa tartomány második legjelentősebb városává fejlődött.¹²² A család neve így szorosán összeolvadt a tartomány történetével, melyet 1946 és 1950 között annak egyik tagja, bizonyos Rolando de Hertelendy kormányzott.¹²³ A Hertelendy családhoz hasonlóan a paraguayi háborúban Argentína által elfoglalt Misiones tar-

Czetz János. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1970/2. 225-233. és Miklós - Vér: *Magyarok...* 47-50.

¹²¹ Szabó: *Magyar múlt...* 133-134.

¹²² *Encyclopaedia...* 3. kötet, 27. és Kempelen Béla: *Magyar nemesi családok*. 5. kötet, Budapest, 1913. 42-43.

¹²³ Binayán, Narciso: *Historia genealógica argentina*. Buenos Aires, 1999. 444.

tományban szerzett birtokokat egy bizonyos Fogarassy is, akinek leszármazottai még egy évszázaddal később is élénken őrizték a 48-as szabadságharcos ősük emlékét.¹²⁴ Négyükön kívül csupán Bárdy Rudolf nevét ismerjük az Argentínában letelepedett 48-as magyar honvédek közül, aki hosszú bolyongását követően itt halt meg.¹²⁵

Bár a szomszédos Argentína és Brazília is elismerte Uruguay 1825. augusztus 25-én kikiáltott függetlenségét, az 1870-ig folyamatos polgárháborúk sújtotta országról a két vetélkedő szomszéd továbbra sem mondott le, és annak belpolitikai harcaiba bekapcsolódva többször kísérletet tett az ország elfoglalására. Így érthető módon az egyre élénkülő európai vándormozgalmak sokáig elkerülték az állandóan háborúk dúlta Uruguayt, ahová a magyarok is csak ritkán, többnyire nem önszántukból tévedtek. Ez történt Debály Ferenc Józseffel, vagy ismertebb nevén Francisco José Debalival is. Az 1791-ben született Debály már korán a Joseph Haydn-nál tanult katonazenész apja örökébe lépett, és 1820-ig az osztrák seregben szolgált, mint zenész. Miután leszerelt, Lipcsében és Bécsben tanult, majd a szárd hadsereg karmestere lett. A nyughatatlan vérű magyar mégis valami másra vágyott, és 1838-ban olasz feleségével nekivágott Brazíliának. Sárgaláz-járvány miatt azonban sem Rio de Janeiróban, sem Santosban nem engedték őket partra szállni, így kényszerűségből Montevideóban kötöttek ki, ahol a komoly zenei ismeretekkel rendelkező Debály a helyi Caja de Comedia zenekarában rögtön helyet is kapott.

Így telepedtek meg Debályék Uruguayban a küszöbön álló polgárháború ellenére, sőt, mikor Juan Manuel de Rosas argentin csapatai újra megtámadták az országot, Debály önként jelentkezett új hazájának védelmére. A Fructuoso Rivera elnök tábori zenekarának karmesterévé kinevezett magyar azonban nemcsak dirigálással foglalkozott, hanem folyamatosan komponálta újabbnál újabb szerzeményeit, és a Cagancha melletti győzelmes csata hatása alatt írt *La Batalla de Cagancha* című műve által hamarosan általános hírnévre tett szert. Így érthette az a megtiszteltetés, hogy a Francisco Acuña de Figueroa költő által írt uruguayi himnusz megzenésítésére éppen őt kérték fel. Ebben az időben született a barátság a magyar muzsikussal és az uruguayi haderők főparancsnoka, a későbbi olasz

¹²⁴ Lénárd Sándor: Brazília. In: *Irodalmi Újság*, 1957.12.15.

¹²⁵ László Károly: *Katonai életemből*. Budapest, 2001. 98.

szabadsághős, Giuseppe Garibaldi között is, aki 1848-ban olasz légiója élén visszatért Itáliába, hogy ott – többek között az 1848/49-es magyar szabadságharc emigránsai segítségével – kivívja az egységes olasz állam függetlenségét.

Közben Debály zeneszerzői képességének híre az általa írt számos valcer, induló, illetve variáció révén egyre tovább terjedt, és neve hamarosan új hazáján kívül az egész régióban ismertté vált. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy az uruguayi himnusz megzenésítése után 1846-ban, az ugyancsak Francisco Acuña de Figueroa által írt paraguayi himnusz zenéjének komponálásával is őt bízták meg. Ezzel az 1859. január 13-án bekövetkezett halálakor 143 zeneművet hátrahagyó Debály örökre beírta magát a dél-amerikai zene történetébe, sőt – több argentin és uruguayi zenetörténész szerint – korának legtehetségesebb és legképzettebb zeneszerzője volt.¹²⁶ A Debali név tekintélyét tovább emelte a szintén elismert zeneszerzővé vált José nevű fia is, akinek tulajdonítható valószínűleg az uruguayi magyarok által publikált első könyv is.¹²⁷ Így lett a véletlenül Montevideóba tévedt zeneszerzőből a legismertebb uruguayi magyar, akinek emlékét a fővárosban máig egy utca neve őrzi.¹²⁸

Debályhoz hasonlóan, pusztán véletlen folytán került Uruguayba a későbbi nagy Afrika-kutató, Magyar László is, aki több kalandos utazást követően az argentin haditengerészet hadnagyaként 1845. augusztus 3-án uruguayi fogságba esett, és mint hadifogoly majd egy évet töltött a tartózkodási helyül kijelölt Maldonadóban.

De voltak olyanok is, akik akaratuk ellenére sem tudtak Uruguayba eljutni. Mint az 1848/49-es magyarországi szabadságharc bukásának hírére a Rosas argentin diktátor ellen harcoló uruguayiakhoz csatlakozni kívánó Türr István és százfős itáliai magyar légiója, amelyet behajózása előtt az itáliai hatóságok tartóztattak fel. Nagyobb szerencséjével járt a bajai Végh Sándor 48-as honvéd, aki újdonsült feleségével, Spilinczhoffer Flórával 1853-ban érkezett Uruguayba, ahol Debályék mellett a második máig ott élő, ismert magyar szár-

¹²⁶ Szabó: *Magyar múlt...* 111–126.; Fernández Saldana, José María: *Diccionario uruguayo de biografías, 1810-1940*. Montevideo, 1945. 371-372. és *Historia paraguaya: anuario del Instituto Paraguayo de Investigaciones Históricas*. Asunción, 1956. 46.

¹²⁷ Debali, Juan J.: *Reglamento para el régimen interno del Regimiento de artillería ligera arreglado por el 2o. jefe del mismo*. Montevideo, 1891.

¹²⁸ *A Fény*, 1963/3–4. 5. és Decreto 30.412/2003 de la Junta Departamental de Montevideo - Regularizacion del Nombre de las Calles Francisco Jose Debali y Fernando Quijano.

mazású családot honosították meg. A családból később ketten is az uruguayi politikai közélet ismert személyévé váltak: Végh Sándor unokája, Carlos R. Végh Garzón ipari és kereskedelmi miniszter, míg dédunokája, Alejandro Végh Villegas gazdasági és pénzügyminiszter lett.¹²⁹

A déli félteke másik konfliktusövezetének Paraguay számított. A José Gaspar Rodríguez de Francia elnöksége alatt a külvilágtól hermetikusan elzárt ország az 1840-es években nyitotta meg határait. Már a Lópezek alatt érkezett az országba néhány magyar, akik közül a legnagyobb hírnévre Wisner Ferenc, vagy ismertebb nevén Francisco Wisner de Morgenstern tett szert.

Ugyanis a paraguayi elnök, Carlos Antonio López megértette, hogy bár az ország gazdasági és politikai önállósodása Francia alatt megindult, de katonailag továbbra is teljesen ki volt szolgáltatva a két nagy szomszédnak. Ezt a felismerést erősítette a lázadó Corrientes Köztársaság seregének vezetője, José María Paz kijelentése is, aki egyszerűen egy rosszul felfegyverzett, formátlan tömegnek titulálta a szövetséges paraguayi sereget, mikor az csapataihoz csatlakozott a Rosas diktatúrája elleni felkelésben. Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy Paz egyik tisztje, Francisco Wisner de Morgenstern a paraguayi seregbe lépve rövid idő alatt páratlan karriert futhatott be. Ugyanis az osztrák seregből kiváló mérnökkari tiszt - aki korábban Brazíliát, Uruguayt és Argentínát is megjárta - 1847. augusztus 11-én már mint a paraguayi tengerészet főparancsnoka írt alá egy egyezményt Corrientes kormányának megbízottaival.

Nem sokkal rá a tehetséges Wisner López egyik bizalmasává válik, és mint ilyen, Paraguay brazil-barát politikáját erősítette, és igyekezett elérni, hogy Ausztria ismerje el a fiatal köztársaságot.¹³⁰ Mindeközben ideje nagy részét a fővároson, Asunciónon kívül a Paraná és a Paraguay folyók mentének feltérképezésével töltötte. A térképészeti munka mellett a mérnök Wisner az asuncióni Kormányzósági Palota, illetve több erődítmény, így a Fuerte Olimpo és a híres Humaitá tervezésében, az ország első vasútvonalának lefektetésében, illetve a megalakuló első vasúttársaság vezetésében is részt vett. Emellett őt kérték fel José Gaspar Rodríguez de Francia - Paraguay függetlensége megteremtőjének -

¹²⁹ Kertbeny: *Alfabetische...* 75.; VéghNet. [Http://veghnet.tripod.com/galeria.htm](http://veghnet.tripod.com/galeria.htm); Handelman, Howard - Sanders, Thomas G. (Ed.): *Military Government and the Movement Toward Democracy in South America*. Bloomington, 1981. 251-254. és Szabó: *Magyar múlt...* 137-138.

¹³⁰ Whigham, Thomas: *The Paraguayan War*. 1. vol., Lincoln, 2002. 107.

életrajza megírására is.¹³¹ A kegyvesztett, majd ismét elismert Wisner munkáját az elnök egy 1857-es szenátusi felszólalásában külön is méltatta.

1865-ben Argentína, Uruguay és Brazília hadat üzent Paraguaynak, és ezzel kezdetét vette Paraguay történetének legborzalmasabb háborúja, melyben végül az ország férfi lakosságának és területének nagy részét elvesztette. A sors kegyetlen fintora, hogy míg Wisner ezredes a paraguayi sereg mérnökkarának vezetőjeként mindent elkövetett új hazájának védelmében, addig több magyar éppen a másik oldalt erősítette. Mint a korábban említett Czetz János, aki Wisnerhez hasonlóan ezredesi rangban, mint hadmérnök szolgált, csak éppen az argentin hadseregben. Ráadásul pont Czetz János volt az, aki Bartolomé Mitre elnök kérésére, a háborúra készülő ország paraguayi határát feltérképezte, majd ugyancsak Mitre megbízásából egy árkász zászlóaljat szervezett és képzett ki a paraguayi seregek ellen. Czetz János ajánlólevelére vette maga mellé Lucio V. Mansilla, az egyik gyalogsági zászlóalj parancsnoka a szintén már említett ifjú Mayer Móritzot, akit több, a Paraguay elleni csatában tanújelét adó bátorságáért hamarosan századossá neveztek ki.¹³²

Hogy a kép még színeesebb legyen, a két szembenálló fél közti békeközvetítéssel az Amerikai Egyesült Államok is egy magyar származású embert bízott meg. 1866 márciusában érkezett Buenos Airesbe a fentebb szintén említett Asbóth Sándor, Kossuth volt törökországi szárnysegédje, az amerikai hadsereg altábornagya, akit új hazája argentinai és uruguayi megbízottjává neveztek ki, és mint ilyet, a harcoló felek közötti közvetítéssel bíztak meg. Asbóth ennek érdekében nem sokkal érkezése után jegyzéket nyújtott be az argentin, majd a brazil kormánynak, amelyben rámutatott arra, hogy a washingtoni kongresszus szükségét látja egy észak-amerikai békeközvetítésnek. Asbóth első jegyzékét továbbiak követték, de a harcoló felek közti közvetítés lehetősége közben a harcok súlyosabbá válásával egyre valószínűtlenebbé vált, amit tovább nehezített, hogy Asbóth röviddel érkezése után megbetegedett, és 1868. január 21-én meg is halt.¹³³

¹³¹ Wisner, Enrique: *El dictador del Paraguay, Doctor José Gaspar Rodríguez de Francia*. Concordia, 1923.

¹³² Csikós: Czetz János...

¹³³ Washburn, Charles A.: *The history of Paraguay, with notes of personal observations, and reminiscences of diplomacy under difficulties*. Boston, 1871. 185. és Leuchars, Chris: *To the Bitter End: Paraguay and the War of the Triple Alliance*. Westport, 2002. 165-166.

Békésebb vizeken

Talán Brazília számított az egyedüli olyan országnak ez időben, mely a Kossuth-emigráció tagjait nem zavaros belpolitikai helyzete, hanem az ekkoriban meginduló európai bevándorlás vonzotta oda, és ennek köszönhetően az idevándorolt 1848/49-es emigránsok inkább polgári pályákon szereztek maguknak hírnevet. Még javában folyt Magyarországon a forradalom, mikor gróf Wass Sámuel Kossuthtól kapott titkos megbízatással a nyugat-indiai szigetekre, majd az Amazonas torkolatához utazott, hogy egy felállítandó magyar hadiflottához legénységet toborozzon. Kezdetben minden rendben is ment, de később máig tisztázatlan okok miatt Wass kénytelen volt mindenét hátrahagyva az Amazonason Brazília belseje felé menekülni. Egy kortárs életrajzíró szerint Wass az Amazonason, majd a Rio Negrón egészen a venezuelai területekig hajózott fel, majd az Orinocón és a Río Guáricón folytatva útját Caracasba, onnan pedig New Yorkba jutott. Az utazás körülményei kissé homályosak, tekintve, hogy ez a majd 5000 kilométeres folyami utazás még ma is komoly vállalkozásnak hangzik, de mivel az életrajzíró még személyesen beszélt Wass Sámuellel, nincs okunk a történet hitelességét vitatni, sőt Szentmártonyi Ignác, Brentán Károly és a Mardel család mellett Wassban is belső Brazília egyik magyar pionírját kell tisztelnünk.¹³⁴

Wass Sámuel hosszú bolyongását követően New Yorkba érkezve értesült a magyar szabadságharc bukásáról. Hogy ez a bevándorlók számát tekintve mennyiben érintette Brazíliát, azt pontosan nem tudni, de egy, a brazíliai magyar kolónia által 1938-ban megjelentetett kiadvány több magyar származású család szóhagyományaira hivatkozva kijelentette, hogy számos magyar érkezett Brazíliába a szabadságharc bukását követően.¹³⁵ Számukról azonban azért nehéz közelebbit mondani, mert legtöbbjük nem közvetlenül vándorolt Brazíliába, hanem hosszabb-rövidebb európai és amerikai tartózkodás után döntött az itteni letelepedés mellett.

¹³⁴ Dojcsák Győző: Emlékezés Czegei Wass Sámuelre. In: *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*. 1985/1. 55-60. és Balázs: Magyar utazók... 414-415.

¹³⁵ *Brazíliai magyarok. Vázlatok a brazíliai magyar élet kialakulásáról a Magyarok II. Világkongresszusára*. São Paulo, 1938. 5.

Pár éves amerikai tartózkodás után 1854-ben került Brazíliába a szabadságharc utáni magyar emigráció két ismert alakja: a korábban már említett első amerikai magyar lapot, a Magyar Száműzöttek Lapját kiadó totváradai Kornis Károly, és az iowai Új-Buda egyik alapítója, Birányi Schultzs István is.¹³⁶ Kornisék Rio de Janeiróba való érkezésük után a szintén 1848/49-es emigráns Alvinczy Lászlóval az ország egyik első fotóüzletét nyitották meg, amely kezdetben nem igazán bizonyult jövedelmezőnek. Így Kornis üzletük reklámozására kijárta, hogy II. Péter brazil császárról egy 12 fényképből álló fotósorozatot készíthessen, és annak képeit sokszorosítva az országba szétküldje. A terv be is vált, és a Rio de Janeiró-i Officina de Biranyi & Kornis üzletük országos hírnévre tett szert.¹³⁷ De a hirtelen vagyonossá vált magyar menekültek nem sokáig élvezhették munkájuk gyümölcsét, ugyanis elsőként a könnyelmű életmódot folytató Alvinczy követett el öngyilkosságot, majd 1856. december 7-én a tüdőbajban szenvedő Birányi is követte társát a halálba. A tüdőbaj végzett egy bizonyos Meszlényinével is, akit Ács Tivadar, mint a brazíliai magyarok jó tündérét emlegetett, és akinek neve arra enged következtetni, hogy esetleg valamiféle rokonság fűzhetette Kossuth Lajos hűgáéhoz, Meszlényi Rudolfné Kossuth Zsuzsához.¹³⁸

A barátait gyászoló Kornis Károly mind többet kezdett foglalkozni eredeti hivatásával, a jogtudománnyal, és 1856-ban Visconde de Villa Nova brazíliai milliomos örökösödési pere kapcsán egy jogi tanulmányban feldolgozta Latin-Amerika örökösödési jogszabályait.¹³⁹ A mű kiadása után egy csapásra országos hírű ügyvéddé, és az ország egyik legnagyobb jövedelmű emberévé lett Kornis Károlyt rövidesen a São Pauló-i tudományos akadémia tagjává választották. A kutatásba temetkezett Kornis a II. Péter császár által felajánlott egyetemi katedra helyett azonban tovább folytatta az írást, és egy teljes latin nyelvtant, majd egy portugál-latin szótárt, végül pedig fő művét, egy, a polgári házasság létjogosultságáról készült füzetet jelentetett meg.¹⁴⁰ Utóbbi kapcsán érdemes megjegyezni,

¹³⁶ Kertbeny: *Alfabetische...* 6.

¹³⁷ Ferrez, Gilberto: *Photography in Brazil. 1840-1900.* Albuquerque, 1990. 10-19.

¹³⁸ *Magyar Szó*, 1939.05.25. 13.

¹³⁹ Kornis de Totvárad, Carlos: *Processus Villa Nova de Minho pars criminalis discussione juridica pertractata.* Rio de Janeiro, 1856.

¹⁴⁰ Kornis de Totvárad, Carlos: *Refutação da doutrina do Dr. Braz Florentino Henriques de Souza... apresentada na sua obra O Casamento civil e religioso.* Rio de Janeiro, 1860.; Kornis de

hogy a szomszédos Argentínában a modern házasságjog kodifikációja szintén egy magyar, a La Plata-i egyetemen tanító dr. Tóth László nevéhez fűződött, és hogy a pápai indexre került, hatalmas nemzetközi visszhangot keltett Kornis-féle könyvet még Németországban is kiadták, sőt, az ottani protestánsok felkérésére a brazíliai protestáns ügyről is megjelentetett egy könyvet. Az üzleti életben és a tudományban egyaránt sikeres Kornis Károly termékeny életpályáját végül az őt is megfertőző tüdőbaj törte meg, és a honvágytól gyötört magyar 1862-ben hazatérését követően rövidesen meghalt.¹⁴¹

Kornisék mellett még jó néhány 48-as menekült érkezett Brazíliába, mint az 1854-ben érkezett Perczel Mór szárnysegédje, Décsy János, akinek Miguel Decsy nevű leszármazottjáról Petrópolisban utcát neveztek el;¹⁴² a Kolozsvárról kivándorolt, garibaldista Popini János, aki az itáliai szolgálat után Sant José de Campo mellett telepedett le máig gyarapodó családot alapítva; a szintén Garibaldi seregeiben szolgált Szendrői Geőcze István, aki Magyarországra visszatérve két kötetes könyvben mutatta be a XIX. századi Brazíliát;¹⁴³ Ludwig Endrényi honvédszászlós, aki a Paraguay elleni háborúban a híres blumenau Voluntários da Pátria nevű katonai egységben szerzett magának nevet;¹⁴⁴ Zeyk Albert József, aki az 50-es években komoly szerepet kapott az Uruguay és Paraguay folyók szabályozásában, egy bizonyos Ormai nevű magyar, aki rövid amerikai tartózkodás után a Matto Grosso állambeli Pontaporában alapított családot, és végül egy Fischer nevezetű honvéd, aki a nyolcvanas években São Paulóban fürdőintézetet nyitott és közben magyar borokat forgalmazott.¹⁴⁵

Totvára, Carlos: *Casamento civil ou o direito do poder temporal em negocios de casamentos. Discussões jurídico-historico-theologico em duas partes*. Rio de Janeiro, 1858.; Kornis de Totvára, Carlos: *Casamento civil no Brasil - Consentimento, contagem de custas, orfãos e interditos, recusa de celebração, entre viúvos ou viúvas, local e certidão*. s.l., s.a. és Kornis de Totvára, Carlos: *Institutiones*. Rio de Janeiro, 1857.

¹⁴¹ *Magyar Szó*, 1939.05.25. 13.; Vasváry Ödön: *Magyar Amerika*. Szeged, 1988. 114-116. és Ferrez, Gilberto: *A fotografia no Brasil, 1840-1900*. Rio de Janeiro, 1985. 25.

¹⁴² Onody, Oliver: Um capitão do exército húngaro no Brasil. Klny. *Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*, 1981. 123-158.

¹⁴³ Geőcze: *Utazás Brazíliába...*

¹⁴⁴ Krieger, Alda: *Centenário de Blumenau, 1850-2 de Setembro-1950*. Blumenau, 1950. 439.

¹⁴⁵ Ónody: *Adalékok...* 9.; *Magyar Szó*, 1933.11.12. 4.; Onody, Oliver: Um viajante húngaro no Brasil no seculo passado. Klny. *Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*, 1986/350. 31-62.; *Brazíliai magyarok...* 113.; és Vadona: *Az őt...* 434-437.

Talán ide tartozó, érdekes momentum, hogy 1866. november 28. és 1868. december 13. között Recifében *Kossut* címen egy irodalmi, politikai folyóirat jelent meg.¹⁴⁶

BÁNYÁSZOK

A Latin-Amerikát érintő korai magyar kivándorlás másik fontos elemét a bányászok vagy bányászati szakemberek jelenthetik, akikről azonban jelenleg még nagyon kevés információval bírunk. Ezen kivándorlás hátterében a magas szintű magyar bányáoktatás állott, ugyanis a szászországi Freiberg mellett a kor másik legnevesebb bányaaakadémiája a magyarországi Selmezbánya működött. Az itt kikísérletezett bányászati technológiai fejlesztéseket a spanyol és latin-amerikai szakemberek is nyomon követték. Egy forrás szerint Pedro Ximénez de Morales már 1773-ban magyar szakembereket szándékozott kohók építéséhez hívni Peruba.¹⁴⁷ Így nem meglepő, hogy 1786-ban a Selmezbánya melletti Szklenófürdőn – többek között bogotai szakemberek előtt – próbálták ki a Born Ignác-féle amalgámozási eljárást, mely később „de patio” módszerként vált ismertté Spanyol-Amerikában. Ekkor alakult Born Ignác javaslatára a világ első nemzetközi műszaki egylete is, melynek bogotai és mexikói szekcióját a spanyolországi és spanyol-amerikai bányák vezetésével megbízott Fausto D’Elhuyar vezette.¹⁴⁸

Fausto D’Elhuyar magyarországi látogatása idején megbízást kapott arra, hogy válogasson össze egy bányászati szakemberekből álló csoportot, akik közül végül 1788-ban kilencet Új-Spanyolországba, hetet Új-Granadába, nyolcat Peruba és másik nyolcat Chilébe küldtek.¹⁴⁹ Hogy közöttük volt-e magyar, és ha

¹⁴⁶ Nunes Machado, Joaquim - Chacon, Vamireh: *Discursos parlamentares*. Brasilia, 1978. 27-30.; Ónody: *Adalékok...* 9. és Pongrácz Attila: *Hungarika-kutatás São Paulóban*. In: *MTA – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények I.* Szeged, 1998. 39.

¹⁴⁷ *Documentos existentes en el archivo general de Indias, Sección de Lima*. León, 1974. 548. és *La Minería Hispana e Iberoamericana. Contribución a su investigación histórica. Estudios - fuentes- bibliografía*. León, 1970. 548.

¹⁴⁸ *A magyar bányászat évezredek története*. 1. kötet, Budapest, 1997. 274. és Molnár, I. – Weiß, A.: *Ignaz Edler von Born und die Societät der Bergkunde 1786*. Wien, 1986. 31. és 123.

¹⁴⁹ Torales Pacheco, María Cristina: *Ilustrados en la Nueva España: los socios de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*. México, 2001. 138-149.

igen, akkor hányan, azt nem tudni, de feltételezhető, hogy az ettől kezdve a latin-amerikai bányákhoz folyamatosan érkező, többségében német szakemberek között több magyar vagy Magyarországon tanult szakember is volt, bár a német nemzetiségűek által lakott Selmechányáról érkezett magyarokat igen nehéz a német területekről származó társaiktól a fennmaradt egyes névlistákon megkülönböztetni. Így eleddig nem tisztázott az sem, hogy az 1821 és 1829 között Mexikóba érkezett több mint 220 német nevű bányász közül hányan származtak Magyarországról.¹⁵⁰ Ez a bevándorlás a század második felében sem szűnt meg. A már korábban említett Langer Mórítz Láng Dezső adatai szerint, a guadalajarai ezüsbányák egészségügyi ellenőrzésével volt megbízva az 1850-es években, míg a szintén említett Zákány István örökösei Sonora államban vezettek különböző bányaiipari vállalkozásokat. Majd a század vége felé az egyes források szerint San Luís de Potosi és Nuevo León bányaiipari központjaiba érkezett egyre több osztrák-magyar kivándorló. Közülük külön ki kell emelni Léderer Sámuel nevét, aki pár évi amerikai tartózkodás után Mexikóba telepedett át, és 1890. március 18-án Nuevo León Smelting Refining Company néven megalapította az ország egyik legjelentősebb kohászati vállalatát, mely valószínűsíthetőleg számos osztrák-magyar honost is alkalmazott.¹⁵¹

Brazíliában ugyanakkor II. Péter császár uralkodása alatt hoztak magyar bányamérnököket és vájárokat Minas Gerais államba.¹⁵² Ekkor érkezett Brazíliába Hock Héder János selmechányai bányamérnök is, akinek nevéhez fűződik a Minas Gerais-i Gongo Soccó-i és a Morro das Almas-i ércmedencék feltárása és kiaknázása. Brazília esetében sem tudjuk, hogy hány magyar ment Selmechányáról oda, de érdemes megemlíteni, hogy egyedül a Hock munkája

¹⁵⁰ Nagel, Silke: *Alemanes en México: Inmigración y colonia hasta la Segunda Guerra Mundial*. México, 1996. 3. és Mentz, Brigida von [et al.]: *Los pioneros del imperialismo alemán en México*. México, 1982. 171.

¹⁵¹ Vizcaya Canales, Isidro: *Los orígenes de la industrialización de Monterrey: una historia económica y social desde la caída del Segundo Imperio hasta el fin de la Revolución (1867-1920)*. Monterrey, 1969. 74.; O'Connor, Harvey: *The Guggenheims; the making of an American dynasty*. New York, 1937. 95. és Krause, Corinne Azen: *Los judíos en México: una historia con énfasis especial en el período de 1857 a 1930*. México, 1987. 76.

¹⁵² Bede Béla - Lampert Márta: *Brazília*. Budapest, 1983. 45.; *A magyar bányászat...* 274. és Molnár - Weiß.: *Ignaz Edler...* 31. és 123.

nyomán nyílt Gongo Soccó-i és Morro das Almas-i bányákhoz további hat bányamérnököt és 35 vájárt hozattak.¹⁵³

Minas Gerais mellett továbbá több más latin-amerikai bányászati központról tudunk, ahol magyar bányászok, bányászati szakemberek, sőt bányavállalkozók is megtelepedtek. 1877-ben két magyar, a már korábban említett Francisco Wisner de Morgenstern és Mayer Mórítz, továbbá a Lucio Mansilla tábornok által alapított Sociedad de Minerales, Cristales y Piedras Preciosas en las Serranías de Amambay y Maracayú aranybánya tett szert nagy hírnévre, bár ez nem a bánya sikereinek volt köszönhető, hanem annak, hogy miután az új aranybánya híre bejárta egész Argentínát, és sok részvény elkelt, kiderült, hogy a Wisner által szolgáltatott információk a terület aranykészletéről tévesek.¹⁵⁴

Ugyanakkor a chilei Antofagastában és Iquiquében, a perui Cerro de Pascóban és bolíviai Uyunionban és Oruróban többségében délszláv nemzetiségű osztrák-magyar állampolgárok közül sokan tettek szert jelentős vagyonra a bányászatból, sőt a keleti-partvidék országaiban az első jelentősebb osztrák-magyar kolóniák is itt születtek, hisz az említett városok környékén működő bányákban is sok osztrák-magyar kivándorló dolgozott.¹⁵⁵ Itt lehet példaként megemlíteni a perui Cerro de Pasco városát is, amely az 1847-ben Agustín Tello által beindított modern bányászati kitermelés eredményeként vált a korabeli Peru egyik virágzó városává. Ekkor indult meg a külföldiek, köztük az osztrák-magyar honosok letelepedése is a városban, amelynek életében a magyar közösség hamarosan egyre tevékenyebb részt vállalt. Így az 1858 és 1864 között emelt La Providencia városi kórház építéséről szóló egyik forrás már külön megemlékezik a magyar közösség aktív szerepéről.¹⁵⁶ De ott voltak a magyarok a csendes-óceániai háború (1879-1883) alatt a város által felállított Columna Pasco néven elhíresült seregben is, és a *La Prensa de Junín* korabeli helyi lap a várost

¹⁵³ *Magyar Szó*, 1939.05.25. 13. és Holman, Lieutenant: Voyage Round the World. In: *Journal of the Royal Geographical Society of London*. 1835/5. 307.

¹⁵⁴ *Historia de la Minería Argentina*. 1. vol., Buenos Aires, 2004. 73. és Toeppen, Hugo: *Hundert Tage in Paraguay. Reise in's Innere. Paraguay im Hinblick auf deutsche Kolonisations-Bestrebungen*. Hamburg, 1885. 92.

¹⁵⁵ *A chilei, bolíviai és perui köztársaságok kulturális és közgazdasági viszonyainak valamint az Osztrák-Magyar Monarchia ottani érdekeinek rövid ismertetése*. Bécs, 1902. 2. és Tomislaw F. Boric, Trelew: Algo más sobre los masones en Chile. In: *Studia Croatica*. 1997/134. 176-178.

¹⁵⁶ Sánchez J, López: *Daniel Alcides Carrión. Mártir de la medicina peruana*. La Habana, 1957. 35.

ért chilei támadás kapcsán külön megemlékezett a magyarok szerepéről a város védelmében. Így nem meglepő, hogy az 1881. október 16-án alakult Cerro de Pasco-i Osztrák–Magyar Egyesület első elnöke a feltehetőleg magyar származású Simón Tabory lett.¹⁵⁷

Valószínűleg az andoki országok bányászatán belüli osztrák-magyar jelenlétnek tudható be az is, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia 1870-től kezdve több, zömében salétrom bányászati központban külügyi érdekképviselőt nyitott, így a perui Iquiqueben és Tacna-Arica régióban, illetve a chilei Copiapó-Caldera régióban és Coquimbóban konzulátust, a perui Arequipa-Islay régióban tiszteletbeli konzulátust, a bolíviai Oruróban alkonzulátust, a perui Huarezben és Cerro de Pasco-ban pedig konzuli ügynökséget hozott létre.

Ugyanezen jelenlétre utal az is, hogy 1885. július 11-én az Osztrák-Magyar Monarchia megbízásából báró Schenk zu Schweinsberg chilei német császári követségi tanácsos és miniszterrezidens Aniceto Vergara Albano chilei külügyminiszterrel a Chilei Köztársaságnak Peru és Bolívia ellen folytatott csendes-óceáni háborúja, vagy más néven a salétromháború alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről egyezményt írt alá.¹⁵⁸

A bányászat kapcsán végül meg kell említeni azt is, hogy a XX. század elején Jakab Imre és Bandat Horst mérnökökhöz hasonlóan többek között Kubában, Mexikóban, Guatemalában, Venezuelában, Kolumbiában, Ecuadorban, Chilében és Argentínában jelentek meg magyar szakemberek, akik petróleum lelőhelyek kutatásához az Eötvös Lóránd által kifejlesztett torziós ingát használták.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Pérez Arauco, César: *Cerro de Pasco*. 7. vol., Pasco, 1996. 83.

¹⁵⁸ *Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 1887-1888.* Budapest, 1897. 51-53.; La Fontaine, Henri: *Pasicrisie internationale 1794-1900: histoire documentaire des arbitrages internationaux*. Boston, 1997. 293-294. és Darby, William Evans: *International arbitration. International tribunals. A collection of the various schemes which have been propounded; and of instances in the nineteenth century*. London, 1904. 809.

¹⁵⁹ Pekár Dezső: A geofizikai kutatás magyar halottja Chilében. Klny. *Természettudományi Közlöny*, 1936/1-2. és Navarro Neumann, Manuel María S.: *XIV Congreso geológico internacional, Madrid, 1926. Sección 10a Geofisica*. Barcelona, 1926. 7-9.

CIGÁNYOK

A bányászok és a katonák mellett a Magyarországról érkezett cigányok adták a magyar kivándorlás kezdeti időszakának harmadik csoportját, mely létszámában közülük a legnagyobb lehetett. Igaz ugyan, hogy az 1848/49-es magyar forradalom és a fentebb felvázolt magyar emigránsok jelenléte, illetve Miksa magyarjai bizonyos körökben ismertté tették e távoli, kis európai nép nevét, mégis Latin-Amerika szerte az általános köznyelvben a magyar szó a nomád cigány szinonimájaként terjedt el.

A névcserre feltehetőleg az Ibériai-félszigetről ered, ahonnan ez a szóhasználat a cigányok Indiákra való kivándorlásával együtt egész Latin-Amerikában elterjedt. Azt pontosan nem tudni, hogy mikor érkeztek az első cigány csoportok az amerikai kontinensre, de több szerző, és maguk a latin-amerikai cigányok szerint is jelenlétük igen korai időktől datálódik, ugyanis Kolumbusz Kristóf harmadik útján a valószínűsíthetőleg cigány származású Antón de Egipto, Macias de Egipto, Catalina de Egipto és María de Egipto már eljutott az Új Világba.¹⁶⁰ Egy évvel később, 1499. március 4-én a katolikus királyok a zsidók és mórok után a cigányokat is kiutasították a formálódó spanyol abszolutista állam területéről, és rögtön ezt követően felújították az 1497. június 22-én kelt királyi rendeletet, mely a bűncselekmény miatt kiutasított személyeket Hispaniola, azaz a mai Santo Domingo szigetére száműzte.¹⁶¹

Feltehetően a XVI. század elejétől önszántából is egyre több cigány kelt át a külföldiek bevándorlásától féltve őrzött tengerentúli spanyol és portugál gyarmatokra. Beilleszkedésük azonban nem volt problémamentes, így már 1591-ben Heitor Furtado de Mendoça, a Szentszék vizitátora, Bahiában és Pernambucóban is több, ottani cigányokkal kapcsolatos feljelentést vett kézhez.¹⁶² II. Fülöp pedig a vagabund cigány beszivárgás meggátolására 1570-ben megtiltotta belépésüket az Indiákra, majd 1581-ben a „*naiv őslakos indiánok*”

¹⁶⁰ Dobal, Carlos: *Nuevas del Nuevo Mundo: 1492-1992*. Santiago de Chile, 1992. 24.; Varela, Consuelo: *La caída de Cristóbal Colón: el juicio de Bobadilla*. Madrid, 2006. 156. és *Comunidades étnicas en Colombia: Cultura y jurisprudencia*. Bogotá, 2005. 183.

¹⁶¹ Szászdi, István: Las Cartas de Seguro a favor de los egipcianos en peregrinación a Santiago de Compostela. In: *Revista de Estudios Jacobeos y Medievales*, Sahagún (León), 2001/11-12, 71-87.

¹⁶² Borges, Isabel Cristina Medeiros Mattos: Ciganos em Juiz de Fora - Mítos, Perseguições e Resistências (1860/1920) In: *XXIII Simpósio Nacional de História - APUH*. Londrina, 2005.

védelmére ki is tiltotta őket onnan.¹⁶³ A helyhatóságok azonban nem tudtak ezen rendeleteknek érvényt szerezni, így a gyarmati korban végig folyamatos volt a spanyol, illetve portugál gyarmatokra való beszivárgásuk, melyet tovább erősített a cigányok portugál gyarmatokra való sorozatos kiutasítása. Ugyanis elsőként II. Péter 1686. augusztus 27-i, majd V. János 1718. április 15-i rendelete száműzte az anyaországi cigányokat a portugál gyarmatokra, így többek között a braziliai São Francisco folyó és Maranhão vidékére.¹⁶⁴

A gyarmati Latin-Amerikában megtelepedett cigány lakosság száma és története eleddig tisztázatlan, így ezen témájú kutatások kiszélesítése a jövő feladata lesz. A szegényes információ ellenére, és természetesen, a ma élő cigány közösségek szájhagyományára támaszkodva azonban joggal feltételezhető, hogy a tengerentúli cigány kivándorlás tömegei csak ezt követően, a XIX. és a XX. században érkeztek Latin-Amerikába.

Ez a kivándorlás azonban a megváltozott társadalmi, gazdasági, technikai körülményeknek köszönhetően már teljesen más képet mutatott. Az egyik legfontosabb különbség, hogy míg a zárt spanyol és portugál gyarmatokra való korábbi sporadikus beszivárgás a cigányság első nagy kelet-nyugat irányú mozgásának térben legnyugatibb, időben pedig legkésőbbi nyúlványát képezte, addig a XIX. században induló tömeges kivándorlásuk a modern európai tengerentúli vándormozgalmakkal mutat inkább kapcsolatot. Ennek megfelelően a kivándorlást alapvetően a modern tengerentúli vándormozgalmakat is működtető európai taszító és amerikai szívó erők hatása határozta meg. Persze, ha ezeket az okokat részletesen megvizsgáljuk, akkor hamar felfedezhetőek kivándorlásuk sajátosságai is. Hiszen az európai kivándorlás kapcsán leginkább az agrár-túlnépesedés taszító, és a tengerentúli hatalmas, megműveletlen területek, illetve újonnan kialakuló ipari központok munkaerő-szükségletének szívó hatása érvényesült. A hagyományos kézműiparból élő cigányság esetében azonban az Európa peremvidékein lassan meginduló ipari forradalom gazdasági és társadalmi hatásai eredményezték életterük beszűkülését, melyet Latin-Amerika európai kivándor-

¹⁶³ A rendelet kiutasította az Indiáról a cigányokat, asszonyaikat és gyermekeiket, felszólítva a hatóságokat, hogy az első Spanyolországba induló hajóra rakják fel őket, hogy ne okozzanak kárt, vagy ne tévesszék meg a naiv őslakosságot. Lásd: Descalzi, Rinaldo: *La Real Audiencia de Quito claustro en los Andes*. 1. vol. Quito, 1978. 275.

¹⁶⁴ Da Mota, Ático Vilas-Boas: *Ciganos*. Brasília, 2004. és Pieroni, Geraldo: *Vadios e ciganos, heréticos e bruxas os degredados no Brasil-colônia*. Rio de Janeiro, 2000. 111-112.

lás által nem, vagy csak kevésbé érintett, fejletlen, háziiparra épülő területein látták helyettesíthetőnek.

A korábbi korszakkal szemben fontos különbség az is, hogy a fent említett kibocsátó európai peremvidék már nem csupán Spanyolországot, hanem a kivándorlók többségét adó Közép-Kelet- és Délkelet-Európát foglalta magába. Maga az, hogy Ausztria, Törökország és Oroszország, majd ezen birodalmakból kiváló független államok területéről kiinduló kivándorlásról beszélünk, szintén azt a feltételezést támasztja alá, hogy a folyamat háttérében elsősorban nem belpolitikai tényezők álltak, hanem a régió egészét befolyásoló folyamatok. Ettől függetlenül a taszító hatások számbavételénél nem szabad megfeledkezni ezen faktorok vizsgálatáról sem. Befolyással lehettek modernkori kivándorlásuk első hullámára a Habsburgok erőszakos asszimilációjukra tett sorozatos kísérletei, a cigányok román fejedelemségek területén történt rabszolga-felszabadítása, a balkáni nemzetállamok kialakulásával járó népmozgások, majd későbbi hullámukra az első világháborút követő népmozgások, és az 1918-1922-es orosz polgárháború is.¹⁶⁵ Ezek jelentőségét leginkább a latin-amerikai közösségek összetételének vizsgálatakor érthetjük meg, hiszen a szóbeli hagyományokra támaszkodva újonnan lejegyzett történetük arra enged következtetni, hogy inkább a második hullám délszláv és orosz területekről érkezett kivándorlói játszanak aktív szerepet a 2000. évi Quitói Nyilatkozat és az amerikai cigányok SKOKRA nevű csúcsszervezete körül formálódó latin-amerikai cigány közösségekben, míg az első hullámban érkezettek asszimilációja sokkal előrehaladottabb.

Ami érthető is, ha figyelembe vesszük, hogy ezen első hullám valamikor a XIX. század első felében érte el Latin-Amerikát. Jelenlétükre utalhat a Minas Gerais állam Juiz de Fora városában 1860-ban hozott rendelet, mely a cigányoknak megtiltotta a rabszolgákkal és állatokkal való kereskedést, hiszen a vándorlásban legaktívabb elemeik a rézműves (kalderás) mellett a lókupec (lovári) csoportok voltak. Pár évvel később az angol Richard Francis Burton utazó diplomata is megjegyzi könyvében, hogy Minas Gerais államban élnek nagyobb

¹⁶⁵ Achim, Viorel: *Cigányok a román történelemben*. Budapest, 2001. 148-154.; Melgoza de la Garza, Angelina de Lourdes: *Tiempo de gitanos*. (kézirat, Universidad Iberoamericana), México, 1996. 13. és Liégeois, Jean-Pierre: *Los gitanos*. México, 1988. 45.

számban cigányok, akikkel ott jártakor maga is találkozott.¹⁶⁶ Ide vándorolt ki a Habsburg Birodalom területéről, azon belül is a cseh tartományból származó, sok helyütt cigány származásúnak tartott Jan Nepomuscky Kubitschek is az 1830-as években, akinek unokája, Juscelino Kubitschek egy bő évszázaddal később Minas Gerais állam kormányzója, majd 1956 és 1961 között Brazília egyik legnevesebb elnöke lett.¹⁶⁷

Azonban míg a tömeges európai kivándorlás főként Dél-Amerika atlanti partvidékére irányult, addig a cigányok vándorlása olyan területeket is érintett, melyek elzártsága vagy az őslakosság olcsó munkaereje miatt a többi európai kivándorló érdeklődését nem keltette fel. Mindez azonban nem meglepő, hisz a cigányok már Európában is a vidéki háziipar speciális szféráját látták el, melyet egy XIX. századi magyar jelentés a következőképpen jellemez: „... *elteng olyan helyzetben és körülmények közt is, hol a rendes iparos nem volna képes megélni s e tekintetben munkálkodása ritkán mehet versenyszámba, mely le- és kiszorítaná a rendes iparost.*”¹⁶⁸

Karl Lumholtz norvég néprajzkutató XIX. század végi, mexikói utazásáról készült beszámolója is arról tanúskodik, hogy a fejletlen háziiparra épülő régiókban meg is találták számításukat: „...*Egy nap, egy útszéli sárfészek felé haladva, hirtelen vidám fecsegés és egy furcsa megjelenésű, hosszú kiengedett hajú társaságra lettem figyelmes, akik néhány nagy lovat egy mély folyóban csutakoltak. A falu szélén táborozó cigány kompánia tagjai voltak. A nők amint megláttak, odajöttek hozzám koldulni és felajánlani, hogy jósoljanak nekünk. Tudom, hogy ezek a tenyérjósok jó üzletet csinálnak arrafelé. Csak egy reált kérnek, hogy megnézzék a tenyeret és a hiszékenyeket rávegyék további egy reál javadalom kifizetésére. A férfiak főként üstfoltozással foglalkoznak, kiügyeskedve az óriási árakkal való megterhelést. Lovakkal is jelentős kereskedést folytatnak,*

¹⁶⁶ Burton, Richard Francis: *Explorations of the Highlands of the Brazil*. London, 1869. 63. és 163. és Pólyi Csaba: A brazíliai cigányság és a formálódó kormányzati politika. In: *A láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai félszigeten és Latin-Amerikában*. Szeged, 2008. 55.

¹⁶⁷ Az internetes források alapján azt lehet mondani, hogy a brazil cigányok körében igen elterjedt hiedelem Juscelino Kubitschek cigány származása. Emellett több, tőlük független írás is említést tesz erről, de ennek ellenére valószínű, hogy a feltételezés egyszerűen a család bohemio, azaz cseh származásán nyugszik, mely Braziliában a cigány szinonimájaként terjedt el a köznyelvben. Lásd: Assis Barbosa, Francisco de: *Juscelino Kubitschek, uma revisão na política brasileira: uma revisão na política brasileira*. Rio de Janeiro, 1960. 48-52. és Jurema, Abelardo: *Juscelino & Jango: PSD & PTB*. Rio de Janeiro, 1979. 79.

¹⁶⁸ *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985*. Budapest, 1986. 157.

*de soha sem lopnak. A meszticek ellenben nem hagyják ki a lehetőséget a cigányok lovainak elkötésére, főleg esténként, habár a hatóságok megtesznek mindent az említett idegenek védelmében. Ahuacatlánban láttam néhány csintalan gyereket kővel hajigálni őket, de a rendőrség elhajtotta őket. A cigányok, lát-szatra, nagyon jól elváltak, és elég sok pénzük volt.*¹⁶⁹

Karl Lumholtz továbbá arra is kitér, hogy a cigányoktól szerzett értesülései szerint ebben az időben már Latin-Amerika szerte megtalálhatóak voltak a hasonló csoportok, melyek oly annyira versenyképes szolgáltatást tudtak nyújtani, hogy érkezésüket igen nagy eseményként tartották számon az egyes településeken.

Itt azonban fel kell hívni a figyelmet egy fontos mozzanatra. Egyes források alapján valószínűsíthető, hogy ezen csoportok Európából áthajózva, vándorlásuk során némileg tervezett útvonalakat jártak be, melyeket a különböző vásárok időpontjához, és a más cigány társaságok mozgásához igazítottak.¹⁷⁰ Ezt látszik alátámasztani a Lumholtz-féle beszámoló is, mely a már említett társaság útvonalát Veracruz – Mazatlán - Acapulco - Veracruz háromszögben adja meg, hozzátéve, hogy az út befejeztét követően visszatértek Európába. Itt – legalábbis nyelvismeretükből arra lehet következtetni, - hogy inkább a nyugati félteke országai, Anglia, Franciaország és Spanyolország, illetve az Egyesült Államok volt az időleges úti cél.¹⁷¹ Ezt látszanak alátámasztani a mexikói bevándorlási hatóságok által rögzített, román területekről származó, cirkuszi mutatványos – vándormozis Costich család tagjaira vonatkozó adatok is.¹⁷² Lumholtz-nak arról is említést tettek, hogy ismereteik szerint velük együtt 180-an tartózkodtak akkoriban Mexikóban. Azaz, a hajóutakra több csoport is összeverődhetett, melyek így egymástól könnyen informálódhattak tervezett útvonalukról. Így például a

¹⁶⁹ Lumholtz, Carl: *El México Desconocido. Cinco años de exploración entre las tribus de la Sierra Madre Occidental; En la tierra caliente de Tepic y Jalisco, y entre los tarascos de Michoacán.* 2. vol., Nueva York, 1904. 297–298.

¹⁷⁰ uo. 297–298.; Pellecer, Carlos Manuel: *Memoria en dos geografías.* México, 1964. 16. és Turcios, Froylán: *Memorias.* Tegucigalpa, 1980. 84.

¹⁷¹ Sennor Vilmos múlt századbeli találkozása alkalmával jegyezte le, hogy számos nyugat-európai nyelvet beszéltek a mexikói Leonban feltűnő kelet-európai cigányok. Patrick Williams pedig a párizsi cigányokról írva tesz említést arról, hogy több ott élő kalderas cigánynak élnek Dél-Amerikában rokonai. Lásd: *Vasárnap Újság*, 1889/46. 750–751. és Williams, Patrick: *Franciaország.* Budapest, 2004. 72.

¹⁷² A család két tagja Párizsban született 1876-ban, illetve 1904-ben, miközben egyik rokonuk 1895-ben Mexikóban látta meg a napvilágot. A család idősebb tagjai pedig angolul is tudtak. Lásd: AGN, Dirección General de Gobierno, 2/361(498)

helyi sajtó híradásából tudjuk, hogy 1887-ben a brazil, majd 1888-ban az uruguayi partoknál tűnt fel ilyen, több száz cigányt szállító hajó.¹⁷³

Ez utóbbi, azaz a cigányok kétlaki élete, járulhatott ahhoz, hogy különböző technikai újítások terjesztőiként is ismertté váltak Latin-Amerika elzárt vidéki közösségeiben, ahogy ezt Márquez Melchades alakja is jól reprezentálja.¹⁷⁴ Ezen irodalmi vonatkozásokon túl azonban említést kell tennünk a vándormozi intézményéről is. A mozi születésétől kezdve a technikailag elmaradt, és az elektromosságot csak hírből ismerő mexikói falvakban három évtizeden keresztül a cigányok nyújtották a szórakozás speciális formáját, mikor is kezdetben szekéren, majd később teherautókon szállított vetítógépeikkel, rögtönzött búcsúk keretében egy-egy filmbemutatót tartottak. Ráadásul mindeközben a magukkal vitt generátorokkal sok elzárt települést ismertettek meg az elektromossággal.¹⁷⁵

Együttélésük azonban nem volt teljesen problémamentes. Ezt vizsgálta a már korábban említett Juiz de Fora városában Isabel Cristina Medeiros Mattos Borges, akinek munkáiból tudjuk, hogy az 1880-as évek végére a helyi lakosság, a környékbeli ültetvényesek és hatóságok egyre nagyobb ellenállást tanúsítottak a cigányok város környéki letelepedésével szemben, sőt, a magyar történelemből is ismert leányrablással és kannibalizmussal is megvádolták őket.¹⁷⁶ Az utóbbi, persze, könnyen eredhet az ekkoriban nagyszámban ide települő németektől is, akik korábban számos hasonló hírrel találkozhattak az otthoni sajtóban és könyvkiadásban.¹⁷⁷ A tolvajlás,¹⁷⁸ sőt, a gyermekrablás vádjá azonban nem csak

¹⁷³ Viorel Achim szerint a XIX. századi vándor kalderas bandák akár 100 főből is állhattak. Lásd: Achim, Viorel: *Cigányok a román...* 152.; Teixeira, Rodrigo Corrêa: *História dos ciganos no Brasil*. Recife, 2008. 21. és *Antropologia social y cultural en Uruguay 2004-2005*. Montevideo, 2005. 63.

¹⁷⁴ García Márquez, Gabriel: *Száz év magány*. Budapest, 1971.

¹⁷⁵ AGN, Dirección General de Gobierno, 2/361(498); Pickett, David W.: The Gypsies of Mexico. In: *Journal of the Gypsy Lore Society*. 1965/3-4. 87-94. és *Efemerides queretanas: Acontecimientos notables en la vida de Querétaro*. Querétaro, 1973. 159-160.

¹⁷⁶ Borges: *Ciganos...*

¹⁷⁷ A többek között a kannibalizmussal megvádolt honti cigányok példáját is említő Henrich Moritz Gottlieb Grellmann *Die Zigeuner* című könyve meghatározó volt a németek cigányokról alkotott XIX. századi gondolkodására. Lásd: Prónai Csaba: A kulturális antropológia jelentősége a cigánykutatásban (Három példa) In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Az MTA *Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet évkönyve III*. Budapest, 2004. 257.

¹⁷⁸ Pablo Luvínoff, a mexikóvárosi cigányok vajdája a tolvajlás vádjára a következőképpen reagált egy vele készített riportban: „*Tudja miért váltak a cigányok tolvajokká? Amikor ők családjukkal a noria ranchokhoz betértek vízért, a helybeliek nem engedték, hogy vegyenek, mert úgy tartották,*

Juiz de Forában, hanem Latin-Amerika más régióiban is feltűnik, sőt, a szabad, vándor, tarkaöltözékű, mutatványos sztereotípiájuk mellett a köznyelvben elterjedt a gyerekeket riogató-rendszabályozó „*Ott jönnek a cigányok*” fordulat is.¹⁷⁹

Bár kezdetben a latin-amerikai országok bevándorlás-politikája nem korlátozta a cigányok korábban felvázolt, államhatárokat átszelő vándorlását, a századforduló végére azonban több helyen állami szinten is akadályt emeltek az országba való belépésükkel szemben. Uruguayban például már 1888-ban megtiltották 200 cigány partraszállását, majd az 1890. június 19-én megjelenő, 2096. számú első átfogó bevándorlási törvény teljesen be is tiltja bevándorlásukat az országba. Ehhez hasonlóan 1887-ben a brazil földművelésügyi miniszter is rendeletben tiltotta meg a kikötőknek, hogy egy érkező hajóról az azon utazó több száz fős cigány csoportot partra engedjék szállni. Sőt, ezt a tiltást valamennyi cigányra kiterjesztették, és ugyanebben az időben Argentína is kiutasítással fenyegette meg az ország területén tartózkodó cigányokat.¹⁸⁰

De nem csak az atlanti partvidék nagy befogadó államaiban korlátozták a cigányok bevándorlását. Paraguay az 1903. október 6-án kiadott bevándorlási törvényben tiltotta meg a zingarok vagy más néven cigányok bevándorlását.¹⁸¹ Majd Costa Rica egy 1904. június 15-én publikált rendeletben döntött úgy, hogy a nemzet és a jó szokások védelmében a mezőgazdaság helyett inkább a kereskedelemben tevékenykedő, illetve léha életmódot folytató külföldieknek, így az araboknak, törököknek, szíreknek, örményeknek és cigányoknak tiltja meg a belépést az országba.¹⁸² Majd egy évtizeddel későbbi betelepítési program kapcsán ismét külön kiemelték, hogy jöhet bármilyen európai, „*amennyiben az nem*

hogy kiszárad Noria, ha a cigányok isznak a vízből. Mit tudtak így tenni? Hát lopni.” Lásd: Ramírez, Kenya: *La banda Julupesty ataca a gitanos de DF*. In: *Excelsior*. México, 2008.06.10.

¹⁷⁹ Costa, Norberto: *Los gitanos roban a los niños*. Buenos Aires, 1988.; Guevara, Darío C.: *Gitana del Frutillar, historia de una niña ecuatoriana que creció bajo la tolda gitana para unir dos mundos, dos razas, y dos destinos*. Quito, 1968. 13.; Pellecerl: *Memoria en...* 16.; Asturias, Miguel Ángel: *Cuentos y leyendas*. Madrid, 2000. 9.; Adame Martínez, Homero: *Mitos, cuentos y leyendas regionales*. Monterrey, Nuevo León, México, 1998. 221-222.; Guandique, Manuel Atilio: *Tiempos idos: Narraciones salvadoreñas*, 1988. 85. és Donoso, José: *El obsceno pájaro de la noche*. Barcelona, 1995. 543.

¹⁸⁰ Ruiz Moreno, Isidoro: *El derecho penal en la República Argentina*. Paraná, 1898. 273.

¹⁸¹ Ley 691 del 31 de octubre de 1924, sustituye el artículo 14 de la Ley de Inmigración de fecha 6 de octubre de 1903 sobre causas de rechazo de inmigrantes. In: *Registro Oficial* (Asunción), 1924.11.04. 672.

¹⁸² Sáenz Maroto, Alberto: *Historia agrícola de Costa Rica*. San Pedro, 1970. 868. és *Colección de Leyes de decretos, acuerdos, resoluciones*. San José, 1904. 308-309.

török vagy cigány”.¹⁸³ Hasonló okokból 1912. május 1-én kiadott rendeletében a kubai egészségügyi minisztérium is, nemzetiségtől függetlenül, a cigányokat kollektíve a közterhekre veszélyes személyeknek ítélte meg, és csak 150 peso letét ellenében engedélyezte további belépésüket az országba.

Az 1929-es világgazdasági válság hatására, az addig máshol rendkívül liberális latin-amerikai bevándorlási törvények is egyre szigorúbbá váltak. 1925-ben Venezuelában,¹⁸⁴ 1930-ban Nicaraguában,¹⁸⁵ 1931-ben Mexikóban és Guatemalában,¹⁸⁶ 1933-ban Salvadorban,¹⁸⁷ 1934-ben Hondurasban,¹⁸⁸ 1936-ban újra Guatemalában¹⁸⁹ és Kubában, 1937-ben Bolíviában,¹⁹⁰ Kolumbiában,¹⁹¹ illetve Peruban,¹⁹² és végül 1940-ben Ecuadorban¹⁹³ tiltották be a cigány bevándorlást.

A latin-amerikai országok ezen döntéseit alapvetően nem rasszista gondolatok vezérelték, bár kétségtelen, hogy a függetlenné váló latin-amerikai államok társadalmi elitje az első pillanattól támogatta a koloniális időszakban induló társadalmi elkreolósítás folyamatát, melynek természetes elemét a katolikus, európai nemzetek tagjaiban látták, és így sok helyütt az afrikai és távol-keleti népek bevándorlását a kezdeti időktől tiltották.¹⁹⁴ Emellett azonban a XIX. szá-

¹⁸³ Araya, Guiselle Marín: Españoles en la ciudad de San José a fines del siglo XIX y principios del XX. In: *Anuario de Estudios Centroamericanos*, San José, 1999/2. 18.

¹⁸⁴ 1925. január 12-én kelt 14.846 számú elnöki rendelet. Lásd: Antequera Parilli, Ricardo: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones. Venezuela*. s.l., 1991. 16., 23., 75. és 82-83.

¹⁸⁵ 1930. május 5-én elfogadott bevándorlási törvény 5. cikkelye. Lásd: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Nicaragua*. Ginebra, 1991. 8.

¹⁸⁶ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) K106/83/48 1931.12.21.

¹⁸⁷ 1933. júniusában megjelenő 86. számú rendelet. Lásd: Senkman, Leonardo: *Argentina, la segunda guerra mundial y los refugiados indeseables, 1933-1945*. Buenos Aires, 1991. 123.

¹⁸⁸ *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Honduras*. Ginebra, 1991. 6.

¹⁸⁹ 1936-ban január 25-én kelt guatemalai bevándorlási törvény. Lásd: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Guatemala*. Ginebra, 1993. 26.

¹⁹⁰ 1937. január 28-án kelt elnöki rendelet 12. cikkelye Lásd: *La colonización e inmigración en Bolivia: leyes, decretos supremos y otras disposiciones legales*. La Paz, 1965. 39-41. és Rivero Aliaga, José Luis: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Bolivia*. s.l., 1991. 49.

¹⁹¹ 1937. február 17-én megjelent 397. számú rendelet 11. cikkelye Lásd: *Legislación para la defensa política en las Repúblicas Americanas*. Montevideo, 1947. 761.; *Curso de derecho administrativo teórico y práctico adaptado especialmente a la administración pública colombiana*. 2. vol. Bogotá, 1939. 224. és *Memoria y sueños: Españoles en Colombia, Siglo XX*. Bogotá, 2004. 100-103.

¹⁹² 1937. május 15-én kelt 417-RE számú elnöki rendelet 8. cikkelye Lásd: *Publicación miscelánea*. Buenos Aires, 1942/2 37. és Praeli, Francisco Eguiguren: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones. Perú*. s.l., 1991. 117.

¹⁹³ 1940. november 7-én kelt bevándorlási törvény Lásd: *Publicación miscelánea*. Buenos Aires, 1942/2. 29.

¹⁹⁴ Anderle: *Nemzettudat...* 80-85.

zadi törvénykezésben tovább bővült a „nem kívánatos bevándorlók” köre. Ebbe a kategóriába többnyire azon népcsoportok és nemzetek kerültek, melyek képviselői az akkori sztereotípiák szerint az egyes országok telepítési és fejlesztési stratégiáival nem, vagy csak nehezen összeegyeztethető tevékenységet végeztek.

Az egyre nagyobb számú, városi kiskereskedőkkel azonosított arab és zsidó bevándorlást is származási helyükhöz próbálták kapcsolni, és ezért a lengyel, orosz, örmény, libanoni, palesztin és török személyek belépését a harmincas évek elején született jogszabályok útján sok helyütt betiltották. Bár a cigányok is többnyire a kiskereskedelemhez sorolható tevékenységet végeztek, tekintve, hogy működési területük elsősorban elmaradott, vidéki területekhez kötődött, nem keltett negatív visszatetszést. Helyette a már korábban említett sztereotípiák befolyásolhatták a törvénykezést. Azaz, a nem helyhez, pontosabban országhoz kötött életmódjuk, illetve a lopással és rablással kapcsolatos vádak.

A cigányokat is különböző nemzeti sztereotípiákhoz kapcsolták, melyek közül a magyarral párosítás volt az egyik legelterjedtebb.¹⁹⁵ Itt azonban joggal vetődik fel a kérdés, hogy a magyarországi kivándorlás tényleg olyan jelentős volt-e, hogy az magyarázatot adhatna erre. A legkönnyebb az lenne, ha itt néhány magyarországi ki-, és latin-amerikai bevándorlási adattal a kérdést rövidre zárnánk, de tekintve, hogy a cigányok tengerentúli kivándorlása többnyire dokumentálatlan maradt, ráadásul, a latin-amerikai bevándorlási hatóságok a bevándorlók nemzetiségét nem jegyezték, a kérdésre egyértelmű választ nehéz lenne adni.

Segítséget jelenthetne eredetük vizsgálatában a latin-amerikai cigányok által használt önmeghatározásuk is, ugyanis a kalderas és lovari foglalkozásnevek mellett machwaya, grékuya, rúsuya, sőt, rom peruóske, argentinuya és brasilanuya földrajzi- és nemzetiségnevek is előkerülnek, melyből kiindulva például David Pickett, a mexikói cigányokról szólva, kissé elhamarkodott következtetéseket von le.¹⁹⁶ Ugyanis ez az út több problémát vet fel. Először is nehezen elképzelhető, hogy a kelet-közép-európai nemzetállamok kialakulásának korszakában kivándorolt első hullám oly erős kötődést érzett volna a török, orosz és osztrák birodalmon belüli más nemzetiségekhez vagy földrajzi helyek-

¹⁹⁵ Spanyolországi forrásokban a XIX. század végétől egyre többször nevezik őket magyaroknak.

¹⁹⁶ Pickett: *The Gypsies...* 85.

hez, hogy azt önmeghatározásukban is jelöljék. Így ez inkább a későbbi, XX. században kivándorolt cigányok esetében merülhetne fel. De itt is megkérdőjelezendő ennek tudatossága, hiszen, ahogy Patrick Williams és egy sor más kutató is rámutatott erre, az egyes nemzetiségnevek nem feltétlen a valós földrajzi eredetre, inkább az egyes cigány csoportok közti viszonyra utalnak.¹⁹⁷

Így a kérdésre a rendelkezésre álló írásos dokumentumok segítségével próbálunk választ találni. Széles körben elterjedt az a feltételezés, mely szerint Miksa császár európai expedíciós csapataival érkeztek Mexikóba és Közép-Amerikába az első magyarországi cigányok. Erre vonatkozóan a relatíve bő források ellenére sem sikerült bizonyítékot találni. Annyi azonban biztos, hogy a XIX. század vége felé, a cigányok egyre nagyobb számú jelenlétének köszönhetően, mind több írás tesz említést róluk, és közülük sok, főként Mexikóban és Közép-Amerikában publikált forrás húngaronak, azaz magyarnak hívta őket. A már korábban többször idézett Karl Lumholtz norvég néprajzkutató erre vonatkozóan, a mexikói találkozásokor szerzett információi és az utazásai alatt tapasztaltak alapján a következőket jegyezte le: *"Sok volt köztük a boszniai és nem hiányoztak a törökök és görögök sem, akik medvéket és majmokat vittek magukkal, de mivel legtöbbször Magyarországról származott, egész Mexikóban magyarként ismerték őket."*¹⁹⁸

A magyar származású Sennor Vilmos 1889-es beszámolója is Lumholtz utóbbi állítását látszik alátámasztani, miszerint a XIX. századi Mexikóban már származástól függetlenül az összes Délkelet-Európából származó cigányt húngaronak, azaz magyarnak hívták, ahogy ez Sennor következő levélrészletéből is kiderül: *„A múlt évben történt. Olvasom az itteni fővárosi lapokban az újdonságok között: »egy körülbelül 35 fejből álló magyar kivándorló csapat érkezett meg, és a főváros környékén telepedett le, derék jó kinézésű emberek, jó munkások«. Aztán valami három hónap múlva ez a nevezett »magyar kivándorló csoport« ide is elérkezett, Leonba. Hát kik volnának mások, mint cigányok? Mikor itt az utcán a négy nagy csizmás, pörgekalapos, bunkósbotos és zöld dolmányos barna embert megláttam, messziről ráismertem a földiekre! [...] Még meg akarom említeni, hogy az egész csapat ember »polyglotta« volt, azaz beszél-*

¹⁹⁷ Williams: *Franciaország...* 210-211.

¹⁹⁸ Lumholtz: *El México Desconocido...* 2. vol. 297-298.

tek angolul, francziául, németül, spanyolul, oláhul, stb., a mit rosszabbul beszéltek, az a magyar volt, és még hozzáragasztom, hogy a mit magyarul beszéltek, minden harmadik szó betyárkápláros »isten ugyse«, »Teringette« meg »Teremette« és »Jézus-Máriás« borssal volt fűszerezve.”¹⁹⁹

A névcserére magyarázatot adhat az is, hogy közülük többen, esetleg jogtalanul, magyar útlevéllal utaztak. Ez derül ki a Hondurasban élő, Aradról származó Eberhardt József 1932-es beadványából is, melynek hatására a külügyminisztérium vizsgálatot rendelt el. Eberhardt szerint ugyanis egy San Pedro Sulába érkező 50 fős cigány csoport, bár magyarul nem beszéltek, Washingtonban kiállított magyar útlevéllal, illetve annak másolatával rendelkezett.²⁰⁰

A köznyelvben elterjedt szóhasználatot az irodalmi nyelv is hamar átvette. Így a századfordulós Hondurasról írva Froylán Turcios, hasonlóan Miguel Ángel Asturias több mint fél évszázaddal későbbi guatemalai leírásához, fontosnak találta a magyarok, azaz a cigányok rendszeres feltűnését egyfajta kiemelt eseményként beleszőni a vidék bemutatásába.²⁰¹

Megjelenésükkel párhuzamosan nem csak Mexikóban és Közép-Amerikában, hanem egész Latin-Amerikában elterjedtté vált ez az elnevezés.²⁰² Ez alól talán Brazília volt az egyedüli kivétel, ahol a turco és bohemio, azaz török és cseh megnevezések sokkal általánosabbnak voltak tekinthetők a köznyelvben. Ennek ellenére a német természettudós, Hermann Burmeister 1850-es évekbeli Rio de Janeiro-i útleírásában említést tett egy janicsár bandának titulált magyar zenész cigány társaságról, melynek tagjai a kikötőben zenéltek.²⁰³ Az

¹⁹⁹ Sennor Vilmos: Levél Mexikóból. In: *Vasárnapi Újság*, 1889/46. 750–751.

²⁰⁰ Részlet Eberhardt József leveléből: „...kiérve megkérdeztem őket, hogy melyik tud magyarul. Az egész társaság közül egy tudott 2-3 szót. Talán a dédapja volt magyar cigány? 7 nyelven beszéltem hozzájuk, egyikre sem tudtak válaszolni. Erre az, aki tudott két szót elő mutat egy körülbelül 20-25 éves útlevelet, amely Washingtonban lett kiállítva, amely egy egész hosszú társaságra lett kiállítva, anélkül, hogy fellett volna tüntetve, hogy cigányok. Egy másíknak egy másolat volt szintén az előbbi helyen lett kiállítva. Azt mondta, hogy 50 dollárért csinálták Mexikóba.” Lásd: MOL K106/132/101 1185/1933.

²⁰¹ Turcios: *Memorias...* 84. és Asturias: *Cuentos...* 9.

²⁰² Sente Varga Mónika: Roma közösségek Mexikóban. In: *A láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai félszigeten és Latin-Amerikában*. Szeged, 2008. 79.

²⁰³ „Sőt, ezzel még nem ért véget ezen fél nap meglepetéseinek sora. Alighogy a hajó befutott, távoiról meghallottuk „janitscharen” banda (magyar cigányok) akkordjait, akik egy Bellini melódiái közül általam is ismert indulót játszottak. Ennyi zene nélkül eltöltött idő után nagy élvezettel hallgattam muzsikájukat...” Lásd: Burmeister, Hermann: *Viagem ao Brasil através das províncias do Rio de Janeiro e Minas Gerais, visando especialmente a história natural dos distritos aurí-diamantíferos*. São Paulo, 1952. 32.

egyik első São Pauló-i magyar lap, a *Magyar Brazil Képes Újság* egy korai, 1929-es számában megjelent cikk pedig a névcseréről a következőképpen nyilatkozott: „*A legelső brazíliai bevándorlók között voltak oláh cigányok, akik mint magyar faj szerepeltek a bevándorlási statisztikában. Ezek, bár nem hívták fel magukra a figyelmet, s rövidesen el is széledtek a szomszédos államokba – különösen Mexikóba –, maguk után hagyták azt a ferdén kialakult nézetet, hogy ha a cigány magyar, akkor a magyar meg cigány.*”²⁰⁴

Ez a szóhasználat itt vélhetőleg visszaszorult, mert a későbbiekben ilyen jellegű utalásokra nem sikerült lelni a helyi magyar sajtóban. Nem így Argentínában, Uruguayban és Chilében, ahol a Délamerikai Magyarság című Buenos Aires-i magyar lap *Nem vagyunk cigányok* című cikksorozatának adatai szerint főleg a vidéki köznyelvben, de még a napi sajtóban is mindennapos volt a cigányok származástól független magyar elnevezése.²⁰⁵

A magyar szó így hamar összemosódott a cigányokról kialakult negatív sztereotípiákkal is, és például az 1933-ban publikált argentin La Tierra tankönyv a magyarokat cigányoknak, tolvajoknak nevezte, akiknek „*nincs érzékük a magántulajdon szentsége iránt*”. Ennek hatására még az is felmerült, hogy esetleg az húngaro szó helyett a magyart kellene önelnevezésként használni az argentinai magyaroknak.²⁰⁶ Hasonló okokkal magyarázható az is, hogy a XIX. század végére az uruguayi törvénykezés nyelvén is elterjedt ez a szóhasználat, és az 1890. június 19-én megjelenő 2096. számú első átfogó bevándorlási törvény 27. cikkelyében a cigány bevándorlás tiltásánál a következőképpen fogalmaztak: „*Ugyanígy tiltva marad az ázsiai, az afrikai és az általában magyarokként, vagy csehekként ismert személyek bevándorlása a Köztársaságba*”.²⁰⁷

De nem Uruguay volt az egyedüli hely, ahol a törvénykezés nyelvénig jutott ez a névcseré. Így történt ez Guatemalában, illetve Salvadorban is, ahol az

²⁰⁴ *Magyar Brazil Képes Újság*, 1929.04.15. 7.

²⁰⁵ A Délamerikai Magyarság 1929 és 1932 között „*Nem vagyunk cigányok*” cím alatt számos esetben közölt cikket, melyekben Argentínában, Uruguayban és Chilében élő magyar kivándorlók tapasztalatait osztották meg az olvasókkal.

²⁰⁶ A helyi magyar közösség nyomására a Molly y Lassera kiadó ígéret tett arra, hogy a még raktáron lévő könyvekből ezen oldalakat kivágják és újra fogalmazzák. Lásd: *Délamerikai Magyarság*, 1933.04.22. és *Délamerikai Magyarság*, 1933.09.16. 7.

²⁰⁷ „*Quedan igualmente prohibidas en la República la inmigración asiática y africana y de individuos generalmente conocidos por el nombre de húngaros o bohemios*” Lásd: 1890. évi 2096. számú törvény a bevándorlásról.

1927-es törvény szövege „a cigányok, akik „magyarokként” is ismertek az országban” meghatározást alkalmazta. Mexikóban pedig a társadalomra veszélyes kártyavetéssel foglalkozó és gyermekeket rabló „húngarok” bevándorlását tiltó, 1931. május 19-én megjelent határozat előzményeként, 1929-ben körlevelet bocsátott ki a kormány, melyben felkérte az illetékes területi hatóságokat, hogy kiutasításuk végett írják össze a Mexikói Egyesült Államok területén élő „nagyszámú magyar, osztrák-magyar, görög, stb., törzseket, melyek tagjai csalárd módon jutottak az országba, nélkülöznek mindenféle állandó lakhelyet, állandó helyhez kötött üzlettel nem rendelkeznek”.²⁰⁸

Az húngaro elnevezés mindezzel egy időben egyre inkább kezdett viszszaszorulni. Ennek hátterében több dolog állhatott. Kézenfekvő feltételezés, hogy az új hullámok hatására megváltozott az összezsugorodott Trianon utáni magyar területekről származók aránya. Ugyanakkor magyarázatot adhat Patrick Williams párizsi kalderásoknál tett megfigyelése is, mely alapján tudjuk, hogy a cigányok a saját közösségükön kívül, azaz az őket körülvevő nem-cigányokéban a láthatatlanság stratégiáját folytatják, annak érdekében, hogy elkerüljék a róluk keringő negatív sztereotípiák hatását. Azaz lehetséges, hogy míg korábban beleegyezőleg elfogadták a magyar elnevezést, addig később ez a fenti okok miatt egyre terhesebbé vált, és helyette más elnevezést kezdtek alkalmazni a külvilág felé. Ez adhatna arra is magyarázatot, miért hivatkoztak a kilencvenes évek balkáni válsága idején előszeretettel jugoszláviai származásukra olyan cigányok, akik, saját bevallásuk szerint, évtizedekkel a Jugoszláv Királyság létezése előtt kivándoroltak az amerikai kontinens valamelyik országába.

Végül, de nem utolsó sorban, az is közrejátszhatott, hogy az egyre nagyobb számú latin-amerikai magyarok intenzív propagandát kezdtek folytatni a névcseré megszüntetéséért,²⁰⁹ hiszen, ahogy ez a következő argentin beszámoló-ból is kiderül, érvényesülésüket a vidéki területeken igen negatívan befolyásolta: „...igen sokszor csak azért nem jutottak munkához, mert a munkaadó bizalmatlan volt velük szemben, mert hungarónak vallván magukat, cigányoknak tartották őket. Egy más esetben egy vidéki faluban dolgozó magyar kénytelen volt munkáját elveszteni és visszajönni a városba, mert a fonda-ban ahol lakott, a

²⁰⁸ AGN, Dirección General de Gobierno 2.362.2(29)123.

²⁰⁹ MOL K106/73/33 905-908. fol. és *Délamerikai Magyarország*, 1935.09.14. 7.

többi vendég nem akart egy hungaróval együtt lakni és arra kényszerítették a fonda tulajdonosát, hogy távolítsa el honfitársunkat. A faluban híre ment a dolognak, a másik fondába már be sem engedték, magánházban pedig eo ipso nem kapott állást. Magamnak is számtalan esetem volt: sokszor kérdezték meg, hogy miként lehetséges az, hogy én hungaró létemre gyógyszerész vagyok, – amikor a hungarók kizárólag lókupecsek és medvetáncoltatók. Egy ízben feleségemet egy összejövetelen a jelenlevő hölgyek felkérték, hogy nekik kártyát vessen, mivel hogy ehhez – minden valamire való hungara-nak értenie kell.”²¹⁰

A *Mexicói Magyar Újság*,²¹¹ a *Magyar Brazil Képes Újság* és a *Délamerikai Magyarorság* is szót emelt az húngaro szó velük szembeni téves értelmezése miatt, és számos esetben helyesbítésre is tudták kényszeríteni a helyi sajtóorgánumokat. Ezzel egy időben magyar emigránsokkal kapcsolatba kerülő értelmiségiek is felszólaltak ezen szóhasználat ellen, ahogy ezt *A cigányok nem Magyarországról származnak* című hosszú cikkében az argentin jezsuita Guillermo Furlong is tette.²¹²

Mindezeknek köszönhető, hogy míg 1932-ben az uruguayi kormány felhivatalos lapjának számító *El Diario Cigányok és magyarok* című cikke még összemossa a két elnevezést, igen hevesen kikelt velük szemben,²¹³ addig 1933-ban az uruguayi törvényhozás tisztázta azt, hogy az 1890-es törvényben szereplő húngaro szó alatt a cigányok értendők.²¹⁴ Ehhez hasonlóan az 1977-es *Enciclopedia de México* is fontosnak vélte megjegyezni a cigányok cikkszó alatt,

²¹⁰ *Délamerikai Magyar Újság*, 1929.12.25. 3.

²¹¹ 1925. február 1-jén tartotta a mexikói magyar kolónia az első közös műsoros estjét, melyen először a közösség legrégebbi tagjának, Packa Sándornak *A magyarok nem cigányok* című spanyol nyelvű előadása hangzott el, ami jelzi a kolónia által a témának tulajdonított fontosságot, ugyanis előadásában hangsúlyozta, hogy „a spanyol »húngaro« szó téves értelmezésével, különösen a nép körében a magyarokat még mai napig is cigányoknak minősítik” Lásd: *Mexicói Magyar Újság*, 1925.02.08. 1.

²¹² Guillermo Furlong korábbi rendtársa, Orosz László jezsuita paraguayi rendtartományban végzett munkásságának történetével foglalkozott. Lásd: Furlong, Guillermo: Los gitanos no proceden de Hungría. In: *Estudios* (Academia Literaria del Plata) Buenos Aires, 1952. 185-188.

²¹³ Francisco Eduardo Arturio a következőképpen fakadt ki az akkor folyó elnökválasztások alkalmával tapasztaltakkal kapcsolatban: „Maldonádóban a választás napján megjelent egy 11 főből álló izgága csoport – magyarok és cigányok –, akik bejelentették, hogy ők már uruguayi állampolgárok lévén, szavazni akarnak, mégpedig arra a pártra, amely biztosítja továbbra is az idegenek beözönlését... Ez egy szedett-vedett szemét nép. Nincs kultúrája, lelkületük cinizmussal telített, a történelmük hazugság. Ez a társaság eleven mustrája a naplopásnak és rossznak.” Lásd: *Délamerikai Magyarorság*, 1933.09.30. 5.

²¹⁴ *Délamerikai Magyarorság*, 1933.09.30. 5.

hogy „...az ország egyes vidékein helytelenül továbbra is „magyarokként” ismerik őket.”²¹⁵

A latin-amerikai magyarok esetében azonban fontos megjegyezni, hogy az itthon is megfigyelhető, kettős mércét használták a cigányokkal szembeni megítélésükkor. A XIX. század második felétől Latin-Amerikában is feltűnő magyar zenész cigányok integráns részét képezték a kinti kolóniának, sőt, sokuk számára zenéjük szolgált legjobb gyógyírként honvágyukra. Így nem meglepő, hogy már az 1848/49-es menekült Czetz János tábornok utolsó születésnapján, 1904-ben is egy cigánybanda játszott Buenos Airesben, majd a két világháború közti időszakban teljesen rendszeressé vált jelenlétük a nagy koloniális rendezvényeken.²¹⁶ Sőt, Buenos Airesben Horváth Sándor cigányprímás Gitano kávézója nem csak a helyiek, de a magyar kolónia egyik közkedvelt szórakozóhelye lett.²¹⁷

Ezzel szemben a cigányság más csoportjaival, főleg az oláh cigányokkal szemben, teljes volt az elzárkózás. Sőt, munkánkat is megnehezítendő, a negatív sztereotípiák ellen küzdve, még a Magyarországról irányuló cigány kivándorlás tényét is teljes mértékben tagadták. Így a latin-amerikai cigányokról szóló kevés beszámolóban is azt igyekeztek elhithetni, hogy a délkelet-európai vándorcigányok nem Magyarországról származtak, és kevéssé hihető módon azt bizonygatták, hogy még pár szót sem beszéltek magyarul, ahogy ez a következő beszámolóból is kiderül. „22 évi argentínai tartózkodásom alatt részint kíváncsiságból minden utamba kerülő cigányt megszólítottam, de soha nem találtam köztük egyetlen egyet is, aki magyarul beszélt volna. Csak tavaly sikerült egy öreg dádeből anynyit kivennem, hogy »nem tudom magyar«. Legnagyobb részük beszél vagy ért szerbiül, sokan oláhhul és néhányan görögül. Legtöbben Montenegrót vagy Bosz-

²¹⁵ *Enciclopedia de México*, 6. vol., México, 1977. 383.

²¹⁶ A XIX. század közepétől minden valamirevaló együttes számára szinte kötelezővé váltak a külföldi fellépések, melynek során az európai országok mellett az amerikai kontinensre is ellátogattak. 1939-ben például a Szilágyi János által, kávéházak előtt ácsorgó gyerekekből verbuvált Ostende kávéház zenekara koncertezett Dél-Amerikában. Lásd: Koronczai Barbara: *Cigányzenészek múltja, jelene és a jövő változatai*. (szakdolgozat, ELTE TÁTK Kulturális Antropológia) 2004, Budapest. 33-34. és Magyarok Délamerikában. Buenos Aires, 1942. 45.

²¹⁷ Horváth Sándor cigányprímásról a következőképpen szól a *Magyarok Délamerikában* című könyv: „...szeretném megmagyarázni, illetve pontosan meghatározni azt a szerepet, amelyet betölt a magyar kolóniában. Az ő szerepe – azt hiszem ebben mindenki egyetért velem – körülbelül ugyanaz – mint a villámhárítóé. Ha belénkcsap a honvágy, akkor Horváth Sándor vonója kimuzsikálja belőlünk, kivezeti, semlegesíti...” Lásd: Miklós - Vér: *Magyarok...* 214-215.

niát vallják hazájuknak, de sokan hungarónak mondják magukat. Mikor ezektől azt kérdeztem, hogy mért nevezik magukat magyaroknak, amikor nem magyarországi származásúak, sem magyarul nem beszélnek, azt felelték, hogy őket itt mindenki hungarónak hívja.”²¹⁸

ÖRÖMLÁNYOK

A XIX. századi latin-amerikai telepes kolóniák taglalása előtt fontos pár szót ejtenünk a cigány kivándorlás mellett az atlanti partvidék nagy kikötővárosaiban megjelenő magyar örömlányok jelenlétéről is. Ugyanis az első földműves bevándorlóknak kezdetben azzal kellett szembesülniük, hogy a magyar név sok helyütt nem a korábban érkezett pionír társaik révén vált ismertté, hanem a kontinentst átszelő vándorlásai során fel-feltűnő „húngarókon” és az éjszakai élet „húngaráin” keresztül.

A Latin-Amerikába érkező új kivándorlók zöme, többek között a közlekedési lehetőségek fejlődésének köszönhetően, már nem az új élet kezdésének gondolatával vágott neki az útnak, hanem inkább Dél- és Kelet-Európában, a mezőgazdaságon belül mutatkozó foglalkoztatási problémák okozta egzisztenciális gondok kezelésére. Ezen esetekben gyakran nem egész családok, hanem csak azoknak munkaképes, fiatal férfi tagjai vándoroltak ki, hogy onnan segítsék a hátrahagyott otthoniakat, illetve hogy pár évi munka után visszatérjenek családjukhoz.

Így történhetett meg, hogy a Buenos Airesbe érkezett bevándorlóknak 1857 és 1860 között 19,5%-a, 1861 és 1870 között 23,5%-a, 1871 és 1880 között 29,6%-a, és végül 1881 és 1890 között 30,5%-a volt csupán nő.²¹⁹ Mindennek hatására a keleti partvidék nagy városaiban a férfi lakosság aránya rendkívüli mértékben megnövekedett, melyre az európai leánykereskedők is egyre inkább felfigyeltek, és rövid időn belül Alexandria, Konstantinápoly mellett az európai kivándorlás útvonalát követve, New York, Recife, Salvador de Bahía, Rio de Janeiro, Santos, Montevideo és Buenos Aires kikötői váltak az európai leányke-

²¹⁸ *Délamerikai Újság*, 1929.12.25.

²¹⁹ Cúneo, Dardo: *Inmigración y nacionalidad*. Buenos Aires, 1967. 36-37.

reskedelem fő célállomásává. Ennek a kereskedelemnek pedig mind lebonyolítói, mind elszenvedői főként a kelet-európai, az orosz, lengyel és magyar zsidóság köréből kerültek ki. Közülük is az úttörők a magyarok voltak.

A leánykereskedelem sem a Magyar Királyság, sem az osztrák birodalom egyéb részein nem számított újkeltű iparágnak, mégis a Bach-korszak végét követő időszak az, mikor virágkorát élte, és ezzel együtt maga Pest is a nemzetközi leánykereskedelem egyik fővárosává lett. Főként keleti és déli irányba folyt ez a kereskedelem, melynek felfuttatásában jelentős szerepet vállalt két, a nemzetközi irodalomban is jegyzett magyar kerítőnő, a Deák téri Herzl kávéházban a zsidó családok házassági piacát vezető Grosszmann vagy Grossman Sára, alias a „török nő”, és egy bizonyos Lucky Sarah, aki feltehetőleg azonos a hatóságilag engedélyezett pesti cseléd- és állásközvetítőt működtető Witzelberger Sárával.²²⁰ A forgalom intenzitására jellemző, hogy a frissen alakuló magyar belügyminisztérium már 1869-ben két rendeletében is kénytelen volt fellépni a Romániát, Szerbiát, Törökországot, Egyiptomot és Kelet-Indiát érintő leánykereskedelemmel szemben.²²¹

Ezzel egy időben azonban nyugat felé és megindul a kereskedelem. Egyes adatok szerint már 1864-ben az osztrák hatóságok látókörébe került egy magyar bűnszervezet, melynek tagjai fiatal lányokat közvetítettek Rotterdamban keresztül a tengerentúlra.²²² New Yorkot, az európai bevándorlás újvilági kapuját is hamar behálózták kelet-európai társaikkal együtt a magyar leánykereskedők, akik közül külön kiemelendő, a leánykereskedéssel foglalkozó nemzetközi szakirodalom által is jegyzett Hertz Rosie neve, aki prostituáltként kezdte, majd az összegyűjtött pénzből saját vállalkozást indított. Rövid időn belül számos bordélyház került az ekkor már Mother Hertz-ként emlegetett magyar kezére, aki

²²⁰ Bristow, Edward J.: *Prostitution and prejudice: the Jewish fight against white slavery, 1880-1939*. Oxford, 1982. 68. és Miklóssy János: *A budapesti prostitúció története*. Budapest., 1989. 51. és 84.

²²¹ 1869.10.02. napján kelt 3390 BM számú rendelet a fiatal nőszemélyek keletre utazásának megakadályozása tárgyában. Lásd: *Magyar Rendelet Tára, 1869*. Pest, 1872. 812-816. és 1869.10.06. napján kelt 7012 BM számú körlevél, a Kelet-Indiában szerencsét keresők nyomorult állapotáról. Lásd: *Magyar Rendelet Tára, 1869*. Pest, 1872. 820-821.

²²² Trochon, Ivette: *Las rutas de Eros: La trata de blancas en el Atlántico Sur: Argentina, Brasil y Uruguay (1880-1932)*. Montevideo, 2006. 35. és 48.

ennek és a később beindított ingatlanvállalkozásainak köszönhetően a Lower East Side egyik leggazdagabb és befolyásosabb asszonyává vált.²²³

A sors fintora, hogy egy feltevés szerint Latin-Amerikára pont a már korábban említett 1848/49-es, Buenos Airesben letelepedett Czetz János honvédtábornok hívta fel a magyar leánykereskedők figyelmét, mikor az 1867-es, pesti napilapokban megjelentetett beszámolóiban kitért arra is, hogy a véleménye szerint fényes jövő elé néző Argentína területén akkoriban a nők aránya igen alacsony volt.²²⁴ Erre figyelte fel Auerbach Dávid, aki Buenos Airesben terepszemlét tartva, bátyja, a pesti Lázár utcai nyilvánosház tulajdonosának segítségét kérte egy nőszállítmány megszervezéséhez. Bár ő nem sokkal ezután tengerbe veszett, bátyja egyik ügynöke, Hirskovics vagy Hirskovits Leib tizenkét, saját gyermekeként bejegyzett lánnyal megérkezett Buenos Airesbe, ahol őket hatalmas haszonnal, gyorsan, feltehetőleg tehetős birtokosokhoz, férjhez is adta. Később Hirskovits négyszer-ötször megismételte az utat, és „unokahúgait” is sikerrel kiházásította. A jól jövedelmező vállalkozásnak egyszer csak vége szakadt, mert egy idő után Hirskovits elfelejtette az idősebbik Auerbachnak a ráeső részt kifizetni. Ettől függetlenül a témával foglalkozó nemzetközi irodalom a modernkori latin-amerikai leánykereskedelem első vállalkozásaként tartja számon Hirskovits házasságközvetítő útjait.²²⁵

Sikerükön felbuzdulva több hasonló vállalkozás indult Latin-Amerika szerte, melyek azonban egyre inkább az általuk nyitott nyilvánosházak közönségét látták el örömlányokkal. Közülük ismertté vált Weissman Adolf aradi leánykereskedő, aki Hönig Adolffal és Hibler Juannal az 1870-es évek elején tette át székhelyét Alexandriából Buenos Airesbe. Itt mindegyikük saját nyilvánosházat nyitott, és oda szülőföldjükről hamis ígéretekkel csábítottak ki fiatal lányokat. 1875-ben azonban Weissman Adolf több mint kéttucat tagból álló bűnszervezete, mely Buenos Airesben és Montevideóban kereskedett leányokkal, lebukott Magyarországon, és így, tekintve, hogy már más európai országokban is meggyűlt a hatóságokkal a baja, visszavonult, és inkább a Buenos Aires-i Artes utcai

²²³ Josleit, Jenna Weissman: *Our Gang: Jewish Crime and the New York Jewish Community, 1900-1940*. Bloomington, 1983. 47-48. és Trochon: *Las rutas...* 29.

²²⁴ Miklóssy: *A budapesti prostitúció...* 75.

²²⁵ Kemény, Julius: „Hungara” *Ungarische Madchen auf dem Markte*. Budapest, 1903. 63-67.; Bristow: *Prostitution and prejudice...* 112.; Guy, Donna J: *Sex and Danger in Buenos Aires*. Lincoln, 1991. 5. és Miklóssy: *A budapesti prostitúció...* 75-77.

kávézó, játékterem és nyilvánosház vállalkozását igazgatta legális keretek közt. Tehette ezt azért, mert ugyanezen évben Buenos Aires egy rendeletben legalizálta a nyilvánosházak működését.²²⁶

Argentína és Uruguay mellett Brazíliában is korán megjelentek a magyar és kelet-európai leánykereskedők, igaz, itt a portugál és francia társaik mellett nem nyertek túl nagy teret. Ennek ellenére már 1875-ben a *Kelet* című újság figyelmeztetette olvasóit, hogy az országba Rio de Janeiró-i ügynökök érkeztek, kiknek üzérkedésével szemben az osztrák-magyar hatóságok mindent megtesznek.²²⁷ A cikkből nem derül ki, hogy az ügynökök magyarok voltak-e, annyi azonban biztosnak tűnik, hogy Rio de Janeiróban ők alapították az első kaftános társaságot, mely jelzõt, hagyományos öltözetük után, Latin-Amerika szerte a döntõ többségében zsidó, kelet-európai leánykereskedõkre használták. Ellenük irányult az a rendõri akció is, melynek során 1880-ban a brazil hatóságok 26 vezetõ kaftánost kiutasítottak az országból.

De míg kezdetben a kaftánosok között a magyaroké volt a vezetõ szerep, addig a nyolcvanas évektõl azt a lengyelek vették át. 1906-ban õk alapították a Varsó Kõlcsönös Segítõ Társaságot, mely késõbb a lengyel követ tiltakozására Zwi Migdala-ra változtatta nevét. E szervezet nagyságára jellemzõ, hogy 1929-re 500 tagot számlált, kik 2000 nyilvánosház 30.000 prostituáltja felett rendelkeztek.²²⁸

Bár a magyarok ezzel jelentõsen visszaszorultak a piacról, továbbra is jelen maradtak, melyet mi sem bizonyít jobban annál, hogy 1913-ban egy visszavonult rendõrtiszt, Laurentino C. Mejías könyvében a Buenos Aires-i városvezetést azzal gyanúsította meg, hogy a magyar és lengyel leánykereskedõkkel szemben nem akar hatékonyabban fellépni.²²⁹

Közben az egyre intenzívebb leánykereskedelem révén a latin-amerikai nyilvánosházakba került magyar táncos lányok és prostituáltak száma is folyamatosan nõtt. Sõt, még olyan országokba is eljutottak, melyeket az európai be-

²²⁶ Trochon: *Las rutas...* 85.; Guy: *Sex and Danger...* 5. és Guy, Donna J.: *El sexo peligroso. La prostitución legal en Buenos Aires, 1875–1955.* Buenos Aires, 1994. 5.

²²⁷ Szakács János: A leányzó fekvése. In: *Erdélyi Napló*, 2002.12.17.

²²⁸ Glickman, Nora: *The Jewish White Slave Trade and the Untold Story of Raquel Liberman.* New York, 2000. 6-7.

²²⁹ Mejías, Laurentino: *La policía... por dentro.* Barcelona, 1911.

vándorlás nem igazán érintett. Így történt ez azzal a 26 fős, többek között magyar lányokból álló tánccsoporttal, mely 1873-ban Mexikóba látogatott.²³⁰

Mindezen esetek hatására a spanyol nyelvben az hungara, majd később a polaca²³¹ szó jelentése mindinkább átalakult és mögöttes jelentést kapott. A kor egyik legjelentősebb bevándorlással kapcsolatos regényében, a korábban már említett *Ártatlanok és bűnösök*-ben, melyben Antonio Argerich az európai bevándorlás ellen emelt szót, a magyarokat egy nyilvánosház spanyolt törve beszélő, és ezért a körülötte történő eseményeket követni nem igazán tudó prostituált, Mária személyében emelte be.²³² Egy évvel később *A prostitúció Buenos Airesben* című 1885-ös rendőri jelentés pedig a következőképpen fogalmazott: „Nem létezik közöttünk az argentin prostitúció, hanem csak egy „importált” prostitúció. (...) A francia prostitúció is eltűnt, ma nem létezik más, mint lengyel, magyar és kisebb számban német lányok.”²³³

Bő egy évtizeddel később a *Caras y Caretas* argentin hetilap 1899-es *A bevándorlás* című cikkében Buenos Aires kikötőjét egy bevándorlót szállító hajó érkezésének órájában mutatta be, és egy magyar lány fényképével illusztrálva említést tett arról is, hogy a férfiak közt általában sápadt és meggyötört, de ugyanakkor erősen kifestett asszonyok tűnnek fel nagyszámú gyermekük kíséretében. Az hungara szó táncosnő-prostituáltként használt jelentését erősíthették a nyilvánosházak olyan elnevezései is, mint a magyar lányokkal kereskedő báró Fernando von Weismann La Húngara vállalkozásáé, vagy a századfordulós Montevideo leírásában szereplő Las Húngaras nevű bordélyé.²³⁴

Bár a brazil sajtóban és irodalomban az hungara szó nem kapott hasonló jelentést, mégis többek között olyan neves író, mint Lima Barreto is említést tesz könyveiben a magyar prostituáltak Rio de Janeiró-i jelenlétéről, és Szilágyi Ágnes Judit kutatásaiból azt is tudjuk, hogy az újságíró João do Rio *Koldusnők*

²³⁰ González Navarro: *Los extranjeros...* 2. vol. 49.

²³¹ A polaca szó a spanyol és a portugál nyelvben a lengyel szó megfelelője.

²³² Argerich: *Inocentes...*

²³³ Pareja, Ernesto M.: *La prostitución en Buenos Aires: Factores antropológicos y sociales, su prevención y represión, policía de costumbres.* Buenos Aires, 1937. 62.

²³⁴ Trochon: *Las rutas...* 48.; Domínguez, Carlos María: *El bastardo: La vida de Roberto de las Carreras y su madre Clara.* Montevideo, 1997. 20. és *La „belle Époque” Montevideana.* s.l., 1981. 91.

című írásában névszerint is említi egyiküket, a budapesti születésű Rosnick Emmát.²³⁵

Mindennek köszönhetően az húngara szó Latin-Amerika szerte egyre inkább a táncosnő – prostituált szinonimájává vált, ahogy ez egy 1907-es magyar cikkből is kiderül: „A világra szóló hírnévre emelkedett »magyar« asszonyokról van szó. És arról az átkozott malheur-ről, hogy a mi magyar asszonyaink, a szépek, az okosak, a jók, a világ első asszonyai minden néven nevezendő tiszteletre-méltóságuk és derékségük mellett a világ színpadán - bocsánat, de egyszer már beszélni kell erről a dolgról is - mindig a botrányok felhőjébe keveredve híresednek el. Vagy a mi még ennél is rosszabb... ej, a ki hallotta már, hogy Délamerikában mit jelent a húngara szó, a többit már tudja”.²³⁶ Sőt, ez a szóhasználat a spanyol nyelvterületről továbbterjedt, és többek között a magyar köznyelv is átvétette. Kostály Jenő a *Budapesti leánykereskedés titkai* című 1902-es könyvében egy egész fejezetet szánt az hungarák kérdésének, Kemény Julius pedig a magyar leánykereskedelemről német nyelven megjelentetett 1903-as munkájának már az *Hungara* címet adta.

1907-re mindez odáig jutott, hogy a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége iglói fiókjának kérésére Hegedüs Lóránt ügyvezető igazgató hozzájárult ahhoz, hogy feliratban szólítsák fel a kormányt az hungarák tengerentúli kereskedése elleni harc terén vállalt nemzetközi kötelezettségei betartására, majd ugyanebben az évben a Magyar Jogászegylet Büntetőjogi bizottságának tanácskozásán dr. Balázs Gábor is szót emelt az hungarák kérdésben.²³⁷

Ady Endre pedig egy ugyanebben az időben, Párizsból írt cikkében a jelenséget a következőképpen írta le: „Párizsban és a többi metropolisban a magyar dicsőségnek új hírnökei jelentkeznek. A disztिंगvált Hungarák, a pompás temperamentumú kurtizánok az új hírnökök. Európa és Amerika nagyvárosai telve vannak már ezekkel a valóban kedves és tehetséges magyar nők-

²³⁵ Barreto, Lima: *Recordações do escritor Isaias Caminha*. São Paulo, 1976. 179.; Barreto, Lima: *Clara dos anjos*. Rio de Janeiro, 1948. 210. és Szilágyi Ágnes Judit: *Cigányok egy nagyvárosban – Rio de Janeiro a régi századfordulón*. In: *A láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai félszigeten és Latin-Amerikában*. Szeged, 2008. 71-72.

²³⁶ *Az Újság*, 1907.01.27.

²³⁷ *A kivándorlás: A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége által tartott országos ankét tárgyalásai*. Budapest, 1907. 416. és *A Magyar Jogászegylet Büntetőjogi Bizottságának tanácskozásai a Büntető-novella tárgyában*. Budapest, 1907. 304.

kel.”²³⁸ De talán a kérdés fajsúlyát leginkább azt támasztja alá, hogy még a Révai Nagy Lexikona is fontosnak találta a szó értelmezését: „*Hungara: nemzetközi jelzője a Magyarországból kikerült vagy kicsempészett prostituált nőknek*”.²³⁹

Talán a korábban felvázolt eseteknek köszönhetően az Osztrák-Magyar Monarchia korán felismerte a probléma súlyát. A rendőrség állandó egyeztetést folytatott a latin-amerikai követségekkel, melyek helyi osztrák-magyar egyesületekkel karöltve anyagilag is támogatták az őket felkereső, kicsábított és becsapott lányok hazautazását. Ugyanakkor 1869-től diplomáciai egyeztetést kezdett a többi európai állammal is a nemzetközi leánykereskedelem felszámolására. Majd a századfordulótól évente megrendezett nemzetközi kongresszusok eredményeként 1910. május 4-én tizenkét országgal, köztük a tengerentúlra irányuló hajóforgalmat ellenőrző Németországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal, Portugáliával, illetve a latin-amerikai országok közül Brazíliával egyezményt írt alá a nemzetközi leánykereskedelem visszaszorításának érdekében, melyet két évvel később az 1912. évi LXII. törvénycikkben szentesítettek.²⁴⁰ Ebben az egyezményt aláíró országok kölcsönösen megegyeztek abban, hogy „...*büntetni kell azt, a ki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, kiskorú asszonyt vagy leányt, bárha beleegyezésével is, kéjelgés céljára megkerít, magával visz vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékanak egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg*”. Továbbá hozzáfűzték, hogy „*azt is büntetni kell, a ki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, nagykorú asszonyt vagy leányt akár csellel, akár erőszakkal, fenyegetésnek, hatalommal való visszaélésnek vagy a kényszer bármely más eszközének segélyével kéjelgés céljára megkerít, magával visz vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékanak egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg.*”²⁴¹

Minderre egyre égetőbb szükség volt, hiszen a leánykereskedelem visszafojtására tett lépések hatástalannak bizonyultak, hiába született számos rende-

²³⁸ *Budapesti Napló*, 1907.03.07.

²³⁹ *Révai Nagy Lexikona*. X. kötet, Budapest, 1914. 379.

²⁴⁰ MOL K26 1910/1605 és MOL K26 1910/1922

²⁴¹ *Magyar Törvénytár 1912*. Budapest, 1913.

let, nem érték el a kellő hatást.²⁴² Ráadásul a századfordulós tömeges kivándorlási mozgalom is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az otthonmaradt nők körében Thirring Gusztáv szavaival élve „...az elnéptelenedett falvakban a társasélet áldásait hiába keressük, a családi hely szentsége meg van fertőzve, a hátrahagyott asszonyok körében az erkölcstelenség ragályos nyavalya módjára harapódzik el.”²⁴³

Így történhetett meg az, hogy latin-amerikai magyarság körében is beigazolódott a mondás, miszerint a prostitúció a legősibb szakma, ugyanis a formálódó magyar kolóniák egy részénél a legelső, majd egészen az 1940-es évekig egyik népes csoportját éppen az örömlányok adták. Már 1889-ben a következőképpen kesergett levelében a Mexikóban élő Sennor Vilmos: „*Dél-Amerikában, főképen az argentinai köztársaságban szintén nem kevés számú magyarság van, legtöbb számban azonban, fájdalom, a szép nem. Szegény Magyarország! Meddig nem ér el ez a te kiviteli árucikked?*”²⁴⁴ Pontos számukat persze nehéz lenne megmondani. Követségi becslések szerint csak Buenos Aires bordélyjaiban 400 magyar prostituált dolgozott a századforduló környékén, melyhez hozzáfűzték azt is, hogy Montevideo, Rio de Janeiro és Pernambuco nyilvánosházaiban hasonló arányban lehettek magyar lányok. Más források szerint pedig 1889 és 1901 között a Buenos Airesben legálisan működő 6413 prostituált 36%-a, azaz 2308 érkezett Kelet-Európából, és az illegálisan ott tartózkodó társaikkal együtt számuk meghaladta a tízezret, melynek egy, a leánykereskedelemmel foglalkozó bizottság becslése szerint 75%-a volt orosz, lengyel vagy magyar nemzetiségű.²⁴⁵

A Monarchia felbomlása után is komoly figyelmet szentelt Magyarország a leánykereskedelem elleni harcnak, hiszen az a tengerentúli hajóforgalom újraindulásával feléledt, és az 1922-ben Montevideóban megrendezett Második

²⁴² Többek között a 3390/1869, 7012/1869, 62.000/1902, 17.031/1903, 30.469/1905, 26.630/1906, 116.634/1906 és a 116.634/1906 számú rendeletek foglalkoztak a leánykereskedelemmel. Lásd: *Magyar Rendelet Tára, 1869*. Pest, 1872. 812-816.; *Magyar Rendelet Tára, 1869*. Pest, 1872. 820-821.; *Belügyi Közlöny, 1902/26*. 255.; *Magyar Rendelet Tára, 1903*. Budapest, 1903. 76.; *Belügyi Közlöny, 1902/9*. 134.; *Magyar Rendelet Tára, 1905*. Budapest, 1905. 268-269.; *Belügyi Közlöny, 1905/155*.; *Belügyi Közlöny, 1905/14*. 111.; *Belügyi Közlöny, 1906/19*. 207.; *Belügyi Közlöny, 1906/50*. 521.; *Magyar Rendelet Tára, 1906*. II. kötet, Budapest, 1906. 2144-2145. és *Belügyi Közlöny, 1906/521*.

²⁴³ Thirring Gusztáv: *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság*. Budapest, 1904. 7.

²⁴⁴ *Vasárnapi Újság, 1889/46*. 750.

²⁴⁵ Kemény, Julius: „Hungara”... 329. és Guy: *El sexo...* 6–13.

Dél-Amerikai Dermatológiai és Szifilisz Konferencián elhangzó egyik beszámoló szerint minden hajón tucatjával érkeztek a magyar lányok az argentin fővárosban.²⁴⁶ Erről tanúskodik a Buenos Aires-i követség iratanyaga is, melyből kiderül, hogy a két világháború közti időszakban a Les 10 Marvells, Arbó, Armenys, The Contini és Webbs III. csoportokhoz hasonló magyar lányokból álló táncgyüttesek turnéztak a köztársaság területén.²⁴⁷

Magyarország 1921. szeptember 30-án Genfben újabb nemzetközi egyezményt írt alá számos országgal, köztük Brazíliával, Chilével, Costa Ricával, Kolumbiával és Kubával, melyet a magyar törvényhozás az 1925. évi XIX. törvényekben szentesített. Ennek ellenére a kereskedelem tovább folyt, melyet jól mutat Rakovszky Iván belügyminiszter egyik 1925-ben, a 12 és 40 közötti életévben lévő nők külföldi államokba szóló útlevélkérelmének elbírálásáról hozott körrendeletének alábbi részlete: „A Nemzetek Szövetsége útján arról értesültem, hogy azon nők közül, akik külföldi színházakban, mulatóhelyeken, mozgósínházakban stb. való alkalmaztatás céljából egyes külföldi államokba, főleg az S. H. S. királyságba, Romániába, Bulgáriába, Törökországba, Oroszországba²⁴⁸, általában keletre és Dél-Amerikába kiutaznak, ott igen sokan erkölcstelen életmódot kezdenek, és lassankint az, hogy az alkalmaztatást biztosító szerződések legtöbbször csak színlegesek, és így az illető nők külföldre való megérkezésük után ott megfelelő elhelyezkedés és kereset hiányában szinte kénytelenek a prostitúció szolgáltatába állani.”²⁴⁹ Rakovszky mindezt elkerülendő úgy rendelkezett, „...hogy a Délamerikába útlevélért folyamodó 12-40 életévben levő nők útlevéliratainak az 1922. évi 76.501. B. M. számú körrendelet értelmében hozzávaló felterjesztése alkalmával, az eddig megkívánt iratokon kívül, az illetékes külképviseleti hatóságok által kiállított és fennemlített bizonyítványokat is csatoltassa be.”²⁵⁰

Végül érdemes pár szót szólni a magyar örömlányok két világháború közötti, latin-amerikai magyar kolóniáihoz fűződő viszonyáról is. A húszas és

²⁴⁶ Segundo Congreso sudamericano de dermatología y sifilografía celebrado en Montevideo del 9 al 16 de octubre de 1921. Montevideo, 1922. 181. és 184.

²⁴⁷ MOL K86 107.

²⁴⁸ A magyar köznyelvben a Pásztor Árpád 1915-ös Vengerkák című regénye nyomán ez utóbbi kifejezés is elterjedt. Lásd: Pásztor Árpád: *Vengerkák*. Budapest, 1915.

²⁴⁹ *Magyarországi rendeletek tára. 1925.* Budapest, 1926. 300.

²⁵⁰ Uo.

harmincas évek latin-amerikai magyar sajtója a büszkeségre okot semmiképpen sem adó magyar prostituáltokról tudomást sem vett, pedig ahogy ezt Vér Andor írta 1942-ben: „...sok a magyar táncosnő Buenos Airesben s nagyon könnyű megismerni őket, mert csaknem valamennyien hiperoxiddal szőkített haját és ezüstrókat viselnek. A hajszín néha eredeti, a róka pedig kék, de ezek olyan kivételek, amelyek csak erősítik a szabályt. Az éjszakai mulatókban nagyon népszerűek a magyar lányok, akik általában »húngara« néven ismeretesek. Vannak mulatók, amelyek hangosak a magyar szótól és a magyar muzsikától, sőt olyan mulató is akad, amelyet – a hirdetések szerint »magyar szellemben« vezetnek... A táncosnők épp úgy beletartoznak a délamerikai magyar kolóniába – elsősorban a Buenos Airesbe – mint akár a cipészek, szabók, vagy az asztalosok. Aztán meg sok, állítólag több száz magyar táncosnő él itt, vagyis aligha van még egy iparág, amely annyi magyart foglalkoztatna, mint amennyi táncosnő dolgozik a szórakoztató iparban. Az is bizonyos, hogy argentinai külkereskedelmi mérlegünk az utolsó másfél évtizedben sokkal kedvezőbben alakult volna, ha a táncosnő-export helyett inkább a készárúk és a nyerstermékek kivitelére helyeztünk volna súlyt. Bocsánatot kérek az »export« kifejezésért, de a táncosnők esetében ez a kifejezés nagyon találó. Őket valóban exportáltuk, illetve megrendelésre szállítottuk ki – ab Budapest.”²⁵¹

Feltételezhetően Vér Andorhoz hasonlóan a többségében szegénysorú munkásokból álló magyar kolónia tagjai is elfogadták azt a tényt, hogy az általában táncos lányként érkezett honfitársak ugyanolyan áldozataivá váltak a szebb jövőt ígérő kivándorlási ügynököknek, mint közülük sokan mások is. Ez derül a következő korabeli magyar versből is:

A táncosnő²⁵²

Hajnalig ropja mindennap a táncot,
Azután alszik tompán, csendesen
Este meg frissen és platinaszőkén
Libeg végig a Corrientesen.

²⁵¹ Miklós - Vér: *Magyarok...* 122–123.

²⁵² Uo. 98.

A gyűrűjéből briliáns szikrázik,
Aranya pedig tizenharc karát
(van egy szép álma: egyszer majd az oltár
elé viszi a bőkezű barát).

Élete bizony viharos egy kissé,
de illetni rossz szóval nem merem,
mert jó kislány ő: dollárt küld havonta
a mamájának túl a tengeren...

OSZTRÁK-MAGYAR KOLÓNIAK

A XIX. századi latin-amerikai kivándorlás vizsgálatának végére maradt a kivándorlók többségében földművesekből álló legnépesebb csoportja. Persze ezen sorrend nem fontosságukat kívánja megkérdőjelezni, hanem az előző fejezetek egyfajta bevezető képet kívántak adni arról, miként láthatta a korabeli latin-amerikai társadalom az odaérkező, többségében földműves magyarokat. Ezen utóbbi csoportok tagjai a többi európai telepeshez viszonyított számarányukhoz mérten, és a kialakuló kolóniák sajátos „osztrák-magyar” jellegéből adódóan sokkal kisebb feltűnést keltettek beilleszkedésük során. Így, ahogy azt már említettük, a formálódó nemzeti sztereotípiák kialakulásakor a korábbi fejezetekben bemutatott katonai-emigráció, illetve a bányászokból, cigányokból és örömlányokból álló kivándorlás tagjai járulhattak hozzá tevékenyen ahhoz, hogy a befogadó latin-amerikai nemzetek által kialakított esetleges magyar kép hogyan alakult.

Mint arra már a korábbi részekben utaltunk, a Monarchiából kiinduló tengerentúli kivándorlás igen korán, a XIX. század első felében megindult, de hasonlóan a többi kelet-közép-európai államból származó vándormozgalmakhoz, tömegessé csak a század utolsó évtizedeiben vált, amikor az agrárnépesség túlnövekedésének levezetésére a legmegfelelőbb megoldást ezen államok számára a nemzetközi vándormozgalmak szolgáltatták, ugyanis a komoly munkaerőhiánnyal küzdő amerikai államok könnyedén felszívták ezt a tömeget. Így, persze,

érthető, hogy az akkori közvélemény igen liberális felfogásban közelítette meg a növekvő munkanélküli agrártársadalom vándormozgalmát, ugyanis ezzel egy potenciális társadalmi feszültségforrás tűnt megoldódni.

Ezen vándormozgalmak fő célországáa az Amerikai Egyesült Államok volt, de emellett a XIX. század utolsó évtizedeiben egyre többen vágtak neki a latin-amerikai államoknak. Ennek hátterében egy igen fontos, és már többször említett változás állott. Nevezetesen az, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Észak-Nyugat-Európa peremvidékei közti „push and pull” típusú kivándorlási folyamat nagymértékben vesztett intenzitásából. Ugyanis a kedvező gazdasági folyamatok hatására a századfordulóra az észak-nyugat-európai kivándorlás jelentősen visszaesett, míg a szintén gazdasági, illetve az ebből fakadó társadalmi okokra visszavezethetően az Amerikai Egyesült Államok felvevőképessége csökkenni kezdett.

Mindez két alapvető változást eredményezett a nemzetközi vándormozgalmakon belül. Egyrészt a fent említett változások hatására a nemzetközi kivándorlási mozgalmak összetétele átalakult. Míg, ahogy azt már említettük, a kezdeti időszakban az északnyugat-európai peremvidékek nemzetei (írek, svédek, norvégok) adták az Európából kivándorló mozgalom legnagyobb tömegét, addig a század vége felé ez a kivándorlás jelentős mértékben visszaesett, és helyét a délkelet-európai peremvidékekről történő kivándorlás vette át. Ez az az időszak, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia és egyben Magyarország területéről kiinduló tengerentúli kivándorlási mozgalmak hirtelen felerősödtek, melyet jól reprezentál a magyar kivándorlók számának alakulása. Puskás Julianna adatai szerint 1871 és 1879 között 7862, 1880 és 1889 között 164.119, 1890 és 1899 között 261.414, míg 1900 és 1909 között 1.171.758 regisztrált magyarországi kivándorló vágott neki európai kikötőkből a tengerentúlnak. Ezen adatok kapcsán azonban fontos megjegyeznünk, hogy inkább a növekedés arányairól adnak információt, mint pontos számáról. Ugyanis míg az Amerikai Egyesült Államokba vándorlók döntő többsége legalább egyszer regisztrálásra került a behajózáskor, illetve a partraszálláskor, addig az ebben az időben Amerika más országaiba kivándoroltak többsége esetében ez nem történt meg.²⁵³

²⁵³ Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1940*. Budapest, 1982. 62. és Anderle Ádám: *Agencias de emigración y los gobiernos húngaros*: In: *Ibero-Americana Pragensia Supplementum XIII*. Praga, 2004. 17-24.

A magyarországi kivándorlók zöme nem az új élet kezdésének gondolatával vágott neki az útnak, hanem inkább a mezőgazdaságon belül mutatkozó foglalkoztatási problémák okozta egzisztenciális gondok kezeléséért. Ezen esetekben is gyakran nem egész családok, hanem csak azoknak munkaképes férfi tagjai vándoroltak ki, hogy onnan segítsék a hátrahagyott itthoniakat. Jellemző, hogy mind Magyarország, mind az egész Monarchia esetében az amerikai kivándorlási ügynökök az elmaradottabb területeken fejtették ki intenzívebb propagandát, mivel a gazdasági visszaesés hatására az amerikai gyárak és bányák számára az olcsó és igénytelen munkaerő erősen vonzó volt.

Mindez azonban az ottani lakosságban munkahelyük veszélyeztetése miatt mély ellenszenvet keltett, és a kínai, illetve dél- és kelet-európai olcsó, alacsony iskolázottságú munkaerő beáramlása ellen küzdő nativista-, illetve munkásmozgalmak egyre erősebb támogatást nyertek. Ez volt az a tényező, mely a fokozatosan szigorodó amerikai bevándorlási törvényekben visszaütött. Az 1882. augusztus 2-án, az 1903. március 3-án és az 1907. február 20-án elfogadott bevándorlási törvények 50 centről 2, majd 4 dollárra emelték a bevándorlókra kivetett fejadót. Közben az 1885. február 26-án elfogadott Alien Contract Labor Law betiltotta a szerződéses munkások bevándorlását az országba.²⁵⁴ Majd 1897-től a bevándorlók írástudásának vizsgálatát kezdték el szorgalmazni, mely a Magyarországról kivándorlók közül leginkább a rutén, horvát-szlovén és román nemzetiségűeket érintette, hiszen közülük 53%, 36%, illetve 35% volt írástudatlan.²⁵⁵ Igaz, a dél- és kelet-európai bevándorlás kivédését célzó, írástudást vizsgáló Literacy Test végül nem került elfogadásra, mégis az amerikai bevándorlási hatóságok az első világháború után újraeledő kelet-európai bevándorlást az 1921-es Emergency Quota Act, és az 1924-es Immigration Act segítségével meghatározott bevándorlási kvóták útján nagymértékben korlátozták.

A századfordulós nemzetközi vándormozgalmakon belül bekövetkezett másik változás is ezen folyamatokkal volt kapcsolatos, ugyanis nemcsak összetételük, hanem irányuk is átalakult ezen mozgalmaknak, és a korábbiakkal pár-

²⁵⁴ *Magyar Rendelet Tára, 1890.* II. kötet, Budapest, 1890, 1809-1810.; *Belügyi Közlöny, 1903/34.* 383-385.; *Belügyi Közlöny, 1907/18.* 144. és Abbott, Edith: *Immigration: select documents and case records.* New York, 1969. 186-187.

²⁵⁵ Az adatok az 1899 és 1910 közötti időszakra vonatkoznak. Puskás: *Kivándorló magyarok...* 86. és King, Desmond S.: *Making Americans : immigration, race, and the origins of the diverse democracy.* Cambridge, 2002. 51.

huzamosan egyre nagyobb számú kivándorló indult Latin-Amerika felé. Sőt, az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolni szándékozók egy része is a szigorodó amerikai bevándorlási törvények és a szűkülő gazdasági lehetőségek hatására az Európába való visszatérés helyett a Latin-Amerikába való továbbvándorlás mellett döntött.²⁵⁶ Az említett folyamatoknak és a latin-amerikai országok fokozódó bevándorlási propagandájának köszönhetően így a XIX. század utolsó évtizedeitől egyre több kivándorló választotta Latin-Amerikát úti céljául.

Ezen belül Brazília számított a fő kivándorlási célsországnak, annak ellenére, hogy a rossz munka-, és a sokszor európai ember számára nem megfelelő klimatikus körülményekre való tekintettel a magyar hatóságoknak belügyminiszteri rendeletekben kellett törekedniük az ide irányuló kivándorlásnak a törvények adta eszközök, illetve a kinti körülmények ismertetése útján való visszaszorítására. Ez utóbbiban a központi tájékoztatás segített, melyre jó példa az 1896. évi 86.032 számú BM körrendelet a *Brazíliába való kivándorlás korlátozása tárgyában*. Ebben Perczel Dezső belügyminiszter a következőképpen mutatta be a magyar hatóságoknak a brazíliai kivándorlás lehetőségeit és körülményeit: „A cs. és kir. közös külügyminiszter útján nyert hivatalos értesítések szerint a kivándorlóknak Brazíliába való ingyenes szállítása beszüntetett, az oda bevándorlottak gazdasági helyzete pedig – eltekintve a hosszú tengeriút sanyarúságaitól s a klimatikus viszonyoknál fogva az európai jövevényeket megszálló s ezeket megterhelő súlyos betegségektől – az újabb időben történt nagymérvű bevándorlások folytán mindinkább súlyosabbá válik. Ennek daczára az ország területéről még számosan, sőt újabb időben fokozottabb mérvben vándorolnak ki – leginkább ügynökök által elcsábítva a nevezett államba.”²⁵⁷

Ezt a rendeletet a későbbiekben továbbiak követték, mint az 1897. évi 37.205 számú BM körrendelet az *Amerikába kivándorolni szándékozóknak a rájuk várakozó veszélyekre figyelmeztetése tárgyában*, az 1897. évi 114.865 számú BM körrendelet az *Amerikába való kivándorlás meggátlása tárgyában*, az 1899. évi 40.175 számú BM körrendelet a *Brazíliába való kivándorlás tárgyában*, az 1906. évi 87.310 számú BM körrendelet a *brazíliai São Paulo államba való kivándorlás megakadályozása tárgyában*, és az 1910. évi 6910 szá-

²⁵⁶ Thirring: *A magyarországi...* Budapest, 1904. 17.

²⁵⁷ *Belügyi Közlöny*, 1897/10. 225.

mú BM körrendelet *a munkásoknak Brazíliába csábítása tárgyában*, melyek arról tanúskodtak, hogy ezen kivándorlás a későbbiekben sem szűnt meg, sőt, tovább fokozódott.²⁵⁸

Jellemző ugyanakkor, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia Európán kívüli területek esetében mind gazdasági, mind diplomáciai vonalon a keleti irányba volt aktívabb. Ez eredményezhette azt az abszurd helyzetet, hogy a Monarchia kereskedelmi és diplomáciai szempontból legfontosabb latin-amerikai vállalkozása az Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű követ által vezetett kelet-ázsiai expedíció volt, melynek elsődleges célja barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződések kötése volt Sziámmal, Kínával és Japánnal. Ugyanis Petz báró azt a kiegészítő megbízást kapta, hogy visszautazása alkalmával olyan közép- és dél-amerikai államokba is látogasson el, ahol diplomáciai képviselők nincsenek, és itt törekedjék a Monarchia tengerentúli kereskedelmére és hajózására nézve fontos államokkal kedvező kereskedelmi és hajózási szerződéseket kötni, és a fontosabb településeken konzulátusokat is nyitni.

Ezen expedíció eredményeként a Monarchia 1870-ben barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződést kötött Guatemalával, Peruval, Chilével, Argentínával és Uruguayjal, valamint diplomáciai képviselőket nyitottak a brazíliai Porto Alegreben, a chilei Puerto Montt és Valdivia kikötővárosokban, a Costa Rica-i San Joséban, az ecuadori Guayaquilban, Guatamala városában, a hondurasi Amapalában, a kolumbiai Bogotában, Panamavárosban és Baranquillában, a perui Callaóban és Arequipa- Islay régió kikötőiben, illetve Iquique és Tacna-Arica déli bányai központokban, és végül a salvadori San Salvadorban.

Talán ennek is köszönhetően Brazília mellett az Osztrák-Magyar Monarchia területéről Chile, Peru és Argentína felé is nagyszámban indultak kivándorlók, és számottevően emigráltak Uruguayba, Paraguayba, Bolíviába és Mexikóba is. Azaz, azokba az amerikai államokba, ahol felismerték, hogy Juan Bautista Alberdi elhíresült „governar es poblar” kijelentésének megfelelően az ország gazdasági potenciáját a ritkán lakott területek kolonizációja útján lehet hatékonyabban kiaknázni. Persze, a felismerésen túl a latin-amerikai országok-

²⁵⁸ *Belügyi Közlöny*, 1897/10. 225.; *Belügyi Közlöny*, 1898/1. 2.; *Magyar Rendelet Tára*, 1899. I. kötet, Budapest, 1899. 883.; *Belügyi Közlöny*, 1899/10. 255.; *Belügyi Közlöny*, 1906/38. 365. és *Belügyi Közlöny*, 1910/16. 118.

ban való végső letelepedés kapcsán igen fontos szempontnak bizonyult az is, hogy az adott ország területe milyen éghajlattal bírt, rendelkezett-e kihasználatlan természeti erőforrásokkal, és belpolitikailag mennyire számított ingatagnak.²⁵⁹

Ezen kivándorlók többsége, ahogy erre már utaltunk, azzal a céllal vágott neki az útnak, hogy pár év alatt annyi pénzt gyűjtsön, amiből visszatérve földet vásárolhat, és azon gazdálkodva családját eltarthatja.²⁶⁰ A pár évből azonban sokszor aztán végleges kivándorlás lett, és így a Puskás Julianna becslése szerint az első világháborúig az Amerikai Egyesült Államokba kivándoroló 1,8 millió magyar közül csak 23-25 százalék tért később Magyarországra vissza. Sőt, közülük többen, akiket „birds of passage”, vagyis vándormadárként emlegettek, kétszer vagy háromszor is kivándoroltak, majd hazatértek.²⁶¹ Ennek latin-amerikai megfelelője a századforduló időszakában virágzó „golondrina”, azaz fecskemozgalom volt. Ez abban tért el az előzőtől, hogy itt a föld déli féltékéjének ellentétes évszakváltozását kihasználva, spanyol és olasz napszámosok a téli időszakban Argentínába átkelve az ottani aratásokon vettek részt, majd ennek befejeztével hazautaztak, hogy otthon folytassák a betakarítási munkát. A technika fejlődésével a távolságok is lecsökkentek, amely a fecskemozgalom virágzását hozta magával a huszadik század elején. A becslések szerint az 1880-ban még csak évi 25.000 idénymunkást érintő mozgalom 1914-re 100.000 főre emelkedett.²⁶² Valószínűleg a földrajzi távolságból, illetve a Magyarországról való kiutazás bonyolultságából fakadóan ezen mozgalomba magyar parasztok tömegesen nem csatlakoztak. Igaz, az ilyen típusú idénymunkára toborzó ügynökök őket is megkörnyékezték, ahogy ez az 1906. február 15-én kelt 4490. számú, *Délamerikai kivándorlás megakadályozására* vonatkozó belügyminiszteri körrendelet szövegéből is kiderül: „Tudomásomra jutott, hogy az Udinében tartozkodó Caffaró cég megbízottja az ország déli megyéiben, különösen ősszel embereket toboroz, főleg pedig Argentínába leendő kivándorlásra. Miután ez

²⁵⁹ Anderle Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870-1959*. Budapest, 1982. 58.

²⁶⁰ Wyman, Mark: *Round-trip to America: the immigrants return to Europe, 1880-1930*. Ithaca, 1993.

²⁶¹ Puskás: *Kivándorló magyarok...* 62.

²⁶² *La emigración española transoceánica, 1911-1915*. Madrid, 1916. 106. és 287.; Foerster, Robert Franz: *The Italian Emigration of Our Times*. New York, 1969.; Franzina, Emilio: *La grande emigrazione: l'esodo dei rurali dal Veneto durante il secolo XIX*. Venezia, 1976. 72. és Bade: *Migration...* 103.

irányban szerzett információim szerint a kivándorlók részére ott az aratási és takarási munkákon kívül egyéb munka nem kínálkozik, felhívom, szíveskedjék hatósági területén a lakosságot a legkiterjedtebb módon és több ízben figyelmeztetni, hogy csábításoknak ne adjon hitelt és a legszigorúbb óvintézkedéseket megtenni, hogy jelezett vagy esetleg más cég megbízottjának kivándorlásra való csábítása meghiúsítsák.”²⁶³

Pár évvel később az amerikai kivándorlás egyre tömegesebbé válásával, illetve a visszavándorlás vártnál kisebb mérvű folyamatát látva, a gazdasági és politikai élet számos szereplője vetette fel, hogy a fecskemozgalom mégiscsak egy megfelelő lehetőséget nyújthat az előbb említett negatív folyamatok leküzdésére, ahogy tette ezt Bosnyák Géza földbirtokos és képviselő is 1911-ben, mikor a következőképpen érvelt ezen mozgalom mellett a parlamentben: *„Azt hiszem, úgy a törvényhozásnak, mint a kormánynak elsőrendű kötelessége az, hogy a kivándorlás okait lehetőleg megszüntesse. Addig is, a míg ezt megteszi, kívánatosnak tartanám egy erélyes, de nem erőszakos visszavándorlási akciónak megindítását, a hol a kormány kötelessége lenne, hogy azokat a nehézségeket, a melyeket ennek útjába az Egyesült-Államok állítanak, legyőzze. S ha még így sem lehet ezt a kivándorlást kisebb térre szorítani, úgy egy igen figyelemreméltó eszmét ajánlok a t. kormánynak megfontolásra, a melyet én dr. Rajnik Béla munkájában olvastam, a ki arra hívja fel a figyelmet, nem lenne-e jó ezt a kivándorlást úgy irányítani, hogy Argentínába menjenek ki azok, a kiknek itt megélhetésük biztosítva nincsen, mert ott tudvalevőleg aratókézben igen nagy hiány van s fennáll az az óriási előny, hogy Argentínában a gazdasági munka akkor kezdődik — novemberben — a midőn nálunk már megszűnik, s viszont végződik áprilisban, a mikor nálunk a tulajdonképeni gazdasági munka kezdődik. Így a szerint, a mint búza-, vagy lenaratásra, avagy kukoricza-szedésre vállalkoznának honfitársaink, visszatérhetnének márczius, április, vagy május hónapban.”²⁶⁴*

De nem csak a fecskemozgalomokban vállaltak aktív részt az olasz és spanyol kivándorlók, hanem ők voltak azok, akik az európai kivándorlás legné-

²⁶³ Homér Imre: *A kivándorlásra vonatkozó törvényes jogszabályok kézikönyve*. Budapest, 1910. 252.

²⁶⁴ *Képviselőházi Napló*, 1910/VII. kötet, 50. Lásd: Országgyűlési Dokumentumok – képviselőházi naplók és irományok, főrendiházi naplók 1861-1918. <http://mpgy.ogyk.hu>

pesebb csoportjait adták Latin-Amerikában. Jelentős volt emellett a portugál és német kivándorlás is, melyet a soknemzetiségű cári Oroszországból, Oszmán Birodalomból és Osztrák-Magyar Monarchiából irányuló vándormozgalmak követtek. Azonban a délkelet-európai kivándorlás vizsgálva fontos megjegyezni, hogy az előbb említett három nagy kibocsátó állam esetében a gazdasági okok mellett a politikai és nemzetiségi feszültségek is egyfajta faktort jelentettek ebben a folyamatban.

Az Atlanti partvidék és vonzásköre

A brazil császárság ideje alatt a fent már hosszabban jellemzett csoportok tagjai mellett egyre több kivándorló érkezett a Habsburg Birodalomból Brazíliába, akiknek nagy része a vidéken való letelepedés után hamar beolvadt az ottani brazil, illetve a német bevándorlók helyi közösségeibe.²⁶⁵ Ehhez az első lökést talán I. Ferdinánd osztrák császár, magyar és cseh király testvére, Habsburg-Lotaringiai Mária Leopoldina osztrák főhercegnő I. Péter brazil császárral kötött házassága és az ezzel egy időben meginduló diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok adhatták. A kezdetben sporadikus, majd egyre növekvő számú magyar bevándorló ellenére is csak egy-két nagyobb hírnévre szert tett magyart ismerünk.

Mint például az 1830-as években itt letelepedett Hofner (máshol Hoffbauer) nevű testvéreket, akiknek a később Hungria néven alapított híres családjában született Nelson Hungria, volt brazil igazságügyi miniszter.²⁶⁶ Pár évvel a Hofner testvérek érkezése előtt, 1828. október 8-án pedig a debreceni Vámosy testvérek telepedtek meg Rio de Janeiróban. Közülük az idősebbik, Vámosy Dániel később Pernambucóban nyitott kalapos műhelyet, de miután az üzlet nem bizonyult elég nyereségesnek, a Rio de Janeiróban hasonló vállalkozást folytató öccsének, Vámosy Józsefnek a hamburgi megbízottja lett.

Igaz, a tekintélyes vagyona szert tevő Vámosy József családnevét később Wamosyra változtatta, származásáról mégsem feledkezett meg, sőt a Rióba

²⁶⁵ *Brazíliai magyarok...* 5. és 107.

²⁶⁶ Csap Lajos: *A világ magyarsága (Latin-Amerika, Dél-Afrika, Ausztrália)*. Budapest, 1998. 12. és Bede - Lampert: *Brazília...* 45. Megint más források állítása szerint a Hofner család német eredetű.

érkező magyarok, így például a később híres Afrika-kutatóvá vált Magyar László, lelkes támogatója lett. Wamosy József leszármazottai közül legtöbben még ma is Rio de Janeiróban élnek, mégis igazi hírnévre két innen elszármazott utódja tett szert. Egyik közülük, Juan Carlos Wasmosy Paraguay elnöke lett, míg a másik, a dél-brazíliai Uruguaiana városában született Alceu Wamosy, a modern brazil líra egyik legjelentősebb alakjává vált.²⁶⁷

Érdemes megemlíteni az ötvenes években Erdélyből Brazíliába vándorolt Várady Károlyt, akinek fia, Oszkár, a kilencvenes évek elején a brazil képviselet legifjabb tagja volt; a hatvanas években Sorocabán kalapgyárat alapító Rogich Antalt; vagy a szintén a hatvanas években Sorocabán megtelepedő nagykereskedő Maylaszky Mátyást, aki a brazíliai vasút- és kikötőépítés terén végzett munkájáért a portugál királytól a Visconde de Sapucaí grófi címet kapta.²⁶⁸ Maylaszky Mátyás nevét külön is ki kell emelnünk, hiszen az ő nevéhez fűződik annak a Sorocabana Vasúttársaságnak az alapítása, amely később São Paulo állam déli részének európai kolonizációjában jelentős szerepet vállalt, és amelynek vasútvonala mentén a századfordulón nagyszámú Győr, Szatmár, Máramaros vármegyéből származó magyar dolgozott az ottani kávéfazendákon, és a húszas évek során egy sor magyar falu is született.²⁶⁹

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Brazília közti kapcsolatot, és vele együtt az oda irányuló kivándorlást erősíthették a dinasztikus kapcsolatok és a kölcsönös, magas szintű látogatások. 1850-ben Ferenc József öccse, Miksa osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg eljegyezte I. Péter brazil császár legfiatalabb lányát, Mária Amélia de Bragança brazil császári hercegnőt, aki az ekkor uralkodó II. Péter brazil császár testvére volt. A házasság mégsem jött létre Mária Amélia korai halála miatt. Ettől függetlenül a jegyesét mélyen meggyászoló Miksa 1859-ben Brazíliába látogatott. Ott találkozott II. Péterrel és ott élő hercegi rokonaival, illetve látogatást tett több német földműves telepen. A szintén nagy utazó hírében álló brazil császár pedig egy évtizeddel később tett

²⁶⁷ Szabó: Magyar múlt... 113-119.; Wamosy, Alceu: *Na terra-vingem*. Rio de Janeiro, s.a.; Wamosy, Alceu: *Poesia completa*. Porto Alegre, 1994.; Wamosy, Alceu: *Poesias. Flâmulas, Na terra virgem, Corôa de sonho*. Rio Grande do Sul, s.a. és Wamosy, Alceu: *Prosa : crônicas, artigos, contos, cartas, pensamentos*. Porto Alegre, 1967.

²⁶⁸ Vadona: *Az öt...* 417.; Ónody: *Adalékok...* 9. és Wolff, Egon e Frieda: *Participação e contribuição de judeus ao desenvolvimento do Brasil*. Rio de Janeiro, 1985. 26-27.

²⁶⁹ Érdekes megjegyezni, hogy a Sorocabanai Vasútvonalon létezett egy Hungria nevű állomás is.

látogatást a bécsi udvarban, illetve a magyar székesfővárosban, ahol többek között József Károly főherceggel, Deák Ferencsel, Ligeti Antallal, Xantus Jánossal és Rómer Flórisssal is találkozott. Ezen látogatás emlékét őrzi egy érdekes anekdota, mely egy São Paulóban élő magyar és a különc II. Péter császár találkozásáról szól: „...*M.S. hazánkfia, kezdetben sok nehézség és nélkülözéssel küzdvén, kénytelen volt egy újonnan megnyitott dobozgyárban foglalkozást vállalni. A fejedelem, buzdítandó a hazai ipart, minden legkisebb mozzanatot felkarol, figyelemmel kísér; a dobozgyárban szintén megfordult. M. asztala előtt megállva, megszólítja: Ön európai? Igen felség; magyar vagyok. Jártam hazájában; mondá már németül. Igenis, tudom felséges uram; Budán a Rác-z-fürdőben emléktábla hirdeti magas látogatását. Ezt nem tudtam, felelé. Köszönt és tovább ment...*”²⁷⁰

Brazíliaba azonban az első igazi tömeges magyar bevándorlás csak a XIX. század utolsó évtizedeiben indult meg. 1871 és 1901 között csak a német kikötőkből 1235 magyar hajózott ki Brazília felé, ami azért számít figyelemreméltó adatnak, mert a kivándorlók többsége olasz és francia hajókon vágott neki a dél-amerikai útnak. Azonban az olasz és francia kikötők közül csak a Dél-Amerika felé irányuló kivándorlás gócpontjának számító Genova forgalmáról rendelkezünk részleges adatokkal. Ebből kiderül, hogy innen 1889 és 1900 között 10.317, többségében Brazíliaba vándorló magyar kelt útnak. Mindezen adatokat összevetve a már idézett magyarországi kiadvány arra a megállapításra jutott, hogy a századfordulón körülbelül 10.000-12.000 magyar élt Brazíliában, akiknek döntő többsége az ország déli részén található Santa Catarina és Rio Grande do Sul államokban telepedett le.²⁷¹

A kellemes klímájáról ismert két dél-brazíliai államban már az 1820-as években feltűntek az első magyar bevándorlók, akik közül legkorábról Geduly Sándor és Szél József neve maradt ránk.²⁷² De az igazi áradat az 1890-es évek végétől bontakozott ki, melyről az ebben az időben Brazíliában járt Vadona János a következőt írta le: „...*Meglepő, hogy alig találunk magyar származású embert Rióban; ellenben, mint hallám, Brazília legdélibb keleti részében számoosan laknak. Talán nem bírták az északi részek nyári forróságát megszokni.*”²⁷³

²⁷⁰ Vadona: *Az öt...* 435.

²⁷¹ Thirring: *A magyarországi...* 88., 359. és 364.

²⁷² Boglár Lajos: *Magyar világ Brazíliában: a múlt századtól 1942-ig.* Budapest, 1996. 18.

²⁷³ Vadona: *Az öt...* 438.

A jelek szerint a gyakorlatilag teljes egészében földművesekből álló magyar bevándorlás a letelepedés céljából tudatosan választotta magának Rio Grande do Sul és Santa Catarina államokat, amelyek közül csak az utóbbiban 15.000-re becsülték a századfordulós követi jelentések az ott élő osztrák-magyar honosok számát. Ugyanis a többi európai bevándorlóhoz hasonlóan a „...*Dél-Amerikában családoként 120 hold földet ..., felszerelést, az első termésig élelmet, fejőstehenet, aprójószágot...*”²⁷⁴ ígérő kivándorlási ügynökök által Brazíliába csalogatott magyarok döntő többsége is egyenesen a Rio Grande do Sul állambeli Porto Alegre és Pelotas kikötőkbe érkezett, majd önállóan vagy csoportosan a többnyire németek által alapított földműves kolóniák valamelyikén telepedett le. A csoportos letelepedés többek között Missões, Guarani, Neu-Württemberg, Ijuí, Santa Cruz, Venâncio Aires, Taquara és San Ant3nio körzeteit, illetve Rio Grande, Pelotas, Santa Maria, Porto Alegre, Santana do Livramento, S3o Gabriel és Alegrete városokat és azok környékét érintette.

Igaz3n jelent3snek mondhat3 magyar kol3nia azonban csak n3gy helyen j3tt létre. A Porto Alegret3l 80 kilom3terre található Santo Ant3nio de Patrulh3n mintegy 250 magyar csal3d telepedett le. A Porto Alegret3l 420 kilom3terre található Jaguarin az ott megtelepedett, többs3g3ben gal3ciai, 544 osztrák-magyar honos k3z3tt, egyes adatok szerint, 50 magyar csal3d is volt, melyek k3z3tt az Adorj3n, W3ber, Mik3, T3th, N3met 3s Kulcs3r csal3dokat n3v szerint is ismerj3k. Ezen csal3dok alapított3k meg kult3r3juk 3pol3s3ra a Pet3fi S3ndor Olvas3k3rt.²⁷⁵ Canta Gal3n, ahol a helyi iskol3ban portug3l 3s n3met mellett magyarul is tanított3k, az ott 3l3 magyarok az 1900-as 3vek k3r3l megalakított3k Braz3lia 3ls3 kifejezetten magyar egyes3let3t, illetve temetkez3si egylet3t. V3g3l, de nem utols3 sorban, meg kell eml3teni Jaragu3 do Sul k3rzet3t, ahol az olasz Luiz Piazero seg3ts3g3vel 200 veszpr3mi 3s 30 sz3kesfeh3rv3ri csal3d telepedett le, fel3ll3tva a braz3liai magyars3g 3ls3 katolikus egylet3t, Szent Istv3nr3l elnevezett templom3t, illetve magyar iskol3j3t.²⁷⁶ Ut3bbi kapcs3n dr. Bogl3r

²⁷⁴ Kacz3r: *Magyarok...* 64.

²⁷⁵ Bogl3r: *Magyar vil3g...* 19.; Marchiori, Jos3 Newton Cardoso: *G3nese da col3nia Jaguarin*. Porto Alegre, 2001. 3s Marchiori, Jos3 Newton Cardoso: *Jaguarin. Documentos Hist3ricos e Relatos*. Porto Alegre, 2001. 117. 3s 139.

²⁷⁶ Bogl3r Lajos - Kov3cs Katalin: Magyar hagyom3nyalkot3s Braz3li3ban. In: *MTA PTI Etnoregion3lis Kutat3k3zpont Dokumentum-f3zetek* 13. Budapest, 1999.; Bogl3r Lajos - Kov3cs Katalin: Veszpr3mi „magyarok” k3z3tt Braz3li3ban. In: *3j Horizont*, 1998/4-5. 76-79.; 3ry Ko-

Lajos, a két világháború közti São Pauló-i konzul visszaemlékezéséből kiderül, hogy „*A derék vallásos nép [t.i. letelepedésük után, T.P.] hamarosan összeadogatta pénzét templomra és mindjárt a letelepülést követő években öt mindennapos iskolájuk is volt. Látogatásom alkalmával a brazil hatóságok a kolónia különleges érdeméül emlegették, hogy ezek a magyarok tanítottak iskolájukban először portugál nyelvet, azon tisztességből kiindulva, hogy amely ország kenyérét eszik, annak nyelvét is sajátítsák el.*”²⁷⁷ A tömeges osztrák-magyar kivándorlásra való tekintettel a század vége felé a Monarchia számos külképviseletet működtetett ezen államok területén, mint a florianopolosi és a Porto Alegre-i konzulátusokat, a Jaraguá do Sultól nem messze található Garibaldi városbeli és a Rio Grande do Sul-i alkonzulátusokat, valamint a blumenauai, joinvillei és Santa Tereza-i konzulátusi ügynökségeket.

Santa Catarina és Rio Grande do Sul államokon kívül, ugyan kisebb számban, de érkeztek magyarok Brazília más részeibe is, így például a Minas Gerais-i Monte Verde alpesi tájaira, illetve a São Pauló-i kávéfazendákra, ahonnan később sokan vándoroltak át az állam tengerparti, cananéiai környékére, hogy megspórolt pénzükből saját földet vegyenek.²⁷⁸ Közben São Paulo városában, ahol a követi jelentések szerint körülbelül 1500-2000, és az azonos nevű államban 12.000-13.000 osztrák-magyar honos élt, a Monarchia követségének támogatásával Viribus Unitis néven 1892-ben alakult egy osztrák-magyar egyesület, melyet röviddel ezután az Osztrák-Magyar Segélyegylet alakítása követt.

A századforduló után a magyar bevándorlás kissé visszaesett, melynek hátterében az erős magyarországi ellenpropaganda állhatott. Ugyanis a korabeli magyar sajtóban egyre-másra jelentek meg a Jaguary-i telepes Adorján János következő leveléhez hasonló brazíliai kolonizációról szóló negatív hírverések: *“Ideérkezésünk alkalmával bedugtak bennünket az ő s vadonba s abból kell élő földet csinálni. Kaptunk egy fejszét, egy kapát, egy görbe kést, azonkívül öten egy nagy és egy deszkametsző fűrész, egy pár fúrót és egy zindelyhasító vasat.*

vács Katalin: Identitásválság és hagyományalkotás Jaraguá do Sulban. In: *MTA – JATE Hispanisztika Kutatási Közlemények II.* Szeged, 2000. 130-137.; Kaczúr: Brazíliai magyarság... 11.; Csap: A világ magyarsága... 14. és Brazíliai magyarok... 107.

²⁷⁷ Kaczúr Ágnes: Magyar világ Brazíliában - "beilleszkedés" és "beillesztés". In: *Azonosság és másság – Tanulmányok Latin-Amerika történetéből. Z-füzetek.* Budapest, 1992. 65.

²⁷⁸ Brazíliai magyarok... 6. és Brasil Filho, Lourival: *Roteiro turístico de Minas Gerais.* Belo Horizonte, 1973. 24.

Ezekkel kellett megkezdniünk a gazdálkodást. Először is egy jó darab erdőt levágtunk s hagytuk egy hónapig fekvüdni, azután fölgyújtottuk, elégettük s beültettük kukoriczával. Tessék most elgondolni, így megy ez évről-évre. A fát nem tudjuk értékesíteni, el kell égetni s a mi földet csinálunk, azt kapával kell megmunkálni, hogy a mit termelünk, azt keserves verejtékünk árán kapjuk. Nagyon sokszor azonban hiába dolgozunk. Ha valamit el akarunk adni; azért meg a szatócsok nem akarnak pénzt adni, hanem azt akarják, hogy cseréljük be iparczikkéért. Így bizony nem tudunk pénzhez jutni, de az már kicsinált dolog is, mert egyszer fültanúja voltam, hogy egy hivatalos úr mondta a boltosnak, hogy ha lehet, csak pénzt ne adjanak a kolonistáknak. Biztos tehát, hogy a hivatalos urak is nyomnak bennünket. Egy lélekzetre el sem tudom mondani a bajainkat; de a mi legjobban fáj és nyomja szívünket, az a hazánktól való távollét. Azt a tanácsot adom minden magyar honfitársamnak, hogy ha mást nem ehetik is, mint kenyeret és kolompért, maradjon otthon, mert nekünk bizony még kolompérra sem jut. Az itteni ételek különben is élvezhetetlenek, nem magyar embernek valók és méregdrágák. Óva intem tehát minden honfitársamat, hogy maradjon otthon, szeresse drága magyar földünket, legyen hű polgára a magyar hazának."²⁷⁹

A brazíliai kivándorlás ellen erős propagandát folytató sajtó mellett a hatóságok is egyre keményebben léptek fel a Brazília felé irányuló kivándorlással szemben, és az ügynökök tevékenységének korlátozása mellett a kivándorlókat külön-külön is megpróbálták tervükről lebeszélni. Erre utalnak a már korábban felsorolt idevonatkozó rendeletek, illetve az 1903/IV. törvénycikkhez csatolt következő jegyzet is: „...a törvényhatóságok rendeletileg több ízben utasítottak, hogy a Brazíliába való kivándorlástól úgy a szokásos hirdetések, mint a kivándorolni készülővel közvetlen érintkezés útján a legnyomatékosabban óvják.”²⁸⁰ Mindez megtette a hatását, aminek köszönhetően az egyre élénkülő tovább- és visszavándorlás mellett a brazil földművelési minisztérium 1908 és 1914 között már csak 1722 magyar érkezését regisztrálta.²⁸¹ Ez a szám az első világháború alatt tovább csökkent, ugyanis a tengeri közlekedés veszélyessége miatt keve-

²⁷⁹ Thirring: A magyarországi... 362.

²⁸⁰ Szilágyi Ágnes Judit: Brazília a XIX. század végi magyar újságolvasók szemével - Kivándorlási propaganda és ellenpropaganda a korabeli sajtóban. In: *Sic Itur ad Astra*, 1993/2-4. 60-61.

²⁸¹ Nagy Iván: A világmagyarság száma. Klny. *Kincses Kalendárium*, 1932. 9.

sebb, mint kétszáz magyar vállalkozott a Brazíliába való kivándorlásra. Ekkor a már többnyire hosszú ideje Brazíliában és az anyaországtól teljesen elzártan élő magyarok kapcsolatai is teljesen megszakadtak az otthon maradt rokonokkal, ami asszimilációjuk oly mértékű felgyorsulásához vezetett, hogy a két világháború alatt születő új magyar kolóniák már ezek többségének létezéséről nem is tudtak.

Az ebben az időben meginduló, és a század vége felé tetőfokára hágó argentin kivándorlás eredményeként létrejövő kolóniák esetében is, a brazíliaihoz hasonlóan, nehéz lenne becslésekbe bocsátkozni az ottani magyarok számát illetően. Az mindenesetre így is jól látszik, hogy az egyes források 2-300 fős becslésével szemben jóval nagyobb számmal bírt az akkori kolónia, habár a Thirring Gusztáv-féle 5000 fős adat már egy kicsikét talán túlzónak látszik, hiszen az a korabeli dokumentumok alapján jól látható, hogy a hivatalos adatok szerint a századfordulóra Argentínába vándorolt 28.131 osztrák-magyar között a kolónia döntő többségét a horvát és a dalmát nemzetiségű bevándorlók adták.²⁸² A kolónián belül kialakult délszláv többséggel magyarázható a viszonylag nagyszámú kolónia egyesületi életében tapasztalt passzivitás is, ugyanis a horvátokat és dalmátokat érthető módon nem igazán vonzotta az osztrák-magyar szervezetekben való részvétel. Így a különböző közös egyesületek, mint például az 1878. április 14-én alakult Osztrák-Magyar Kölcsönös Segélyegylet által kialakított társasági élet nem volt élénknek mondható. Ezt próbálta orvosolni gróf Bolesta-Kodziebrodzki, az Osztrák-Magyar Monarchia Buenos Aires-i főkonzulja, akinek a kezdeményezésére először az Osztrák-Magyar Egyesület jött létre, majd az akkor működő négy halódó egyesület fúziójából 1901. december 28-án az I. Ferenc József Osztrák-Magyar Segélyegyletet alakították meg.²⁸³ Ezek az egyesületek már sokkal élénkebb társadalmi életet szerveztek, azonban a magyarok, akik csupán a tagság tíz százalékát adták, 1907-ben egy önálló egyesület létrehozása mellett döntöttek, és megalakították a Magyar Munkás Egyesületet. A Corrientesen található Stadt Wien étteremben rendszeresen összejövő 30-40 fős asztaltársaság egyetlen célja a kis fővárosi magyar közösség összetartása volt,

²⁸² Thirring: *A magyarországi...* 359.

²⁸³ Kurucz: *Los húngaros...* 187. és 191.

melynek érdekében gyűlései mellett multságokat szerveztek, és 1900-ban magyar állami küldeményből egy könyvtárat is felállítottak.²⁸⁴

Közben a XX. század elején tovább folyó bevándorlás révén az osztrák-magyar közélet is egyre élénkebbé vált. Mind nagyobb számban gyűltek össze a Monarchia alattvalói a kolónia közös összejövetelein, mint például az évente megrendezett parasztbálokon és szüreti multságokon. 1910-ben, Argentína függetlenségének 100. évfordulójára a kolónia közadakozásból a magyar szobrász, Markovich József segítségével egy meteorológiai jelzőberendezést emelt, mely emlékoszlopot máig az egyetlen ilyen jellegű, magyar vonatkozású műemlékként tartják számon Buenos Airesben. Alkotóját 1912-ben állami kitüntetésben részesítette a magyar kormányzat.²⁸⁵

Ugyanakkor több új közös egyesület kezdte meg működését, mint például az 1908-ban alapított Osztrák-Magyar Klub, vagy a háború alatt létrejött Osztrák-Magyar Női Segélykomité, az Osztrák-Magyar Zsidók Segélyegyesülete, az Osztrák-Magyar Tisztviselők Egyesülete és a tisztán magyar Délamerikai Magyar Kör.²⁸⁶ És bár önálló sajtóval a kolónián belül csak a horvátok rendelkeztek, mégis a németnyelvű *La Plata Zeitung* egyre sűrűbben közölt osztrák-magyar vonatkozású híreket. Ráadásul a magyar származású Diamont Árpád, aki saját kiadvállalattal rendelkezett, 1908-ban létrehozta a nagy nemzetközi visszhangot keltő Buenos Aires-i El Universo nevű irodalmi folyóiratot, amely spanyol, olasz, angol, francia és német nyelvű cikkek mellett magyar nyelven is jelentetett meg írásokat.²⁸⁷

A Buenos Aires-i Emigráns Hotelben állami pénzen működtetett munkaközvetítő iroda adataiból tudjuk, hogy a századfordulón érkezett monarchiabeli bevándorlók közül Buenos Aires után legtöbben Santa Fe tartományban telepedtek le. A fővároshoz hasonlóan itt is a délszlávok adták a kolónia magját, akik virágzó földműves telepeket hoztak létre a Rosario környéki Acebal, Pavón Arriba, Santa Teresa és Bigand községekben, illetve Villa Constitución városában is nagyobb számban telepedtek le. Ha kevesebben is, de szintén érkeztek a tartományba osztrák, illetve magyar bevándorlók, akik a Paranáy folyam menti,

²⁸⁴ MOL K26 1910-XXII-3589, Miklós - Vér: *Magyarok... 17. és Délamerikai Magyarság*, 1936.07.04. 6.

²⁸⁵ MOL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1912.09.27. (21. ülés) 13.

²⁸⁶ Kurucz: *Los húngaros...* 191-193. és *Délamerikai Magyarság*, 1931.06.06. 11.

²⁸⁷ *Kivándorlási Értesítő*, 1922.12.15. 8.

hatalmas gabona-kiviteli kikötője révén az ország második legfontosabb városává fejlődött Rosarióban gyülekeztek és hozták létre az 1900. augusztus 19-én alapított Ferenc József Osztrák-Magyar Kölcsönös Segélyegyletet.

A kicsiny magyar kolónia 5-6 kereskedőből, illetve iparosból, és néhány tucat munkásból állott, akik vasúti műhelyekben, a faiparban, és az akkori világ második legnagyobb cukorfinomítójának számító helyi gyárban dolgoztak. Ezek a munkások nyáron rendszeresen jártak ki vidékre, ahol a jobban fizető mezőgazdasági idénymunkára jelentkeztek, majd annak befejeztével visszatértek a régi városi munkahelyükre. Sőt, voltak olyanok is, akik egy idő után az idénymunkán megtakarított pénzen, a gazda jóállásával és támogatásával földterületet béreltek, s így lassan jómódú bérlőkké, majd birtokosokká váltak.

Közben a kolónia egyre növekvő számára való tekintettel 1912-ben a Monarchia konzulátust állított fel Rosario városában, melynek vezetésével Galatti György lovagot, a titkári teendők végzésével pedig a magyar Temesváry Ernőt bízta meg. Az ő közreműködésükkel a központi hatalmak első világháborúban elért kezdeti sikerein fellelkesülő monarchiabeli alattvalók 1914-ben, Ferenc József születésnapja alkalmából, nagy ünnepséget rendeztek, melynek erkölcsi és anyagi sikerét látva Galatti konzul egy új nagy, közös osztrák-magyar segélyegyesület felállításának szervezésébe kezdett. Azonban az egyesület felállítása végül más dél-amerikai osztrák-magyar kolóniához hasonlóan itt is azon bukott el, hogy a többségben lévő délszlávok az Osztrák-Magyar Kölcsönös Segélyegylet – Viribus Unitis nevet nem találták elfogadhatónak, és helyette a Habsburg Monarchia Alattvalóinak Kölcsönös Segélyegylete elnevezést ajánlották, melyet pedig az osztrákok és a magyarok utasítottak el. Így végül a délszlávok részvétele nélkül Latinovits László elnökletével alakult meg az Osztrák-Magyar Társadalmi Klub.

A magyar bevándorlás igazi célja a vidéki, kolonizációs területek voltak, ahol a XX. század elején is igen kedvező feltételek mellett lehetett földhöz jutni. Azonban ez a telepes mozgalom teljesen szervezetlen volt, így a mai Magyarországnál huszonhét-szer nagyobb országban szétszórta letelepülő magyarok hamar beolvadtak a helyi közösségekbe, ahogy ez történt Santa Fén kívül más tartományokban is, mint a körülbelül ötezer córdobai, és a szintén jelentős számú Buenos Aires és Bahía Blanca tartománybeli telepésekkel. Ez alól csak két földműves kolónia volt kivétel, ahol az egy tömbben letelepedett magyarországi

földművesek hosszú évtizedekig élő közösséget hoztak létre. Az egyik ilyen kolónia a Buenos Aires tartománybeli Coronel Suárez vidékén alakult ki, ahol az ott élő németek mellett a századfordulón egy bánáti svábokból álló földműves közösség telepedett meg.²⁸⁸ A másik a Misiones tartománybeli Corpus Cristi magyar telepe volt.

Corpus Cristi vidékén az első magyarok a gyarmati kor paraguayi magyar jezsuita hittérítői voltak, akik a XVIII. században éppen ezen a területen folytatták a guaraní indiánok térítését. Majd közel másfél évszázaddal kiűzésük után, 1901-ben a még mindig vad, őserdő borította területen Tóth János, Dosztál János, Kulcsár István és Tóth Sándor telepedett meg családjával. Két évvel később újabb 8-9 magyar család telepedett le itt, s aztán évről-évre újabbak jöttek, mígnem az 1930-as évekre egy 40 családból, azaz körülbelül 200 főből álló zárt magyar kolónia jött létre. Corpuson az állam kezdetben családonként 100, majd később 50 hektár erdőt adott 5 évi részletfizetésre, melyen kukoricát, babot, dohányt és cukornádat kezdtek termelni a magyarok.²⁸⁹

Később azonban a Brazíliát is megjárt Tóth János kezdeményezésére az országban elsőként a yerba nevű növény termesztésébe kezdtek, mely olyan jövedelmezőnek bizonyult, hogy az hosszú időre biztosította az itt élő magyar közösség anyagi jólétét. Külön érdekessége az esetnek, hogy az argentin nemzeti ital, a maté-tea alapanyagának számító yerbát korábban Argentína Brazíliából és Paraguayból importálta, így annak meghonosítása a többségében magyar és szláv eredetű misionesi telepésekhez fűződik, akiket erre feltehetőleg a Tóth Jánoshoz hasonlóan Dél-Brazíliát megjárt földművesek taníthatták meg,²⁹⁰ ahogy ez Tóth János visszaemlékezéséből is kiderül: *„Akkor találtam ki a maté. Csak úgy a magam eszéből. A gubernador ajánlta, hogy pamutot termesszünk, meg manit, de az csak szántott földre való. Később aztán a törvényes emberek is látták, hogy legjobb ide a maté. Mi azt már Brazíliából ismertük. Jött a kormány embere, administrador, hogy ültessünk matét. No, mondok neki, már nekem van egy hektárral ültetve belőle. Hát csak csodálkozott, hogy ki ajánlotta azt maguk-*

²⁸⁸ Elkán Pál - Wodianer Rudolf: *Argentína leírása és ismertetése magyar nyelven. Magyar-spanyol kéziszótár.* Budapest-Buenos Aires, 1929. 127.

²⁸⁹ MOL K86/20/12c/422. és Miklós - Vér: *Magyarok...* 157-159.

²⁹⁰ *Magyar Szó*, 1929.10.22. 5.

*nak. Mondtuk, hogy senki. Alig akarta elhinni. Még Posadasból is eljött a gobernador megnézni a maténkat.”*²⁹¹

Közben az egyre virágzóbb osztrák-magyar társadalmi életre az első világháború kitörése kezdetben nem igen volt hatással, igaz, a szünetelő transzatlanti hajóforgalom a bevándorlást, illetve az otthon maradt családokkal való kapcsolattartást hosszú évekre felfüggesztette. A Monarchia hadüzenetét követően azonban egyre inkább érezhetővé vált az argentin társadalom központi hatalmak alattvalóival szemben tanúsított ellenszenvé, amit tovább súlyosbított, hogy az antant hatalmak nyomására Argentína felállította a Royal Commission nevű szervezetet, melynek feladata az volt, hogy az általuk vezetett feketelistán gyűjtse össze az összes olyan céget, melynek tulajdonosai vagy alkalmazottai a központi hatalmak alattvalói és azok leszármazottai voltak. Ez leginkább az osztrák-magyar vállalkozói réteg anyagi boldogulását veszélyeztette, ugyanis a gyárakban dolgozó munkásoknál csak ritkán fordult elő az, hogy nemzetiségük miatt megkülönböztetésben részesültek volna.²⁹² Mégis, a felsorolt okok és az elhúzódó háború okozta gazdasági nehézségek következtében, az 1910-es évek végére az osztrák-magyar kolónia társadalmi élete gyakorlatilag teljesen felszámolódott.

Sőt, az említett feketelista alkalmazásának hatására tömegesen zártak be a német, osztrák, illetve magyar cégek. Ezt látva – például Rosarióban - a német konzulátus óriási barakkokat bérelt, ahol a fedélnélkülivé vált német és németbarát munkanélküliek nyertek elhelyezést. Végül a tagok többségének kilépését követően az argentinai osztrák-magyar egyesületek is megszűntek, s később vagyonuk egy részét a két világháború között születő magyar kolónia intézményei örökölték.

Jelentős számú osztrák-magyar telepedett meg a nagy európai hajóstársaságok dél-amerikai útvonala által érintett Montevideó kikötőjében, mely az európai kivándorlóknak a trópusi éghajlatú Rio de Janeiro-i, santosi és Porto Alegre-i kikötők után mérsékeltbb klímájával és európai lakosságával sokkal vonzóbb képet mutathatott. Ennek tudható be, hogy 1870 körül, mikor az évtizedes háborúskodást követően viszonylagos nyugalom köszöntött Uruguayra, az

²⁹¹ Bangha Béla: *Dél keresztje alatt. Feljegyzések egy délamerikai missziós körútról.* Budapest, 1934. 154-155.

²⁹² *Magyar Szó*, 1931.05.23. 11.

európai bevándorlás is rögtön felfedezte magának a kellemes éghajlattal bíró, rendkívül gyéren lakott országot, és a főként spanyolokból és olaszokból álló bevándorlás révén az 1860-ban mindössze 224.000 lakosú Uruguay népessége a századfordulóra megnégyszereződött. Ha nem is oly nagy számban, de az Osztrák–Magyar Monarchia területéről is megindult az Uruguayba való vándorlás. Az ideérkezők nem voltak teljesen elzárva az anyaországtól, mert a Rio de Janeiro-i követség alá beosztva már 1855-ben tiszteletbeli konzulátust nyitott Montevideóban a Habsburg Monarchia, melyre akkor még az egyre növekvő hajóforgalom adott okot. Ugyanakkor a bevándorlók biztonságát szolgálta a már említett kelet-ázsiai expedíció során Montevideóban 1870. december 7-én megkötött barátsági-kereskedelmi- és hajózási szerződés, amely az Uruguayba vándorló osztrák-magyar honosok jogbiztonságát a szerződésben a következőképpen biztosította: *„Mind a két szerződő fél polgárai egymás államterületeiben csak úgy mint a nemzetbeliek, szabadon utazhatnak, azok bármely pontján tartózkodhatnak és letelepedhetnek, ott fekvő birtokot, házakat, raktárakat és boltokat bérelhetnek és bírhatnak, és a mennyiben az országos törvények engedik, mindennemű árukkal és terményekkel nagyban és kicsinyben kereskedhetnek, valamint minden megengedett üzletet, minden ilyes művészetet és ipart szabadon gyakorolhatnak. Személyeik, házaik és javaik, valamint iparuk és kereskedelmük üzése tekintetében ugyanazon oltalmat és biztosságot élvezendik, melyeket az illető országok törvényeinél és rendeleteinél fogva a nemzetbeliek élveznek.”*²⁹³

Az uruguayi hivatalos statisztikák szerint 1879 és 1903 között 3336 osztrák–magyar érkezett Uruguayba. A 3336 monarchiabeli alattvaló közül egy 1904-es becslés szerint 400-500 volt a magyar, ugyanakkor a folytonos tovább- és visszavándorlások következtében állandó számuk ennél kevesebb lehetett.²⁹⁴ Az akkor még gyakorlatilag semmiféle iparral nem rendelkező országban a kis számú magyar bevándorló feltehetően szétszórtan, vidéken talált magának munkát, és így a helyi lakosság figyelmét – a korábban már bemutatott Debály Ferenc József és Végh Sándor esetét leszámítva - sem hívták fel magukra. Ezért lehetséges, hogy a már korábban említett uruguayi törvényhozás 1890. június

²⁹³ *Corpus Juris Hungarici: Magyar Törvénytár.* Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896. 439.

²⁹⁴ Thirring: *A magyarországi...* 359.

19-én megjelenő 2096. számú első átfogó bevándorlási törvényében az húngarok alatt a cigányokat értette.²⁹⁵

Közben, az 1904-ben Aparicio Saravia által kirobbantott polgárháború miatt az európai bevándorlás teljesen visszaesett, és a folyamatos vissza- és továbbvándorlások következtében az osztrák–magyar kolónia lélekszáma 1904 és 1908 között 3336-ról 1019-re csökkent.²⁹⁶ Ugyanakkor amíg az európai bevándorlás az első világháború előtti években tapasztalható krízis következtében újra felerősödött, addig a magyar bevándorlás a húszas évekig már nem nyerte vissza régi intenzitását, sőt, a folyamatos vissza- és továbbvándorlások révén a világháború éveire a magyar kolónia jelentéktelen méretűvé zsugorodott. Az 1914-ben Montevidéóban letelepedett Juhos Gyula is csak pár magyart talált a fővárosban, akiknek gyülekezőhelyeül a Sarandí–Misiones sarki Correo kávéház szolgált.²⁹⁷

A térség másik célországává a Hármasszövetség elleni háborúban (1860–1874) teljes vereséget szenvedő Paraguay vált, mely területéből 154.000 négyzetkilométert veszített, és gazdaságilag is gyakorlatilag teljesen megbénult. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a paraguayi lakosság 75 százaléka vesztette életét a harcokban, és a megmaradt 221.000 főnyi lakosságból is csak 28.000 volt a férfi. Ezzel a mai Magyarországnál körülbelül négyszer nagyobb területű ország gyakorlatilag lakatlanná vált, ráadásul a férfilakosság ilyen kis száma megkérdőjelezte a lakosság reprodukciójának lehetőségét is.²⁹⁸

A már korábban említett ambiciózus Francisco Wisner de Morgenstern ezredes, aki a háború alatt, mint a kormányzótanács tagja, a szövetségesek fogásába esett, kiszabadulván újra munkához látott, és még abban az évben egy beadvánnyal fordult a kormányhoz az ország újjáépítésének általa elgondolt tervével, rámutatva az ország természeti kincseinek kiaknázásában rejlő lehetőségekre.²⁹⁹ Majd ismét bekapcsolódott az újrakezdődő vasútépítésbe, vállalatokat alapított és részvényeket helyezett el külföldön. Talán a háború után ismer-

²⁹⁵ Pacheco, Alvaro: *Consideraciones sobre inmigración y colonización*. Montevideo, 1892. 201.

²⁹⁶ *El libro del Centenario del Uruguay 1825–1925*. Montevideo, 1923. 46. és *Délamerikai Magyarorság*, 1931.04.11. 7.

²⁹⁷ *Délamerikai Magyarorság*, 1931.06.06. 15.

²⁹⁸ Baruja R., Víctor E. - Pinto, Ruy G.: *Una historia del Paraguay*. s.l., 2000.

²⁹⁹ Wisner de Morgenstern, Francisco: *El Paraguay en 1871*. In: *Revista del Instituto Paraguayo*. Asunción, 1903. 39.

kedett meg későbbi sógorával, az argentin–paraguayi kereskedelmi céget alapító Mayer Móritzcal, akit rávett a már fentebb említett amambayi és maracayúi aranybánya létesítésére, amelynek részvényeire rövid idő alatt hatalmas előjegyzést írtak jóvá Argentínában. A vállalkozás mégis megbukott, mert a Wisner által szolgáltatott információk a terület aranykészletéről később tévesnek bizonyultak.³⁰⁰

A gazdaság helyreállítására az égető munkaerőhiány miatt mind inkább szükségessé vált az ország bevándorlási politikájának újraértelmezése. Már 1872-ben felállították a Bevándorlási Hivatalt, aminek vezetésével szintén Wisnert bízták meg. Ez segítette, hogy Caballero Bernardino elnöksége alatt, 1881. június 7-én megszülethessen az első bevándorlási törvény, mely egyebek között rendelkezett a mezőgazdasági kolóniák állami kezelésbe vett területeken történő létesítéséről, és a Bevándorlási Hivatal – mely akkoriban szüneteltette a működését – újjászervezéséről. Ez a hivatal még Carlos Antonio López elnöksége alatt alakult, és összesen egy sikertelen kísérletet tett egy nagyobb számú francia csoport letelepítésére 1855-ben.³⁰¹

A Bevándorlási Hivatal felállításával egy időben az 1880-as évek elején lassan megindult a külföldi, főként német és szláv földművesek telepítése az országba. A kedvező feltételek ellenére az atlanti partvidék országaihoz képest mégis viszonylag alacsonynak mondható a tengeri kikötővel nem rendelkező és így jobban elzárt Paraguayba érkező bevándorlók száma, amely a századfordulóig sem haladta meg a 9000 főt.³⁰²

A magyar bevándorlók számát pontosan nem tudjuk, mivel az olasz és francia kikötőkből Latin-Amerikába kivándorolt magyarok számáról és úti céljáról – ahogy erre már többször utaltunk - még becsült adatok sincsenek, ráadásul a bevándorló magyarok egy részének léte vidéki agrárkolóniákon megtelepedve mind a paraguayi bevándorlási hatóságok, mind az osztrák-magyar kolónia előtt ismeretlen maradt. Az egyetlen rendelkezésre álló múlt századi paraguayi statisztika is az osztrák–magyar kategóriába tartozóként regisztrálta az 1898-ig itt

³⁰⁰ Szabó: *Magyar múlt...* 134.

³⁰¹ *La población de Paraguay*. Asunción, 1974. 18.; Caballero Aquino, Ricardo: *La segunda república paraguaya: 1869 – 1906*, Asunción, 1985. 73. és Ceuppens, Henry: *Paraguay: ¿un paraíso perdido?* Asunción, 2003. 216-226.

³⁰² *La población...* 19.

letelepedett 450 monarchiabeli bevándorlót,³⁰³ akik többségükben vidéken, elsősorban Itaipú, La Cordillera megyékben és a fővárosban telepedhettek meg. Azonban pontos számadatok hiányában is feltételezhető, hogy számuk nem lehetett kevés, mivel a magyar hatóságok 1909-ben a *Néplap* című újság küldése mellett könyveket is adományoztak az ott élő magyar telepeseknek.³⁰⁴

Christian Heisecke, Hollandia követe és az Osztrák–Magyar Monarchia konzulja még Cándido Barreiro elnöksége alatt kapott megbízást arra, hogy a paraguayi bevándorlás lehetőségeiről informálódjon. Heisecke érdeklődésére a paraguayi kormány egy komoly, felkészült tanulmánnyal állt elő, ami Európában valószínűleg nagy tetszést aratott, mivel 1881-ben az angol La Platense hajón nagyobb számú német bevándorló érkezett. Caballero Bernardino elnök, elődjéhez hasonlóan, oly nagy jelentőséget tulajdonított a meginduló bevándorlásnak, hogy személyesen vette kézbe az ügyet, megszervezve utazásukat La Cordillera megyébe, ahol 1881. augusztus 24-én, tehát nem egészen két hónappal a bevándorlási törvény megszületése után az ideérkező németek megalapították San Bernardino városát. San Bernardino és a szintén németek által néhány évvel később alapított Altos községekbe 1886-ig körülbelül ezer német érkezett. Hogy ez a szám hány monarchiabelit, és azon belül hány magyart takart, nem tudni, de feltételezhető, hogy Heisecke, mint az Osztrák–Magyar Monarchia követe, a kedvező feltételek láttán nem feledkezett meg megbízó országáról sem. Itt érdemes megjegyezni, hogy nem sokkal korábban választották a Császári és Királyi Földrajzi Intézet levelező tagjává Francisco Wisner de Morgensternt, elismerésül az Osztrák–Magyar Kartográfiai Intézet által 1873-ban kiadott Paraguay domborzati térképéért.³⁰⁵

Annyi bizonyos, hogy San Bernardinón telepedett le többek között a zalaegerszegi születésű Anisits Dániel is, aki egy személyben volt a kolónia orvosa, gyógyszerésze, tanítója s egyik gazdasági vezetője. A sokoldalú, művelt fiatalembert gyorsan felfedezték, és pár évvel később már a fővárosban élt, ahol az ottani kémiai és biológiai laboratórium főnöke és az Asuncióni Állami Egyetem tanára lett.³⁰⁶ Az 1889. szeptember 4-én alakult egyetem, ahol Anisits is majd

³⁰³ Thirring: *A magyarországi...* 93.

³⁰⁴ MOL K26 1909 /1908/-XIV-409 és MOL K26 1909-XIV-409

³⁰⁵ Szabó: *Magyar múlt...* 124.

³⁰⁶ *Délamerikai Magyarság*, 1936.05.01. 11. és *Természettudományi Közölny*, 1895/310. 331.

két évtizedig tanított, máig büszkén vallja, hogy többek között magyar nemzeti-ségű tanárok indították el ott az oktatást. További magyar nemzetiségű tanárok működéséről sajnos semmit sem tudunk, de Anisits személyével kapcsolatosan fontos elmondani, hogy Wisnerhez hasonlóan, ő is rendkívül sokrétű tevékenységet folytatott. Amellett, hogy Paraguay sok ismert orvosának, vegyészének és gyógyszerészének ő adta a tudományos alapot, gyógyszerészeti, biológiai és kózzetani vizsgálatokat is végzett, és mint ilyen, a növénybetegségek kutatásában nemzetközi hírnévre tett szert.³⁰⁷ Tevékeny munkásságának emlékét őrzi számos tanulmány, a *Gymnocalycium Anitsii* kaktuszfaj, illetve az akkoriban szintén róla elnevezett asuncióni utca, a paraguayi állami kórház előadóterme és a Magyar Kaktuszgyűjtők Országos Egyesületének jelenlegi éves díja.³⁰⁸

Persze a legtöbb múlt században érkezett magyar telepes szervezett magyar közösség hiányában gyorsan beolvadt a helyi paraguayi vagy német közösségbe. Így csak néhány család neve maradt fenn közülük, melyek leszármazottai máig büszkén ápolják bevándorló őseik emlékét. Még 1866-ban telepedett át orvosi tanácsra Argentínából Paraguayba Domanicky Imre, kinek Margarita Domaniczky nevű egyik leszármazottja a XIX. század végén saját magániskolát vezetett Asunciónban, míg egy mai leszármazottja, Taina Domaniczky 2004-ben Dél-Amerika szépségkirálynője volt.³⁰⁹ Majd a már fentebb említett, az ötvenes évektől Argentínában élő Hertelendy család is nagy földbirtokokat szerzett Paraguayban és az Argentína által elfoglalt chacói területeken, amelyen Hertelendy Manfréd 1900. július 3-án Asunciónnal szemben megalapította Formosa tartomány mára már második legfontosabb városát, Clorinda települést.

1892-ben érkezett Paraguayba a Friedmann család, melynek egyik tagja, Jacobo Friedmann 1910-ben Villaricában létrehozta az ország akkor legnagyobb, máig is működő cukorgyárát, az Azucarera Friedmann.³¹⁰ Ekkortájt települt át Brazíliából a debreceni Vámosy család egyik része is, mely a Hertelendy családhoz hasonlóan szintén hatalmas birtokokat vásárolt az országban, és amely

³⁰⁷ Kovách Antal: *Kózzetani adatok északi Paraguayból*. Budapest, 1914.

³⁰⁸ *Délamerikai Magyarság*, 1936.05.01. 11. és Nemes Lajos: Anisits János Dániel emlékére. In: *Debreceni pozsgás-tár*. 1999/II. Anisits János Dániel emlékszáma. 3-83.

³⁰⁹ *Encyclopaedia...* 3. kötet, 27.; Centurión, Carlos R.: *Historia de las letras paraguayas*. 2. vol., Buenos Aires, 1947. 253. és Kempelen: *Magyar nemesi...* 5. kötet, 42-43.

³¹⁰ Friedmann, Eugenio: *Historia del Azúcar en el Paraguay*. Asunción, 1966. 11-17.; *Magyar Szó*, 1929.06.03. 3. és MOL K86/24/136/411/36. 1847/1933.

család később az ország első civil államelnökét, Juan Carlos Wasmosy Montit adta. E két család életútjával kapcsolatosan érdemes megemlíteni, hogy a háború után a Paraguay által elvesztett és szintén gyakorlatilag néptelenné vált argentin Misiones tartományba is, ahogy ezt már láthattuk, sok osztrák-magyar vándorolt ebben az időben Dél-Brazíliából.

A paraguayi magyarok kapcsán ezt azért fontos megemlítenünk, mert az itt hasonló feltételek mellett, hasonló időben meghirdetett telepítési programra jelentkező magyar családok nem a Monarchiából, és nem is Argentína más tartományaiból jöhettek nagyszámban, hanem a brazíliai Rio Grande do Sul államból, ahová az 1890-es években rendkívül nagy számban érkeztek magyar telepek, és akik számításukat részben nem ott találták meg. Corpus Cristi esete így felveti annak elvi lehetőségét, hogy a Paraná folyó menti település átellenes paraguayi oldalán, Itapua tartományban is telepedhettek le a corpusi telepesekekhez hasonlóan Brazíliából továbbvándorolt magyarok.³¹¹

Habár a földvásárlási, illetve kolonizcios lehetőségek igen vonzok voltak, és ezzel kisebb számú magyar bevándorló elt is, a XX. század els vtizedeiben továbbra is szrvnyos maradt a magyarok Paraguayba való vándorlása annak tengerparti kiktktl való távolsága miatt. Emellett a bevándorlás mérsékelt volta mögött az ország belpolitikai ingatagsága is állott, aminek következtében Paraguay mint a forradalmak hazája vált ismertté a világban. Ugyanakkor érdekes és jellemz egy, a *Klfldi Magyarság* című folyóiratban megjelent cikk, melyben Br Lajos asuncióni lakos fontos megállapítást tett a paraguayi forradalmak és a klfldi állampolgárok viszonyáról: „A *Paraguay folyó túlsó részén dolgozom, Chacban... Itt az indiánok bksek, de az ország belsejébe ők sem mernek bemenni. Paraguayban 1904 óta 6 nagyobb forradalom és 7 kisebb vállalkozás volt, melyeket hamar levertek. Ez alatt 19 köztársasági elnök váltotta egymást. A forradalmak alatt mindent rabolnak a csapatok, egyedül a klfldieket kímélik és ha valamit elvesznek tőle, írást adnak róla, amit adfizetsnl fel lehet használni.”³¹² Br ezen állítása arra enged következtetni - a későbbiekben is találunk erre utalásokat -, hogy a városban élő magyarok, és egyáltalán az európai bevándorlók személyi és vagyoni biztonságát rendszerint közvetlenül*

³¹¹ MOL K86/20/12c/422. s Silva, Emlio da: *Jaraguá do Sul. A povoo do Vale do Itapocu.* Jaraguá do Sul, 2005. 312.

³¹² *Klfldi Magyarság*, 1922.12.15. 11.

nem veszélyeztették az országban dúló fegyveres küzdelmek. Erre magyarázatot adhat az 1870-es paraguayi alkotmány, melynek 2. fejezet 33. cikkelye kimondja, hogy a külföldiek nem kötelesek extra kényszeradókat fizetni.³¹³

Közép-Amerika és a Karib-térség

A XIX. század során az Európából tengerentúlra irányuló vándormozgalmak messze elkerülték a közép-amerikai és a Karib-térség országait, így inkább csak a kereskedelmi útvonalak mentén található kikötőkben telepedett meg néhány kereskedő. A Monarchia által ezen térségben a század közepétől működtetett, washingtoni követsége alá tartozó konzuli hálózat is jórészt ezen kikötőkbe telepedett és inkább külkereskedelmi feladatokat látott el.

A korai időszaktól kezdve komoly átmenő forgalmat bonyolító Panamában igen sok osztrák-magyar kivándorló fordulhatott meg, útban valamelyik Csendes-óceán parti kikötőbe. Sőt, a Panamavárosban 1870-ben felállítandó tiszteletbeli konzulátus létrehozásában is szerepet kapott az itt élő, jelentős számú osztrák érdekképviselő. Az 1881-ben beinduló csatornaépítési munkálatok híre további kivándorlókat vonzhatott a térségbe, mert még a nicaraguai Leónból 1888-ban Managuába költöztetett konzulátus is feladatául kapta az ott dolgozó osztrák-magyar honosoknak nyújtandó esetleges segélyszolgáltatást.³¹⁴ A nem sokkal később leálló építési munkálatok 1903-ban kezdődtek újra, de ismereteink szerint ekkor már csak néhány magyar érkezett az Egyesült Államokból, ahol nem találták meg számításukat. Ám itt is csalódniuk kellett, ugyanis a forró égövi különböző trópusi betegségek sorra szedték áldozataikat az európai munkások között. Így halt meg a 23 éves Rostos Béla is, míg a csatornaépítkezés egy másik magyar dolgozója a budapesti *Kivándorlási Értesítő*höz eljuttatott levelében a következőképpen fakadt ki: „*Óva intek minden fehér embert attól, hogy ide jöjjön szerencsét próbálni, mert itt csak szenvedés és pusztulás vár rá.*”³¹⁵

Csak szórványosan érkeztek magyar bevándorlók a 10 éves háborút követő gazdasági fejlődés éveit élő Kuba szigetére is. Név szerint ismerjük közülük

³¹³ *Constitución de la República del Paraguay y sus antecedentes: Constituciones de 1844, 1870, y 1940.* Asunción, 1968. 38.

³¹⁴ Eisterer, Klaus - Bischof, Günter: *Transatlantic relations: Austria and Latin America in the 19th and 20th centuries.* Innsbruck, 2006. 113.

³¹⁵ *Külföldi Magyarság*, 1924.01.26. 3. és *Kivándorlási Értesítő*, 1905.05.09. 1.

az Abaúj vármegyei Repkó Sándort, aki a havannai Pasaje Hotel tolmácsa volt, és a festő Mejasky Ferencet, aki húsz évig alkotott Matanzas városában, majd halála előtt az Egyesült Államokba vándorolt.³¹⁶ A legnagyobb hírnévre azonban a pozsonyi születésű Ziskay Antal tett szert, akit a sziget függetlenségéért harcoló kubai hadsereg őrnagyaként 1896-ban Havanna megye főpénztárnokának neveztek ki, és aki magyar földműveseket a már korábban említett fecskerendszernek megfelelő idénymunkára gondolt a szigetországba hívni.³¹⁷ De nem ő volt az egyetlen magyar, aki az évekig elhúzódó függetlenségi háborúban részt vett. Egyes adatok szerint mind a kubai, mind a háború vége felé feltűnő amerikai csapatokban szolgáltak magyar katonák, akik közül Ziskay mellett az érdeimeiért amerikai kongresszusi érdemrendet elnyerő Vadas Alberto nevét említhetjük meg, továbbá a Pulitzer-díj névadóját, Pulitzer József magyar származású újságíró, aki az ekkor készült kubai tudósításaival jutott el pályafutásának csúcsára.³¹⁸

Kuba végül a hosszú harc eredményeként 1898-ban szabadult fel a spanyol gyarmati uralom alól. De a sziget látszatfüggetlenségének hatalmas ára volt, a nyílt spanyol gyarmati hatalmat ugyanis egyfajta burkolt amerikai neokolonista uralom váltotta fel. A Kuba teljes gazdasági és politikai függőségbe taszítására törekvő amerikai politikának egyik jellemző, ám kevésbé ismert eleme volt a gyengén lakott területek amerikai alattvalókkal való benépesítése, amivel például Texas és Florida esetében észrevétlenül sikerült a gazdasági, majd politikai függőség elérése.

Kuba esetében ezzel a feladattal a Cuban Land and Steamship Company nevű céget bízták meg, amely összesen 37 amerikai kolóniát alapított a szigetországban.³¹⁹ A New Yorkban székelő cég sok, az amerikaiak által ellenszenvvel

³¹⁶ Vadona: *Az öt...* 318.; *La pintura colonial en Cuba: exposición en el capitolio nacional, marzo 4 a abril 4 de 1950.* Habana, 1950.; Bueno: *Cinco siglos...* 119–122. és *Exposición de arte en la Universidad de La Habana: 300 años de arte en Cuba.* La Habana, 1910. 39.

³¹⁷ Bueno: *Cinco siglos...* 127-132. és Anderle Ádám személyes közlése Ziskay Antal levele nyomán.

³¹⁸ Blanco Rodríguez, Juan A. és Alonso Valdés, Coralia: *Presencia Castellana en el Ejército Libertador Cubano (1895-1898).* Valladolid-Zamora, 1996. 135.; Bueno, Salvador: *Historia de la literatura cubana.* La Habana, 1963. 127.; *Medal of Honor, 1863-1968: "In the name of the Congress of the United States."* Washington, 1968. 372.; Dyal, Donald H.: *Historical dictionary of the Spanish American War.* Westport, 1996. 269-270. és Dolan, Edward F.: *The Spanish-American War.* Brookfield, 2001. 21-24.

³¹⁹ Cirules, Enríque: *Conversación con el último norteamericano.* La Habana, 1973.

fogadott kelet-európai bevándorlót is Kubába csalogatott, akiknek egy részét az akkor még majdnem teljesen lakatlannak számító Isla de Pinos szigetén telepítették le, hogy aztán rájuk hivatkozva a sziget kubai fennhatóságát is megkérdőjelezzék.³²⁰ Bár a kolonizáció helyyell-közzel sikeres volt, és talán ennek köszönhetően a kubai adatok szerint tényleg érkezett kisebb számú magyar bevándorló, mégis az éghajlati viszonyok miatt később többen elhagyhatták az országot.³²¹ A korábban említett Ziskay Antal elképzelése a fecskerendszerben dolgozó magyar földművesekről is csak terv maradt. Sőt, az 1903. november 15-én született 109.830 számú BM körrendelet *A Kubába kivándorolni szándékozók óvása tárgyában* tanúsága szerint a magyar hatóságok is aggodalommal figyelték, hogy a hazai földművesek számára ezen trópusi klíma alatt kínálnak kolonizációs lehetőséget: „Egy amerikai vasút-társaság vételi előjogot szerzett 300.000 acrenyi területre Kubában, melyet betelepíteni szándékozik. Valószínű, hogy agensei a kivándorlás és telepedés iránt nagy actiót fognak kifejteni. – Óvakodni kell az oda való kivándorlástól, mert az ottani éghajlati viszonyok nagyon hátrányosak az egészségre és a kereseti viszonyok kedvezőtlenek.”³²²

A térség egyedüli kivétele pont az az ország, Mexikó volt, amellyel az Osztrák-Magyar Monarchia Miksa kivégzését követően minden diplomáciai kapcsolatát megszakította. Ennek ellenére a fent említett pueblai menekülésének emlékére, a magyarokkal különösen szimpatizáló Porfirio Díaz majd három évtizedes elnöksége alatt az országban kisszámú osztrák-magyar kolónia létezett, igaz, a mexikói népszámlálási adatok szerint 1895-ben ez 263 főt, és öt évvel később is csak 252 főt számlált.³²³ De nemcsak a magyar kivándorlás kerülte el az országot, hanem a századfordulón tetőző európai kivándorlás is, amire Porfirio Díaz kormánya felfigyelt, és a század elején ügynököket küldött szerte Európába, illetve az Egyesült Államokba, hogy a rendkívül gyéren lakott országba európai bevándorlókat csalogassanak. Ebben az időben érkezett pár évi Egyesült Államokbeli tartózkodás után a már korábban említett Léderer Sámuel, aki 1890. március 18-án Nuevo León Smelting Refining Company néven meg-

³²⁰ Morales, Salvador: *Situación social en la Isla de los Pinos antes de la Revolución*. La Habana, 1968. 8–11. és Anderle: *Az 1848/49-es...* 70.

³²¹ Segarra, José: *Excursión por América: Cuba*. San José, 1906. 85.

³²² *Belügyi Közlöny*, 1903/52. 552-553. és Homér: *A kivándorlásra vonatkozó...* 254-255.

³²³ Anaya, Delia Salazar: *La población extranjera en México (1895–1990). Un recuerdo con base en los Censos Generales de Población*. México, 1996. 101–102.

alapította az ország egyik legjelentősebb kohászati vállalatát, amely esetleg megegyezhetett azzal a kohászati vállalattal, mely egy 1905-ös jelentés szerint a Monterreyben élő 120 osztrák-magyar többségét is alkalmazta.³²⁴

Valószínűleg ennek köszönhette budapesti mexikói főkonzuli kinevezését Bánó Jenő is. Bánó 1889-ben vándorolt ki Mexikóba, majd egy évvel később tapasztalatairól könyvet írt, melyről Gregorio Chávez tábornok, Oaxaca kormányzója a következőképpen nyilatkozott: „*Bánó úr, ki oly szép szavakkal és oly írói adománnyal írta le hazánkat, minden mexikói honfinak ... legnagyobb tiszteletét érdemelő meg s műve oda fog hatni, hogy a lovagias magyar nemzet fiai az összes mexikóiak által mindenkor mint igaz testvérek üdvözöltessenek.*”³²⁵ A Mexikót igen kedvező színben bemutató könyv még Porfirio Díaz figyelmét is felkeltette, aki személyesen támogatta Bánó a német telepesek által kedvelt Oaxaca állambeli kávételepének alapítását. Majd az újabb Mexikóról szóló könyvének és a Magyar Kereskedelmi Múzeum képviselőjeként a két ország közti kereskedelmi forgalom bővítése érdekében végzett munkájának elismeréseként nevezte ki 1903-ban Mexikó budapesti főkonzuljává.³²⁶

Mocsáry Béláné 1904-ben tett mexikói utazása alkalmával már több kivándorló családdal találkozott a hajón, és később a fővárosban élő magyaroktól azt is megtudta, hogy a hosszú idő után, 1901. június 18. óta újra működő osztrák–magyar követség élén álló gróf Gilbert Hohenwarttal szívén viselte az újonnan érkezett magyar bevándorlók ügyét. Sőt, feltehetőleg a megnövekedett érdeklődésnek köszönhetően először Mexikó két legfontosabb kikötőjében, Tampicóban és Veracruzban, majd Monterreyben, Mexikóvárosban és Méridában nevezett ki a Monarchia tiszteletbeli konzult. Bezerédi miniszteri tanácsos pedig hasonló okokból szükségesnek látta tisztázni *A mexikói cs. és kir. osztrák-magyar követséghez intézendő megkeresések helyes címzése tárgyában* született 1902. évi 68.112 számú BM körrendeletében a magyar hatóságokkal a

³²⁴ O'Connor: *The Guggenheims...* 95.; Krause: *Los judíos...* 76.; Eisterer - Bischof: *Transatlantic relations...* 111-112. és Bánó Jenő: *Úti képek Amerikából.* Budapest, 1890. 135.

³²⁵ Bánó Eugenio: *Mexico, és utazásom a trópusokon.* Budapest, 1896. 30. A szóban forgó pedig a következő volt: Bánó: *Úti képek...*

³²⁶ Sartorius, Christian: *Importancia de México para la emigración alemana.* México, 1852. és Bánó: *Mexico...* 30.

mexikóvárosi osztrák-magyar követség helyes címét.³²⁷ Mindezek hatására a kolónia lassú növekedésbe kezdett, és Kánya Kálmán osztrák-magyar követ becslése szerint a tízes évekre 400 főre emelkedett.³²⁸

A magyar bevándorlás felerősödését vagy esetleg a korábban jelzett kézműves cigányok jelenlétét mutatja az is, hogy 1906 nyarán Aguascalientesben 200 vasúti munkás kezdett tüntetésbe, mivel a magyar munkások nagyobb fizetést kaptak, mint ők.³²⁹ Ugyanebben az évben a *Mexican Herald* pedig arról adott hírt, hogy nagyszámú magyar család 200.000 holdas (sic!) trópusi területet vásárolt, ahol rizs- és kaucsuktermelő kolóniát akarnak alapítani. A cikk még azt is megjegyezte, hogy „...ha ez nekik sikerül és ha az ottani éghajlatot elviselhetőnek tartják: a települőket sokan fogják követni az ó hazájukból”.³³⁰ Farahó János mexikói földbirtokos, aki a cikkekre felhívta a magyar olvasók figyelmét, nem tudta eldönteni, hogy ez pusztán amerikai telepítési ügynökök üzleti fogása volt-e vagy sem, de azt ajánlotta, hogy senki se menjen a trópusi égöv alá, inkább fennsíkra, mert ott még hatalmas, Magyarországhoz hasonló klímájú, parlagon fekvő területek vannak, ahol a kukorica, a búza és a szőlő is megterem. Utóbbi termesztésének népszerűsítésében egyébként komoly szerephez jutott néhány magyar. 1904-ben Porfirio Díaz egy Mexikóban élő magyar bortermelőt, feltehetőleg a később Mexikó pozsonyi tiszteletbeli konzuljává lett Palugyay Ferencet bízta meg azzal, gondoskodjék arról, hogy minden államban legyen legalább egy szőlőskert, míg a már említett Bánó Jenő a fejlesztési minisztérium támogatásával több könyvet jelentetett meg a szőlőtermesztésről.³³¹ A szintén Magyarországról kivándorolt bortermelő Kuhn Keleti Lajos és Leon Strauss pedig 1904-ben La Gran Unión néven megalapította az ország első

³²⁷ Mocsáry Béláné Fáy Mária: Mexikói utazásom. Úti jegyzetek. Klny. *Magyar szalon*, 1905. febr.–márc. és *Belügyi Közöny*, 1902/14. 315.

³²⁸ Anderle Ádám - Kozári Mónika: *A Monarchia utolsó követe. Kánya Kálmán Mexikóban, 1914-1919*. Szeged, 1996. 60.

³²⁹ González Navarro: *Los extranjeros...* 2. vol. 323.

³³⁰ *Kivándorlási Értesítő*, 1906.03.18. 6

³³¹ Bánó, Jenő: *Instrucciones para el cultivo de la vid: plantación injerto y poda*. México, 1910.; Bánó, José de: *Instrucciones para el cultivo de la vid: variedades americanas de esta planta*. México, 1911. Istvánffy, Gyula: *El modo de proceder contra la peronospora, enfermedad da la vid*. Ford. Bánó Eugenio. México, 1910. és Szente Varga, Mónika: *Migración húngara a México entre 1901 y 1950*. Puebla, 2007. 110-113.

alkoholgyárát, amelyhez maga Porfirio Díaz adományozott a vasútvonal mellett egy főváros környéki földterületet.³³²

Az évtized végére egyre bővülő kolónia nemcsak az ország gazdasági életében játszott szerepet, hanem a mexikói művészeti életben is: ebben az időben kezdte meg fotóművészi pályafutását a világhírű Frida Kahlo apja, a magyar származású Guillermo Kahlo is. Kahlo, aki elsősorban Mexikó építészeti alkotásairól készített felvételeinek köszönheti sikerét, összesen 4500 fotót hagyott hátra, melyeket ma különböző mexikói közgyűjteményekben őriznek.³³³ Talán ezeknek a sikereknek tudható be az is, hogy a fővárosi osztrák–magyar kolónián belül a tízes évek elején itt is megalapították a Viribus Unitis nevű egyesületet.³³⁴

Az 1910-ben 460 főt számláló osztrák–magyar kolónia a tízes évek elején valószínűleg még rövid ideig tovább bővült, melyben közrejátszhatott néhány bizonytalan kimenetelű telepítési akció. Először egyes hírek szerint 1910-ben 10.000 és 25.000 közötti finn, svéd, magyar és osztrák földműves- és állattenyésztő-családot akartak az Egyesült Államokból áttelepíteni,³³⁵ majd egy másik híradás szerint egy osztrák–magyar társaság 15.400 hektár földterületet vásárolt Irapuato környékén, hogy ott 400 monarchiabeli családot telepítsen le.³³⁶ Bár a harmincas években még több magyar család élt Irapuatóban, pontosabban egyik telepítési akció eredményéről sem tudunk - ami főként a vidéki magyarságra vonatkozó információk teljes hiányának tudható be. Mégis, érdemes itt megemlíteni, hogy egy queretarói magyar – előttünk ismeretlen, hivatalos statisztikákra hivatkozva – 3000 mexikói magyarról tett említést egy, a *Külföldi Magyarság* szerkesztőségéhez írt levelében, s hozzátette, hogy az országban szétszórtan élő magyarok száma a rossz munkafeltételeknek köszönhetően 1920-ra már 500 főre csökkent.³³⁷

Hogy eme ismeretlen queretarói magyar által közölt számadatok mennyire állják meg a helyüket, azt nem tudni, annyi azonban bizonyos, hogy a me-

³³² Kuhn Luísszal készített riport, Mexikóváros, 2001.06.15.

³³³ Debroise: *Mexican suite...* 109-111. és Manrique, Jorge Alberto: *Guillermo Kahlo: fotógrafo oficial de monumentos*. México, 1992.

³³⁴ MOL P2066/4/48/83. 1951.05.12.

³³⁵ González Navarro: *Los extranjeros...* 2. vol., 127.

³³⁶ González Navarro: *Los extranjeros...* 2. vol., 145.

³³⁷ *Külföldi Magyarság*, 1921.12.01. 14.

xikói forradalom és a világháború hatására a magyar bevándorlás tényleg teljesen leállt, és, igaz, a követi jelentések szerint a magyarokat közvetlen fizikai veszély nem fenyegette, több magyar döntött a továbbvándorlás mellett. Ennek eredményeként 1920-ra a hivatalos mexikói népszámlálási adatok szerint a még nem honosodott magyarok száma 78 főre csökkent.³³⁸ De a forradalom nemcsak a magyar kolónia számszerű csökkenését okozta, hanem tagjainak gazdasági helyzetét is alapjában rendítette meg, mikor a forradalmi kormány a külföldi tulajdonú vállalkozások kisajátítása mellett döntött.³³⁹

A Csendes-óceán partvidéke

A Csendes-óceáni térségbe való bevándorlás számára fontos mérföldkövet jelentett a Chilével és Peruval kötött, fent említett 1870-es barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződés, mely garantálta az Osztrák-Magyar Monarchia odavándorló polgárainak törvények előtti egyenlőséget,³⁴⁰ ahogy ez például a Chilével 1870. június 14-én kötött szerződés szövegéből is kitűnik: „Az osztrák-magyar monarchia polgárai, kik Chile köztársaság jelenleg fennálló törvényei szerint és míg azok fennállanak, bárminemű földbirtokot szereznek és bírnak, ezen említett tulajdonok tekintetében ugyanazon jogokat élvezendik, mint hasonló esetekben Chile köztársaság polgárai, és ugyanazon terheknek és adóknak lesznek alávetve, mint a földbirtokokkal bíró chilei polgárok.”³⁴¹

Mint arra már utaltunk, a Monarchiából kiinduló vándormozgalmak igen vegyes nemzetiségű tömeget takartak. Ráadásul, összetételüket tekintve, az egyes országokba érkező „osztrák-magyar” honosok igen különböző képet mutattak. Míg Brazíliába nagyszámú magyar illetve osztrák érkezett, akik egyes településeken a lakosság jelentős arányát képezték, addig Argentína belső területein, Paraguayban és a Csendes-óceán partvidékén kialakult osztrák-magyar kolóniák legerősebb elemét a délszláv lakosság, azaz a dalmátok és javarészt a magyarországi területekről származó horvátok adták.

³³⁸ Anaya: *La población...* 101–102.

³³⁹ Kuhn Luisszal készített riport, Mexikóváros, 2001.06.15.

³⁴⁰ *Magyar Törvénytár. 1869-71. évi törvénytörvények.* Budapest, 1896. 439-470. és Sondhaus, Lawrence: *The naval policy of Austria-Hungary, 1867-1918: navalism, industrial development, and the politics of dualism.* West Lafayette, 1994. 33.

³⁴¹ *Magyar Törvénytár. 1869-71. évi törvénytörvények.* Budapest, 1896. 463-470.

A bányászokról szóló részben már említett okok miatt, igen korán megjelentek az osztrák-magyar honosok Peruban és Bolíviában, ahol az újonnan alakult államok vezetői már az első pillanattól fogva tisztában voltak azzal, hogy hazájuk gazdaságának fejlődéséhez elengedhetetlen a lakosság számának bevándorlás útján való növelése. Ennek érdekében 1821. október 17-én Peru, majd 1826. május 24-én a pár évvel később függetlenedett Bolívia is rendeletben biztosította a külföldiek számára a szabad bevándorlás és gazdasági tevékenység jogi alapjait.³⁴²

A rendeletek ellenére az állandó belső anarchiától szenvedő két országot az egyre élénkülő európai migrációs mozgalmak hosszú ideig nem érintették, és a bevándorlás főleg a nyugat-európai kereskedőházak ügynökeire korlátozódott. De a természeti kincsekben rendkívül gazdag országok Ausztria figyelmét is felkeltették, és az 1834-ben Peruban járt osztrák diplomáciai küldöttség útját követően 1840-ben, az akkor közigazgatásilag Magyarországhoz tartozó Fiuméből rendszeres brazíliai hajójáratok mellett egyre sűrűbben indítottak kereskedelmi hajókat a perui főváros kikötőjéül szolgáló Callaóba. Ennek nemcsak kereskedelmi szempontból volt nagy jelentősége, hiszen a beinduló hajójáratokkal lehetőség nyílt a Peruba történő közvetlen kivándorlásra is.

Annál is inkább, mivel az 1849. november 17-én elfogadott első perui bevándorlási törvény, mely az 1821-es rendelet jogi és gazdasági biztosítékait bővítette ki, további lehetőségeket nyújtott a mezőgazdaságban hasznosítható guano, illetve a dinamitgyártáshoz szükséges salétromtelepek kiaknázása folytán gazdaságilag megerősödött országban való letelepedésre.³⁴³

Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy Peru a XIX. század második felében a növekvő tengerentúli magyarországi kivándorlás egyik célállomásává vált. Hogy számszerűleg ez mit is jelentett, azt adatok hiányában pontosan nehéz lenne megmondani, de az tény, hogy a Magyar Királyság területéről Peruba vándoroltak jelentős részét adó horvátok önmagukban egy több száz fős közösséget alkottak, akik a század végére a perui gazdaság minden területén megtalálhatók voltak, hasonlóan a többi délszláv elemhez, akik a már említett osztrák–magyar kolónia többségét adták. A délszláv dominanciát jól jelzi, hogy a Cerro de

³⁴² Praeli: *Aspectos jurídicos...* 4. és Rivero Aliaga: *Aspectos jurídicos...* 1.

³⁴³ Praeli: *Aspectos jurídicos...* 9. és Romero, Emilio: *Historia económica del Perú*. Buenos Aires, 1949. 290.

Pascó-i Osztrák-Magyar Egyesület mellett több szláv egyesület alakult Limában, Callaóban és Cerro de Pascóban.³⁴⁴

Ugyanakkor azoknak a Peruba érkező magyar nemzetiségűeknek a száma sem lehetett jelentéktelen, akiknek egy komoly része a már említett andokbeli Cerro de Pasco bányavárosban telepedett le, hasonlóan a német nemzetiségűekhez, akik közül 300 tiroli 1859-ben Peru amazóniai részén alapította a gyakorlatilag máig német nemzetiségű Pozuzo települését.³⁴⁵

Az 1850-es években már létező, Magyarország területéről Peruba irányuló magyar kivándorlás ellenére az 1848/49-es magyar szabadságharc bukását követően külföldre menekült magyar emigráció tagjai közül, adataink szerint csupán egy bizonyos Zsarnay nevezetű honvéd telepedett le Peruban,³⁴⁶ mégis, a magyar kolónia 1888-ban Kossuth Károlyt is itt köszönthette, aki a külföldi magyar emigráció vezéralakjának számító Kossuth Lajos unokaöccsének vallotta magát. Kossuth Károly érkezése után a Központi Vasúttársaság által épített Lima–Oroya–Huancayo vasútvonalon dolgozott, mígnem egy perui nővel házasságra lépve Limában telepedett le és alapított családot, majd egy guano szigeten munkafelügyelő lett. A család Peruban és Chilében élő leszármazottai máig büszkén viselik a híres magyar családnevet, sőt a perui Kossuthok 1902-ben a limai *El Comercial* nevű lapban hosszú cikkben emlékeztek meg állítólagos rokonuk születésének 100. évfordulójáról.³⁴⁷

Adataink szerint az állandó anarchia ellenére, az ásványkincsekben rendkívül gazdag Bolíviában is relatíve jelentős számú magyarországi bevándorló telepedhetett meg a század végére, ugyanis egy, a Monarchia külügyminisztériuma által 1902-ben készített tanulmány szerint az ottani osztrák–magyar kolónia 800-1000 főt számlált, akiknek majd a fele Tarija tartományban élt.³⁴⁸

A Csendes-óceán partvidékén azonban minden kétséget kizáróan Chilében telepedett meg a legtöbb osztrák-magyar kivándorló. A spanyol gyarmati uralom alól felszabaduló Chilében egy 1809-es adat szerint a 78 regisztrált kül-

³⁴⁴ Meseldzic de Pereyra, Zivana: *Yugoslavos en el Perú*. Lima, 1985.

³⁴⁵ Schmieder, Oscar: *Länderkunde Südamerikas*. Wien, 1932. 72.

³⁴⁶ Kertbeny: *Alfabetische...* 79.

³⁴⁷ *Délamerikai Magyarság*, 1961.09.07. 6. és Mathew, W. M.: A Primitive Export Sector: Guano Production in Mid-Nineteenth-Century Peru. In: *Journal of Latin American Studies*, 1977/május, 35-57.

³⁴⁸ *A chilei, bolíviai és perui...* 2.

földi közül egy osztrák és egy magyar volt.³⁴⁹ Az első hivatalos népszámlálást azonban csak 1835-ben tartották, melynek alkalmával kiderült, hogy az öt-hat magyarországi területű fiatal államban alig egymillió ember élt, és továbbra is hatalmas, az európaiak számára kellemes klímájú területeknek számító vidékek maradtak lakatlanul.³⁵⁰ Az alacsony népsűrűség az ország gazdasági fejlődésének egyik igen fontos hátráltatójává vált, amit maga Bernardo O’Higgins, a chilei függetlenség atyja is elismert, mikor kijelentette, hogy „...külföldi kolóniák alakítása a tágas földeken, amelyek a Maule és Imperial és főként ez utóbbi és a Bío Bío folyók közt terülnek el... lenne a legidősebb és leghasznosabb intézkedés”.³⁵¹ Ezt Bernardo Philippi német utazó is gyorsan megértette Chilében jártakor, és kidolgozott egy tervet Valdivia és a Llanquihue-tó környékének németekkel történő betelepítésére, aminek hatására 1845-ben Manuel Bulnes Prieto kormánya megalkotta az első kolonizációs törvényt, majd pár évvel később, 1848-ban, Phillipit Európába küldték 180-200 katolikus német telepescsalád toborzására.³⁵² Az első bevándorlókat szállító hajó 1850-ben kötött ki Valdiviában, ami magyar szempontból azért érdekes, mert az 1849-ben elbukott magyar szabadságharcot követően éppen ebben az időszakban indult meg a magyar kivándorlás első hulláma a tengerentúlra.

Hogy hány magyar érkezett 1850 után Chilébe, azt nehéz lenne megbecsülni, mivel a chilei hivatalos statisztikák itt is az osztrák–magyar kategóriába sorolták a többségében dalmátokból és horvátokból álló monarchiabeli bevándorlókat. Mégis feltételezhető, hogy a chilei statisztikák szerint 1885-ben 674, tíz évvel később 1490, és végül 1907-ben 3813 fős osztrák–magyar kolónia egy kisebb részét magyarok adták,³⁵³ amire az az osztrák–magyar külügyminisztériumi tanulmány is utal, mely az odavándoroltak számát sokkal többre, 5000-6000 fő körüli „dalmátokból, magyar tengerparti lakosokból és horvátokból” álló közösségre becsülte.³⁵⁴ De erre utalt az 1899. évi 82.617 számú BM körrendelet is, mely felszólította a magyar hatóságokat, hogy figyelmeztessék a lakosságot arra,

³⁴⁹ Barros Arana, Diego: *Historia general de Chile*. VII Tomo, Santiago de Chile, 2001. 323.

³⁵⁰ Gutiérrez Roldán, Héctor: *La población de Chile*. Paris, 1975. 12.

³⁵¹ Barros Arana, Diego: *Historia general de Chile*. Santiago de Chile, 1999. 62.

³⁵² *El Progreso alemán en América*. Santiago de Chile, 1924. 342.

³⁵³ Weissenberger, Prvislav: Solidaridad de los croatas en Chile con el movimiento nacional en Croacia. In: *Studia Croatica*, 1972/44–45.

³⁵⁴ *A chilei, bolíviai és perui...* 1–2.

hogy Genovából Montevideón keresztül Chilébe utazóknak közvetlen csatlakozás híján 8-10 napot kell vesztegelniük Uruguay fővárosában, és az ottani osztrák-magyar ügyvivő szerint ezt a többnyire vagyontalan kivándorlók csak legszükségesebb ruhaneműjük eladásából tudták fedezni.³⁵⁵

A nagy létszámú kolónia ellenére csak szórványosan jelentek meg hírek a magyar sajtóban e távoli országról. Egy ilyen hírben Madarassy László visszaemlékezései olvashatók a Csendes-óceáni háború ideje alatt – perui kémként – tett chilei utazásáról. Az utazás kezdetén, az Osztrák-Magyar Monarchia által 1844-óta konzulátusi és 1862-től főkonzulátusi hivatalalt működtető Valparaisóba érkezvén első benyomásai még kedvezőtlenek: „...*a város piszkos és szegényes, magas hegyoldalba van építve, még a tenger felől se mutat szépet; a háta mögött magasló hegyek egytől-egyig kopárak, kiégettek, veresszínűek s az utazóra legkevésbé sem gyakorolnak kellemes benyomást*”.³⁵⁶ De a fővárosba érve már sokkal pozitívabban nyilatkozik az ott látottakról „...*Chili fővárosába másnap hajnalban érkeztünk. Valóságos ellentéte Valparaisónak. Gyönyörű kertek övezik; utcái tiszták, házai csinosak, népe úrias*...”.³⁵⁷

Bár a Madarassy által is dicsért főváros kínálta életkörülmények vonzóbbak voltak a valparaisóinál, és itt nyílt meg 1902. december 16-án a térség egyetlen osztrák-magyar követsége is, az osztrák–magyar bevándorlók döntő többsége mégis – feltehetőleg gazdasági megfontolásból – a chilei kikötővárosokat részesítette előnyben a letelepedéskor. Ezt mutatják a már többször idézett, a Monarchia külügyminisztériuma által készített tanulmány adatai is, mely szerint míg kisebb, 50-100 fős kolónia Chile majdnem minden kikötőjében fellelhető volt, Punta Arenasban körülbelül 2000, Antofagastában, illetve a hasonló tartományban 700-800, Tarapaca tartományban 800 osztrák-magyar élt, addig Santiagóban olyan kevés számú monarchiabeli lakott, hogy arról szót sem ejt a jelentés.³⁵⁸

A többnyire teljesen szegényen érkezett monarchiabeli polgárok aránylag rövid idő alatt jó anyagi körülmények közé jutottak, sőt, nemegyszer milliós vagyonokra is szert tettek, mint jó néhány északi salétromcég tulajdonos horvát

³⁵⁵ *Belügyi Közlöny*, 1899/17. 388.

³⁵⁶ Madarassy László: *Túl az Oceánon. Elbeszélések az amerikai életből*. Budapest, 1889. 48.

³⁵⁷ Madarassy: *Túl az Oceánon...* 48.

³⁵⁸ *A chilei, bolíviai és perui...* 2.

és dalmát.³⁵⁹ A kulturális életben is igen korán alkottak figyelemreméltót, mint például a Csendes-óceáni háborúban katonaorvosként szolgáló, majd a chilei hajózási társaság attaséjának kinevezett dr. Liptay Albert, aki az eszperantó típusú univerzális nyelvről írt nyelvészeti tanulmányaival nagy feltűnést keltett az akkori nemzetközi tudományos életben.³⁶⁰

Peru, Bolívia, Chile jelentékenyebb monarchiabeli kolóniával rendelkező városaiban osztrák–magyar konzulátusok, alkonzulátusok és konzuli ügynökségek nyíltak, illetve osztrák–magyar kölcsönös segélyegyletek alakultak, melyek az említett külügyi jelentés szerint „...nemcsak az egyes segélyre szoruló tagok támogatásával, hanem a hazafias érzület ápolásával, a kolónia érdekeinek megbecsülésével és annak oly elemektől való megtisztításával is foglalkoznak, kik éllhetetlenségüknél fogva terhére esnek, avagy más okoknál fogva a monarchia jó hírnevét kompromittálhatnak. A kolónia ily egyéneket ezenkívül még külön pénzsegéllyel is támogatja, azon kikötéssel, hogy az illető önkéntes eltolcoltatásába beleegyezzenek. Magától értetődik hogy ily viszonyok közepett az osztrák és magyar állampolgárok, akik szorgalmukkal, megbízhatóságukkal és józanságukkal tűnnek ki, az ottani hatóságok s a nép egyaránt kedveli és köztiszteltetésben részesítik.”³⁶¹

Bár a külügyminisztériumi jelentés igen kedvező képet fest a kolónia állapotáról, fontos megjegyezni, ahogy a fenti szövegrészben is finoman utaltak arra, ez a XX. század első évtizedeiben távolról sem mutatott olyan nagy egységet. Ugyanis a horvát és más délszláv nemzetiségű tagjai egyre inkább kezdték kivonni magukat a félig-meddig felülről szervezett, és így az otthoni politikai erőviszonyokat tükröző osztrák–magyar egyesületek életéből, helyette saját egyesületeket alakítva. Így az 1891-ben alapított Pisagua-i Szláv Egylet és az Iquique-i Osztrák–Magyar Együlettel egy időben, 1894-ben alapított Antofagastai Horvát Egyesület után, 1896-ban Iquique-ben Szláv Segélyegyesület néven önálló egyesület indul az ekkor már közel 200, többségében délszláv taggal bíró

³⁵⁹ *A chilei, bolíviai és perui... 2.*

³⁶⁰ Liptay, Alberto: *La lengua católica; ó sea, Proyecto de un idioma internacional sin construcción gramatical.* Paris, 1890. és Liptay, Alberto: *Projet d'un Idiome Intenational sans construction grammaticale.* Paris, 1892. Emellett 1888-ban egy, a darwinizmusról szóló könyvet is kiadott: Liptay, Alberto: *El darwinismo: Cuál es la posición del hombre en el universo?* Valparaíso, 1888.

³⁶¹ *A chilei, bolíviai és perui... 3.*

osztrák-magyar egyesület mellett. Tekintve, hogy közülük a salétromból és kereskedelemről sokan igen jó egzisztenciát teremtettek maguknak, az egyesületi élet támogatására is maradt elegendő pénz. Így 1899-ben megnyílt a Punta Arenas-i Horvát Könyvtár, majd 1904-ben az iquiquei Szláv Otthon.

1902-ben beindult a nagy lapalapítási láz. Ebben az évben Antofagastában jelent meg az első latin-amerikai horvát lap *Sloboda* (Szabadság) címen, melyet a Dalmát Nyomda heti kétszer 400 példányban nyomtatott.³⁶² Ezt követően Punta Arenasban 1905-ben *Male novine* (Kisújság), 1908-ban *Domoniva* (Haza) címen jelent meg időszaki kiadványuk, melyet az első világháborúig további öt követett Chilében és másik hét Argentínában.³⁶³

Ezen lapok közül több a közéleti témán túl a horvát függetlenség ügye mellett is nyíltan kiállt. A *Sloboda* első száma is a következőképpen köszöntötte a lap olvasóit: „*Üdvözlét az olvasóknak, Sloboda lesz az, ami egyesíti a Horvátokat, ami véghezviszi szabadságharcukat. Összefogja a Horvátokat anyagi és morális érdekeik megvédésére. A horvát nép a szabadság szép napjait kell hogy élvezzék.*”³⁶⁴ Azonban a horvát függetlenségi mozgalmon idővel felülkerekedett a jugoszlávizmus. Bár kezdetben ennek az irányzatnak a horvátok között nem volt nagy támogatottsága, a háború kitörésével, félve a már említett angol feketelistától, melyben a központi hatalmak alattvalóit írták össze, a vagyonos salétromvállalkozók az antant által is támogatott, londoni székhelyű Jugoszláv Bizottság mellé álltak, és Valparaiso székhellyel létrehozták a dél-amerikai Jugoszláv Nemzeti Védelem szervezetét, mely magára vállalta az előbbi pénzügyi támogatását.³⁶⁵

Minderre persze az Osztrák-Magyar Monarchia is hamar felfigyelt. Rakovszky Béla is, akinek a nevéhez fűződik a dél- és közép-amerikai osztrák-magyar diplomáciai és konzuli kar újjászervezése, összeütközésbe került az 1900-ban tett latin-amerikai útja során ezen szláv nacionalista csoporttal.³⁶⁶ Majd 1909-ben az országgyűlésben a következőképpen hívta fel az egyre erősö-

³⁶² Winkelbauer, Waltraud: *Die österreichisch-chilenischen Beziehungen vom Vormärz bis zum Ende der Habsburgermonarchie*. Böhlau, 1988/17. 58.

³⁶³ Sančević, Zdravko: *Susret svjetova Hrvati i Amerike, (1492-1992): zbornik radova*. Zagreb, 1992. 99.

³⁶⁴ Inmigración croata en Chile: es.wikipedia.org/wiki/Inmigración_croata_en_Chile

³⁶⁵ MOL K26 1917-XII-1074 res és Tomislav F. Boric: Algo más... 176.

³⁶⁶ Winkelbauer, Waltraud: *Die österreichisch-chilenischen Beziehungen vom Vormärz bis zum Ende der Habsburgermonarchie*. Böhlau, 1988/17. 223.

dő mozgalomra a figyelmet: „Az izgatás minden eszközével évtizedeken át folytatott nagyszláv propaganda olyan programot állított fel, amely a szerbeket leterelte a józan politika teréről; lelkiismeretlen izgatók és politikai kalandorok a szerb népnek az állam jövőjét olyan képben mutatták be, a mely soha meg nem valósítható lesz. Ezen nagyszerb programot már 1900-ban egy délamerikai szerb izgató lapban közölték; annak a lapnak spanyol nyelven írt vezércikkében többek közt azt mondják, hogy a délszlávok nem nyugosznak mindaddig, míg a programjuk, a melyért vérüket az utolsó cseppig feláldozni készek, meg nem valósul. Ezen program abból áll, hogy mindazon területek, a mik valaha a nagy délszláv birodalom alkatrészeit képezték, ismét egybeolvasztandók, ezen területek közt elsősorban Boszniát, Herczegovinát, Horvát-Szlavon- Dalmátországot, Isztriát, egyszóval mindazon területeket értették, a hol a mai napig is a szerb nyelvet beszélnek. Ha a szerbek ezen program megvalósításában látják politikai fejlődésüket, akkor úgy hiszem bátran kimondhatom, hogy monarchiánk ezen program megvalósítását minden eszközzel meg fogja hiúsítani, akár beleegyeznek abba a hatalmak, akár nem.”³⁶⁷

A külügyi szolgálat igen nagy súlyt helyezett ezen propaganda osztrák-magyar kolónián belüli semlegesítésére, továbbá folyamatos beszámolóikban jelezték az otthoni hatóságoknak az Osztrák-Magyar Monarchia ellenes agitációt kifejtő személyek és újságok megjelenését, melynek eredményeként az antofagastai *Pokret* és *Jugoslavija*, illetve az iquiquei *El Nacional* lapok postai szállítási jogát államellenes tartalmuk miatt Magyarországon megvonták.³⁶⁸

De míg a horvátokról kellő információval rendelkezünk, addig a kivándorlás első hullámában Chilébe érkezett magyarokról az ismereteink igen hézagosak. Így például utóbbiak kapcsán, Liptayn kívül csak egy-két bevándorlót ismerünk név szerint, mint az 1864-ben San Felipében megtelepedett Ábel Józsefet vagy az 1886-ban érkezett Tuza Pál Andrást.³⁶⁹

A XX. század elején a mérsékelt tempóban tovább folyó osztrák-magyar bevándorlás az első világháború alatt teljesen meg is szűnt, és megindult, a horvátok kivételével, az osztrák-magyar kolónia teljes asszimilációja. Erre enged

³⁶⁷ *Képviselőházi napló*. 1906-1911. XXV. köt. 291.

³⁶⁸ MOL K26 1904-XVI-1542; MOL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1915.03.12. 21.; MOL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1915.09.24. 21. 8. és MOL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1916.02.08. 10.

³⁶⁹ *Délamerikai Magyarság*, 1936.07.04. 13.

következtetni az, hogy az első világháború utáni második bevándorlási hullámban többnyire a fővárosba érkező magyarok már tudomást sem szereztek az országban elszórva élő, a helyi közösségekbe teljesen beolvadt elsőhullámos magyar pionírok létezéséről, leszámítva azt a néhány magyart, akik a 20-as évek végén újraéledő chilei magyar kolóniával felvették a kapcsolatot.³⁷⁰

³⁷⁰ Az első hullámban érkezett magyarok közül Damján János, Neumann Miksa, Jung Jakab, Schmidt Dezső, dr. König András, Kovács Emerich és a korábban említett Tuza Pál András, illetve Ábel József kapcsolódott be a 20-as évek végére újraéledt magyar kolónia társasági életébe. Lásd: *Délamerikai Magyarság*, 1929.11.16. 9.; *Délamerikai Magyarság*, 1936. 07.04.13. és *Chilei-Magyar Értesítő*, 1995/12. 2.

ADATTÁR

TENGERENTÚLI KIVÁNDORLÁSSAL KAPCSOLATOS MAGYAR TÖRVÉNYEK ÉS RENDELETEK

- 1867.06.09. napján kelt legfelsőbb elhatározás, melyben Ferencz József és gróf Andrassy Gyula rendelkezett a politikai vádak vagy sajtóvétségek folytán hozott ítéletek s elrendelt vizsgálatok megszüntetéséről; az elkobzott javak visszaadásáról; és a külföldön tartózkodók büntetlen hazatéréséről.
- 1869.10.02. napján kelt 3390. BM számú rendelet a fiatal nőszemélyek keletre utazásának megakadályozása tárgyában. Szende Béla miniszteri tanácsos ebben a rendeletben Kelet-Indiát említette példaként a Magyarországról külföldre irányuló leánykereskedelemre, ahonnan az ottani konzulátus segítségével számos nőt már sikerült akkorra hazaküldetni. De kellő eredményt nem értek el az intézkedésekkel. Szende a Magyarországról kiinduló leánykereskedelem kapcsán nem említette Latin-Amerikát, csak Moldva-Oláhországot, Szerbiát, Törökországot, Egyiptomot és Kelet-Indiát.
- 1869.10.06. napján kelt 7012. BM számú körlevél, a Kelet-Indiában szerencsét keresők nyomorult állapotáról. Szilágy József államtitkár ebben a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy: *„A közös külügyminiszter közlése szerint tapasztalják, hogy úgy Magyarországból, mint Auszriából is számosan utaznak Kelet-Indiába pusztán a jó szerencsében bízva azon reményben, hogy ott jó kezeset találnak. E reményükben azonban rendszerint keserűen csalatkoznak.”*³⁷¹
- 1880. évi XXV. törvénycikk a Fiume és a nyugat-európai kikötők közt rendes gőzhajózási összeköttetés létesítéséről.
- 1881. évi 547. BM számú rendelet a hadmentességi díj kirovása a külföldre utazó díjkötelesekre.
- 1881.03.24. napján kelt 15.726. PM számú körrendelet a külföldre utazási engedélyért folyamodó és hadmentességi díj fizetésére köteles egyéneknek a hadmentességi díjjal leendő mikénti megrovatása tárgyában. Az 1880. évi XXVII. törvénycikk 12. §-a értelmében a külföldre szóló ideiglenes utazási engedélyt csak akkor kaphatták meg a kérvényezők, ha a hadmentességi díjat megfizették.

³⁷¹ *Magyar Rendelet Tára, 1869. Pest, 1872, 820-821.*

- 1885. évi 1971. BM számú rendelet a hadmentességi díj behajtása a külföldön lakóktól.
- 1886. évi XXXI. törvénycikk a Fiume és a nyugati kikötők közt fenntartandó rendes gőzhajózási összeköttetéséről. Ebben az Adria Magyar Tengerhajózási Részvénytársaság kötelezi magát, hogy évenként hat járatot Fiuméből Brazíliába és vissza, járatonként 3000 aranyforint állami segéllyel teljesít.
- 1887. évi 2487. BM számú rendelet a határ átkelési bizonyítványok kiállításáról.
- 1887.05.14. napján kelt 18.690. számú körrendelet a magyar korona területén lévő összes vasutak igazgatóságához, az engedély nélküli kivándorlás meggátolása ügyében. Ebben Baross Gábor közmunka és közlekedésügyi miniszter a következőképpen rendelkezett: *„Az engedély nélküli kivándorlás meggátolása czéljából a m. kir. belügyminiszter úrral egyetértőleg elrendelem, hogy az Amerikába való utazásra szóló közvetlen menetjegyek csak oly egyéneknek adassanak ki, kik a nevezett világrész államaiba való utazásra vonatkozó hatósági engedély kieszközölését érvényes útlevelek felmutatásával igazolni képesek.”*³⁷²
- 1890.11.07. napján kelt 74.241. BM számú körrendelet az északamerikai Egyesült-Államokba való bevándorlás korlátozása tárgyában. Gr. Szapáry Gyula belügyminiszter a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy az Amerikai Egyesült Államok 1890. szeptember 1-jén korlátozta a bevándorlást, melynek értelmében előre leszerződött külföldieket nem engedtek az országba, kivéve, ha az illető olyan szakmával bírt, melyben az ország hiányt szenvedett. Az ilyen típusú kivándorlást reklámozó vagy lebonyolító személyek ellen szigorú fellépést helyezett kilátásba.
- 1893. évi 1952. BM számú körrendelet a külföldön tartózkodó tartalékosok behívó-jegyeinek kézbesítése tárgyában.
- 1896.02.25. napján kelt 13.868. BM számú körrendelet a kivándorlás céljából Olaszországba érkező külföldi alattvalók belépése és ott tartózkodása tárgyában. Latkóczy Imre államtitkár tudatta a hatóságokkal, hogy az olasz hatóságok csak akkor engednek belépni az országba külföldieket, ha a belépés és a hajóra szállás közti időszak ellátására és elszállásolásra a kivándorlási ügynökök kötelezettségét vállalnak.

³⁷² Magyar Rendelet Tára, 1887. II. kötet, Budapest, 1887. 1581.

- 1896.11.13. napján kelt 86.032. BM számú körrendelet a Brazíliába való kivándorlás korlátozása tárgyában. Perczel Dezső belügyminiszter a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy: „A cs. és kir. közös külügyminiszter útján nyert hivatalos értesítések szerint a kivándorlóknak Brazíliába való ingyenes szállítása beszüntetett, az oda bevándorlottak gazdasági helyzete pedig – eltekintve a hosszú tengeri út sanyarúságaitól s a klimatikus viszonyoknál fogva az európai jövevényeket megszálló, s ezeket megtizedelő súlyos betegségektől – az újabb időben történt nagymérvű bevándorlások folytán mindinkább súlyosabbá válik. Ennek daczára az ország területéről még számosan, sőt újabb időben fokozottabb mérvben vándorolnak ki – leginkább ügynökök által elcsábítva a nevezett államba.

Minthogy nem csak az állam, hanem az illetők saját érdekében is fekszik, hogy ezen kivándorlás lehetőleg korlátoztassék, felhívom a törvényhatóságot, hogy intézkedjék, miszerint a hatósága területén netán észlelhető ily irányú mozgalmak éber figyelemmel kísértessenek, annak okai lehetőleg kiderítessenek s a mennyiben a mozgalom bármiféle ügynökök által terjesztetnék, azok ellen a megtorló eljárás a fennálló törvények, nevezetesen az 1881 : XXXVIII. T-cz alapján megindítassék, a kivándorolni szándékozók pedig felvilágosítottassanak, esetleg, abban – amennyiben útlevéllal nem bírnak – a rendelkezésre álló törvényes eszközökkel lehetőleg meggátoltassanak. E végből különösen az Olaszország felé vezető vasúti vonalak, főleg a határszélen, figyelemmel kísérendők, kivándorlásról gyanús csoportok igazolásra felszólítandók, s a kellő úti igazolvány nélkül kivándorolni szándékozók előbbi lakhelyükre visszautasítandók, netáni vezetőjük vagy közvetítőjük pedig a fent idézett törvénycikk alapján leendő megbüntetés végett az illetékes hatóságnak átadandó. Végül felhívom a törvényhatóságot, hogy az e téren előforduló mozgalmakról és azok folytán netán tett intézkedésről hozzám esetenként részletes jelentést tegyen.”³⁷³

- 1897.05.01. napján kelt 37.205. BM számú körrendelet az Amerikába kivándorolni szándékozókra a rájuk várakozó veszélyekre figyelmeztetése tárgyában. Latkóczy Imre államtitkár a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy: „A saopaulói (Brazília) osztrák és magyar konzulátusnak genuai főkonzulunk által

³⁷³ *Belügyi Közlöny*, 1896/15. 352.

előterjesztett jelentése ismét szomorúan világítja meg a lelketlen ügynökök által fényes ígéretekkel kivándorlásra csábított honfitársaink sanyarú helyzetét.

Újabban ugyanis 48 magyar és horvát család érkezett oda Gergolet Antal genuai ügynök azon ígéreteitől elcsábítva, hogy földet fognak tulajdonul kapni; de nem csak hogy az ígért földet meg nem kapták, hanem még elfogadható munkát sem találtak, minélfogva most a legnagyobb nyomorban sínylenek s könyöradományokra vannak utalva.

Ezen kívül a kivándorlók ki vannak téve az ügynökök lelkiismeretlen kizsákmányolásának, mi leginkább az által történik, hogy ezen ügynökök a kivándorlók podgyászáról szóló feladási elismervény hiányában minden felszólamlásuk sikertelen marad; továbbá, hogy az ügynökök a pénzváltásnál a tudatlan kivándorlókat megrövidítik; úgy hogy az előnevezett konzulátusnál az ily panaszok napi renden vannak. Felhívom tehát a törvényhatóságot, hogy intézkedjék, miszerint a fent előadottak a lakosság körében, különösen hol kivándorlási mozgalom észlelhető, a lehető legszélesebb körben közzététessenek, s a kivándorolni szándékozók a rájuk várakozó veszélyekre a hatósági közegek által külön is figyelmeztessenek.”³⁷⁴

- 1897.12.12. napján kelt 114.865. BM számú körrendelet az Amerikába való kivándorlás meggátlása tárgyában. Latkóczy Imre államtitkár a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy: „...a genuai cs. és kir. oszt. magyar főconsultól a cs. és kir. közös külügyminiszter útján vett bizalmas értesítésülése szerint, egy bizonyos Gastaldi és társa, genuai hajóügynök cég újabban az Amerikába való kivándorlás közvetítését is működési körébe vonta, s azon fáradozik, hogy Ausztria és Magyarország területéről minél számosabb kivándorlót szerezzen és pedig részint az ország különböző vidékein alkalmazandó ügynökei segélyével, kiket a néppel leginkább érintkezésben álló egyének, mint kocsmárosok, tanítók stb. igyekezik megnyerni, részint a kivándorlásra buzdító nyomtatványok szétküldése útján. ... Végül a sao-pauloi osztrák és magyar consulátus jelentéséből arról is értesültem, hogy Sao-Paulo államba csak oly kivándorlók szállítatnak ingyenessen, illetve a nevezett állam költségén, kik földművesek és családosak, a családfő legalább 45, a nő legalább 40 éves és még legalább egy munkabíró a családfőhöz meghatározott rokonsági viszonyban álló családtagot visznek magukkal.

³⁷⁴ *Belügyi Közlöny, 1897/10. 225.*

*Ezen adatok igazolására az útlevelek és a községi elöljáróságok által kiállíttatni szokott családi értesítők szolgálnak. A kivándorlási ügynökségek azonban, hogy ezen feltételeket kijátsszák és minél több kivándorlót szállíthassanak, az említett okmányokat gyakran meghamisítják. Felhívom tehát a törvényhatóságot, hogy intézkedjék, miszerint a nevezett államba netán kivándorolni szándékozók az ingyenes szállítás fentemlített feltételeire figyelmeztessenek, a községi elöljáróságok pedig a családi értesítők vagy igazolványok kiállításától, miután erre feljogosítva nincsenek, s szabályszerű külföldi útlevél nélkül kivándorolni nem szabad, eltiltassanak.*³⁷⁵

- 1898.03.08. napján kelt 22.415. BM számú körrendelet a be- és kivándorlásra, valamint a külföldi munkásokra vonatkozó statisztikai adatgyűjtések tárgyában. Latkózy Imre államtitkár a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy „Közismertű tény, hogy hazánk egyes részeiben évtizedek óta folytonos, hol kisebb, hol nagyobb méretű, de állandó jellegűnek mondható kivándorlás van folyamatban. ... Ahhoz hogy ezt meg lehessen fogni, először meg kell ismerni. Ehhez pontos és minden részletére kiterjedő statisztikai adatgyűjtést kell végezni a kivándorlásról, illetve a visszavándorlásról. Ezen adatgyűjtéssel a m. kir. központi statisztikai hivatal van megbízva.”³⁷⁶

- 1898.04.26. napján kelt 40.175. BM számú körrendelet a Brazíliába való kivándorlás tárgyában. Sélley miniszteri tanácsos a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy: „A közös külügyminiszter úr által velem közölt konzuli jelentés szerint Brazília São Paulo államába Ausztriából és Magyarországból az elmúlt évben tetemes számban vándoroltak ki. Mivel pedig az olasz kir. kormány alattvalóinak az említett államba való kivándorlást eltiltotta, valószínű, hogy a kivándorlási ügynökök még nagyobb tevékenységet fognak Magyarországon kifejteni.

*Felhívom ennél fogva a törvényhatóságot, hogy az 1896. évi november hó 13-án 86.032 szám alatt kiadott itteni körrendelet értelmében a kivándorlások lehető megakadályozása iránt a kellő intézkedéseket annyival is inkább tegye meg, mivel az említett államban a kereseti viszonyok még mindig nagyon kedvezőtlenek.*³⁷⁷

³⁷⁵ *Belügyi Közlöny*, 1898/1. 2.

³⁷⁶ *Belügyi Közlöny*, 1898/7. 156-162.

³⁷⁷ *Magyar Rendelet Tára*, 1899. I. kötet, Budapest, 1899. 883. és *Belügyi Közlöny*, 1899/10. 255.

- 1898.12.09. napján kelt 117.121. BM számú rendelet az útlevél-, illetve a határszéli szolgálat szabályozása tárgyában. Perczel szerint a határokon az útlevél kezelése nem egyöntetűen történt, ezért ennek tisztázására és további adatgyűjtésre szólította fel a hatóságokat.

- 1899. évi 82.617. BM számú körrendelet. „*A montevideói cs. és kir. osztrák-magyar ügyvivőség azon körülményekre hívja fel a figyelmet, hogy azon osztrák és magyar alattvalók, kik Genuából Montevideon keresztül Chilébe utaznak, Genuában közvetlen jegyet kapnak,...*”, *de nem figyelmeztetik őket arra, hogy Montevideóban közvetlen csatlakozás híján 8-10 napot kell vesztegelniük „...amit ezek, mint többnyire vagyontalan emberek, csak úgy tehetnek meg, ha legszükségesebb ruhaneműjüket is eladják. A belügyminiszter a fenti körülményről az összes törvényhatóságokat körrendeletileg oly felhívással értesíti, hogy azt a lakosság figyelmeztetése céljából a törvényhatóság területén megfelelő módon tegyék közhírré.”*³⁷⁸

- 1899. A Bécsben székelő Kolumbiai Köztársaság főkonzulja a náluk folytatott népszámlálás kapcsán a belügyminisztert a Magyarország területén élő kolumbiai alattvalók jegyzékének átadására kérte, melyhez a belügyminiszter a törvényhatóságok adatközlését rendelte el.

- 1900.07.05. napján kelt 59.207. BM számú körrendelet a kivándorlás és ennek lehető megakadályozása tárgyában. Ebben Széll Kálmán belügyminiszter a következőképpen rendelkezett: „*Újabban több törvényhatóság tett hozzám jelentést a kivándorlási mozgalom terjedéséről, és némelyek annak meggátlása céljából intézkedéseket s a hatóságok részéről ezen mozgalommal szemben követendő eljárás tekintetében egyszersmind utasítást kértek. ... Bizonyára úgy politikai, mint nemzetgazdasági szempontból sajnálatos, hogy az ország egyes vidékeinek lakossága mind nagyobb számban, sőt tömegesen hagyja el hazáját, mind a mellett a kivándorlást kényszereszközökkel megakadályozhatónak nem tartom, mert ellenkezik az állampolgároknak általában elismert alapjogaival, nevezetesen a személyes és költözködési szabadsággal, de különben sem vezetnének célhoz. Ezen baj gyökeresen csak helyes közgazdasági és közigazgatási intézkedések folytán volna orvosolható; de az ily intézkedések az állam pénzügyi erejének helyes egyensúlyára való tekintetből és a természetes fejlődés folyamának lassú*

³⁷⁸ *Belügyi Közlöny*, 1899/17. 388.

volta miatt csak hosszabb idő múlva valósíthatók meg és mutathatnak fel nagyobb eredményt. Ebből kifolyólag a kir. kormány feladatának tekinti, hogy a kivándorlásnak mérséklésére és az abból eredő hátrányok ellensúlyozására alkalmas intézkedéseket és rendszabályokat megállapítsa és fokozatosan életbe léptesse, de addig is, míg az intézkedések ily irányban megtehetőek lesznek, a közigazgatási hatóságok nem zárkozhatnak el azon feladatuk elől, hogy a kivándorlást a rendelkezésükre álló törvényes eszközök igénybevételével némileg korlátozzák s az abból származó hátrányokat lehetőleg enyhítsék.

Mit lehet tenni? Tájékoztató: ügynökök kiszűrése vagy az 1890. október 04-én kiadott 64.981 kereskedelmi miniszter rendelete alapján a gyanús (feltehetőleg kivándorlásra buzdító nyomtatványokat) tartalmazó levelek érkezéséről az illetékes főszolgabírókat értesíteni. (általában ezekkel a levelekkel a községi bírákat, tanítókat és kocsmárosokat keresik meg). ...Még kedvezőtlenebb helyzet vár a Dél-Amerikába, nevezetesen a Brazíliába bevándorlókra, amint erre a törvényhatóságok innen ismételve figyelmeztetve lettek, így 1893. évi május 11-én 31.932. számú az 1897. évi május 1-én 37.205. számú és az 1896 évi november 13-án 86.032. számú kiadott körrendeletekkel.³⁷⁹ A belügyminiszter ehhez célszerűnek tartotta a helyi sajtó, illetve a községi elöljárók útján a kivándorlók figyelmeztetését. Az útlevél kiállításának gyors lebonyolítása is fontos szempont volt, mert így kevésbé vették igénybe az ügynökök segítségét ennek megszerzéséhez és a további kiutazáshoz.

- 1901. évi 74.770. BM számú rendelet az Atlantica-Román román gőzhajózási vállalat ügynökei működésének figyelése tárgyában. Erdélyben a fent említett vállalat ügynökei kivándorlókat toboroztak Amerikába.

- 1901.12.27. napján kelt 130.837. BM számú körrendelet a kivándorlási mozgalmak okainak felderítése tárgyában. Széll Ignác államtitkár a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy ezen mozgalmak orvoslásának céljából további adatgyűjtést rendelt el.³⁸⁰

- 1902. évi 37.324. BM számú körrendelet az elegendő útiköltség hiányában kivándorolni szándékozók visszatartása tárgyában.

³⁷⁹ Magyar Rendelet Tára, 1900. II. kötet, Budapest, 1900. 33-35. és Belügyi Közlöny, 1900/14. 321-323.

³⁸⁰ Belügyi Közlöny, 1901/23. 501.

- 1902.04.10. napján kelt 37.324. BM számú körrendelet az elegendő útiköltség hiányában kivándorolni szándékozók tárgyában. Sélley miniszteri tanácsos tudatta a hatóságokkal, hogy a brémai konzulátus szerint sokan pénz nélkül vágta neki az útnak, hogy majd ott megkeresik az útravalót. Ráadásul németül sem beszéltek ezek a személyek.
- 1902. évi 62.000. BM számú körrendelet a leánykereskedéssel üzőtt visszaélésekre vonatkozó adatgyűjtés tárgyában.
- 1902.07.03. napján kelt 68.112. BM számú körrendelet a mexikói cs. és kir. osztrák-magyar követséghez intézendő megkeresések helyes címzése tárgyában.
- 1902.12.03. napján kelt 55.683. BM számú körrendelet a kivándorlási hirdetményt vagy útlevelet tartalmazó zárt levelekkel való eljárásra nézve tapasztalt téves felfogás megszüntetése tárgyában.
- 1903.02.14. napján kelt 17.031. BM számú körrendelet a kiskorúak kivándorlása tárgyában. Gulner államtitkár a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy: *„Arról értesültem, hogy újabb időben nagyobb számban vándoroltak ki a kiskorúak. Minthogy a kiskorúak önrendelkezési joggal nem bírnak s a zsengebb korúak és a kiskorú nőszemélyek az idegenben kellő támogatás nélkül anyagi és erkölcsi veszélyeknek vannak kitéve: ezennel elrendelem, hogy kiskorúak csak atyjuk vagy gyámjuk által írásban adott és hatóságilag hitelesített beleegyezés mellett s a 15 éven aluli férfiszemélyek és a kiskorú nőszemélyek ebben az esetben is csak úgy vándorolhatnak ki, ha megbízható felnőtt személy kíséretében utaznak s a rendeltetési helyükön elhelyezésük gondoskodva van.”*³⁸¹
- 1903.04.08. napján kelt 28.657. BM számú körrendelet a dél-afrikai kivándorlás tárgyában. Gulner államtitkár arra hívta fel a figyelmét a hatóságoknak, hogy sokan érkeztek ebben az időben a dél-afrikai gyarmatokra a szükséges iratok nélkül.
- 1903.04.08. napján kelt 109.830. BM számú körrendelet a Dél-Afrikába kivándorolni szándékozó bányamunkások óvása tárgyában.
- 1903.07.21. napján kelt 39.334. BM számú körrendelet az Északamerikai Egyesült-Államok 1903. évi március 3-i bevándorlási törvényének tárgyában. Gulner államtitkár tájékoztatása szerint a törvény kétdolláros fejadót vetett ki a

³⁸¹ *Magyar Rendelet Tára, 1903.* Budapest, 1903, 76. és *Belügyi Közlöny, 1902/9.* 134.

bevándorlókra az országba való belépéskor. A bevándorlók köréből kizárták a gyengeelméjűeket, az elmebetegeket, a szegényeket és minden olyan személyt, akik feltehetőleg a későbbiekben állami támogatásra szorúlnak majd. Továbbá azokat is, akik ragályos betegségben szenvedtek, valamint az anarchistákat, kéjnőket, és akiket szerződött munkára fogadtak fel. A törvény által kiszabható büntetés mértéke 100 és 5000 dollár között mozgott.

- 1903.11.15. napján kelt 109.830. BM számú körrendelet a Kubába kivándorolni szándékozók óvása tárgyában. Sélley miniszteri tanácsos következőképpen rendelkezett: *„A kivándorlást illetőleg tudomás és minél szélesebb körben való terjesztés végett a következőkről értesítem: Egy amerikai vasút-társaság vételi előjogot szerzett 300.000 acerenyi területre Kubában, melyet betelepíteni szándékozik.*

Valószínű, hogy agensei a kivándorlás és telepedés iránt nagy actiót fognak kifejteni. – Óvakodni kell az oda való kivándorlástól, mert az ottani éghajlati viszonyok nagyon hátrányosak az egészségre és a kereseti viszonyok kedvezőtlenek.”³⁸²

- 1903.11.15. napján kelt 111.650. BM számú körrendelet az Észak-Amerikába kivándorolni szándékozók óvása tárgyában. Sélley miniszteri tanácsos felszólította a hatóságokat, hogy az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolni szándékozókat tájékoztassák arról, hogy az amerikai acél- és textil gyárakban csökkentek a munkabérek, és ugyanakkor üzemek is zártak be az Egyesült Államokban.

- 1903.11.24. napján kelt 112.723. BM számú körrendelet az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság részéről kivándorlási szerződések megkötésével megbízott egyének jegyzéke tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter a rendeletben közölte a hatóságokkal, hogy kik azok, akik a Fiume - New York útra kivándorlókat szerződtethettek. Az év folyamán további BM körrendeletek útján újabb ügynökök nyertek engedélyt, míg másoktól ezt különböző panaszok miatt visszavonták.

- 1904.04.13. napján kelt 40.000. BM számú körrendelet a kivándorlásról szóló 1903. évi IV. törvénycikk életbeléptetése és végrehajtása tárgyában.

³⁸² *Belügyi Közlöny*, 1903/52. 552-553.

- 1904.06.18. napján kelt 60.881. BM számú körrendelet a Cunard Steam Ship Ltd. részéről szállítási szerződések megkötése céljából alkalmazott meghatalmazottak jegyzékével.
- 1904.06.19. napján kelt 50.000. BM számú rendelet a kivándorlókat szállító hajókra, azok vizsgálatára, és a kivándorlóknak egészségi és erkölcsi védelmére vonatkozólag. Gr. Tisza István belügyminiszter ezen rendelete a legapróbb részletekig szabályozta a kivándorlókat szállító hajókat, az azokon biztosítandó ételmezést és egészségügyi szolgáltatásokat.
- 1904.06.19. napján kelt 64.000. BM számú rendelete a kivándorlók elszállásolásával és ellátásával foglalkozók részére. Gr. Tisza István belügyminiszter rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy a kivándorlók szállításával foglalkozó cégeknek külön engedély megszerzése volt szükséges a rendőri hatóságtól. Részletesen leírták, hogy hogyan lehetett elszállásolni a kivándorlókat, melyhez a szállításukkal foglalkozó cégeknek külön házat kellett építeniük, és az ott megszállókról vendégkönyvet voltak kötelesek vezetni.
- 1904.06.25. napján kelt 64.041. BM számú körrendelet a kivándorlás irányítása és ennek ellenőrzése tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter az 1903. évi IV. törvénycikk 6. § értelmében a tengeren túli kivándorlás elsőszámú irányául a Fiumén átvezető utat jelölte ki, és a kivándorlók kiszállítására engedélyt ezen útvonalra tudott adni. Ilyet ezen rendelet kiadása előtt csak a liverpooli Cunard Steam Ship Company Limited kapott a Fiume - New York közti kivándorlók szállítására.
- 1904.06.27. napján kelt 64.347. BM számú körrendelet a kivándorlókat szállító hajókról visszautasítottak neveinek a fiumei kormányzó által leendő közlése tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy: „*A Cunard Magyar-Amerikai vonalnak hajóiról Fiumében nagy számmal utasítanak vissza az e célra kirendelt hatósági közegek oly kivándorlókat, kik trachoma, betegség, vagy a fennálló törvényes korlátozások folytán a behajózásból ki vannak zárva. Erről kell a kivándorló lakhelynek hatóságát értesíteni a fiumei és a magyar-horvát tengerparti kir. kormányzó útján.*”³⁸³
- 1904.06.30. napján kelt 64.595. BM számú körrendelet a trachoma-gyanús és szembetegek kivándorlása tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter a rende-

³⁸³ *Magyar Rendelet Tára, 1904.* Budapest, 1904, 657.

letben tudatta a hatóságokkal, hogy az amerikai hatóságok akkoriban a fent említett esetekben szigorúan jártak el, ezért a törvényhatóságoknak figyelmeztetniük kellett a kivándorlókat, hogy vizsgáltsák meg magukat.

- 1904.07.18. napján kelt 71.000. BM számú körrendelet az útlevelekre s a kivándorlásra és visszavándorlásra vonatkozó statisztikai adatok szolgáltatása tárgyában.

- 1904.09.09. napján kelt 89.391. BM számú körrendelet a kivándorlási szerződések megkötése tárgyában. Gr. Tisza István az 1903. évi 40.000. BM számú rendeletben foglaltak könnyítéséről határozott, ugyanis a tömeges kivándorlás miatt gyakorlatilag lehetetlenné vált egyenként szerződést kötnie a szállító cégeknek a kivándorlókkal. Helyette egy „Ideiglenes utazási jegy” kitöltését vezették be, mely alapján később az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság és a Cunard Steam Ship Co. megbízottai kiállították a végleges szerződést.

- 1904.09.17. napján kelt 91.263. BM számú körrendelet az utazás céljának az útlevélben és az útlevél nyilvántartásban feltüntetése tárgyában.

- 1904.11.06. napján kelt 109.701. BM számú körrendelet az előre váltott hajójegyek elkobzása körül követett eljárás enyhítése tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter arra utasította a hatóságokat, hogy csak abban az esetben vegyék el az előreváltott hajójegyeket, ha valamelyik nem engedélyezett hajóstársaság vagy annak ügynökei keresztül szerezték be a kivándorlók azt. Ha azonban azt egy külföldön élő rokon vásárolta, nem volt szabad elvenni. Erre a rendelet tájékoztatása szerint, sajnos, korábban már volt példa.

- 1904.11.21. napján kelt 113.678. BM számú rendelet a Fiumén át el nem szállítható kivándorlóknak az északnyugat-európai kikötők felé irányítása tárgyában.

- 1904. évi 82.912. BM számú körrendelet az amerikai hatóságok által a bevándorlás megnehezítése céljából. A rendelet tájékoztatta a magyar hatóságokat az amerikai bevándorlási feltételek megszigorításáról. E szerint a közsegélyre esetlegesen rászoruló személyeket az amerikai bevándorlási hatóságok nem engedték be az országba.

- 1905.01.11. napján kelt 50.253. BM számú körrendelet a kivándorlóknak Fiume felé irányítása tárgyában. A rendelet értelmében csak abban az esetben lehetett az északnyugat-európai kikötők felé irányítani a kivándorlókat, ha azok már az engedéllyel bíró Cunard magyar-amerikai vonalon nem voltak elszállíthatóak.

- 1905.02.11. napján kelt 126.582. BM számú körrendelet a kivándorlóknak az északnyugat-európai kikötők felé való irányítása tárgyában.
- 1905.03.20. napján kelt 30.469. BM számú körrendelet a 15 éven aluli férfiszemélyek és a kiskorú nőszemélyek kivándorlásáról. Gr. Tisza István belügyminiszter ezen rendeletének kiegészítése ugyanezen szám alatt 1905.05.09. napján jelent meg.
- 1905.03.27. napján kelt 35.737. BM számú körrendelet a dél-afrikai bevándorlás korlátozásáról. Sélley miniszteri tanácsos felhívta a magyar hatóságok figyelmét arra, hogy csak 480 korona készpénz birtokában lehetett partra szállni Dél-Afrikában.
- 1905.04.15. napján kelt 39.022. BM számú körrendelet a kivándorlási ellenőrző állomások létesítése tárgyában. A rendelet értelmében Csacza, Királyhida, Nagymarton és Lajtányfalu vasúti állomásain ellenőrző pontokat létesítettek. Ugyanakkor a hatályos törvények szerint továbbra sem történtek korlátozások a kivándorlók kilépése tárgyában.
- 1905.08.19. napján kelt 77.337. BM számú körrendelet a fiumei útirányba szóló útlevéllel ellátott kivándorlóknak az útirány betartása leendő kényszerítése tárgyában.
- 1906.02.15. napján kelt 4490. BM számú körrendelete a délamerikai kivándorlás megakadályozása tárgyában. Szabó László miniszteri tanácsos: *„Tudomásra jutott, hogy az Udinében tartózkodó Caffaró cég megbízottja az ország déli megyéiben, különösen ősszel embereket toboroz, főleg pedig Argentínába leendő kivándorlásra.*
*Miután ez irányban szerzett információm szerint a kivándorlók részére ott az aratási és takarási munkákon kívül egyéb munka nem kínálkozik, felhívom, szíveskedjék hatósági területén a lakosságot a legkiterjedtebb módon és több ízben figyelmeztetni, hogy csábításoknak ne adjon hitelt és a legszigorúbb óvintézkedéseket megtenni, hogy jelezett vagy esetleg más cég megbízottjának kivándorlásra való csábítása meggyorsítottassék. Eljárása eredményéről annak idején szíveskedjék jelentést tenni.”*³⁸⁴
- 1906.04.13. napján kelt 26.630. BM számú körrendelet a 15 éven aluli férfiszemélyek és kiskorú nőszemélyek kivándorlása tárgyában.

³⁸⁴ *Belügyi Közöny*, 1906/10. 90.

- 1906. évi 116.634. BM számú körrendelet a 15 éven aluli férfiszemélyek és kiskorú nőszemélyek kivándorlása tárgyában.

- 1906.07.23. napján kelt 76.925. BM számú körrendelet a Transvaal és Orange államokba való bevándorlás korlátozására. Szabó László miniszteri tanácsos tájékoztatása szerint az írni-olvasni nem tudókat nem engedték be a búr államokba.

- 1906.07.21. napján kelt 72.183. BM számú körrendelet a kivándorlás alkalmával a fiumei útirány igénybevételének előnyeit tartalmazó, és a nem érdekelték körében való terjesztésre szánt ismertetések eltiltásáról. Hadik államtitkár arról tájékoztatta a hatóságokat, hogy az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság és a Cunard Steam Ship Co. több vármegye alispánjához azzal a kéréssel fordult, hogy a kiadott útlevelek mellé a fiumei útirányt ismertető *Figyelmeztető*-t csatolják. Hadik szerint ez rejtett kivándorlásra bujtó propaganda, így ő ezt nem engedélyezte.

- 1906.08.25. napján kelt 87.310. BM körrendelet a brazíliai São Paulo államba való kivándorlás megakadályozása tárgyában. Ebben Hadik államtitkár a következőképpen rendelkezett: *„Értésemre jutott, hogy egy A. Gergolatt nevű kivándorlási ügynök a brazíliai Sao-Paulo államba csábít kivándorlókat. Felhívásában hivatkozik ezen állam kormányára, mely az oda kivándorlóknak ingyen hajójegyet és a tengeri utazás alatt teljes ellátást biztosít, oda megérkezve ingyen földet, házat és gazdasági felszerelést ad és egyáltalában gondoskodik a kivándorlókról.*

Ezzel ellentétben arról szereztem kétségtelen bizonyítékokat, hogy ezen csábító ígérek a valóságnak meg nem felelnek, mert az oda kivándorolt néhány osztrák-magyar alattvalót ott nagy csalás érte, a mennyiben sem az ígért földet nem kapták meg, de még munkát sem találtak és a legnagyobb nyomorba jutottak.

Felhívom ennél fogva címedet, szíveskedjék hatósága területén a lakosságot a legkiterjedtebb módon és több ízben is arra figyelmeztetni, hogy saját jól felfogott érdekében a csábításoknak ne adjon hitelt.

Egyidejűleg pedig utasítom címedet, hogy a leghatékonyabb óvintézkedéseket tegye meg arra nézve, miszerint jelzett vagy esetleg más cég megbízottjának a kivándorlásra való csábítása megakadályoztassék.”³⁸⁵

³⁸⁵ *Belügyi Közlöny*, 1906/38. 365.

- 1906.09.07. napján kelt 71.211. BM számú körrendelet az Amerikában a kihasználástól eltiltott magyar kivándorlók visszautasítása tárgyában. Gr. Andrassy Gyula belügyminiszter tájékoztatása szerint többször előfordult, hogy az amerikai hatóságok nem engedtek be az ország területére bevándorlókat. Ezért hívta fel ismételten a figyelmet az 1903. évi július 21-én kiadott 39.334/1903 számú, az Amerikai Egyesült Államok kivándorlási törvényeinek közzétevése tárgyában című körlevélre.
- 1906.11.12. napján kelt 116.634. BM számú körrendelet a tizenöt éven aluli férfiszemélyek és kiskorú nőszemélyek kivándorlásáról. Szabó László miniszteri tanácsos ismételten megerősítette azt az utasítást, hogy csak megbízható kísérővel és szülői, hitelesített beleegyezéssel szabadott ilyen személyeket külföldre engedni.
- 1907.03.26. napján kelt 37.836. BM számú körrendelet a különböző útirányban kivándorlókkal szemben követendő eljárás tárgyában. Hadik államtitkár elrendelte, hogy a Fiume irányába kivándorlóknak is mindenben meg kell felelniük az 1903. évi IV. törvénycikkelyben foglaltaknak.
- 1907.04.24. napján kelt 44.599. BM számú körrendelet az Észak-Amerikai Egyesült Államok 1907. évi február 13-án szentesített bevándorlási törvénye tárgyában. Hadik államtitkár értesítette a hatóságokat arról, hogy az új bevándorlási törvényben az 1903. évi törvény szigorításai mellett további újak születtek. Így például kizárásra kerültek azok a kivándorlók, akik orvosi értelemben keresőképességet hátráltató betegségben szenvedtek, büntetett előéletűek voltak, a többnejűek, illetve a 16 évesnél fiatalabb gyerekek, ha nem szüleikkel érkeztek.
- 1907.04.24. napján kelt 49.966. BM számú körrendelet az Adria m. kir. Tengerhajózási Részvénytársaság, mint a Cunard Steam Ship Company Ltd. helyettese, hirdetésményeinek a nyilvános helyekről való eltávolítása tárgyában.
- 1907.08.14. napján kelt Ad. 86.923. BM számú körrendelet a kivándorlásra vonatkozó ismertetőik útlevellel történő kézbesítése tárgyában. Gr. Andrassy Gyula belügyminiszter elrendelte a hatóságok számára, hogy az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság által kiadott *Figyelmeztetés* című nyomtatványt, mely a Fiume útirány előnyeit taglalja, nem csatolhatják az útlevélhez.
- 1908.05.08. napján kelt 49.573. BM számú körrendelet az Észak-Amerikai Egyesült Államokba való kivándorlás tárgyában. A körrendelet felszólította a hatóságokat, hogy a kivándorolni szándékozókat informálják arról, hogy az

Egyesült Államokban gazdasági dekonjunktúra van, és ennek hatására tömegességé váltak a munkáselbocsátások.

- 1909.06.15. napján kelt 57.000. BM számú rendelet: Utasítás a kivándorlásról szóló 1909. évi II. törvénycikk végrehajtása tárgyában.

- 1909.07.29. napján kelt 95.232. BM számú körrendelet az Észak-Amerikai Egyesült Államokba való kivándorlás korlátozása tárgyában. Hadik államtitkár a körrendelet útján szólította fel a hatóságokat, hogy a kivándorolni szándékozókat informálják arról, hogy az Amerikai Egyesült Államok csak akkor engedni partra szállni a fedélközi és a másodosztályon utazó bevándorolókat, ha 25 dollárt vagy a rendeltetési helyükig szóló vasútjegyet fel tudják mutatni.

- 1909.08.05. napján kelt 105.858. BM számú körrendelet az 1909. évi II. törvénycikk életbelépte előtt útlevelet kapott egyének kivándorlása tárgyában.

- 1909.08.12. napján kelt 53.788. KM számú rendelet a kivándorlásról szóló 1909. évi II. törvénycikk 50. §-ában említett postai küldemények lefoglalása, illetőleg kézbesítése körül követendő eljárás szabályozása tárgyában.

- 1909.09.03. napján kelt 114.682. BM számú körrendelet a kivándorlásról szóló 1909. évi II. törvénycikk 50. §-ában említett postai küldemények lefoglalása, illetőleg kézbesítése körül követendő eljárásról.

- 1910.03.23. napján kelt 6910. BM számú körrendelet a munkásoknak Brazíliába csábítása tárgyában. Ebben Jakabffy államtitkár a következőképpen rendelkezett: *„Újabbán arról értesültem, hogy a Brazíliában fekvő Belem (Para) és Pernambuco városokba egyenkint, de néha nagyobb csoportokban érkeznek olyan magyar állampolgár munkások, kiket Hamburgban, Londonban, Liverpoolban, Antwerpenben, Rotterdamban és egyéb nyugat európai kikötőben a Madeira-mamore-vasút, az Amazon folyamhajózási vállalat, a pernambucói kikötőépítő-vállalat vagy más északbrazíliai vállalat számára toboroznak. Az Amazon folyamhajózási vállalat és a pernambucói kikötőépítő-vállalat hajóira és kotrógépeire szerződötetett munkások csakis az atlanti óceánon való átkelés tartalmára alkalmaztatnak s a hajónak a helyszínére történt megérkezése után rögtön elbocsáttatnak, a partrászállítás után tehát más kereset után kell látniok. Az európaiakra elviselhetetlen éghajlat alatt a mi munkásaink a nekik kínálkozó nehezebb munkára kevésbé alkalmasak s a versenyt a szívós bennszülöttekkel fel nem vehetik, magukat a saját erejükből soká fenntartani nem képesek, csakhamar nyomorba jutnak és közsegélyre szorulnak. Hasonló sors vár azokra a mun-*

kásokra, akik a Madeira-mamore-vasút vagy más vállalathoz szerződtek. Ezek közül az egészségtelen, mocsaras vidékeken számosan elhalnak vagy elnyomorodnak és munkára csakhamar alkalmatlanná válnak.

Egyetlen menedékük azután a munkásainknak, ha nagy nélkülözés közt eljuthatnak Pernambucóba vagy Rio de Janeiróba, hol külképviseleti hatóságaink őket támogatásba részesítik. Ezek után felhívom a Címet, hogy a fentieknek legszélesebb körben való közzététele, de más célravezető úton is óvá intesse a kivándorolni készülő munkásainkat, hogy bárminő csábító ígéretekkel kecsegtetnék is őket a külföldi kikötőkben, a fent elsorolt vállalatokhoz el ne szerződjenek, mert magukat biztos nyomornak és elzüllésnek tennék ki.”³⁸⁶

- 1910.09.07. napján kelt 124.858. BM számú körrendelet Homér Imre: „A kivándorlásra vonatkozó törvényes jogszabályok kézikönyve” című művének ajánlása tárgyában. Jakabffy államtitkár rendeletben hívta fel a hatóság figyelmét a munkára, melyet hasznos eszköznek tartott a kivándorlási jogszabályok áttekintéséhez.

- 1911.03.21. napján kelt 45.000. BM számú körrendelet a Nordatlantischer Dampferlinien-Verband-ban (Continental Pool) egyesült gőzhajótársaságnak kivándorlók szállítására adott engedélyről. Gr. Khuen-Héderváry Károly belügyminiszter a Nordatlantischer Dampferlinien-Verband a Hamburg-Amerika Linie, a Holland-Amerika Linie, a Red-Star Linie, a Compagnie Generale Transatlantique és a Norddeutscher Lloyd cégekből álló cégcsoportnak ezen rendelet útján engedélyezte a Hamburg, Cuxhaven, Bremen, Bremerhafen, Rotterdam, Antwerpen, Havre kikötőkön át az Amerikai Egyesült Államok és Kanada kikötőibe kivándorlók szállítását.

- 1911.04.09. napján kelt 55.000. BM számú körrendelet a Cunard Steam Ship Co. Ltd. gőzhajótársaság részére határszéli kivándorlási irodák engedélyezéséről. Gr. Khuen-Héderváry Károly belügyminiszter az 1911. évi 45.000. BM számú körrendeletet egészítette ki azzal, hogy engedélyezte a Cunard Magyar Amerikai vonalon a Fiuméből való kivándorlást Csáktornyan kívül Pancsova, Újvidék, Gombos és Gyékényes határállomásokon keresztül is.

- 1911.05.08. napján kelt 41.207. PM számú körrendelet a pénzügyőrségnek a tiltott kivándorlás ellenőrzése körüli teendőiről.

³⁸⁶ *Belügyi Közöny*, 1910/16. 118.

- 1911.06.23. napján kelt 82.700. BM számú körrendelet a pénzügyőrségnek a tiltott kivándorlás ellenőrzése körüli teendőiről.
- 1911.09.02. napján kelt 107.328. BM számú körrendelet a kivándorlók által az 1909. évi II. törvénycikk 2. § b) pontja értelmében lefizetett óvadékoknak a kivándorlási alapba való átutalásánál használható átutalási értesítés mintájának kiegészítése tárgyában.
- 1911.12.15. napján kelt 7342. BM számú körrendelet a mezei munkásoknak Argentínába való kivándorlására irányuló mozgalom tárgyában. Jakabffy államtitkár tudomására jutott, hogy a dél-amerikai Argentína állambeli birtokosok érintkezésbe léptek magyarországi lakosokkal, és ezeknek megbízást adtak, hogy Magyarországon nagyobb számú mezőgazdasági munkást toborozzanak Argentínában levő gazdaságaikban végzendő aratási munkákra. Ezért a következőképpen rendelkezett: *„Tudomást szereztem továbbá arról is, hogy külföldi kivándorlási ügynökök, így legújabbán a hamburgi Falk és Társa hajójegyügynökség nagy mennyiségben kezdenek Magyarországra küldeni röpiratokat és felhívásokat, melyekben Argentínában arató munkákra igyekeznek munkást toborozni.... Az 1909 : II. törvénycikk 38. § szerint a tengerentúlra kivándorlók, bár csak fél évre mennek, kivándorlónak tekintendő. ...minthogy nem tartom kizártnak, hogy az Argentínába való kivándorlásra irányuló csábítás következtében egyes helyeken tömegesebben fognak útlevél kiállításáért folyamodni, felhívom Címet, hogy minden ily esetben tegye szigorú vizsgálat tárgyává, vajon az útleveleknek nagy számban kért kiállítása nem-e a kivándorlásra csábítás, esetleg mezőgazdasági munkások szerződtetésére irányuló működés eredménye-e? S amennyiben ez megállapítható, úgy erről az útlevelek kiállításának függőben tartása mellett hozzám sürgősen jelentést tegyen.”*³⁸⁷
- 1912. évi XLIX. törvénycikk a leánykereskedés elnyomása végett Párizsban létrejött nemzetközi megállapodás és egyes hozzátartozó okiratok becikkelyezésének tárgyában.
- 1912. évi L. törvénycikk a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása végett Párizsban létrejött nemzetközi megállapodás becikkelyezése tárgyában.
- 1912.10.11. napján kelt 5520. BM számú körrendelet a cs. és kir. osztrák-magyar külképviseleti hatóságokhoz intézett távirati címzésről. Döntés született

³⁸⁷ *Belügyi Közlöny*, 1911/53. 463.

arról, hogy a régi teljes címek helyett a sürgönyöknek egy könnyebb és költség-hatékonyabb címzése kerüljön bevezetésre.

Ettől kezdve Austung címzést használták többek között a Buenos Aires-i, mexikóvárosi, Rio de Janeiro-i (sürgöncím Austung Petropolis) és Santiago de Chile-i követségek, illetve az Antofagasta, Arequipa-Islay, Branquilla, Bogotá, Colón, Curityba, Havana, Huarez, Iquique, Junín (Cerro de Pasco), Lima, Monterrey, Montevideo, Punta Arenas, San Juan, Santiago de Cuba, São Paulo, Tacna-Arica, Tampico, Trinidad, Valparaiso, Valdivia székhelyű konzulátusok.

Konaustung sürgöncímet kellett ettől kezdve használni a Rio de Janeiróban székelő főkonzulátusnak, illetve a Buenos Airesben és Mexikóban székelő konzulátusoknak.³⁸⁸

- 1913.02.28. napján kelt 1294. számú ME rendelete a leánykereskedés és a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása végett központi hatóság kijelölése tárgyában. Lukács László miniszterelnök az 1910.05.04. napján kelt Párizsi-egyezményben foglaltaknak megfelelően a leánykereskedés visszaszorítására a miniszterelnökség II. ügyosztályát bízta meg, amelynek ebben a minőségben a címe „m. kir. Miniszterelnökség II. ügyosztálya, mint erkölcsrendészeti központi hatóság a leánykereskedésnek és a fajtalan közlemények forgalmának elnyomására”, rövidített nevén „Erkölcsrendészeti központi hatóság” lett.

-1913.02.04. napján kelt 814. ME számú rendelet a leánykereskedés elnyomása végett létrejött nemzetközi egyezményről. Lukács László miniszterelnök informálta a hatóságokat, hogy az 1910.05.04. napján kelt Párizsi-egyezményt addig Magyarország, Ausztria, Franciaország, Nagy Britannia, Németalföld, Oroszország, Spanyolország erősítette meg.

-1913.05.01. napján kelt 72.503. BM számú körrendelet a „Vereinigte Österreichische Schiffahrts Actiengesellschaft, vormals Austro-Americana & Fratelli Cosulich” gőzhajóársaság részére kivándorlók szállítására adott engedély tárgyában. Lukács László miniszterelnök engedélyezte, hogy Trieszten keresztül amerikai és kanadai kikötőkbe kivándorlókat szállítson.

-1913.12.02. napján kelt 205.578 BM. számú körrendelet a kivándorlás csökkentése céljából teendő intézkedésekről.

³⁸⁸ *Magyar Rendelet Tára, 1912. II. kötet, Budapest, 1912, 1475.*

- 1914.07.27. napján kelt 5474. ME számú körrendelet a hadköteles férfi személyek kivándorlásának megtiltásáról.
- 1914.07.27. napján kelt 142.873. BM számú körrendelet a magyar királyi minisztérium által az 1912. évi XXX. törvénycikk 62. §-a 6. bekezdésében megjelölt védkötelesek kivándorlásának betiltására, és a fegyveres erő kötelékébe tartozó egyének részére az útlevelek kiadásának beszüntetésére vonatkozólag kiadott rendeletről.
- 1915.07.27. napján kelt 2704. ME számú rendelet a hadköteles férfiakra vonatkozó kivándorlási tilalom tárgyában.
- 1916.07.06. napján kelt 2223. ME számú rendelet a hadköteles férfiszemélyek kivándorlásának megtiltásáról. Gr. Tisza István miniszterelnök az 1912. évi XXX. törvénycikk 62. §-ának 6. bekezdésében megjelölt személyekre vonatkozóan rendelte el a tiltást.
- 1917.09.30. napján kelt 3492. ME számú rendelet a hadköteles férfiszemélyek kivándorlásának megtiltásáról. Wekerle Sándor miniszterelnök továbbra is az 1912. évi XXX. törvénycikk 62. §-ának 6. bekezdésében megjelölt személyekre tartotta fent a tiltó rendelkezést.
- 1918.07.16. napján kelt 6001. ME számú rendelet a hadköteles férfiszemélyek kivándorlásának megtiltásáról. Wekerle Sándor miniszterelnök továbbra is az 1912. évi XXX. törvénycikk 62. §-ának 6. bekezdésében megjelölt személyekre tartotta fent a tiltó rendelkezést.

BEVÁNDORLÁSSAL ÉS KOLONIZÁCIÓVAL KAPCSOLATOS LATIN-AMERIKAI TÖRVÉNYEK ÉS RENDELETEK

Argentína

1822 - az Európából hazatérő Bernardino Rivadavia vezette Buenos Aires-i kormány hozzáfogott Buenos Aires kikötőjének kiépítéshez.

1823 - a Buenos Aires-i kormány egyik rendelete értelmében pénzügyileg is támogatni kezdte az „ügyes, szorgos és erkölcsös” európai családok bevándorlását.

1824.04.13. - a Bernardino Rivadavia vezette Buenos Aires-i kormány felállította a kolonizáció elősegítésével és egy bevándorló ház felállításával megbízott Bevándorlási Bizottságot, melynek többek közt a későbbi elnök, Juan Manuel de Rosas is tagja volt. Ez a bizottság készítette el azt a rövid szabályzatot, mely egészen az 1876-os bevándorlási törvényig a bevándorlók jogait volt hivatott rendezni.

1826.05.20. - miután Bernardino Rivadaviát kinevezték Argentína első elnökének, elfogadásra került a Ley Enfiteusis néven ismert agrártörvény, melynek hatására megindult a földműves bevándorlás Argentínába.

1853.05.11. - a Juan Bautista Alberdi tanulmányai alapján kidolgozott és ezen a napon elfogadott 1853-as argentin alkotmány 25. cikkelye kimondta, hogy az ország nem kívánja szabályozni földterületének megművelését, az ipar fejlesztését, illetve az oktatás, tudományok és művészetek oktatását ellátó európaiak bevándorlását.

1853 - a Santa Fe-i és a corrientesi kormányzatok egyenként 1000 európai földműves család toborzásába kezdtek.

1857 - júliusban felállításra került a 150 főt befogadó Menhely a Buenos Aires-i kikötővel szemben, mely 4 napra biztosított szállást és élelmet a rászoruló európai bevándorlóknak.

1862.10.11. - a romantikus generáció gondolatai ihlette „Proyecto de la Generación” Argentína őslakosai helyett az európai civilizációban látta biztosítva az ország jövőjét. Ez a felfogás döntő befolyással volt a belső területeken élő

őslakosokkal szembeni, és az európai bevándorlást támogató hivatalos argentin politikai felfogásra, mely törvényben meghatározták a maximum 12-13 hektár terület adományozásának feltételeit.

1864 - az új vámtörvény vámentessé tette a bevándorlók által Argentínába behozott munkaeszközöket.

1869 - bemutatásra került az állampolgársági törvénytervezet, mely az országban élő külföldiek állampolgárságának megszerzését könnyítette volna meg.

1872.05.22. - egy rendelet értelmében a Központi Bevándorlási Bizottság felügyelete alatt munkaügyi hivatalt hozott létre a Domingo Fausto Sarmiento vezette kormányzat, és újabb tervezet született az európai bevándorlás elősegítésére, melynek keretében Juan B. Cúneot és Calixto Boyert bízták meg az osztrák területeken végzett propagandával.

1873.08.14. - törvény született a Revista Alemana támogatására, amennyiben az kész az újság fél terjedelmében az argentin bevándorlást népszerűsíteni a német területeken.

1875.01.05. - Buenos Aires egy rendeletben legalizálta a nyilvánosházak működését.

1876.10.06. - az argentin törvényhozás által elfogadásra került a Ley Avellaneda néven ismert, 817. számú első argentin bevándorlási és kolonizációs törvény, amely széleskörű szubvencióban részesítette a 60 évesnél fiatalabb napszámósok, földművesek, kézművesek, iparosok és tanárok bevándorlását, és az ország belső területein való kolonizációt. Ugyanakkor a törvény rendelkezett a koldulásból élők belépésének tiltásáról is. A törvényben foglaltak értelmében felállításra került az Információs és Propaganda Hivatal, és bevándorlási ügynököket neveztek ki az észak- és a közép-európai országokba, különös figyelmet szentelve az Osztrák-Magyar Monarchia és Itália területén folytatott propagandamunkára. Magyar szempontból külön említésre érdemes a genovai konzul munkája, akinek a feladata az volt, hogy az Amerikai Egyesült Államokba készülők között népszerűsítse az Argentínába való kivándorlást.

1878 - a sorozatos intézkedések eredményét mutatja, hogy rövid idő alatt a negyedik legnagyobb kibocsátó állammá nőtte ki magát az Osztrák-Magyar Monarchia, megelőzve Nagy Britanniát és a Német Birodalmat.

1881.08.06. - az ezen a napon kelt 12.011 számú rendeletben foglaltak értelmében a zsidóbevándorlás elősegítéséhez külön ügynököt küldtek Európába.

1897 - a korábbi negyven év alatt 28.131 regisztrált osztrák-magyar bevándorló érkezett az országba, és többek között La Hungría néven alapítottak földműves telepet az ország belső területein. Ezt a számot csak Itália (1.053.977), Spanyolország (302.182), Franciaország (154.554) és Nagy Britannia (32.501) szárnyalta túl.

1898 - a minisztériumokról szóló törvény a külügyminisztérium helyett az agrártárca alá helyezte a Bevándorlási Főosztályt.

1902.11.22. - elfogadásra került a Miguel Cané szenátor nevével fémjelzett 4144 számú törvény a külföldiek tartózkodási engedélyéről. Ez a törvény a végrehajtói hatalmat olyan jogkörrel ruházta fel, mely lehetővé tette az Argentína számára "persona non grata"-nak minősülő személyek kiutasítását.

1910.06.28. - a társadalmi biztonságra való tekintettel a 7029 számú argentin törvény tovább szigorította a bevándorlás és az országban való tartózkodás feltételeit. A törvény a századelején kibontakozó sztrájkmozgalmak visszaszorítása érdekében, a közönséges bűnözők mellett, az anarchistákat is a bevándorlók tiltó listájára tette. Ugyanakkor a spanyol és az olasz fecskerendszerű idénymunka mintájára az Osztrák-Magyar Monarchiának 40.000 idénymunkás időszakos alkalmazását ajánlotta fel.

Bolívia

1826.05.24. - Antonio José de Sucre vezette bolíviai kormány által Chuquisacában ezen a napon kiadott törvény rögzítette, hogy minden nép és nemzet szívesen látott a polgári jogokat tiszteletben tartó Bolíviában.

1826.11.19. - elfogadásra került Bolívia első alkotmánya, mely állampolgárságot biztosított minden, az országban három évnél hosszabb ideje élő külföldinek.

1907.02.18. - egy elnöki rendeletben megfogalmazásra került a Szabad Bevándorlás Szabályzata, mely később az 1926.12.27-én kelt kolonizációs törvényben emelkedett törvényi szintre.

1911.01.18. - a bolíviai törvényhozás ezen a napon törvényt fogadott el a társadalmi biztonságot veszélyeztető elemek bevándorlásának tiltásáról, illetve kiutasításának foganatosításáról.

Brazília

1808 - VI. János portugál király megnyitotta a brazil kikötőket a nemzetközi hajóforgalom előtt.

1824 - I. Péter az ország területének biztonsága érdekében az ország déli részén, főként Rio Grande do Sul-i területek kolonizációjába kezdett fehér, de nem portugál bevándorlók toborzásával. Az ekkor alapított hét kolónia közül megemlíthető a németek által alapított São Leopoldo.

1830.12.15. - a parlament által elfogadott költségvetési törvény felfüggesztette a bevándorlás pénzügyi támogatását.

1848.10.28. - az 514. számú törvény szabad, meg nem művelt területeket adományozott az egyes tartományi kormányzóságoknak a kolonizáció központi támogatásának kiszervezése céljából. Ennek ellenére egy ideig az állami források hiányában a magán telepítési vállalkozások továbbra is elterjedtebbek maradtak.

1850.09.04. - az 581. számú törvény betiltotta a rabszolgakereskedelmet és behozatalukat.

1850 - egy földtörvény elrendelte az állami földek telepítés céljából való áruba bocsájtását.

1854.01.30. - az 1318. számú rendelet, az 1850-es földtörvényben foglaltakon túl, újabb területeket jelölt ki kolonizációra, és a Közterületek Főhivatalát bízta meg a belföldi és külföldi telepítés elősegítésével. Emellett a munkaerőhiány kezelésére a magán telepítési akciókat kamat nélküli állami hitelek útján próbálták elősegíteni.

1859 - Poroszország a magán telepítési akciók során tapasztalt visszaélések miatt felfüggesztette a São Paulo-i kolonizációkra való toborzás engedélyezését, melyet 1871-ben az egész országra kiterjesztett. Hasonló okokból Anglia 1875-ben, Franciaország 1876-ban és Olaszország 1902-ben hozott tiltó intézkedéseket a brazíliai telepítési akciókkal szemben.

1867.01.19. – az 3784. számú rendelet szabályozta az állami telepítési akció során nyújtott kedvezményeket. Az állam pénzügyi állapot különített el az érkező bevándorlók ideiglenes elszállásolására, kétéves visszafizetési engedménnyel hitelt biztosított a föld megvásárlására, és lehetőséget nyújtott a szüleiktől függetlenül vágyó, 18 évet betöltött telepeselemek saját földterület szerzésére.

1880 - a brazil hatóságok 26 vezető leánykereskedő kaftánost utasítottak ki az országból.

1886.07.02. - a São Paulo állambeli kávé fazendákon jelentkező munkaerőhiány kezelésére megalakult a Bevándorlást Elősegítő Társaság, mely fennállásának nyolc éve alatt negyedmillió bevándorlóval kötött szerződést.

1888.05.13. - a Lei Áurea néven is ismert 3353. számú törvény eltörölte Brazíliában a rabszolgaságot.

1889 - a megelőző 40 év alatt, többségében Rio Grande do Sul, Santa Catarina és Paraná területén történt 250 telepítési akcióból 197 volt magán és 53 állami vállalkozás. Mindennek köszönhetően 1867-től már átlag évi 30.000 bevándorló érkezett az országba.

1890.06.28. - a kereskedelmi és földművelésügyi miniszter után Lei Glicérionek nevezett törvény továbbra is biztosította a bevándorlók állami pénzen történő utazási támogatását.

1891.02.24. - a brazil alkotmány 35. cikkelye az egyes tagállamoknak szabadkezet adott a bevándorlás kérdésében.

1905 - São Paulóban felállításra került a bevándorlók elhelyezéséért, valamint a bevándorlókkal kötött szerződések ellenőrzéséért felelős Kolonizációs és Munkaügyi és a Bevándorlók Szállása.

1907.04.19. – a 6455. számú rendeletben a föderatív és az állami hatóságok a belföldi közlekedés fejlesztése mellett kívánták a bevándorlást elősegíteni.

1914 - a megelőző 25 évben 102 új telepes kolóniát alapítottak, melyből 84 magán, 16 föderatív és 2 állami kezdeményezésre jött létre. Ebben az időben évente átlag 100.000 bevándorló érkezett Brazíliába, mely szám az első világháború kitörésekor töredékére csökkent.

Chile

1824.04.10. - elfogadták az első bevándorlási törvényt, mely a hazai ipar és mezőgazdaság fejlődése érdekében az országba iparalapítási vagy megműveletlen területek kolonizációja céljából érkező bevándorlókról rendelkezett.

1845.11.18. - elfogadásra került egy újabb kolonizációs törvény, mely az ugaron álló állami területek megművelését 20 éves adófizetési mentességgel, és a telepesek országon belüli odautazásának költségeivel támogatta.

1851.01.09. - egy újabb törvény tovább szélesítette a telepések által igénybe vehető kedvezmények sorát.

1872.04.15. - egy rendelet a Nemzeti Földművelésügyi Társaságot hatalmazta fel a telepítésre kijelölendő területek előkészítésével megbízott Bevándorlási Főhivatal vezetésével.

1872.10.10. - spanyolországi székhellyel felállításra került az Európai Kolonizációs Főügynökség, melynek munkáját Svájcban, Németországban és Franciaországban működő ügynökök voltak hivatottak támogatni.

1888.12.11. - egy törvény a Nemzeti Földművelésügyi Társaság helyett a Bevándorlási Főfelügyelet irányítása alá helyezte a Bevándorlási Főhivatalt.

1890 - a chilei közvélemény hatására a kormány felfüggesztette az európai telepések toborzását, de ekkorra már a spontán bevándorlás számában sokkal jelentősebbnek mutatkozott az államilag szervezettnél.

1905.06.24. - a Szabályzat a Szabad Bevándorlásról az 50 évesnél fiatalabb, Európából vagy az Amerikai Egyesült Államokból származó földműveseket és bányászokat sorolta a bevándorlók közé. Bevándorlásuk előmozdítására Genovában és Hamburgban ügynökséget állítottak fel, amely kedvezményes hajójegyet, ingóságai vámmentes bevitelét, és a kolonizációra kiszemelt területig való egyszeri belföldi utazás ingyenességét ajánlotta fel azoknak, akik vállalták a Chilében való letelepedést.

1911.12.26. - az ezen a napon kelt rendelet alapján szabályozták az országba belépni kívánó külföldiek egészségügyi állapotának kötelező ellenőrzését.

1918.12.12. - az 1918. évi 3446. számú Ley de Residencia törvény megtiltotta az illegális kereskedelemben résztvevő, agitáló és közrenddel össze nem egyeztethető megmozdulásokat előidéző külföldiek tartózkodását az országban.

Kuba

1899.04.14. – a 13. számú hadügyminisztériumi körrendelet értelmében az Amerikai Egyesült Államokban hatályos bevándorlási törvényeket terjesztették ki az országra.

1902.05.15. - Leonardo Wood kormányzó az 1902. évi 155. számú katonai rendeletben újra publikálta az összes hatályos, bevándorlással kapcsolatos törvényt

és rendeletet. Ugyanebben a rendeletben megtiltotta a kínai és egyéb, főként Haitiról, Jamaicából érkező, olcsó külföldi munkaerő szerződtetését és az országba való behozatalát.

1906.07.11. - Tomás Estrada Palma elnök szentesítette azt a bevándorlási törvényt, melynek értelmében egy millió pesot különített el az állam a bevándorlás támogatására.

1912.05.01. - az Egészségügyi Minisztérium rendelete nemzetiségtől függetlenül a cigányokat kollektíve a közterhekre veszélyes személyeknek ítélte meg, és csak 150 peso letét ellenében engedélyezte a további belépésüket az országba.

Mexikó

1814.10.22. - az Apatzingán-i Alkotmány a honosítást, és ugyanezen alkotmány által megfogalmazott, az ország polgárait megillető jogokat azon külföldiek számára ajánlotta fel, akik katolikus vallásúak voltak, és tiszteletben tartották a mexikói nemzet szabadságát.

1821.08.24. - a Córdovai Egyezmény lehetővé tette minden mexikói állampolgár és külföldi számára az országon belüli szabad költözést.

1824.08.18. - egy rendelet a kolonizációról minden, az ország területén letelepedni kívánó külföldi bevándorlónak szavatolta a személyi és vagyoni biztonságát.

1846.12.04. - első kolonizációs törvény, mely elrendelte a kolonizációs osztály felállítását a belügyminisztérium alatt, és egyben az európai fehér bevándorlás támogatására is kísérletet tett.

1854.01.30. - egy idegenrendészeti és honosítási rendelet szabályozta az országban letelepedett külföldiek katonai szolgálati és adófizetési kötelezettségét.

1856.06.16. - Naphegyi Gábort Mexikó egyesült államokbeli bevándorlási főmegbízottjává nevezték ki.

1857.02.05. - az Ignacio Comonfort elnöksége alatt elfogadott alkotmány 11. cikke kimondta, hogy minden személy útlevel, salvo-conducto és hasonló iratok nélkül, szabadon léphet be és költözhet a Köztársaság területén.

1861.03.16. - a külügyminisztérium bevezette a külföldi állampolgárok nyilvántartásba vételét, azok nemzetiségének feltüntetésére és az érvényes törvényekben, illetve kétoldalú szerződésekből biztosított jogok szavatolására.

1886.05.20. - az Idegenrendészeti és Honosítási Törvény leírta a mexikói és külföldi személyek körét, ugyanakkor megfogalmazta az őket megillető jogokat, illetve a tőlük elvárt kötelességeket. A törvény ugyanakkor fenntartotta az állam jogát, hogy a reá nézve káros elemeket az országból kiutasítsa.

1908.12.22. - az új bevándorlási törvény a bevándorlási folyamatok nyomon követése érdekében létrehozta a Miniszterelnöki Hivatal alatt működő Migrációs Szolgálatot, és elrendelte a bevándorlók regisztrálását, melynek részeként az ország partjaihoz érkező hajóskapitányokat utaslista bemutatására kötelezte. A törvény megtiltotta a fizikai vagy szellemi okból korlátozott, munkavégzésre képtelen személyek bevándorlását.

Paraguay

1870 - a harmadik paraguayi alkotmány leszögezte, hogy az iparalapítás, földművelés, illetve tudományok és művészetek oktatása céljából érkező európai és amerikai bevándorlás nem korlátozható, sőt, elősegítendő. Az alkotmány kimondta azt is, hogy a külföldiek nem kötelesek az extra kényszeradót fizetni.

1872.02.09. - döntés született a Bevándorlási Hivatal felállításáról, melynek vezetésével a magyar származású Francisco Wisner de Morgersternt bízták meg.

1881.06.07. - az ország kihasználatlan földterületei kolonizációjának elősegítésére egy törvényt fogadtak el, amely a tapasztalt földműveseknek beutazási támogatást, hat hónapos ellátást, és tíz éves törlesztéssel 12 hektáros földterületet biztosított. Emellett a törvény a külügyminisztérium Bevándorlási Főosztályának felállításáról is rendelkezett.

1885.07.15. - elfogadásra került egy újabb kolonizációs törvény, mely hasonló feltételek mellett, a chacói területeken ajánlott fel megművelésre földterületeket.

1890.12.22. - újabb törvény született a mezőgazdasági munkára alkalmas földterületeken szervezendő földműves telepek állami támogatásáról.

1903.10.06. - az új bevándorlási törvény a bevándorlók körét kibővítette az 50 évnél fiatalabb iparosok, kézművesek, műszerészek, tanárok, mérnökök körére.

A 14. cikk alapján kizárásra kerültek a koldulásból élők, illetve a zingarok vagy más néven cigányok. Ugyanakkor a kedvezményeket a következőkre szűkítették: a Plata és Paraná folyón való beutazás, a kolonizációra kiszemelt célállomásig való továbbutazás, illetve az első nyolcnapi tartózkodás költségeinek fedezése, és a bevándorló által magával hozott ingóságok és munkaeszközök vámmentes-sége. A bevándorlókkal kapcsolatos ügyintézésel korábban megbízott külügy-minisztériumi Bevándorlási Főosztály neve Bevándorlási és Kolonizációs Főhivatalá vált, és tevékenységi köre a Bevándorlási Hotel, illetve a külföldön működő ügynökségek propagandamunkájának ellenőrzésével tovább bővült.

1911.06.14. - újjászervezték a Bevándorlási és Kolonizációs Főhivatal, melynek ettől kezdve az ország értékeit bemutató információs kiadvány külföldi kiadása és terjesztése is feladatává vált.

1913.01.25. - újabb rendeletben szabályozták a bevándorlás és az ország kolonizációjának adminisztrációs feladatait.

1919.09.26. - 10.579. számú rendeletben az állam biztosította a bevándorlók egyszeri belföldi utazási költségeit, kivéve, ha az illető koldulásból tartja fenn magát, bevételi forrással nem rendelkező, illetve 10 évnél fiatalabb gyerekekkel érkező, egyedülálló nő, illetve cigány vagy más olyan személy, akiknek fenntartása bármilyen okból az ország közterheit növelné.

Peru

1821.09.23. - egy, a kereskedelemről hozott rendelet értelmében a külföldiek előtt tiltva maradt a Peru területén való kereskedelmi tevékenység.

1821.10.04. - az ezen a napon kelt rendelet megtiltotta a külföldieknek az országban belüli munkavállalást.

1821.10.17. - a San Martín által ezen a napon hozott rendelet értelmében a Peruban élő külföldieket az ország állampolgáraihoz hasonló jogok illették meg, és ugyanazon törvények is vonatkoztak rájuk. Emellett szabad lehetőséget biztosított a külföldiek országban belüli gazdasági tevékenységei számára.

1822.03.04. - újabb rendelet szabályozta a külföldiek országba való belépését.

1822.04.09. - az ezen a napon kelt rendelet az 1822.03.04-én kelt rendelet hatálya alól az iparos, illetve kézműves tevékenységet folytató személyeket kiemelte.

Egy éves adómentességet biztosított mindazok számára, akik az ország mezőgazdaságának, iparának vagy bányászatának fejlesztését szolgáló eszközt vagy eljárást honosítottak meg Peruban. Emellett az országba érkező földműves telepesek számára is bizonyos kedvezmények folyósítását rendelte el.

1823.11.12. - Peru első alkotmánya állampolgárságot biztosított minden, az országban öt évnél hosszabb ideje élő külföldinek, ha az ország számára hasznos tevékenységet folytatott. Az újonnan bevándorló házas emberek számára tíz, aggregények számára tizenöt év ott tartózkodás volt szükséges az állampolgárság megszerzéséhez. Mindez alól kivételt a rabszolga-kereskedők képeztek, akik állampolgárságot Peruban az alkotmány értelmében nem szerezhettek.

1825.03.28. - az ezen a napon kelt rendelet, tekintettel az angol kereskedők rohamosan növekvő számára, visszavonta a kereskedelemben tevékenykedő külföldieknek nyújtott kedvezményeket.

1826.12.09. - Peru második alkotmánya három évre csökkentette az állampolgárság elnyeréséhez szükséges, az ország területén való tartózkodás mértékét.

1832.11.21. - Peru külön közigazgatási területet hozott létre az ország keleti részén található esőerdő borította területen, és annak külföldiekkel való betelepítéséről törvényben rendelkezett.

1845.01.25. - Peru az épülő Pozuzo-Pasco út mentén letelepedő külföldiek számára 20 éves fizetési kedvezményt biztosított.

1849.11.17. - ezen a napon elfogadásra került az 1853-ig élő első bevándorlási törvény, mely minden 50-nél nagyobb számú csoportban Peruba érkező telepest 30 pesó pénzbeli támogatással, 10 éves adómentességgel, illetve a katonai szolgálattól való mentességgel támogattott.

1855.12.06. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet engedélyezte 1000 német telepes állami pénzen Pozuzóba való szállítását és ellátását, melynek eredményeként 1857-ben 302 Innsbruck környéki tiroli telepedett itt le, és élnek ott máig utódaik.

1872.12.17. - az ezen a napon kelt rendelet alapján felállításra került az ország kolonizációját elősegítő Európai Bevándorlás Szövetsége.

1873.04.28. - elfogadásra került a második Bevándorlási Törvény, mely szakítva az esőerdő borította, elzárt belső területek kolonizációjával, a parti és hegyi területeken kezdett a telepítésekbe. Ennek eredményeként 3000, többségében olasz bevándorló érkezett a csendes-óceáni háború kitöréséig Chanchamayo vidékére.

Továbbá a pozitivista szellemben született törvény a vidéki iparosok hiányára való tekintettel kézművesek bevándorlását is elősegíteni kívánta.

1893.10.14. - elfogadásra került a harmadik Bevándorlási Törvény, mely minden bevándorlóknak - akik alatt a 60 évesnél fiatalabb fehérek voltak értendők - magukkal hozott bútoraikra és szerszámaikra vámmentességet, a kolonizációra kiszemelt területig való egyszeri belföldi utazás ingyenességét és öt éves adómentességet biztosított. Ennek megszervezésére a törvény a felállítandó Bevándorlási és Kolonizációs Központi Juntát jelölte meg, ugyanakkor a konzulátusokat a perui bevándorlás és kolonizáció külföldi ismertetésére és népszerűsítésre kötelezte.

1906.08.10. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet értelmében minden olyan európai és amerikai utazását fizette a perui állam, aki iparalapítás céljából érkezett az országba.

1919.10.10. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet biztosította a cigányokon kívül minden fehér bevándorló számára a Peruig szóló hajójegy-, majd onnan a kolonizációra kiszemelt területig való egyszeri belföldi utazás költségeit, illetve a magukkal hozott ingóságok vámmentességét.

Uruguay

1830.07.18. - az ezen a napon elfogadott első uruguayi alkotmány összes ingóságaikkal együtt teljesen szabad be- és kivándorlást biztosított a külföldiek számára.

1853.06.04. - a mezőgazdasági termelés intenzitása növelésének céljából a 320. számú törvény vámmentességet biztosított a bevándorlóknak a mezőgazdasági kolóniák létesítéséhez szükséges eszközök, magok és építési alapanyagok behozatalakor.

1864.06.22. - az új vámtörvény vámmentessé tette a bevándorlók által Uruguayba magukkal vitt ruhát, bútort és munkaeszközöket.

1861.12.02. - a 837. számú törvény értelmében felállításra került a pénzügyminisztérium alatt az adminisztratív feladatokkal megbízott Bevándorlási Hivatal.

1881.06.30. - az ezen a napon kelt rendelet részletekig menően szabályozta az ország kolonizációs rendszerét.

1890.06.19. - elfogadásra került Uruguay első Bevándorlási Törvénye. A 2096. számú törvény, korlátozások nélkül, minden hajón érkező, és az országban letelepedni kívánó munkaképes külföldit bevándorlóként tartott számon. A törvény számos, a bevándorlást elősegítő és támogató rendelkezés mellett a 27. cikkben megtiltotta a cigányokra utalva a „magyarokként vagy csehekként ismert személyek” bevándorlását.

1911.07.05. - a 3795. számú második Bevándorlási Törvény további kedvezményeket nyújtott az országba letelepedni kívánóknak: megelőlegezte az ország partjáig, illetve az országon belül a kolonizációra kiszemelt helyig való egyszeri utazási költséget. Továbbá a törvény rendelkezett a Bevándorló Hotel felépítéséről is.

Venezuela

1831 - az első bevándorlási törvény mentességet nyújtott a katonai szolgálat, illetve 10 évig az adófizetési kötelezettség alól a Kanári-szigetéről érkező bevándorlók számára.

1837.05.19. - az új bevándorlási törvény a hatalmas földterületek megművelésére már - szemben az 1831-es törvénnyel - az egész európai bevándorlás élénkítését kívánta elérni.

1845.05.24. - egy új bevándorlási törvény megerősítette a korábbi bevándorlást élénkíteni kívánó törvénykezést.

1847 - a belügyminisztérium felállította a rövid életű Bevándorlási Szövetséget.

1854.05.01. - újabb, az európai bevándorlást élénkíteni kívánó bevándorlási törvény lépett életbe.

1874.01.14. - Guzmán Blanco elnöki rendelete a földműves, iparos elemek bevándorlásának élénkítése mellett állt ki, és elrendelte az útiköltségek kifizetését, illetve a magukkal hozott ingóságok vámmentességét. Mindezek végrehajtására a Fejlesztési Minisztérium alatt létrehozták a Bevándorlási Főosztályt.

1890.07.20. - a Bevándorlási és Kolonizációs Törvény az ázsiai, valamint a 60 évesnél idősebb bevándorlókat tiltólistára helyezte. Ugyanakkor fél áron kínált egy hektáros fölterületeket a frissen bevándorlóknak, és amennyiben ezek felvették a venezuelai állampolgárságot, a katonai szolgálat alól is mentesültek.

1912.07.08. - az újabb bevándorlási törvény, ismét hasonló támogatásokat helyezve kilátásba, kiállt az európai telepesek bevándorlása mellett. Ennek népszerűsítésével a külföldön működő konzulokat bízta meg a törvény.

1918.06.26. - egy újabb bevándorlási törvény jelent meg, mely lényegileg az 1912. évi bevándorlási törvény ismétlése volt.

BILATERÁLIS ÉS DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK ÁTTEKINTÉSE

Argentína

Buenos Aires

Főkonzulátus (1872.12.15. - 1903.11.06.)

Követség (1903.11.06. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hoffer Miksa lovag	1872.12.15.	1879.01.26.	főkonzul
Mayer-Gravenegg Ottó báró	1879.01.26.	1884.04.07.	főkonzul
Salzberg Manó báró	1884.12.08.	1896.12.18.	főkonzul
Wrede Raoul herceg	1896.12.18.	1900.04.30.	főkonzul
Bolesta-Koziebrodzki Lipót gróf	1900.04.30.	1903.02.08.	főkonzul
Kuhn Ottó báró	1903.02.08.	1903.11.06.	főkonzul
Rhemen Hugó báró	1903.11.06.	1908.08.09.	rendk. követ és megh. miniszter
► Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1907.10.18.	1908.06.16.	ügyvivő
Seidler Frigyes János báró	1908.06.16.	1908.11.18.	ügyvivő
Schmucker Norbert lovag	1908.11.18.	1911.07.26.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoening O'Caroll Ottó báró	1911.07.26.	1918	rendk. követ és megh. miniszter
Proskowetz Gilbert lovag	1912.11.01.	1918	II. o. követségi titkár, ügyvivő (1915-től)

Rosario de Santa Fé

alkonzulátus (1892.08.05. - 1914),

konzulátus (1914.03.08. - 1918),

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Maldini Deodato	1894	1899	tiszteletbeli alkonzul
Canova Emil	1899	1905 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Mahlo Friedrich	1905 előtt	1906.03.30.	tiszteletbeli alkonzul
Bohm Miksa Frigyes	1906.03.30.	1914.01.27.	ügyvivő, majd tiszteletbeli alkonzul, (1907.02.25.-)
Galatti György lovag	1914.01.27.	1918	ügyvivő, majd tiszteletbeli alkonzul konzul (1914.03.08.-)

Acebal

Alkonzulátus (1913.03.21. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Drinkovich Domokos	1913.03.21.	1918	konzuli ügynök

Bahía Blanca

Alkonzulátus (1906.11.30. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Croft József Olivér	1906.11.30.	1918	tiszteletbeli alkonzul, majd alkonzul (1910)

Buenos Aires

Tiszteletbeli alkonzulátus (1855.06.20. - ?)

Konzulátus (1903 előtt - 1912.12.05.)

Főkonzulátus (1912.12.05. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Michanovich Miklós báró	1903 előtt	1908 előtt	tiszteletbeli konzul
Michanovich Pedro báró	1899.06.03.	~ 1918	alkonzul
Kutchera Maximilian	1905 előtt	1908 előtt	?
Tišljár István	1899.03.23.	1906.06.11	irodai titkár
Schanz Tivadar	1910.01.28.	~ 1918	konzuli irodaitkár
Kobr Miloslav	1912.12.05.	~ 1918	konzul, ügyvivő

Córdoba

Alkonzulátus (1910.04.21. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Wolf Jakab dr.	1910.04.21.	1918	alkonzul

Corrientes

Konzuli ügynökség (1900.10.13. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Jautz Ladislaus	1902.10.13.	1905 előtt	konzuli ügynök
Működése szünetel	1905 előtt	1907.01.29.	
Mihovilčević János	1907.01.29.	1918	konzuli ügynök

Mendoza

Konzuli ügynökség (1911.11.21. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Kohn Ármin	1911.11.21.	1918	konzuli ügynök

Paraná

Alkonzulátus (1895.08.07. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Mohor Sándor	1895.08.07.	1906.03.29.	tiszteletbeli alkonzul
Marangunich Albert	1906.03.29.	1908.08.08.	ideiglenes ügyvivő
Marangunich Albert	1908.08.08.	1918	alkonzul

Posadas

Konzuli ügynökség (1900.10.13. - 1912.09.26.)

Alkonzulátus (1912.09.26. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Blosset Rajmond Róbert	1900.10.13.	1916 előtt	konzuli ügynök, majd alkonzul (1912.09.26.)
Rademacher Friedrich	1916 előtt	1918	ügyvivő

Río Cuarto

Konzuli ügynökség (1905.11.02. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Biasi José	1905.11.02.	1918	konzuli ügynök

Tucumán

Alkonzulátus (1913.02.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Kreck Ignác	1913.02.20.	1916 előtt	alkonzul
Schmidt Max	1916 előtt	1918	ügyvivő

Budapest

Konzulátus (1884 - 1908 előtt)

Főkonzulátus (1908 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schnobel Lipót	1884	1892	ügyvivő
Frankl József	1893	1908 előtt	konzul
Baldomero F. Gajan	1908 előtt	1914 előtt	főkonzul
Horacio L. Mayer	1914 előtt	1918	
Valdez Díaz Alfredo		1918	ügyvivő

Fiume

Tiszteletbeli alkonzulátus (1868 előtt - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Kanduth A.	1868 előtt	1880 után	
Whitehead Juan	1883	1906	
Kremesek Leó	1906	1918	tiszteletbeli alkonzul

Kassa

Konzulátus (1911 - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
n.a.	?	?	

1855.06.20. - Buenos Airesben tiszteletbeli alkonzulátust nyitott Ausztria, melyet a Rio de Janeiro-i főkonzulátus alá osztottak be.

1856.10.01. - Argentína is csatlakozott a többek között a Habsburg Monarchia által 1856.04.16-án aláírt Párizsi Tengerjogi Deklarációhoz.

1866.03.12. - a 48-as honvédtiszt és amerikai tábornok Asbóth Sándort az Amerikai Egyesült Államok argentin nagykövetévé nevezték ki Buenos Airesbe.

1868 előtt - Argentína tiszteletbeli alkonzulátust nyitott Fiumében.

1868.01.21. - elhunyt Asbóth Sándor, az Amerikai Egyesült Államok argentinai és uruguayi nagykövete.

1870.10.27. - az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, hadi-tengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíció teljhatalmú és rendkívüli küldetésű minisztere, míg Domingo Faustino Sarmiento argentin kormánya részéről Carlos Tejedor külügyminiszter a két állam közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1871. - Argentína a bécsi főkonzul jurisdikcióját kiterjesztette az egész magyar királyság területére.

1871.12.04. - Magyarországon az 1871. évi XLVIII. törvénycikkben szentesítették az 1870.10.27-én Buenos Airesben az Osztrák-Magyar Monarchia és Argentína Köztársaság között kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1871.12.12. - Magyarország megtagadta az argentin és a brazil konzulok hatáskörének magyar területekre való kiterjesztését, annak ellenére, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia és Argentína Köztársaság között kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést szentesítő 1871. évi XLVIII. törvénycikk XIII. cikke úgy rendelkezett, hogy: *„A magas szerződő felek egymás területein és birtokaiban a kereskedelem oltalmára főconsulokat, consulokat, alconsulokat és consulsági ügynököket nevezhetnek ki. Mielőtt azonban ily tisztviselő működését megkezdi, azon ország kormánya részéről, melyre meghatalmazása szól, szokásos módon erre engedélyt kell nyernie; a szerződő felek mindegyikének egyszerűen szabadságában áll bizonyos helyeket, melyekre nézve ezt jónak látja, olyanok gyanánt jelölni meg, melyek consul székhellyel nem lehetnek, feltéve, hogy ezen kizárás általánosságban minden az illető országban működésre bocsátott hason fokozatú consuli tisztviselőre kiterjed.”*

1872.12.15. - az Osztrák-Magyar Monarchia Buenos Airesben, míg Argentína Bécsben nyitott főkonzulátust.

1875.05.20. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a méter-mértékek ügyében.

1875.10.26. . a 30.216. IM számú rendelet szabályozta a La Plata-i államokban elhalt magyar honosok hagyatéki ügyeit.

1878.06.01. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1879.11.25. - a Habsburg Monarchia után Argentína is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1879 - Argentína 1000 forint segélyt küldött az árvízben elpusztult Szeged javá-
ra.

1884.03.14. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a tenger alatti kábelek védelme tárgyában.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1892.08.05 - az Osztrák-Magyar Monarchia Rosario de Santa Fében az osztrák-magyar kivándorlók növekvő számára való tekintettel alkonzulátust állított fel.

1895.08.07. - az Osztrák-Magyar Monarchia az Entre Ríosban élő 1500-1800 osztrák-magyar állampolgár érdekképviselőt az eddig megbízott paranái olasz konzulátustól az ugyanebben a városban felállított osztrák-magyar alkonzulátusra bízta.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1900.10.13. - az Osztrák-Magyar Monarchia az argentínai Corrientesben és a Misiones tartománybeli Posadasban egy-egy konzuli ügynökséget állított fel, feltehetőleg az egyre növekvő számú corrientesi és misionesi osztrák-magyar telepések érdekeinek képviselőjére.

1903.11.06. - a Buenos Aires-i osztrák-magyar főkonzulátus helyett az Osztrák-Magyar Monarchia szintén Buenos Airesben egy nagykövetséget és egy konzulátust állított fel.

1904.12.21. - Magyarország és Ausztria Hágában többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a kórházhajókról.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1905.11.02. - az Osztrák-Magyar Monarchia az argentínai Río Cuartóban konzuli ügynökséget állított fel.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.07.06. - az Osztrák-Magyar Monarchia Genfben többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett.

1906.11.03. - Magyarország és Ausztria Argentínával együtt Berlinben elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1906.11.30. - az Osztrák-Magyar Monarchia a Buenos Aires tartománybeli Bahía Blancában alkonzulátust állított fel az itt partraszálló osztrák-magyar kivándorlók növekvő számára való tekintettel.

1907.06.17. - Argentína is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Argentínával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1908 - Budapesten Argentína főkonzulátust állított fel.

1910.04.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Córdobaiban alkonzulátust állított fel a városban és annak környékén élő több mint 4500 osztrák-magyar állampolgár érdekeinek képviselésére.

1910.09.23. - Magyarország és Ausztria Brüsszelben többek között Argentínával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a hajó összeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése céljából.

1911 - Kassán Argentína konzulátust állított fel.

1911.11.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia az argentínai Mendozában konzuli ügynökséget állított fel a Mendoza és San Juan tartományokban élő több mint 3000, többségében délszláv nemzetiségű, osztrák-magyar állampolgár érdekeinek képviselésére.

1912 - Zágrábban Argentína konzulátust állított fel.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Argentínával együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1912.07.05. - Magyarország és Ausztria Argentínával együtt Londonban elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1912.09.26. - az Osztrák-Magyar Monarchia a Misiones tartománybeli Posadasban az ott működő konzuli ügynökséget alkonzulátusi rangra emelte az egyre növekvő bevándorlásra való tekintettel.

1912.10.08. - az Osztrák-Magyar Monarchia a Rosario de Santa Fében működő alkonzulátust az osztrák-magyar kivándorlók növekvő számára és a kereskedelmi kapcsolatok bővülésére való tekintettel konzulátusi rangra emelte.

1913.02.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia az argentinai Tucumánban kereskedelmi érdekeinek képviselőjére alkonzulátust állított fel.

1913.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia a Rosario tartománybeli Acebalban alkonzulátust állított fel.

1914.08.04. - a világháború kitörését követően Victorino de la Plaza vezette argentin kormány semlegességet hirdetett.

1915.05.25. - Argentína, Brazília és Chile megkötötték az ún. ABC egyezményt, mely burkoltan az Amerikai Egyesült Államok befolyásával szemben kívánt fellépni. Az egyezményt azonban végül csak Brazíliában ratifikálták, igaz, éppen ez volt az egyedüli állam, mely az amerikai nyomásra hadat üzent közülük Németországnak.

1917 - Hipólito Yrigoyen kormányzása alatt a semleges Argentína gyakorlatilag teljesen megszüntette a központi hatalmak országaival - így a Monarchiával is - kereskedelmét.

1918 - az első világháború miatt az épp szabadságát töltő utolsó osztrák-magyar követ, báró Hoemming O'Carroll Ottó már nem tudott Buenos Airesbe visszatérni, így a háború végéig Proskowetz Gilbert lovag volt a követség ügyvezetője. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával a Buenos Aires-i követség, illetve az alá tartozó osztrák-magyar konzulátusok, alkonzulátusok és konzuli ügynökségek működése is megszűnt. Az argentinai magyar érdekvédelmet ettől kezdve egészen 1930.04.01-ig a németalföldi királyi követség, és az ott dolgozó Schlesinger Walter magyar referens látta el.

Bolívia

Santiago de Chile

Követség (1902.12.06. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Starzensky Lénárt gróf	1902.12.06.	1905.06.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Szapáry Lőrincz gróf	1901.06.10.	1905.06.11.	II. o. követségi tanácsos, ügyvivő
Giskra Károly báró	1905.10.29.	1906.10.23.	rendk. követ és megh. miniszter
Styrcea János báró	1906.11.11.	1912.12.16.	rendk. követ és megh. miniszter (1908.12.12.-1910.03.10. szabadságon)
Szapáry Lőrincz gróf	1912.12.16.	1918 előtt	rendk. követ és megh. miniszter

Oruro

Alkonzulátus (1904.04.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Sabioncello Jakab	1904.04.20.	1918 előtt	alkonzul
Franchisevich Santiago	1918 előtt	1918	ügyvivő

Budapest

Konzulátus (1910 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Rudas Miksa	1910	1914	konzul
Hoffmann Géza	1914	?	tiszteletbeli konzul
Franchisevich Santiago	1918	?	ügyvivő
Hoffmann Géza	1918 előtt	1918	ügyvivő

1879.10.16. - a Habsburg Monarchia után Bolívia is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Bolíviával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1885.07.11. - az ezen a napon a chilei külügyminiszter, Aniceto Vergara Albano és báró Schenk zu Schweinsberg német követ által kötött nemzetközi egyezményben Chile a Peru és Bolívia ellen folytatott a csendes-óceáni háború alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseit elfogadta.

1887.05.01. - a magyar törvényhozás szentesítette az 1885.07.11-én kötött nemzetközi egyezményt, a csendes-óceáni háború alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről rendelkező 1887. évi XXI. törvénycikkben.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Bolíviával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Bolíviával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1902.12.06. - az Osztrák-Magyar Monarchia Santiago de Chile-i követét Bolíviába akkreditálta.

1904.04.20. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátust nyitott a bolíviai Oruróban. A fontos bányaiipari központban és környékén élt a körülbelül 200 fős osztrák-magyar kolónia döntő többsége. A konzulátus feladata az osztrák-magyar honosok érdekképviselése mellett a bomlasztó délszláv személyek felügyelete volt.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Bolíviával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.02.07. - Bolívia is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Bolíviával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1910 - a trieszti és bécsi főkonzulátusok mellett Budapesten is konzulátust nyitott Bolívia.

1911.05.25. - Mexikó, Guatemala, San Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa-Rica, Venezuela, Columbia, Ecuador, Bolívia, Peru és Chile államokkal kereskedelmi szerződések kötésére irányuló tárgyalásokat indított az Osztrák-Magyar Monarchia.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Bolíviával együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Bolíviával együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1917.04.13. - Bolívia megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal, de az Osztrák-Magyar Monarchiával, annak felbomlásáig, megmaradtak a kapcsolatok.

1918 - a bolíviai Oruróban működő alkonzulátus az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával megszüntette működését.

Brazília

Rio de Janeiro

Követség (1816.12.? - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Eltz Manó gróf	1816.12.?	1818.02.23.	rendk. követ és megh. miniszter
Neven Vilmos József báró	1818.05.26.	1819.02.26.	rendk. követ és megh. miniszter
Mareschall Vencel báró	1818.05.26.	1819.02.26.	ügyvivő
Stürmer Bertalan báró	1820.06.09.	1821.05.21.	rendk. követ és megh. miniszter
Mareschall Vencel báró	1821.05.21.	1830.05.29.	rendk. követ és megh. miniszter
Daiser-Sylbach Lipót báró	1830.05.29.	1844.04.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Rechberg-Rothenlöwen Bernát gróf	1844.05.21.	1847.07.09.	rendk. követ és megh. miniszter

Sonnleithner Ipoly báró	1847.07.09.	1868.05.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Ludolf Manó gróf	1868.05.12.	1872.01.10.	rendk. követ és megh. miniszter
Sonnleithner Ipoly báró	1872.01.10.	1874.12.01.	rendk. követ és megh. miniszter
Schreiner Gusztáv báró	1875.02.06.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Seiller Alajos báró	1881.10.30.	1888.12.31.	rendk. követ és megh. miniszter
Welsersheimb Rezső gróf	1888.12.31.	1890.12.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László nemes	1891.03.04.	1893.05.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Koziebrodzki Lipót gróf	1892.05.23.	1893.05.07.	ügyvivő
Schmit Ernő taverai lovag	1894.10.11.	1896.10.29.	rendk. követ és megh. miniszter
Callenberg Lajos	1894.12.25.	1896.10.29.	ügyvivő
Mezey Sándor nemes	1896.10.29.	1898.12.15.	rendk. követ és megh. miniszter
Kuczynsky Jenő lovag	1899.02.03.	1905.09.10.	rendk. követ és megh. miniszter
Bukuwky Mihály gróf	1905.06.08.	1905.09.10.	ügyvivő
Forgách János gróf	1905.10.29.	1907.06.19.	rendk. követ és megh. miniszter
Bukuwky Mihály gróf	?	1907.06.04.	ügyvivő
Seidler Frigyes János báró	1905.10.29.	1907.06.19.	követségi attaché, ügyvivő
Riedl Ferenc báró	1907.10.06.	1911.06.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Egger Lothár báró	?	1911.06.30.	ügyvivő
Kolossa Ferenc	1912.05.22.	1918	rendk. követ és megh. miniszter
Németalföldi királyi követség	1919	1927	magyar érdekvédelem

Alfredo Chaves

Konzuli ügynökség (1912.07.26 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Bertoldi Carlos	1912.07.26.	1918	konzuli ügynök

Belém do Pará

Alkonzulátus (1837 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fernandes F. Joaquim	1876 előtt		alkonzul
Alvez de Santa Fortunat	1879	1896 után	tiszteletbeli alkonzul
Cmok Hermann	1898 előtt	?	ügyvivő
Autran Carlos Freire	1902.08.05.	1910 előtt	alkonzul
Martin Luiz Carlos	1910 előtt	1910.02.07.	ideiglen ügyvivő
Steiner Péter	1910.02.07.	1918	alkonzul

Bello Horizonte

Konzulátus (1907.04.01. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Jaegher Frigyes	1907.04.01.	1918 előtt	tiszteletbeli konzul
Thon József	1918 előtt	1918	ideiglenes ügyvivő

Blumenau

Konzuli ügynökség (1909.01.21. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Höschl Lipót	1909.01.21.	1916 előtt	konzuli ügynök
betöltetlen	1915	1918	

Campos (dos Goytacazes)

Tiszteletbeli konzuli ügynökség (1844 után - 1854)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
?	?	1854	tiszteletbeli konzuli ügynök

Curitiba

Alkonzulátus (1896.08.21. - 1899.12.06)

Konzulátus (1899.12.06. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Pohl Vilmos	1896.08.21.	1901.06.10.	beosztott, alkonzul (1900.09.01.-), ideiglenes ügyvivő (1901.08.17.-)
Jurystowski Miklós lovag	1900.02.05.	1902.12.22.	beosztott, alkonzul (1900.09.01.-), ideiglenes ügyvivő (1901.08.17.-)
Bertoni Károly	1902.12.22.	1904.06.17.	ideiglenes ügyvivő
Okecki Zdislaus lovag	1903.12.15.	1906.09.23.	ügyvivő, alkonzul (1905.12.27.-)
Haller Ágost, hallenburgi	1907.03.20.	1908.10.13.	ügyvivő
Haller Ágost, hallenburgi	1908.10.13.	1909.02.22.	konzul
Potuček János	1910.08.22.	1918	alkonzul, ügyvivő
Ocetkiewicz Arthur	1912.04.06.	1912.11.17.	alkonzul

Florianopolis

Konzulátus (1907.04.01. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Vahl Ernő	1907.04.01.	1918 előtt	konzul

Fortaleza (Cearàra)

Alkonzulátus (1837 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ribeiro da Cunha Severino	1875 előtt	1879	alkonzul
Lopez de Cunha Luis	1879	1901 után	tiszteletbeli alkonzul
betöltetlen	1901 után	1908.09.26.	
Barozzo Joakim	1908.09.26.	1918 előtt	alkonzul

Garibaldi (Conde d'Eu)

Alkonzulátus (1908.01.18. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fronchetti Giovanni	1908.01.18.	1918	konzuli ügynök

Joinville

Konzuli ügynökség (1909.01.21. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Mayerle Péter	1909.01.21.	1918	konzuli ügynök

Maceió

Alkonzulátus (1908.08.27. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Tavares da Costa João	1908.08.27.	1918	alkonzul

Manaos

Konzuli ügynökség (1904.03.11. - 1909.01.04.)

Tiszteletbeli alkonzulátus (1909.01.04. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Penner Hubert	1904.03.11.	1905	konzuli ügynök
Scholz Károly	1906.03.20.	1909.01.04.	konzuli ügynök
Scholz Károly	1909.01.04.	1918 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Raminger Hans	1918 előtt	1918	ideiglenes ügyvivő

Maroim (Maceióba átköltözik 1908-ban)

Tiszteletbeli alkonzulátus (1846.05.07. - 1908.08.27.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Winter Johann	1856 előtt	1868 előtt	tiszteletbeli alkonzul
betöltetlen	1894	1908.08.27.	

Paranagua

Konzuli ügynökség (1905.05.13. - 1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Marques Ennio	1905.05.13.	1907.11.14.	konzuli ügynök
Leschaud Albert	1907.11.14.	1910.10.29.	konzuli ügynök
Silva Correia, Ceciliano da	1910.10.29.	1918 előtt	konzuli ügynök

Pernambuco

Alkonulátus (1830.02.06. - 1854)

Konzulátus (1854 - 1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Livramento José Antonio, Aranjó do	1875 előtt	1893 előtt	konzul
Saporiti József	1885		tiszteletbeli kancellár, ügyvivő

Burle Henrik	1893 előtt	1896 előtt	tiszteletbeli konzul
Barza Szilárd	1896.10.?	1897.07.11.	ügyvivő
Barza Szilárd	1897.07.11.	1918 előtt	konzul

Porto Alegre

Tiszteletbeli alkonzulátus (1829.08.28. - 1854)

Konzuli ügynökség (1871 - 1880)

Tiszteletbeli konzulátus (1880 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Teltscher Edmund	1876	1891 után	konzuli ügynök, tiszteletbeli konzul
Bastian João Carlos	1891 után	1896 előtt	ügyvivő
Aretz Johann	1896 előtt	1898 után	tiszteletbeli konzul
német konzul	?	1903.08.30.	ügyvivő
Kostanjević József	1903.08.30.	1907.11.07.	állandó ügyvivő
Rottauscher Viktor, malatai	1904.06.30.	1905.09.13.	állandó ügyvivő
Retchek Antal	1914.03.21.	1914.12.16.	ügyvivő
Konstanjević József	?	1918	ügyvivő

Rio de Janeiro

Tiszteletbeli főkonzulátus (1828 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Gross Károly Vilmos	1876 előtt	1886 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Klingerhöfer Ede	1886 előtt	1886	tiszteletbeli főkonzul
Janiczek Zdenko	1886	1887 előtt	konzul
betöltetlen	1887 előtt	1891 előtt	
Mayer Alfréd lovag	1891 előtt	1896 előtt	konzul, ügyvivő
Bombiero Gyula lovag	1895.04.24.	1901.12.01.	konzul, ügyvivő
Bombiero Gyula lovag	1901.12.01.	1903.11.24.	főkonzul
Bertoni Károly	1901.11.28.	1902.12.22.	beosztott, majd alkonzul (1902.12.07-)
Turk Ferencz	1902.06.09.	1905.06.28.	tiszteletbeli irodai titkár
Post Miklós	1906.04.12.	1907.11.28.	ügyvivő

Potuček János	1906.12.22.	1910.03.08.	alkonzul, 1908.03.23. ügyvivő
Retchek Antal	1909.07.01.	1914.03.21.	konzulátusi attaché, majd alkonzul (1911.05.15.)
Turk Ferencz	1906.12.22.	1911 előtt	tiszteletbeli konzul
Schanz Tivadar	1904.08.18.	1910.01.28.	konzulátusi irodatiszt
Prohaska Oszkár	1913.02.20.	1918	konzul, ügyvivő (1913.02.20.-)
Karabetz Leo lovag	1912.04.04.	1913.11.03.	konzuli irodatiszt

Rio Grande do Sul

Tiszteletbeli alkonzulátus (1829.08.28. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Porciuncula Virgilius José	1867	?	alkonzul
Tollens L. F.	1876	1891 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Hoofe György	1891 előtt	1898 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Engelhardt Károly	1898 előtt	1903 előtt	tiszteletbeli alkonzul
betöltetlen	1903 előtt		
Stoss Pál	1905 előtt	?	ideiglenes ügyvivő
Roessler Zsigmond	1910 előtt	1911.10.15.	német konzulátus ideigl. ügyvivője
Meissner Keresztély	1911.10.15.	1918	tiszteletbeli alkonzul

Salvador de Bahia

Konzulátus (1828.03.12. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Stade C.	1873 előtt	?	konzul
Dobbert Ferdinand Gustav	1885	?	tiszteletbeli konzul
Ottens F. H.	1888.07.25	1893 előtt	konzul
Podesta Stefano	1893 előtt	1898 után	konzul
Machado Manuel José	1902.11.15.	1916 előtt	konzul
Meyer Hans	1916 előtt	1918	ügyvivő

Santa Tereza

Tiszteletbeli konzuli ügynökség (1912.06.26. - 1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Avanzini Carlos	1912.06.26.	1912.11.?	konzuli ügynök
betöltetlen	1912.11.?	1918	

Santos

Alkonzulátus (1829.08.28. - 1896.03.27.)

Konzulátus (1896.03.27. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ferreira da Silva José	1875	?	tiszteletbeli alkonzul
Zerrenner Anton	1885	1893 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Bormann Ernst	1893 előtt	?	alkonzul
Arnstein Alajos	1902.11.02.	1908.10.26.	konzul
Struckmeyer Nándor	1908.10.26.	1912.01.02.	konzul
Jauckens Lajos Károly	1912.01.02.	1918 előtt	konzul
Renlinger Albert	1918 előtt	1918	ügyvivő

São Luiz do Maranhão

Alkonzulátus (1839 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ferreira da Silva José	1871	1875	tiszteletbeli alkonzul
Fernandes F Joaquim	1876	1891 előtt	tiszteletbeli alkonzul
betöltetlen	1893	1895	
betöltetlen	1910 előtt	1910.03.03.	
Friedheim Adolf	1910.03.03.	1918	tiszteletbeli alkonzul

São Paulo

Konzulátus (1896.03.27. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Müller Franz	1903 előtt	1903 előtt	tiszteletbeli konzul
Bertoni Károly	1905.03.09.	1910.03.08.	állandó ügyvivő
Potuček János	1910.03.08.	1910.11.27.	ideiglenes ügyvivő
Botteri Vendel	1897.07.31.	1910.11.30.	tiszteletbeli hivatalnok
Bornatzik Alfonz	1910 előtt	1914 előtt	tiszteletbeli tisztviselő
Rémy-Berzencovich Károly, szillasi	1911.05.26.	1918	állandó ügyvivő, majd konzul (1911.12.09.-)
Ocetkiewicz Arthur	1912.12.18.	1912.09.24.	alkonzul, 1913.06.06. ügyvivő
Kossowski József	1908.08.09.	1918	konzulátusi irodatiszt, majd 1912.11.13. konzulátusi irodaitkár

Victória

Konzulátus (1905.03.08. - 1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hegner Antal	1905.03.08.	1918 előtt	konzul

Bécs (? - 1918)

Követség

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Varnhagen Ferenc	1871	1877	rendk. követ és megh. miniszter
D'Aguilar de Andrade	1878	1884 előtt	rendk. követ és megh. miniszter
Carvalho Borges Pedro	1884 előtt	1885	rendk. követ és megh. miniszter
H. G. De Mello e Aloim	1885	1896 előtt	rendk. követ és megh. miniszter
C. de Azevedo	1906.01.09.	1914 után	rendk. követ és megh. miniszter

Budapest

Tiszteletbeli főkonzulátus (1883 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Burchard-Bélaváry Konrád	1884	1898 előtt	tiszteletbeli főkonzul
betöltetlen	1898 előtt	1905	tiszteletbeli főkonzul
Kuranda Emil	1905	1918 előtt	tiszteletbeli főkonzul
dr. Kovács József	1918 előtt	~ 1918	tiszteletbeli alkonzul, ügyvivő

Fiume

Alkonzulátus (1868 előtt - 1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Sporer Carl	1868 előtt	1869	alkonzul
Hauser György	1869	1886 előtt	alkonzul
Wanda Emil	1886	?	alkonzul
Teichl József	?	?	alkonzul
Kuranda Emil	1891 előtt	1906	alkonzul, majd tiszte- letbeli alkonzul (1896)
Frankfurter Albert	1896	1909	beosztott alkonzul
Eidlitz Hugó	1909	1918 előtt	tiszteletbeli konzul
Zanatta Aroldo	1916	1918 előtt	tiszteletbeli alkonzul

1816 - a Habsburg Monarchia követséget nyitott Rio de Janeiróban.

1817.05.13. - I. Ferdinánd osztrák császár, magyar és cseh király testvére, Habsburg-Lotaringiai Mária Leopoldina osztrák főhercegnő feleségül ment I. Péter brazil császárhoz.

1828 - a Habsburg Monarchia Rio de Janeiróban tiszteletbeli főkonzulátust nyitott kereskedelmi érdekeinek képviselésére.

1828.05.12. - a Habsburg Monarchia Salvador da Bahiában tiszteletbeli konzulátust nyitott kereskedelmi érdekeinek képviselésére.

1829.08.28. - a Habsburg Monarchia Porto Alegreben és Santosban tiszteletbeli alkonzulátust nyitott kereskedelmi érdekeinek képviselésére.

1830.02.06. - a Habsburg Monarchia Pernambuco kikötővárosban alkonzulátust nyitott kereskedelmi érdekeinek képviselésére.

1837 - a Habsburg Monarchia Belém és Fortaleza kikötővárosban alkonzulátust nyitott kereskedelmi érdekeinek képviselésére.

1939 - a Habsburg Monarchia São Luiz do Maranhão kikötővárosban alkonzulátust nyitott kereskedelmi érdekeinek képviselésére.

1846.05.07. - a Habsburg Monarchia a cukortermelése miatt fontos Maroim városkában alkonzulátust nyitott kereskedelmi érdekeinek képviselésére.

1850 - Ferenc József öccse, Miksa osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg eljegyezte I. Péter brazil császár legfiatalabb lányát, Maria Amélia de Bragança brazil császári hercegnőt, aki az ekkor uralkodó II. Péter brazil császár testvére volt. A házasság mégsem jött létre Mária Amélia korai halála miatt.

1854.11.16. - a Habsburg Monarchia növekvő kereskedelmi jelentőségére való tekintettel Pernambuco kikötővárosban működő alkonzulátusát konzulátusi rangra emelte, míg a Porto Alegre-i és Campos dos Goytacazes-i tiszteletbeli konzulátust bezárta.

1858.03.18. - Brazília is csatlakozott a többek között a Habsburg Monarchia által 1856.04.16-án aláírt Párizsi Tengerjogi Deklarációhoz.

1859-1860 - Ferenc József öccse, Miksa osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg Brazíliába látogatott, ahol találkozott II. Péter brazil császárral és látogatást tett a németek által alapított Colônia Leopoldinán.

1869 előtt - Brazília Fiumében alkonzulátust nyitott.

1869.10.23. - Brazília is csatlakozott a többek között az Osztrák-Magyar Monarchia által 1868.12.11-én elfogadott Szentpétervári konvencióhoz, melynek értelmében kézi lövőfegyvereknél robbanó lövegek használata háboru idején embriességi szempontokból tilos.

1871 - az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátusi ügynökséget nyitott Porto Alegre kikötővárosban.

1871.10.08-09 - II. Péter brazil császár feleségével nem hivatalos látogatást tett Magyarországon, ahol többek között József Károly főherceggel, Deák Ferencsel, Ligeti Antallal, Xantus Jánossal és Rómer Flórisssal találkozott.

1871.12.12. - az argentin és a brazil bécsi konzulok hatáskörének Magyarországra való kiterjesztését a magyar kormányzat megtagadta.

1873 - a Brazil Császárság konzulátust nyitott Budapesten.

1875.05.20. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a méter-mértékek ügyében.

1878.06.01. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1880.06.12. - az Osztrák-Magyar Monarchia a Porto Alegrét érintő egyre növekvő osztrák-magyar kivándorlásra való tekintettel a városban működő konzulátusi ügynökséget tiszteletbeli konzulátusi rangra emelte.

1883 - Brazília a trieszti főkonzulátus, a bécsi konzulátus és a fiumei alkonzulátus után Budapesten főkonzulátust nyitott.

1883.05.21. - Rio de Janeiróban az Osztrák-Magyar Monarchia és a Brazil Császárság szerződést kötött a közönséges bűnözők kölcsönös kiadatásáról.

1884.03.14. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a tenger alatti kábelek védelme tárgyában.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1886 - szentesítésre került Magyarországon az 1886 évi XXXI. törvénycikk a Fiume és a nyugati kikötők közt fenntartandó rendes gőzhajózási összeköttetéséről. Az Adria Magyar Tengerhajózási Részvénytársaság kötelezte magát, hogy évenként hat járatot Fiuméből Brazíliába és vissza, járatonként 3000 aranyforint állami segéllyel teljesít.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1896.03.27. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátus nyitott a braziliai São Paulóban a város egyre növekvő gazdasági jelentőségére, és a közel 2000 fős osztrák-magyar kolónia érdekképviseletére való tekintettel.

1896.12.06. - az Osztrák-Magyar Monarchia alkonzulátust nyitott a braziliai Curitiba településen és a Santosban működő tiszteletbeli alkonzulátust konzulátusi rangra emelte.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1899.12.06. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátusi rangra emelte a braziliai Curitiba településen működő alkonzulátusi hivatalt az ott élő osztrák-magyar honosok érdekképviseletére.

1901.01.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia tiszteletbeli alkonzulátussá alakította a brazíliai Manaosban működő konzuli ügynökséget.

1904.03.11. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzuli ügynökséget nyitott a nyersgumi termelés és kereskedelem központjában, Manaos városában.

1905.03.08. - az Osztrák-Magyar Monarchia az egyre nagyobb bevándorlásra való tekintettel konzulátust nyitott a brazíliai Victóriában.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.04.30. - a Habsburg Monarchia után Brazília is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1906.05.13. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzuli ügynökséget létesített az osztrák-magyar kereskedelmi hajók által egyre sűrűbben látogatott brazíliai Paranaguában.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.11.03. - Magyarország és Ausztria Brazíliával együtt Berlinben elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1907.02.25. - Brazília is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.04.01. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátust nyitott a brazíliai Bello Horizontéban és Florianopolisban a nagyszámú, ott élő osztrák-magyar honos és a Monarchia kereskedelmi érdekeinek képviselőjére. Floriannopolisban és Santa Catarina államban egyes becslések szerint erre az időre már 15.000 osztrák-magyar honos telepedett le.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Brazíliával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1908.01.18. - az Osztrák-Magyar Monarchia alkonzulátust nyitott a brazíliai Garibaldiban (Conde d'Eu) a Tirolból érkezett osztrák-magyar honosok érdekei képviselőjére.

1908.08.27. - az Osztrák-Magyar Monarchia a Maroimban működő alkonzulátusi hivatalt Maceióba költöztette át, mely kikötőjének és vasúti össze-

köttetésének az osztrák-magyar kereskedők által sűrűn látogatott átszállóhely volt.

1909.01.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzuli ügynökséget nyitott a brazíliai Blumenauban és Joinvillében az ott élő osztrák-magyar honosok érdekképviseletére.

1910.05.04. - Magyarország és Ausztria Párizsban többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a nemzetközi leánykereskedelem visszaszorításának érdekében.

1910.09.23. - Magyarország és Ausztria Brüsszelben többek között Brazíliával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a hajó-összeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése céljából.

1910.10.19. - az Osztrák-Magyar Monarchia Brazíliával Riedl Ferencz báró, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter és José Maria da Silva Paranhos do Rio Branco José Maria külügyminiszter képviseletében választott bírósági egyezményt írt alá.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Brazíliával együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1912.07.05. - Magyarország és Ausztria Brazíliával együtt Londonban elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1912.07.26. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzuli ügynökséget nyitott két, főként olasz és lengyel nemzetiségű bevándorlók által pár évtizeddel korábban alapított Alfredo Chavesban és Santa Terezában, feltehetőleg az ott élő osztrák-magyar honosok érdekképviseletére.

1913.08.03. - a magyar törvényhozás az 1913. évi XLVII. törvénycikkben szentesítette a Brazíliával 1910.10.29-én kötött választott bírósági egyezményt.

1917.07.28. - Brazília hadat üzent a központi hatalmaknak, ennek következtében a Monarchia konzuli hálózata megszüntetette működését.

Chile

Santiago de Chile

Követség (1902.12.06. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Starzensky Lénárt gróf	1902.12.06.	1905.06.11.	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia)
Szapáry Lőrincz gróf	1901.06.10.	1905.06.11.	II. o. követségi tanácsos, ügyvivő
Giskra Károly báró	1905.10.29.	1906.10.23.	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia)
Styrcea János báró	1906.11.11.	1912.12.16.	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia - 1908.12.12.-1910.03.10. szabadságon)
Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1908.08.09.	1909.05.18.	?
Szapáry Lőrincz gróf	1912.12.16.	1918 előtt	rendk. követ és megh. miniszter
Flesch Alajos, bőösi	1908.05.12.	1913.04.01.	ügyvivő (1908.05.12.-1908.06.09., majd 1910.01.19.-1910.03.10. és 1912.04.01.-1913.04.01.)

Santiago de Chile

Konzulátus (1913.09.30. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
?			

Antofagasta

Konzulátus (1902.12.14. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Sabioncello György	1902.12.14.	1911	konzul
Antoncich Antal	1912.08.28.	1918 előtt	konzul
Ewel Max	1918 előtt	1918	ügyvivő

Copiapó-Caldera

Konzulátus (1871.07.20. - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Becker Károly	1876 előtt	1882 előtt	konzul
betöltetlen	1882 előtt	1910 előtt	

Coquimbo

Konzulátus (1871.07.20. - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1876	1910 előtt	

Iquique

Konzulátus (1879 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schultze Hermann	1884	?	konzul
Weber Károly Frigyes	1885	1893 előtt	ügyvivő
Colsmán Károly	1893	1903 előtt	ügyvivő
Masseur Joseph Ludwig	1903 előtt	?	ügyvivő
Mitrovich Pál	1906.01.29.	1908.04.07.	ügyvivő
Mitrovich Pál	1908.04.07.	1912	konzul
Vodnizza János	1912	1914	ügyvivő
Willemsen Fritz	1916 előtt	1918	ügyvivő

Punta Arenas

Konzulátus (1903.12.26 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Pasinovich József	1903.12.26.	1918	konzul

Tacna-Arica

Konzulátus (1883.10.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Zizold Alfred	1885	1898	ideiglenes ügyvivő
Vorster Hermann	1898	1899.05.25.	ideiglenes ügyvivő
Osterloh Adalbert	1899.05.25.	1909.02.26.	tiszteletbeli konzul
Visscher van Gaasbeck Gusztáv	1909.02.26.	1918	konzul

Valdivia-Corral, Puerto Montt, majd Valdivia

Konzulátus (1871.07.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Oehren Julius	1876		ügyvivő
Roestel Otto	1881.05.05.	1909.05.27.	tiszteletbeli konzul
Schmidt Károly (Valdivia)	1909.05.27.	1914 után	konzul
Belde Hermann (Valdivia)	?	1918	tiszteletbeli konzul

Valparaiso

Konzulátus (1844.04.18. - 1862.12.08.)

Főkonzulátus (1862.12.08. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Flemmich Ferenc	1851.07.29.	1862 előtt	főkonzul
Berkmeyer Oszkár Ádám	1862	1871.12.?	főkonzul
Sosat Johann	1872	1876	főkonzul

Linnich Miklós	1876	1879	ügyvivő
Linnich Miklós	1879.08.22.	1898	főkonzul
Millington Hermann Pál	1898.12.10.	1900	főkonzul
Erich Miksa	1900.04.25.	1903 előtt	főkonzul
Fritsch W	1903 előtt	1904.02.29.	főkonzul
Flesch Alajos, böösi	1904.02.29.	1918	tiszteletbeli főkonzul

Berlin, majd Bécs (1901 - 1918.06.01.)

Követség

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Subercaseaux Ramón (Berlin)	1901	?	rendk. követ és megh. miniszter
Pinto, Francisco Antonio (Berlin)	1902.02.25.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Matte Augusto (Berlin)	1906.04.30.	1910.12.13.	rendk. követ és megh. miniszter
Maquieira Enrique López (Bécs)	1910.12.13.	1918.06.01.	rendk. követ és megh. miniszter

Budapest

Konzulátus (1899.04.14. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hajduska Emil dr.	1899.04.14.	1913.01.23.	tiszteletbeli konzul
Salgó Kornél	1913.01.23.	1918	tiszteletbeli konzul

Fiume (1887.01.07. - 1918)

Tiszteletbeli konzulátus

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Minach János (Fiume)	1887.01.07.	1918 előtt	tiszteletbeli konzul

1844.04.18. - a Habsburg Monarchia kereskedelmi okokra tekintettel konzulátust nyitott a chilei Valparaiso kikötővárosban.

1856.08.13. - Chile is csatlakozott a többek között a Habsburg Monarchia által 1856.04.16-án aláírt Párizsi Tengerjogi Deklarációhoz.

1862.12.08. - a Habsburg Monarchia a Valparaisóban működő konzulátusát főkonzulátusi rangra emelte.

1870.06.14. - Santiago de Chilében az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű miniszter, míg Chile részéről José Joaquín Pérez kormányának képviselőjében Jorge Huneeus, ad hoc felhatalmazott miniszter a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1870 - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíciót vezető teljhatalmú és rendkívüli küldetésű miniszter a csendes-óceáni háborúig perui fennhatóság alatt álló Copiapó-Caldera és Coquimbo bányai központokban és Puerto Montt, illetve Valdivia kikötővárosokban konzulátusokat hozott létre, mely döntést Ferenc József 1871.06.20-án hagyott jóvá.

1871.12.04. - a magyar törvényhozás az 1871. évi L. törvénycikkben szentesítette az Osztrák-Magyar Monarchia és Chile közt 1870.06.14-én aláírt barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1879.11.15. - a Habsburg Monarchia után Chile is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1883.10.20. - Chile által Perutól elhódított területeken található Iquique és Tacna-Arica bányai központokban működő osztrák-magyar konzulátusok chilei fennhatóság alatt tovább folytatták működésüket.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Chilével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1885.07.11. - Aniceto Vergara Albano chilei külügyminiszter és báró Schenk zu Schweinsberg német császári követségi tanácsos és miniszterrezidens egyezményt írt alá Chile Peru és Bolívia ellen folytatott csendes-óceáni háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről.

1887.01.07. - Chile Bécs és Trieszt után Fiumében is konzulátust nyitott.

1887.05.01. - a magyar törvényhozás szentesítette az 1885.07.11-én kötött egyezményt, Chile Peru és Bolívia ellen folytatott csendes óceáni háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről rendelkező 1887. évi XXI. törvénycikket.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Chilével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Chilével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1899.04.14. - Chile az Osztrák-Magyar Monarchia területén negyedikként Budapesten is konzulátust nyitott.

1902.12.06. - az Osztrák-Magyar Monarchia követséget állított Santiago de Chileben, alárendelve a teljes chilei, bolíviai és perui konzuli hálózatot, illetve a chilei Antofogastában és Punta Arenasban újonnan állított konzulátusokat.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Chilével együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Chilével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.11.03. - Magyarország és Ausztria Chilével együtt Berlinben elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1907.06.19. - Chile is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Chilével együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1910.09.23. - Magyarország és Ausztria Brüsszelben többek között Chilével együtt nemzetközi egyezményt írt alá a hajó-összeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése céljából.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Chilével együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1912.07.05. - Magyarország és Ausztria Chilével együtt Londonban elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1913.09.30. - az Osztrák-Magyar Monarchia kereskedelmi szempontokra és a valparaisói főkonzulátus tehermentesítésére való tekintettel Santiago de Chile-ben konzulátust nyitott.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Chilével együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1914.08.04. - a világháború kitörését követően Ramón Barros Luco vezette chilei kormány semlegességet hirdetett.

1915.05.25. - Argentína, Brazília és Chile megkötötték az ún. ABC egyezményt, mely burkoltan az Amerikai Egyesült Államok befolyásával szemben kívánt fellépni. Az egyezményt azonban végül Chile nem ratifikálta.

Costa Rica

Washington

Követség (1871 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1871.06.20.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	1918	rendk. követ és megh. miniszter

San José

Tiszteletbeli konzulátus (1870 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
André Georg	1871	1880	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1880	1885	
Rohrmoser Ernő	1887	1891	ügyvivő
betöltetlen	1891	1896.09.23.	
Wahle Károly W.	1896.09.23.	1916	tiszteletbeli konzul, majd konzul
Erythropel	1916	1918	német konzulátus ide- iglenes ügyvivője

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1909.04.04. - ~1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Kánitz Vilmos	1909.04.04.	1941.02.26.	tiszteletbeli konzul

1870 - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíciót vezető teljhatalmú és rendkívüli küldetésű miniszter San Joséban tiszteletbeli konzulátust hozott létre, mely döntést Ferenc József 1871.06.20-án hagyott jóvá.

1884.03.14. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Costa Ricával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a tenger alatti kábelek védelme tárgyában.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Costa Ricával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Costa Ricával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Costa Ricával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Costa Ricával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Costa Ricával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1909.04.04. - Costa Rica a bécsi főkonzulátus és a trieszti konzulátus után Budapesten nyitott tiszteletbeli konzulátust, mely az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után egészen 1943-ig tovább folytatta működését.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Costa Ricával együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1916. - a San José-i tiszteletbeli konzulátus ügyeit a német konzul vette át ideiglenesen.

1918.05.23. - Costa Rica hadat üzent Németországnak és az Osztrák-Magyar Monarchiának.

Dominika

Washington

Követség (1853 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter

Puerto Plata

Konzulátus (1853.11.02. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Heinsen G. V.	1880 előtt	1918 előtt	ideiglenes ügyvivő

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1898 - 1910)

Tiszteletbeli főkonzulátus (1910 - 1914)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Balla Sámuel	1908 előtt	1909	tiszteletbeli konzul
Schuler József	1909	1914 előtt	tiszteletbeli főkonzul

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (1898 - 1914 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Monasteriotti Edmondo	1898	1908 előtt	ügyvivő
Luzzatto József	1908 előtt	1914 előtt	tiszteletbeli konzul

1853.11.02. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátust nyitott Puerto Platában.

1884.03.14. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Dominikával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a tenger alatti kábelek védelme tárgyában.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Dominkával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Dominikával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1896 előtt - Dominika a bécsi főkonzulátus és a trieszti konzulátus mellett tiszteletbeli konzulátust nyitott Fiumében.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Dominikával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Dominikával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.06.17. - Dominika is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.06.25. - a Habsburg Monarchia után Dominika is csatlakozik a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Dominikával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1908 előtt - Dominika a bécsi főkonzulátus, illetve a trieszti és fiumei konzulátusok mellett tiszteletbeli konzulátust nyitott Budapesten.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Dominikával együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1918.07.16. - Dominika hadat üzent a központi hatalmaknak.

Ecuador

Washington (1871 - 1902.12.06.)

Santiago de Chile (1902.12.06. - 1918)

Követség

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1871.06.20.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter

Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	1902.12.06.	rendk. követ és megh. miniszter
Starzensky Lénárt gróf	1902.12.06.	1905.06.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Szapáry Lőrincz gróf	1902.12.06.	1905.06.11.	ügyvivő
Giskra Károly báró	1905.10.29.	1906.10.23.	rendk. követ és megh. miniszter
Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1905.10.29.	1906.10.23.	ügyvivő
Styrcea János báró	1906.11.11.	1912.12.16.	
Szapáry Lőrincz gróf	1912.12.16.	?	rendk. követ és megh. miniszter

Guayaquil

Konzulátus (1870 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Simson Alfred	1876 előtt	1876	ügyvivő
olasz tiszteletbeli konzul	1876	1881	
betöltetlen	1881	1906	
Rickert Henry	1906.10.17.	1918	tiszteletbeli konzul

Budapest

Tiszteletbeli főkonzulátus (1900 előtt - 1910)

Tiszteletbeli konzulátus (1910 - 1918),

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ullmann Pál dr.	1900 előtt	1907	tiszteletbeli főkonzul
Grossmann Simon	1907	1918	tiszteletbeli konzul

1856.12.06. - Ecuador is csatlakozott a többek között a Habsburg Monarchia által 1856.04.16-án aláírt Párizsi Tengerjogi Deklarációhoz.

1870 - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíciót vezető teljhatalmú és rendkívüli küldetésű miniszter Guayaquilban konzulátust alapított, mely döntést Ferenc József 1871.07.20-án hagyott jóvá.

1876 - az Osztrák-Magyar Monarchia washingtoni követsége a minimális kereskedelmi kapcsolat és az ecuadori osztrák-magyar kolónia nagyságának ismeretében nem támogatta egy új guayaquili konzul kinevezését. Helyette a guayaquili olasz konzul vitte tovább a konzulátus ügyeit 1881-ig.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Ecuadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1890 - a Vatikánban az Osztrák-Magyar Monarchia szentszéki követe, Federico Reververa y Salandra és Ecuador Köztársaság szentszéki miniszterrezidense, Leonidas A. Larrea a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá, mely később a két ország törvényhozásai által nem került ratifikálásra.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Ecuadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Ecuadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1900 előtt - Ecuador a bécsi főkonzulátus mellett tiszteletbeli főkonzulátust nyitott Budapesten.

1902.12.06. - az üresen álló osztrák-magyar guayaquili konzulátus feletti joghatóság a washingtoni követségtől az újonnan nyíló Santiago de Chile-i követséghez került. Egyben döntés született a konzulátus újraindítására, bár az 1901-es adatok szerint csak 35 osztrák-magyar honos élt az országban. Ez is közrejátszott abban, hogy végül csak 1906-ra találtak megfelelő jelöltet.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Ecuadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Ecuadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.07.31. - Ecuador is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.08.03. - a Habsburg Monarchia után Ecuador is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Ecuadorral együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Ecuadorral együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1917.12.08. - Ecuador megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal, de ez az Osztrák-Magyar Monarchia és Ecuador közti kapcsolatot nem érintette.

1918 - bezárt Ecuador budapesti tiszteletbeli konzulátusa és a Guayaquilben működő osztrák-magyar konzulátus. Bár a diplomáciai kapcsolatot a két ország később felvette, a két világháború közt az ecuadori magyar érdekvédelmet az országban működő olasz követség látta el.

Guatemala

Washington

Követség (1871 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1871.06.20.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter

Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter

Guatemala

Konzulátus (1870.03.02. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lehnhoff Edmund	1871	1880	tiszteletbeli konzul
német követség	1882	1900	
Linse Frigyes Károly	1900.08.28.	1914 előtt	tiszteletbeli konzul
Obst Miksa	1914 előtt	1918	német konzulátus ideigl. ügyvivője

Quezaltenango

Alkonzulátus (1912.12.05. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Procházka József	1912.12.05.	1918 előtt	alkonzul
Betöltetlen	1918 előtt	1918	

1856.08.30. - Guatemala is csatlakozott a többek között a Habsburg Monarchia által 1856.04.16-án aláírt Párizsi Tengerjogi Deklarációhoz.

1870 - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíciót vezető teljhatalmú és rendkívüli küldetésű miniszter Guatemala városában konzulátust alapított, mely döntést Ferenc József 1871.07.20-án hagyott jóvá.

1870.02.28. - Guatemala városban az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű követ, míg Guatemala részéről Vicente Cerna kormányának képviseletében Pedro de Aycinema államtanácsos és külügyminiszter a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1871.12.04. - a magyar törvényhozás az 1871. évi XXVII. törvénycikkben szentesítette az 1870.02.28-án aláírt kétoldalú barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Guatemalával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Guatemalával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Guatemalával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1903.03.24. - a Habsburg Monarchia után Guatemala is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Guatemalával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.02. - Guatemala is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Guatemalával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Guatemalával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Guatemalával együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1912.12.05. - az Osztrák-Magyar Monarchia a guatemalai Quezaltenangóban alkonzulátust nyitott, mely a hosszabb ideje működő guatemalai konzulátushoz hasonlóan a washingtoni követség alá került.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Guatemalával együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1918.04.30. - Guatemala hadat üzent Németországnak, de az Osztrák-Magyar Monarchiával csak annak felbomlásakor szűntek meg a diplomáciai kapcsolatok.

Honduras

Washington

Követség (1871 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1871.06.20.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter

Amapala

Konzulátus (1870 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Juhl P.	1876 előtt	1880 előtt	ügyvivő
betöltetlen	1880 előtt	1909	
Drechsel János Frigyes	1909.07.15.	1918	konzul

1870 - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíciót vezető teljhatalmú és rendkívüli küldetésű miniszter Amapalában konzulátust alapított, mely döntést Ferenc József 1871.07.20-án hagyott jóvá.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Hondurasszal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Honduraszal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1898.05.16. - a Habsburg Monarchia után Honduras is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Hondurasszal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.08.21. - Honduras is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1909.07.15. - a washingtoni követség alá tartozó hondurasi Amapolában a személyzet hiányában hosszú ideje nem működő osztrák-magyar konzulátus újra kezdte munkáját.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Hondurasszal együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Hondurasszal együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1918.07.23. - Honduras hadat üzent a központi hatalmaknak. Ezzel az Amapolában működő osztrák-magyar konzulátus működése is megszűnt.

Kolumbia

Washington

Követség (1871 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1871.06.20.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter

Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	1913.01.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Zwiedinek Erich báró	1912.04.27.		ügyvivő
Dumba Szilárd Tivadar	1913.03.04.	1918?	rendk. követ és megh. miniszter

Barranquilla

Konzulátus (1870.04.12. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Strunz Ágost	1871	1906.05.20.	konzul
Fuhrhop Frigyes	1906.05.20.	1918 előtt	tiszteletbeli konzul, majd konzul (1908)
Tietjen Albert	1918 előtt	1918	ideiglenes ügyvivő

Bogotá

Konzulátus (1871.07.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1874	1904.06.03.	
Halberstadt Lajos	1904.06.03.	1913.01.14.	tiszteletbeli konzul, majd konzul (1908)
Kraus Antal	1913.01.14.	1918	tiszteletbeli konzul

Panamaváros

Konzulátus (1870 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fürth Ignác	1871	1886	tiszteletbeli konzul
Demarteau Emil	1886	1896 előtt	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1896 előtt	?	

Budapest

Főkonzulátus (1908 - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Tarello József	1908	1911	főkonzul
Kassel Pál	1911	?	főkonzul

1870 - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíciót vezető teljhatalmú és rendkívüli küldetésű miniszter Panamavárosban és Baranquillában konzulátust alapított, mely döntést Ferenc József 1871.07.20-án hagyott jóvá, elrendelve egy konzulátus felállítását Bogotában is.

1879 - Kolumbia 600 forint segélyt küldött az árvízben elpusztult Szeged javára.

1884.03.14. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Kolumbiával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a tenger alatti kábelek védelme tárgyában.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Kolumbiával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Kolumbiával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Kolumbiával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1903.11.03. - Panama függetlenné válásával a Panamavárosban működő konzulátus kivált a kolumbiai konzuli hálózatból, de továbbra is a washingtoni követtség jogi fennhatósága alatt maradt.

1904 - a libereci kereskedelmi kamara kérésére újra konzult neveztek az 1874-óta betöltetlenül álló bogotai konzulátus élére.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Kolumbiával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.06.07. - a Habsburg Monarchia után Kolumbia is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1907.01.30. - Kolumbia is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Kolumbiával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Kolumbiával együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1912.03.23. - az Osztrák-Magyar Monarchia és Kolumbia kereskedelmi és hajózási szerződést kötött egymással.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Kolumbiával együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1918 - a kolumbiai Barranquillában és Bogotában működő osztrák-magyar konzulátusok befejezték működésüket.

Kuba

Madrid

Követség (184? - 1898)

Washington

Követség (1898 - 1917.04.07.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Crivelli Albert gróf	1856.06.19.	1867.12.13.	rendk. követ és megh. miniszter
Karnicki László gróf	1868.03.23.	1871.11.20.	rendk. követ és megh. miniszter
Chotek Bohuszláv gróf	1871.12.10.	1872.10.22.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayer-Gravenegg Ottó báró	1872.10.22.	1874.06.06.	ügyvivő
Ludolf Manó gróf	1874.06.06.	1882.05.25.	rendk. követ és megh. miniszter

Dubsky Győző gróf	1882.05.25.	1898	rendk. követ és megh. miniszter (1903.12.10)
Hengelmüller László báró	1903.05.25.	1913.01.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Zwiedinek Erich báró	1912.04.27.		ügyvivő
Dumba Szilárd Tivadar	1913.03.04.	1918?	rendk. követ és megh. miniszter

Havanna

Konzuli ügynökség (184? - 1848)

Alkonzulátus (1848 - 1853.11.02.)

Konzulátus (1853.11.02. - 1870.11.09.)

Főkonzulátus (1870.11.09. - 1917.04.07.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Scharfenberg Vilmos	1868 előtt	1871	konzul
Scharfenberg Vilmos	1871	1876 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Rohlsen Gustav	1876 előtt	1880 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Berndes J. F.	1878.02.23.	1915.01.27.	tiszteletbeli főkonzul, majd főkonzul
Paetzold Miksa	1915.01.27.	1917.04.07.	főkonzul

Cienfuegos

Alkonzulátus (1912.02.22. - 1917.04.07.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Vieta Garcia Faustino	1912.02.22.	1917.04.07.	alkonzul

Matanzas

Alkonzulátus (1853.11.02. - 1908)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lüling Florenz	1876 előtt	1880	alkonzul
Tosca Basilio	1880	?	alkonzul

Santiago de Cuba

Alkonzulátus (1864.03.03. - 1910.07.17.)

Konzulátus (1910.07.17. - 1917.12.10.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schumann Károly Vilmos	1864.03.03.	1904.06.03.	tiszteletbeli alkonzul,
Schumann Károly Vilmos	1904.06.03.	1909.12.14.	tiszteletbeli konzul ad. pers
Michaelsen Ármin	1909.12.14.	1910.07.17.	ügyvivő
Michaelsen Ármin	1910.07.17.	1917.04.07.	alkonzul

Trinidad (Cienfuegosba átköltözik 1912-ben)

Alkonzulátus (1853.11.02.-1912.02.22.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Meyer Joaquim Theodor	1876 előtt	1902 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Janssen Péter	1910 előtt	1911 előtt	ideiglenes ügyvezető

1840-es évek - a Habsburg Monarchia Havannában konzulátusi ügynökséget nyitott, melyet 1848-ban alkonzulátusi rangra emelnek.

1853.11.02. - a Habsburg Monarchia a Havannában működő alkonzulátusát konzulátusi rangra emelte, és ezzel egy időben Trinidadban és Matanzasban alkonzulátust nyitott.

1864.03.03. - a Habsburg Monarchia Santiago de Cubában nyitott újabb alkonzulátust.

1879 - Kuba 1000 forint segélyt küldött az árvízben elpusztult Szeged javára.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Spanyolország és a spanyol gyarmatok képviselőjével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. - Bécsben az Osztrák-Magyar Monarchia többek között Spanyolország és a spanyol gyarmatok képviselőjével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Spanyolország és a spanyol gyarmatok képviselőjével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1898 - a havannai főkonzulátus és vele együtt a konzuli joghatósága alá tartozó matanzasi, Santiago de Cuba-i és trinidadai alkonzulátusok a madridi követség alól a washingtoni követség alá kerültek.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Kubával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Kubával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.04.17. - Kuba is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.06.25. - a Habsburg Monarchia után Kuba is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegek sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Kubával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1908 - az Osztrák-Magyar Monarchia havannai főkonzulátusa és az alá tartozó konzuli hálózat a Buenos Aires-i követség alá került.

1910.09.23. - Magyarország és Ausztria Brüsszelben többek között Kubával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a hajó-összeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése céljából.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Kubával együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1912.02.22. - az Osztrák-Magyar Monarchia a kubai Trinidadban bezárt alkonzulátusa helyett Cienfuegosban nyitott újat, mely szintén a havannai főkonzulátushoz tartozó konzuli hálózathoz csatlakozott.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Kubával együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1916 - az Osztrák-Magyar Monarchia havannai főkonzulátusa és az alá tartozó konzuli hálózat ismét a washingtoni követség alá került.

1917.04.07. - Kuba a diplomáciai kapcsolatok felbontása után hadat üzent Németországnak, de az Osztrák-Magyar Monarchiával annak felbomlásáig nem szakadtak meg a diplomáciai kapcsolatok.

1918 - az Osztrák-Magyar Monarchia havannai főkonzulátusa, illetve a cienfuegos-i és Santiago de Cuba-i alkonzulátusok működésüket felfüggesztették.

1920.06.04. - Magyarország Trianonban békeszerződést írt alá többek között Kubával.

Mexikó

Mexikóváros

Követség (1864.09.09. - 1867.06.19.), majd (1901.06.18. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Thun-Hohenstein Guidó gróf	1864.09.03.	1867.06.19.	rendk. követ és megh. miniszter
Lago Eduard báró	1866.04.19.	1867.06.19.	ügyvivő
Hohenwart Gilbert gróf	1901.06.18.	1905.09.10.	rendk. követ és megh. miniszter
Wisniewski Jaroszlav	1905.09.10.	1906.09.20.	rendk. követ és megh. miniszter
Forster Gyula báró	1905.09.10.	1906.05.25.	ügyvivő
Heymerle Ferenc báró	1906.05.25.	1906.09.20.	ügyvivő
Giskra Károly báró	1906.10.23.	1909.03.21.	rendk. követ és megh. miniszter
Hadik Miksa gróf	1909.03.21.	1911.06.30.	rendk. követ és megh. miniszter (1910.10.11.- 1911.06.30. szabadsá- gon)
Riedl Ferenc báró	1911.06.30.	1913.10.01.	rendk. követ és megh. miniszter
Hedry István	1913.06.10.	1914.02.04.	ügyvivő
Kánya Kálmán	1913.10.15.	1918	rendk. követ és megh. miniszter

Mexikóváros

Konzulátus (1905.07.08. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Neugebauer Ferenc József	1905.07.08.	1908.03.08.	tiszteletbeli konzul
Lorenz Vilmos	1908.03.08.	~1918	konzul

Mérida-Progreso

Tiszteletbeli konzulátus (1905.07.08. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Urcelay Luis	1906	1907.01.30.	tiszteletbeli konzul
Korte Henrik	1907.01.30.	1918	konzul

Monterrey

Tiszteletbeli konzulátus (1905.07.08. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Goldstein Oscar	1905	1907 előtt	tiszteletbeli konzul
Hinrichsen Vilmos	1907.01.30	1908	tiszteletbeli konzul
Reichmann János	1908.03.08.	1914.02.18.	tiszteletbeli konzul
Bremer Róbert	1914.02.18.	1918	konzul

Tampico

Tiszteletbeli konzulátus (1904.03.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Heynen Karl	1904.03.20.	1913.06.29.	tiszteletbeli konzul
Müller Viktor	1913.06.29.	1918	tiszteletbeli konzul

Veracruz

Főkonzulátus (1865.05.23. - 1904.03.20.)

Tiszteletbeli konzulátus (1904.03.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Cabellero P. Frank	1904.03.20.	1908.03.08.	tiszteletbeli konzul
Eckhardt Karl	1908.03.08.	1913	konzul
Gertz Kornél	1914	1918	német konzulátus idejgl. ügyvivő

Berlin

Követség (? - 1926.01.20.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Murphy y Alegría Tomás	1864.08.28.	1865.10.13.	rendk. követ és megh. miniszter
Serapio Mora Fran- cisco	1866.12.08.	1867	rendk. követ és megh. miniszter
Teresa y Miranda José de	1901.06.27.	1902.01.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Lizardi Manuel J.	1902.01.12.	1902.06.05.	ügyvivő
Zenil Jesús	1902.04.14.	1905.10.20.	rendk. követ és megh. miniszter
Crespo y Martínez Gilberto	1905.10.20.	1911.06.05.	rendk. követ és megh. miniszter
Covarrubias Miguel	1911.06.23.	1912.04.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Crespo y Martínez Gilberto	1912.04.10.	1916	rendk. követ és megh. miniszter
Zubarán Capmany Rafael	1916.04.19.	1917.04.17.	rendk. követ és megh. miniszter
Ortiz Liebich Leopoldo	1916.08.26.	1920.03.28.	ügyvivő

Budapest

Főkonzulátus (1903 - 1912)

Konzulátus (1912.07.28. - 1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Bánó Jenő	1903	1912	főkonzul
Sömjén Géza	1912.07.28.	1929	tiszteletbeli konzul

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (1903.07.09. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ossoinack András	1903	1918	tiszteletbeli konzul

Pozsony

Tiszteletbeli konzulátus (1908 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Palugyay József	1908	1918	tiszteletbeli konzul

1842.07.30. - Mexikó és a Habsburg Birodalom barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést kötött egymással.

1856.06.16. - Naphegyi Gábort nevezték ki Mexikó Amerikai Egyesült Államok-beli bevándorlási főmegbízottjává.

1862.11.25. - Xantus Jánost az Amerikai Egyesült Államok manzanilló-i konzuljává nevezte ki, mely funkciót Xantus 1864-ig látott el.

1864.06.12. - Ferenc József öccsét, Miksa osztrák főherceget, magyar és cseh királyi herceget császárrá koronázták Mexikóban.

1865 - az Österreichisches Freiwilligenkorps kötelékében több mint 1000 magyar önkéntes katona érkezett Mexikóba.

1867.06.19. - Miksa császárt kivégezték Queretaróban. A két ország közti diplomáciai kapcsolatok ezzel megszakadtak.

1871.06.21. - Salvador Iturbide mexikói császári herceg Tarródházy Mikós Gizella bárónővel a család magyarországi birtokán egybekelt.

1878.06.01. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Mexikóval együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1879 - Mexikó 350 forint segélyt küldött az árvízben elpusztult Szeged javára.

1882 - osztrák és magyar kereskedői körök konzuli hivatalok nyitását szorgalmazták Mexikóban.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Mexikóval együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Mexikóval együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1899.07.29. - Magyarország és Ausztria az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián többek között Mexikóval együtt egyezményt írt alá a nemzetközi viszályok békés elintézéséről, illetve a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, illetve elfogadták a fojtó vagy mérges gázokat terjesztő lövedékek eltiltásáról, az emberi testben könnyen szétmenő vagy ellapuló lövedékek eltiltásáról, valamint a léggömbökről lövedékek és robbanóanyagok indításának, és hasonló természetű cselekményeknek öt éves időszakra való eltiltásáról szóló nyilatkozatokat.

1901 - az Osztrák-Magyar Monarchia és Mexikó újra felvette a diplomáciai kapcsolatot.

1902 - az újræledő diplomáciai kapcsolatokkal együtt megállapodás született a kereskedelmi viszonyok rendezéséről is, mely magyar részről az 1902. évi X. törvénycikkben került ratifikálásra.

1903.12.31. - az Osztrák-Magyar Monarchia és Mexikó kereskedelmi, forgalmi és konzuli viszonyának legnagyobb kedvezmény elvén történő ideiglenes rendezéséről állapodott meg. Mexikó Budapesten konzulátust, Fiumében pedig tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1904.03.20. - az Osztrák-Magyar Monarchia a két legnagyobb forgalmú kikötővárosban, Tampicóban és Veracruzban tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1904.12.21. - Magyarország és Ausztria Hágában többek között Mexikóval együtt nemzetközi egyezményt írt alá a kórházhajókról.

1905.04.25. - a Habsburg Monarchia után Mexikó is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Mexikóval együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1905.07.08. - az Osztrák-Magyar Monarchia a kereskedelmi forgalma miatt jelentős Méridában és a fémiparáról nevezetes Monterreyben, ahol körülbelül 120 osztrák-magyar honpolgár élt, tiszteletbeli konzulátusokat, míg a Mexikóvárosban konzulátust nyitott.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Mexikóval együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.11.03. - Magyarország és Ausztria Mexikóval együtt Berlinben elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Mexikóval együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1908 - Mexikó Pozsonyban tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1909.02.13. - Mexikó is csatlakozik a többek között a Habsburg Monarchia által 1856.04.16-án aláírt Párizsi Tengerjogi Deklarációhoz.

1910.09.23. - Magyarország és Ausztria Brüsszelben többek között Mexikóval együtt nemzetközi egyezményt írt alá a hajó-összeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése céljából.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Mexikóval együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Mexikóval együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1914 - Spanyolország José Caro y Széchenyit nevezte ki mexikói nagykövetének, aki a mexikói állapotokra való tekintettel meghívó levelét senkinek sem tudta bemutatni. Caro y Széchenyit röviddel ezután kiutasították Mexikóból.

1918 - bezárt az Osztrák-Magyar Monarchia mexikóvárosi követsége és az alá tartozó mexikóvárosi, méridai, monterreyi, tampicói és veracruzai tiszteletbeli konzulátusok.

Nicaragua

Washington

Követség (1875.11.27. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hoyos László	1875.11.27.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter

León (Managuába átköltözik 1888-ban)

Konzulátus (1875.11.27. - 1888.02.03.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Degener Ludwig Emanuel	1884 előtt	1891 előtt	tiszteletbeli konzul

Managua

Konzulátus (1888.02.03. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Low Henrik	1888.02.03.	1910 előtt	tiszteletbeli konzul
Haellasch N.	1910 előtt	1910.05.01.	német császársági alkonzulátus ideiglenes vezetője
Giebler Ármin	1910.05.01.	1918	konzul

1875.11.27. - az Osztrák-Magyar Monarchia kereskedelmi okokból konzulátust nyitott Leónban.

1879 - Nicaragua 230 forint segélyt küldött az árvízben elpusztult Szeged javára.

1880.08.07. - az Osztrák-Magyar Monarchia Nicaraguával barátsági és kereskedelmi szerződést kötött.

1888.02.03. - Leónból Managuába költözött az Osztrák-Magyar Monarchia nicaraguai konzulátusa, mely továbbra is a washingtoni követség alá tartozott. A managuai konzulátus a kereskedelmi érdekképviselő mellett a Panama-csatornánál dolgozó osztrák-magyar honosok érdekképviselőt kapta feladatául.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Nicaraguával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1898.05.16. - a Habsburg Monarchia után Nicaragua is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Nicaraguával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Nicaraguával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.05.17. - Nicaragua is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Nicaraguával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1910.09.23. - Magyarország és Ausztria Brüsszelben többek között Nicaraguával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a hajó-összeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése céljából.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Nicaraguával együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1920.06.04. - Magyarország Trianonban békeszerződés írt alá többek között Nicaraguával.

Panama

Washington

Követség (1871.07.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1871.07.20.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter

Colón

Tiszteletbeli konzulátus (1909.10.30. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ullrich Ferenc	1909.10.30.	1918 előtt	tiszteletbeli konzul, majd konzul

Panamaváros

Tiszteletbeli konzulátus (1870 - 1918),

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fürth Ignác	1871	1886	tiszteletbeli konzul
Demarteau Emil	1886	1896 előtt	tiszteletbeli konzul, majd konzul
betöltetlen	1896 előtt	~1903	
Köhpcke Krisztián	1905 előtt	1908 előtt	német konzul
betöltetlen	1908 előtt	1918 előtt	

1870 - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíciót vezető teljhatalmú és rendkívüli küldetésű miniszter, látva a csatornamunkák hírére érkezett nagyszámú osztrák-magyar honpolgárt, az akkor még Kolumbiához tartozó Panamavárosban konzulátust alapított, mely döntést Ferenc József 1871.07.20-án hagyott jóvá.

1903.11.03. - Panama függetlenné válásával a Panamavárosban működő konzulátus kivált a kolumbiai konzuli hálózattól, de továbbra is a washingtoni követtség jogi fennhatósága alatt maradt. Panama függetlenségét hivatalosan azonban csak 1904-ben ismerte el a Monarchia.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Panamával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.07.20. - Panama is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.07.24. - a Habsburg Monarchia után Panama is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Panamával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1909.10.30. - az Osztrák-Magyar Monarchia az épülő Panama csatorna bejáratánál fekvő Colón városában tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Panamával együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1917.04.08. - Panama hadat üzent a központi hatalmaknak. Bezárt az Osztrák-Magyar Monarchia colóni és panamavárosi konzulátusa.

1920.06.04. - Magyarország Trianonban békeszerződés írt alá többek között Panamával.

Paraguay

Buenos Aires

Követség (1889.04.02. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Salzberg Manó báró	1889.04.02.	1896.12.18.	főkonzul
Wrede Raoul herceg	1896.12.18.	1900.04.30.	főkonzul
Bolesta-Kodziebrodzki Lipót	1900.04.30.	1903.02.08.	főkonzul
Kuhn Ottó báró	1903.02.08.	1903.11.06.	főkonzul
Rhemen Hugó báró	1903.11.06.	1908.08.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Seidler Frigyes János báró	1903.11.06.	1908.08.09.	ügyvivő
Schmucker Norbert lovag	1908.11.18.	1911.07.26.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoening O'Caroll Ottó báró	1911.07.26.	1919	rendk. követ és megh. miniszter
Proskowetz Gilbert lovag	~ 1915	1918	ügyvivő

Asunción

Tiszteletbeli alkonzulátus (1889.04.02. - 1898.05.15.)

Tiszteletbeli konzulátus (1898.05.15. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Heisecke Christian	1889.04.02.	1898.05.15.	alkonzul
Heisecke Christian	1898.05.15.	1907.08.18.	tiszteletbeli konzul
Heisecke Christian	1907.08.18.	1915.02.26.	főkonzul ad. Pers.
Biedermann Leó	1913.11.20.	1915.07.27.	tiszteletbeli alkonzul
Biedermann Leó	1915.07.27.	1918	tiszteletbeli konzul

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1896 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
René A. Carlos	1896	1918	konzul
Schulhof Géza dr.	1901 előtt	?	konzuli ügynök
Da Silva Correira Ceciliano	1910	?	konzuli ügynök

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (1899.07.24. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fernando Fery	1899.07.24.	1918	tiszteletbeli konzul

1883 - a helyi osztrák-magyar kolónia konzulátusi hivatal felállítását kérte Asunciónban. A kolónia nagyságára való tekintettel ezt még akkor nem tartották indokoltnak. Helyette a német konzul látta el az osztrák-magyar honosok érdekvédelmét.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Paraguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1889.04.02. - az Osztrák-Magyar Monarchia Asunciónban tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1891.04.16. - az Osztrák-Magyar Monarchia Paraguayjal kereskedelmi szerződést kötött.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Paraguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1896 előtt - Paraguay a bécsi főkonzulátus után Budapesten is konzulátust nyitott.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Paraguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1899.07.24. - Paraguay a bécsi főkonzulátus és a budapesti konzulátus után Fiumében is konzulátust nyitott, Budapestre pedig konzuli ügynököt nevezett ki.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Paraguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Paraguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.04.12. - Paraguay is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.05.31. - a Habsburg Monarchia után Paraguay is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1907.08.18. - az Osztrák-Magyar Monarchia Buenos Aires-i követsége alá tartozó asuncióni tiszteletbeli konzulátusát főkonzulátussá alakította.

1907.10.16. - Buenos Airesben dr. José Z. Camillos, a Paraguayi Köztársaság rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere, és báró Rhemen Hugó, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a közönséges bűnözők kölcsönös kiadatásáról írt alá egyezményt.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Paraguayjal együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1910.08.06. - a magyar törvényhozás az 1910. évi IX. törvénycikkben szentesítette a Paraguayjal 1907.10.16-án kötött, a közönséges bűnözők kölcsönös kiadatására vonatkozó egyezményt.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Paraguayjal együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1914 - a világháború kitörését követően Paraguay semlegességet hirdetett.

1918 - befejezte működését az Osztrák-Magyar Monarchia asuncióni főkonzulátusa, illetve Paraguay budapesti és fiumei konzulátusa.

Peru

Santiago de Chile

Követség (1902.12.06. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Starzensky Lénárt gróf	1902.12.06.	1905.06.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Szapáry Lőrincz gróf	1901.06.10.	1905.06.11.	II. o. követségi tanácsos, ügyvivő
Giskra Károly báró	1905.10.29.	1906.10.23.	rendk. követ és megh. miniszter
Styrcea János báró	1906.11.11.	1912.12.16.	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia - 1908.12.12.-1910.03.10. szabadságon)
Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1908.08.09.	1909.05.18.	?
Szapáry Lőrincz gróf	1912.12.16.	1918 előtt	rendk. követ és megh. miniszter

Lima

Tiszteletbeli főkonzulátus (1850.12.04. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Dubois Jean Louis	1883	1898 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Rowe Graham	1898 előtt	?	ügyvivő
Brahm Sámuel	1899.03.21.	1908	tiszteletbeli főkonzul
Justus Valter	1908.04.07.	1918	tiszteletbeli főkonzul
Porras F. Marcos	1910 előtt	1918 előtt	tiszteletbeli kancellár

Arequipa-Islay

Tiszteletbeli konzulátus (1870 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Corssen H. H.	1885 előtt	1891 előtt	tiszteletbeli konzul
Harmsen G. A,	1891 előtt	1900.12.18.	tiszteletbeli konzul
Herschmann Nándor	1900.12.18.	1914.06.15.	konzul
Heckmann Eugen	1914.06.15.	1918	tiszteletbeli konzul

Callao

Tiszteletbeli alkonzulátus (1870 -1914 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fernan Vilmos	1871	?	tiszteletbeli alkonzul
Pescetti Szilveszter	1886	?	tiszteletbeli alkonzul
Weis Robert	?	1896 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Harmsen G. A.	1896 előtt	1898 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Betöltetlen	1910 előtt	1914 előtt	konzul

Huarez

Konzuli ügynökség (1886.11.10. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schreiber Germán	1886.11.10.	1910.11.22.	konzuli ügynök
Handabaka Ferenc	1910.11.22.	1918	konzuli ügynök

Iquique

Konzulátus (1871.07.20. - 1879)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
?	1871	1879	konzul

Junín (Cerro de Pasco)

Konzuli ügynökség (1880.12.10. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Scheuermann Vilmos	1880	1914 előtt	konzuli ügynök
Marinovich Juan M.	1885	1886	ügyvivő
Biasevich Antal	1914 előtt	1918	ügyvivő

Tacna-Arica

Konzulátus (1871.07.20. - 1883)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
?	1871	1883	konzul

Budapest

Alkonzulátus (? - 1899 előtt)

Főkonzulátus (1899 előtt - 1920)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Gassi Franz	1892	?	alkonzul
Freud Ferenc	1899 előtt	?	főkonzul
Sándor Pál	1904.10.06.	?	tiszteletbeli főkonzul

1834 - osztrák diplomáciai küldöttség látogatott Peruba.

1850.12.04. - a Habsburg Monarchia konzulátust nyitott Limában, annak ellenére, hogy Peru függetlenségét hivatalosan csak 1851.08.28-án ismerte el Ferenc József egy, a perui elnöknek írt levelében.

1857.11.23. - Peru is csatlakozott a többek között a Habsburg Monarchia által is 1856.04.16-án aláírt Párizsi Tengerjogi Deklarációhoz.

1870.05.02. - Limában az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű miniszter, míg Peru részéről José Balta kormányának képviselőjében Mariano Durado külügyminiszter a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1870 - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedíciót vezető teljhatalmú és rendkívüli küldetésű miniszter a kereskedelmi forgalom növelése érdekében konzulátust alapított két forgalmas kikötővárosban, Callaóban és Arequipa-Islay régióban, illetve Iquique és Tacna-Arica déli bányai központokban, mely döntést Ferenc József 1871.07.20-án hagyott jóvá.

1871.12.04. - a magyar törvényhozás az 1871. évi XLVIII. törvénycikkben szentesítette a Peruvál 1870.05.02. kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1875.05.20. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Peruvál együtt nemzetközi egyezményt írt alá a méter-mértékek ügyében.

1878.06.01. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Peruvál együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1880.04.22. - a Habsburg Monarchia után Peru is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegek sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1880.12.10. - az Osztrák-Magyar Monarchia konzuli ügynökséget nyitott Junínban a helyi ezüstmányákban dolgozó, többségében délszláv nemzetiségű osztrák-magyarok érdekvédelmére.

1883.10.20. - a csendes-óceáni háborúban Chile által Perutól elhódított Iquique és Tacna-Arica bányai központokban működő konzulátusok chilei fennhatóság alatt tovább folytatták működésüket.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Peruvál együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1885.07.11. - Aniceto Vergara Albano chilei külügyminiszter és báró Schenk zu Schweinsberg német császári követségi tanácsos és miniszterrezidens egyezményt írt alá a Chile Peru és Bolívia ellen folytatott csendes-óceáni háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről.

1887.05.01. - a magyar törvényhozás az 1887. évi XXI. törvénycikkben szentesítette az 1885.07.11-én kötött nemzetközi egyezményt a Chile Peru és Bolívia ellen folytatott háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Peruvál együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Peruval együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1902.12.06. - az Osztrák-Magyar Monarchia washingtoni követsége helyett az újonnan nyílt Santiago de Chile-i osztrák-magyar követség joghatósága alá került a teljes perui konzuli hálózat.

1903.11.24. - Peru is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1904.12.21. - Magyarország és Ausztria Hágában többek között Peruval együtt nemzetközi egyezményt írt alá a kórházhajókról.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Peruval együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Peruval együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Peruval együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1908 előtt - Peru a bécsi és a trieszti kirendeltség után Budapesten tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1911.05.10. - a magyar minisztertanács hozzájárult Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök ajánlására a hazai ipar támogatásáért az Ernesto Caballero y Lastres perui fregattkapitánynak és José Manuel Llobetnek nyújtandó legmagasabb állami kitüntetésére vonatkozó előterjesztéséhez.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Peruval együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1917.10.07. - Peru megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal.

1918 - az Osztrák-Magyar Monarchia limai tiszteletbeli főkonzulátusa, arequipaislayi tiszteletbeli konzulátusa, callaói tiszteletbeli alkonzulátusa, a huarezi és a juníni konzuli ügynökségei, illetve Peru budapesti tiszteletbeli konzulátusa fel függesztette működését.

Puerto Rico

Madrid

Követség (1859.03.06. - 1898)

Washington

Követség (1898 - 1917.04.07.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Crivelli Albert gróf	1859.03.06.	1867.12.13.	rendk. követ és megh. miniszter
Karnicki László gróf	1868.03.23.	1871.11.20.	rendk. követ és megh. miniszter
Chotek Bohuszláv gróf	1871.12.10.	1872.10.22.	rendk. követ és megh. miniszter
Dubsky Győző gróf	1882.05.25.	1898	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	?	1913.01.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Zwiedinek Erich báró	1912.04.27.		ügyvivő
Dumba Szilárd Tivadar	1913.03.04.	1918?	rendk. követ és megh. miniszter

San Juan

Konzulátus (1859.03.06. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Latimer W. N.	1868 előtt	1898 után	konzul
Stubbe János	1901.06.22.	1918 előtt	konzul

1859.03.06. - a Habsburg Monarchia a havannai alkonzulátus konzulátusi rangra való emelésével párhuzamosan a Puerto Ricó-i Aquedilla és Mayagüez kikötőkben tervezett konzulátust nyitni, de tekintve, hogy egy 1845-ös spanyol királyi rendelet értelmében ezt csak San Juanban tehette meg, itt nyitott konzuli képviselést.

1884.03.14. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Spanyolországgal együtt nemzetközi egyezményt írt alá a tenger alatti kábelek védelme tárgyában.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Spanyolország és a spanyol gyarmatok képviselőjével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. – Bécsben az Osztrák-Magyar Monarchia többek között Spanyolország és a spanyol gyarmatok képviselőjével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Spanyolország és a spanyol gyarmatok képviselőjével együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1898 - az Osztrák-Magyar Monarchia havannai főkonzulátusa alá tartozó San Juan-i konzulátus a washingtoni követség alá került.

1908 - az Osztrák-Magyar Monarchia havannai főkonzulátusa alá tartozó San Juan-i konzulátus a Buenos Aires-i követség alá került.

1916 - az Osztrák-Magyar Monarchia havannai főkonzulátusa alá tartozó San Juan-i konzulátus ismét a washingtoni követség alá került.

El Salvador

Washington

Követség (1871 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1871.07.20.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter

Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter

San Salvador

Konzulátus (1871.07.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schöneneberg János	1871	1876 előtt	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1876 előtt	1901	
Drews Frigyes	1901.02.17.	1918	konzul

Fiume

Konzulátus (? - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Feric Gyula	?	1910	konzul

1871.07.20. - Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, a kelet-ázsiai expedícióját követő császári döntés értelmében az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátust nyitott San Salvadorban, mely döntést Ferenc József 1871.07.20-án hagyott jóvá.

1874.12.30. - a Habsburg Monarchia után El Salvador is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1884.03.14. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között El Salvadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá a tenger alatti kábelek védelme tárgyában.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között El Salvadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között El Salvadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1902.06.20. - El Salvador is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között El Salvadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között El Salvadorral együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria El Salvadorral együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria El Salvadorral együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1918 - az Osztrák-Magyar Monarchia El Salvador fővárosában, San Salvadorban működő konzulátusát bezárta.

Uruguay

Buenos Aires

Főkonzulátus (1872.12.15. - 1903.11.06.)

Követség (1903.11.06. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hoffer Miksa lovag	1872.12.15.	1879.01.26.	főkonzul
Mayer-Gravenegg Ottó báró	1879.01.26.	1884.04.07.	főkonzul
Salzberg Manó báró	1884.12.08.	1896.12.18.	főkonzul
Wrede Raoul herceg	1896.12.18.	1900.04.30.	főkonzul
Bolesta- Kodziebrodzki Lipót	1900.04.30.	1903.02.08.	főkonzul
Kuhn Ottó báró	1903.02.08.	1903.11.06.	főkonzul
Rhemen Hugó báró	1903.11.06.	1908.08.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Kolowrat- Krakowsky-	1907.10.18.	1908.06.16.	ügyvivő

Liebsteinsky János gróf			
Seidler Frigyes János báró	1908.06.16.	1908.11.18.	ügyvivő
Schmucker Norbert lovag	1908.11.18.	1911.07.26.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoening O'Caroll Ottó báró	1911.07.26.	1918	rendk. követ és megh. miniszter
Proskowetz Gilbert lovag	1912.11.01.	1918	II. o. követségi titkár, ügyvivő (1915-től)

Montevideo

Tiszteletbeli konzulátus (1855.06.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Wagenknecht Edmund	1871	1891 előtt	tiszteletbeli konzul
Becker Vilmos	1891 előtt	1898 előtt	ügyvivő
Montevideói német konzulátus	1898 előtt	1902 előtt	
Sievers Rikárd	1898.03.30.	1913.01.23.	tiszteletbeli konzul
Čudić Leonidas	1913.01.23.	1918	ügyvivő

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1892 - 1914)

Tiszteletbeli főkonzulátus (1914 - 1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Molnár Mór dr.	1892	1935 előtt	tiszteletbeli konzul, majd tiszteletbeli főkonzul 1914-től

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (1911 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Rey Abelardo	1911	?	tiszteletbeli konzul
Sanz Nemesio	?	1918	tiszteletbeli konzul

Pozsony

Tiszteletbeli konzulátus (1914 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Palugyay Ferenc ifj.	1914	1918	tiszteletbeli konzul

1855.06.20. - a Habsburg Monarchia tiszteletbeli konzulátust létesített Montevideóban.

1856.10.01. - Uruguay is csatlakozott a többek között a Habsburg Monarchia által 1856.04.16-án aláírt Párizsi Tengerjogi Deklarációhoz.

1867.04.05. - Asbóth Sándor honvédtisztet és amerikai tábornokot az Amerikai Egyesült Államok első uruguayi nagykövetévé nevezték ki.

1870.12.07. - Montevideóban az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, haditengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű miniszter, míg Uruguay részéről Lorenzo Battle kormánya képviselőjeként Manuel Herrera y Obes külügyi államtitkár a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1871.12.04. - a magyar törvényhozás az 1871. évi XLVII. törvénycikkben szentesítette az 1870.10.27-én Uruguayjal kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1872.12.15. - Uruguay Bécsben konzulátust nyitott.

1879 - Uruguay 426 forint segélyt küldött az árvízben elpusztult Szeged javára.

1884.03.14. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Uruguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá a tenger alatti kábelek védelme tárgyában.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Uruguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1887.06.25. - Montevideóban az Osztrák-Magyar Monarchia és Uruguay képviselői a közönséges bűnözők kölcsönös kiadatásáról írtak alá államszerződést.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Uruguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1892 - Uruguay a bécsi és a trieszti konzulátusok után Budapesten is tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1896 - a magyar törvényhozás az 1896. évi XXX. törvénycikkben szentesítette az Uruguayjal 1887.06.25-én kötött közönséges bűnözők kölcsönös kiadatásáról szóló megállapodást.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Uruguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1900.05.03. - a Habsburg Monarchia után Uruguay is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1905.06.07. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Uruguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítéséről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Uruguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.06.21. - Uruguay is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1906.11.03. - Magyarország és Ausztria Uruguayjal együtt Berlinben elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Uruguayjal együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1910.09.23. - Magyarország és Ausztria Brüsszelben többek között Uruguayjal együtt nemzetközi egyezményt írt alá a hajó-összeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése céljából.

1911 - Uruguay Fiumében tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1912.01.17. - Magyarország és Ausztria Uruguayjal együtt Párizsban elfogadta a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában kötött nemzetközi egyezményt.

1912.07.05. - Magyarország és Ausztria Uruguayjal együtt Brüsszelben elfogadta a nemzetközi kereskedelmi statisztika létesítése tárgyában hozott nemzetközi egyezményt.

1913.12.31. - Magyarország és Ausztria Uruguayjal együtt Londonban elfogadta a nemzetközi rádiótelegráf-egyezményt és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyvet.

1914 - Uruguay a Budapesten működő tiszteletbeli konzulátust tiszteletbeli főkonzulátusi rangra emelte, és Pozsonyban tiszteletbeli konzulátust nyitott. Ezzel

egy időben dr. Molnár Mór, Uruguay budapesti konzulja magyar állami kitüntetésben részesült.

1917.10.07. - Uruguay megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal.

1918 - a Montevideóban működő osztrák-magyar konzulátus felfüggesztette működését, de Uruguay budapesti főkonzulja egészen 1935-ig tovább folytatta működését.

Venezuela

Washington

Követség (? - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter

La Guayra (átköltözik Caracasba)

Konzulátus (1858.11.14. - 1877.02.23.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1876 előtt	1877.02.23.	

Caracas

Konzulátus

Főkonzulátus (1877.02.23. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Vollmer Gusztáv	1877.02.23.	1887.12.01.	tiszteletbeli konzul
Vollmer Gusztáv	1887.12.01.	1918	tiszteletbeli főkonzul ad pers.

Maracaibo

Konzulátus (1865.12.20. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schmillinsky Eduard	1868 előtt	1882	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1882	1897	
Meyer I. L.	1897	1901.02.14.	tiszteletbeli konzul
Wüst Ernő	1901.02.14.	1911	tiszteletbeli konzul
Kreuzhage Károly	1911.06.03.	1914	konzul
Zittlosen János.	1914.07.27.	1918	konzul

Puerto Cabello

Tiszteletbeli konzulátus (1858.11.14. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Baasch Eduard	1868 előtt	?	tiszteletbeli konzul
Baasch Oszkár	1876 előtt	?	tiszteletbeli konzul
Baasch Oszkár	1894.04.30.	1911.12.06.	tiszteletbeli konzul
Baasch Adolf	1911.12.06.	1918	tiszteletbeli konzul

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1911 - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Margittai Szaniszló	1911	?	tiszteletbeli konzul

Fiume

Konzulátus (1906.08.24. - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
?	1906	?	konzul

1858.11.14. - a Habsburg Monarchia kereskedelmi érdekeinek képviselésére konzuli hivatalt nyitott a venezuelai La Guayra és Puerto Cabello kikötővárosokban.

1865.12.10. - a Habsburg Monarchia a hamburgi főkonzulátus indítványára konzulátust nyitott a kereskedelmi szempontból szintén fontos Maracaibo kikötővárosban.

1875.05.20. - az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban többek között Venezuelával együtt nemzetközi egyezményt írt alá a méter-mértékek ügyében.

1877.02.23. - az Osztrák-Magyar Monarchia venezuelai La Guayrában működő tiszteletbeli konzulátusa Caracasba költözött.

1885.03.21. - az Osztrák-Magyar Monarchia Lisszabonban többek között Venezuelával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1887.12.01. - az Osztrák-Magyar Monarchia caracasi tiszteletbeli konzulátusa tiszteletbeli főkonzulátusi rangra emelkedett.

1891 előtt - Venezuela a bécsi és a trieszti konzulátusok után Fiumében tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1891.07.04. - az Osztrák-Magyar Monarchia Bécsben többek között Venezuelával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1894.07.09. - a Habsburg Monarchia után Argentína is csatlakozott a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett 1864.08.22-én kötött első Genfi Egyezményt elfogadó országok közé.

1897.06.15. - Magyarország és Ausztria Washingtonban többek között Venezuelával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1906.05.26. - Magyarország és Ausztria Rómában többek között Venezuelával együtt nemzetközi egyezményt írt alá az egyetemes postaegyesületről.

1907.03.01. - Venezuela is csatlakozott a többek között Magyarország és Ausztria által az első Nemzetközi Hágai Békekonferencián 1899.07.29-én aláírt nemzetközi egyezményekhez.

1907.10.18. - Magyarország és Ausztria Venezuelával együtt elfogadta a második Nemzetközi Hágai Békekonferencia záróokmányát.

1914 - a világháború kitörését követően Venezuela semlegességet hirdetett.

1918 - felfüggesztette működését az Osztrák-Magyar Monarchia Venezuelában található caracasi főkonzulátusa, illetve maracaibói és Puerto Cabello-i tiszteletbeli konzulátusa.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szerző műve bevezetéseként a XIX. század előtti latin-amerikai magyar jelenlét témáját elemzi, utalva arra, hogy ennek lehetősége igen valószínű, mindamellett a hiteles történeti kutatások számára még gyakorlatilag feltáratlan terület. Ennek ellenére számos, latin-amerikai magyarok nevével fémjelzett hipotézis kerül bemutatásra, melyek jelentőségét nem is annyira témájuk, mint inkább pusztán létezésük adja. Hiszen azok leginkább a kommunista vezetésű anyaországgal kapcsolatait megszakító, második világháború utáni nemzeti emigráció termékei, és mint ilyenek, arról árulkodnak, hogy a korábbiakkal szemben nagyszámú értelmiségit felvonultató csoportok a századfordulón és a két világháború között kivándorolt, többségében egyszerű származású magyarokkal való sorsközösség felvállalása helyett a történelemben még jobban viszszyúlva, egy új „Gesta Hungarorum” megalkotásával próbálták identitásukat, és egyben új hazájukhoz való tartozásuk tudatát is erősíteni.

A hipotézisek közt valós elemek is feltűnnek. Ilyen például a XVII. század második felétől datálható magyar jezsuita jelenlét Latin-Amerikában, mely nem is annyira számbeli, mint inkább kultúrtörténeti szempontból mutat nagy jelentőséget. Az általuk hátrahagyott írásos feljegyzések közül többet máig egyedülálló forrásként tartanak számon nem csak a magyar, hanem az egyetemes történettudományban és antropológiában. Az általuk készített beszámolók voltak azok az írások, melyekkel - igaz, kisebb körben - magyar utazók elsőként mutatták be e távoli földrész társadalmát, kultúráját és természeti értékeit. Kiűzésüket követően hosszú csend következett, melyet csak a húszas években Brazíliába érkezett magyar zsoldosok, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc menekültjei, és a Miksa császárral, valószínűleg a magyar hadtörténet legtávolabbi vállalkozásába fogó magyar katonák törtek meg a XIX. század első, illetve második felében, amikor főként az Amerikai Egyesült Államok vonzáskörében található államokról újabb érdekes és tudományos értékű beszámolókat adtak írásban közre, melyek már egyre szélesebb olvasóközönséghez juthattak el.

Éppen ez utóbbi, tehát a Magyarországon megjelentetett nagyszámú korabeli beszámoló magyarázza, hogy miért is került ez a katonai emigráció a XIX. századi modern vándormozgalmak csoportjába. A szerző szerint ugyanis ezen személyek és munkáik befolyással lehettek a korabeli magyar társadalom Latin-Amerika képére. Ráadásul számos olyan eset is bemutatásra kerül, mely közvetlen módon is segíthette a későbbi magyar kivándorlók döntését, illetve új hazájukban való elhelyezkedését. Ilyen például a Csizmadia báró és Porfirio Díaz féle eset, mely a később három évtizeden keresztül kormányzó tábornok magyarok iránti szimpátiáját alapvetően befolyásolta, és ennek többször konkrét tanújelét is adta. De fontos ez a Domingo Faustino Sarmiento és Juan Bautista Alberdi nevével fémjelzett romantikus generáció szemszögéből tekintve is, hiszen a függetlenség első pillanatától napirenden lévő bevándorlás náluk új színezetet kapott. Ugyanis ők nem csupán a mennyiségi, hanem a minőségi bevándorlást támogatták, melynek elemeit elképzelésük szerint Európa szabad és iparosodott népei adták volna. Ebből a szempontból tekintve pedig érthető, hogy miért helyeztünk hangsúlyt egyes kiemelkedő életutak bemutatására, ugyanis ezek sokszor pozitívan befolyásolhatták környezetük formálódó, vagy esetleg már létező magyarságképét. Hasonlóan a pozitív megítélést erősíthették Magyarország bányatechnikai kutatások terén elért eredményei, illetve az a szakképzett réteg, melynek tagjai Latin-Amerika minden fontosabb bányarégiójába eljutottak.

Azonban a magyarokról alkotott benyomás korántsem volt ennyire egyértelmű, ugyanis a XIX. századi földműves kivándorlási mozgalmak megjelenése előtt két másik csoport tagjai is nagyszámban érkeztek Latin-Amerikába, ráadásul a róluk kialakult kép sokkal inkább rányomta bélyegét az ekkoriban formálódó nemzeti sztereotípiák magyar megfelelőjére. Az egyik ilyen csoport a XIX. század második felében virágzásnak induló tengerentúli leánykereskedelem révén Latin-Amerika nagy kikötőibe kicsábított magyar lányok voltak, akik egyes beszámolók szerint kelet-európai társaikkal együtt meghatározó szereplői voltak az atlanti partvidéki nagy kikötők éjszakájának, és akik szerepet játszhattak abban is, hogy az egyes latin-amerikai országok bevándorlási, illetve Magyarország kivándorlási törvényei egymás után emelték be a tiltott csoportok közé a prostituáltakat és a fiatal egyedülálló nőket.

Ennél azonban sokkal mélyebb nyomot hagyott a korabeli latin-amerikai társadalomban a XIX. század elején kibontakozó, és a századfordulón tetőfokára jutó dél-, kelet- és közép-európai cigány kivándorlás. Ezt mi sem bizonyítja jobban annál, hogy a leginkább elterjedt sztereotípa Latin-Amerika szerte a nomád cigányokkal azonosította a magyarokat, hasonlóan ahhoz, ahogy az oroszokat és lengyeleket zsidónak, a szíreket és libanoniakat pedig törököknek tartották. Sőt, már a XX. század folyamán egyes országokban, köztük olyanokban is, ahol komoly számban éltek magyarok, ez az összemosás még a törvénykezés szintjéig is eljutott. De ezt nem csak a fogadóállamok ismeretbeli hiányosságaiként kell tekintenünk, hanem egyben egy olyan vonásra is felhívja a figyelmet, mely a nemzetközi modern vándormozgalmak kelet-közép-európai sajátossága lehet. Ez pedig a kivándorlás gazdasági okai mellett megjelenő nemzetiségi feszültségek-ből fakadó motiváció.

Ezek voltak a legfontosabb elemek, melyek esetlegesen befolyásoló tényezőivé válhattak a klasszikus értelemben vett XIX. századi modern népvándorlási mozgalom magyar ágának megindulása pillanatában, kiegészítve ezzel azokat a nemzetközi trendeket, melyeket röviden a megnövekedett európai agrár-munkaerőfelesleg kivándorlásával, illetve a viszonylag gyengén lakott amerikai kontinens szívóhatásának találkozásával lehet jellemezni. Ezen kivándorlási mozgalom döntő részét az Amerikai Egyesült Államok szívta fel, de ugyanakkor egy alternatív ágon már a kezdetektől számolhatunk a latin-amerikai kivándorlással is, melyet tovább bővítettek az egyesült-államokbeli kivándorlás „hajótöröttei”, azaz azok, akiket a kivándorlási ügynökök a kontinensen belüli továbbvándorlásra csábítottak.

A szerző ezt öt további csoportra bontotta. Közülük a legnagyobb számú a brazíliai Santa Catarina és Rio Grande do Sul államokba érkező csoport volt. Ezen kivándorlási mozgalom későbbi alternatívájaként jelent meg a mérsékeltébb éghajlatú La Plata-i országok földműves kolonizációja, mely nem csak az új, hanem a Brazíliába letelepedett, de reményeikben csalódott kivándorlókat vonzotta oda. Ezen kivándorlási mozgalmakról azonban, a brazíliai kolonizációhoz hasonlóan, csak azokban az esetekben maradtak fenn valamiféle emlékek, ha az adott területen a magyar vagy esetleg a monarchiabeli telepések részaránya magas volt, lehetőséget nyújtva arra, hogy az általában a világtól elzárt kolóniákban élő telepések nyelvüket és hagyományaikat minél hosszabb ideig meg-

őrizték. Bár alapvetően a földműves bevándorlás jellemezte Brazíliát és a La Plata-i térséget, mégis São Paulo, Buenos Aires, Santa Fé, Montevideo és Asunción központtal kisebb osztrák-magyar városi kolóniák alakultak, melyeknek igen szembetűnő jellemvonása, és egyben a már korábban említett Osztrák-Magyar Monarchia belső nemzetiségi és társadalmi feszültségeire utaló negatív jelensége volt a közösségeken belüli szlávajkúak túlsúlya.

Ez a nemzetiségi összetétel a Csendes-óceán partvidékén található országok osztrák-magyar telepei esetében még kirívóbb volt. Azonban az ideirányuló kivándorlás az előbbitől annyiban különbözött, hogy itt a földműves bevándorlók helyett inkább bányászok és kereskedők voltak túlsúlyban. Bár a Mexikó felé irányuló kivándorlás jelenlegi ismereteink szerint méretében még az előzőkhöz képest is sokkal visszafogottabb volt, mégis majd az egész vizsgálandó korszakot felölelő Porfirio Díaz elnöksége külön említést érdemel Díaz magyarok iránti szimpátiája, illetve a számos, bizonytalan kimenetelű telepítési akció miatt. Ugyanis ezek léte arra utal, hogy a magyarországi kivándorlás, illetve az Amerikai Egyesült Államokból való továbbvándorlás előtt ez a lehetőség folyamatosan nyitva állott. Az ötödik csoportba végül a szerző a kubai bevándorlást sorolja, mely az előzőhöz hasonlóan nem annyira méretével hívja fel magára a figyelmet, hanem inkább egyedi jellegével. Ugyanis a sziget amerikai elfoglalása időben egybeesett a tengerentúli osztrák-magyar kivándorlás tetőzésével, és így nem kizárt, hogy a szigetre áttelepített új bevándorlókkal történő amerikai kolonizációnak magyarok is részesei voltak.

Végül az 1910-es évek elején a tengerentúli magyar kivándorlás visszaesett, majd az első világháború alatt teljesen meg is szűnt, és csak a húszas években éledt újjá. Ekkorra azonban az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, és az 1920-as években újonnan érkező magyar bevándorlók legtöbb esetben már tudomást sem szereztek az előttük ott letelepedett és asszimilálódott magyar földműves telepesekről, helyette inkább a nomád cigány húngarokról és az atlanti kikötők éjszakai életének húngaráiról terjengő hírekből sejtették, hogy előttük már létezett Magyarországról ebbe a régióba valamiféle kivándorlás.

A folyamatok illusztrálásaként a szerző egy kronológiai Adattárban dolgozta fel a vizsgált korszak kétoldalú diplomáciai kapcsolatainak állomásait, illetve a magyar kivándorlást és a latin-amerikai bevándorlást érintő állami jogszabályozást, ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia konzuli hálózatának, illetve

az egyes országok ki- és bevándorlás-politikájának alakulása egyfajta megerősítéssel szolgálhat a korábban leírtakhoz, és esetleg további kiindulópontokat adhat a későbbi kutatásoknak.

BIBLIOGRÁFIA

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Miniszterelnökség 1867-1910. MOL K26
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867-1918.
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Washingtoni Királyi Magyar Követség iratanyaga (Mexikó, Kuba és Közép-Amerika) 1921-1945. MOL K106
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Buenos Airesi Királyi Magyar Követség iratanyaga (Argentína, Uruguay, Paraguay, Chile) 1921-1945. MOL K86
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Bakách-Bessenyei György irathagyaték (Argentína, Uruguay, Chile, Brazília, Venezuela, Mexico) MOL P2066
- Archivo General de la Nación (Mexikói Nemzeti Levéltár, továbbiakban: AGN) Dirección General de Gobierno (Elnöki Osztály)
- Archivo General de la Nación (Mexikói Nemzeti Levéltár, továbbiakban: AGN) Cartas de Seguridad (Személyi Lapok) 1824-1865.
- Egyetemi Könyvtár, Budapest, Kaprinai Gyűjtemény Coll. Kaprinai A (folio) Tom. XXXIII.
- Vasváry-gyűjtemény (továbbiakban: Vasváry) Somogyi-könyvtár, Szeged
- Hadtörténeti Intézet Levéltára, Magyarországi Főhadparancsnokság (General Commando) 3016. cs. I. Abt. 1864/105.
- Library of Congress (Washington) kézirattár Papers of John T. Pickett, 1849–1884. V. vol.

FOLYÓIRATOK

- Argentínai Magyar Élet. Buenos Aires, 1954-1956.
- Belügyi Közlöny, Budapest, 1896-1953
- Chilei-Magyar Értesítő. Buenos Aires, 1995-2000.
- Délamerikai Magyar Újság. São Paulo, 1929-1933.
- Délamerikai Magyarság. Buenos Aires, 1929-1963.
- Diario de la Marina. La Habana, 1848-1849.
- El Siglo Diez y Nueve. México, 1848-1849.
- A Fény. Montevideo, 1963-1968.
- Kivándorlási Ellenőr. Budapest, 1904.
- Kivándorlási Értesítő. Budapest, 1903-1907.
- Kivándorlási Értesítő. Fiume, 1903-1905.
- A Kivándorló. Budapest, 1904-1905.
- Külföldi Magyarság. Budapest, 1920-1925.
- Magyar Brazil Képes Újság. São Paulo, 1929.
- Magyar Száműzöttek Lapja, New York, 1853.
- Magyar Szó. Buenos Aires, 1926-1940.
- Mexicoi Magyar Újság. México, 1925.02.08.
- Registro Oficial. Asunción, 1900-1924.
- Szabad Magyar Szemle. Habana, 1942-1950.
- Vasárnapi Újság. Pest - Budapest, 1856-1912.

FORRÁSMŰVEK ÉS FELDOLGOZÁSOK

- Abbott, Edith: Immigration: select documents and case records. New York, 1969.
- Achim, Viorel: Cigányok a román történelemben. Budapest, 2001.
- Ács Tivadar: Akik elvándoroltak. Budapest, 1940.
- Ács Tivadar: Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861-65. Budapest, 1964.

- Ács Tivadar: Magyarok és a Risorgimento. A magyar légionisták életrajzgyűjteménye. Budapest, 1961.
- Ács Tivadar: Magyarok idegenben. Budapest, 1968.
- Adame Martínez, Homero: Mitos, cuentos y leyendas regionales. Monterrey, Nuevo León, México, 1998.
- Alberdi, Juan Bautista: Peregrinación de Luz del Día, o, Viaje y aventuras de la verdad en el Nuevo Mundo: Viaje y aventuras de la verdad en el Nuevo Mundo. Buenos Aires, 1916.
- Áldor Imre: Vázlatok a magyar emigráció életéből. Pest, 1870.
- Alegre, Francisco Javier: Historia de la compañía de Jesus en Nueva-España. 3 vol., México, 1841-1842.
- Alfaro, Ricardo Joaquín: Esbozos biográficos. Panamá, 1982.
- Anaya, Delia Salazar: La población extranjera en México (1895–1990). Un recuerdo con base en los Censos Generales de Población. México, 1996.
- Anderle Ádám - Kozári Mónika: A Monarchia utolsó követe. Kánya Kálmán Mexikóban, 1914-1919. Szeged, 1996.
- Anderle Ádám: „Szabadságra született Amerikánk...”. Budapest, 1983.
- Anderle Ádám: Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870-1959. Budapest, 1982.
- Anderle Ádám: Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a 19. és a 20. században. Budapest, 1989.
- Antequera Parilli, Ricardo: Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones. Venezuela. s.l., 1991.
- Antropología social y cultural en Uruguay 2004-2005. Montevideo, 2005.
- Antwoorde vande Heeren Staten Generael, op ende tegens't versoeck wegens den Koninck van Portugal. Shiedam, 1664.
- Archivo del general Porfirio Díaz: memorias y documentos. 30 vol., México, 1947-1961.
- Archivo Histórico de Matias Romero 1837–1872. México, 1965.
- Argerich, Antonio: Inocentes ó culpables. Buenos Aires, 1884.
- Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Guatemala. Ginebra, 1993.
- Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Honduras. Ginebra, 1991.

- Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Nicaragua. Ginebra, 1991.
- Assis Barbosa, Francisco de: Juscelino Kubitschek, uma revisão na política brasileira: uma revisão na política brasileira. Rio de Janeiro, 1960.
- Asturias, Miguel Ángel: Cuentos y leyendas. Madrid, 2000.
- Atlas de las antigüedades mexicanas: halladas en el curso de los tres viajes de la real expedición de antigüedades de la Nueva España, emprendidos en 1805, 1806 y 1807. México, 1978.
- Azara, Félix de: Descripción é historia del Paraguay y del Rio de la Plata. 2 vol., Madrid, 1847.
- Azara, Félix de: Geografía física y esférica de las provincias del Paraguay y Misiones guaraníes. Montevideo, 1904.
- Bade, Klaus J.: Migration in European history. Malden, 2003.
- Balázs Dénes: Argentina, Uruguay. Budapest, 1987.
- Balázs Dénes: Magyar utazók Amerikában. Budapest, 1995.
- Ballou, Maturin Murray: History of Cuba: Or, Notes of a Traveller in the Tropics. Boston, 1854.
- Bangha Béla: Dél keresztje alatt. Feljegyzések egy délamerikai missziós körútról. Budapest, 1934.
- Bangha Béla: Magyar jezsuiták Pombal börtöneiben. Budapest, 1937.
- Bánó Eugenio: Mexico, és utazásom a trópusokon. Budapest, 1896.
- Bánó Jenő: Úti képek Amerikából. Budapest, 1890.
- Bánó, Jenő: Instrucciones para el cultivo de la vid: plantación injerto y poda. México, 1910.
- Bánó, José de: Instrucciones para el cultivo de la vid: variedades americanas de esta planta. México, 1911.
- Barreto, Lima: Clara dos anjos. Rio de Janeiro, 1948.
- Barreto, Lima: Recordações do escrivão Isaías Caminha. São Paulo, 1976.
- Barros Arana, Diego: Historia general de Chile. Santiago de Chile, 1999.
- Barros Arana, Diego: Historia general de Chile. 10 Tomo, Santiago de Chile, 2001.
- Baruja R., Victor E. - Pinto, Ruy G.: Una historia del Paraguay. s.l., 2000.
- Bastos, Roa: Yo el supremo; La tierra sin mal. Asunción, 1998.
- Bede Béla - Lampert Márta: Brazília. Budapest, 1983.

- La „belle Époque” Montevideana. s.l., 1981.
- Binayán, Narciso: Historia genealógica argentina. Buenos Aires, 1999.
- Blanco Rodríguez, Juan A. - Alonso Valdés, Coralia: Presencia Castellana en el Ejército Libertador Cubano (1895-1898). Valladolid-Zamora, 1996.
- Boglár Lajos: Magyar világ Brazíliában: a múlt századtól 1942-ig. Budapest, 1996.
- Brasil Filho, Lourival: Roteiro turístico de Minas Gerais. Belo Horizonte, 1973.
- Brazíliai magyarok. Vázlatok a brazíliai magyar élet kialakulásáról a Magyarok II. Világkongresszusára. São Paulo, 1938.
- Bristow, Edward J.: Prostitution and prejudice: the Jewish fight against white slavery, 1880-1939. Oxford, 1982.
- Buelna, Eustaquio: Apuntes para la historia de Sinaloa, 1821-1882. México, 1924. 92.
- Bueno, Salvador: Cinco siglos de relaciones entre Hungría y América Latina. Budapest, 1977.
- Bueno, Salvador: Historia de la literatura cubana. La Habana, 1963.
- Burmeister, Hermann: Viagem ao Brasil através das províncias do Rio de Janeiro e Minas Gerais, visando especialmente a história natural dos distritos auríferos e diamantíferos. São Paulo, 1952.
- Burton, Richard Francis: Explorations of the Highlands of the Brazil. London, 1869.
- Caballero Aquino, Ricardo: La segunda república paraguaya: 1869 – 1906. Asunción, 1985.
- Centurión, Carlos R.: Historia de las letras paraguayas. 3 vol., Buenos Aires, 1947-1951.
- Ceuppens, Henry: Paraguay: ¿un paraíso perdido? Asunción, 2003.
- Chernela, Janet Marion: The Wanano Indians of the Brazilian Amazon: A Sense of Space. Texas, 1996.
- A chilei, bolíviai és perui köztársaságok kulturális és közgazdasági viszonyainak valamint az Osztrák-Magyar Monarchia ottani érdekeinek rövid ismertetése. Bécs, 1902.
- Cirules, Enríque: Conversación con el último norteamericano. La Habana, 1973.

- Colección de Leyes de decretos, acuerdos, resoluciones. San José, 1904.
- La colonización e inmigración en Bolivia: leyes, decretos supremos y otras disposiciones legales. La Paz, 1965.
- Comunidades étnicas en Colombia: Cultura y jurisprudencia. Bogotá, 2005.
- Constitución de la República del Paraguay y sus antecedentes: Constituciones de 1844, 1870, y 1940. Asunción, 1968.
- Corpus Juris Hungarici: Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. Budapest, 1896.
- Costa, Norberto: Los gitanos roban a los niños. Buenos Aires, 1988.
- Creelman, James: Diaz, master of Mexico. New York, 1911.
- Cuevas, Mariano: Historia de la Nación Mexicana. México, 1967.
- Cúneo, Dardo: Inmigración y nacionalidad. Buenos Aires, 1967.
- Cunninghame Graham, R. B.: A Vanished Arcadia Being Some Account of the Jesuits in Paraguay 1607 to 1767. New York, 1924.
- Curso de derecho administrativo teórico y práctico adaptado especialmente a la administración pública colombiana. 2 vol. Bogotá, 1939-1940.
- Csap Lajos: A világ magyarsága (Latin-Amerika, Dél-Afrika, Ausztrália). Budapest, 1998.
- Csóke Sándor: Perui aymarará és quechua nyelvek uralaltáji nyelvi rokonsága. Buenos Aires, 1969.
- Da Mota, Ático Vilas-Boas: Ciganos. Brasília, 2004.
- Darby, William Evans: International arbitration. International tribunals. A collection of the various schemes which have been propounded; and of instances in the nineteenth century. London, 1904.
- Debali, Juan J.: Reglamento para el régimen interno del Regimiento de artillería ligera arreglado por el 2o. jefe del mismo. Montevideo, 1891.
- Debroise, Oliver: Mexican suite: a history of photography in Mexico. Austin, 2001.
- Descalzi, Ricaldo: La Real Audiencia de Quito claustro en los Andes. 3 vol. Quito, 1978.
- Diccionario histórico de la Compañía de Jesús: biográfico-temático. Madrid, 2001.
- Diccionario histórico y biográfico de la Revolución Mexicana. 8 vol., México, 1994.

- Diccionario Porrúa de Historia, Biografía y Geografía de México. México, 1964.
- Dobal, Carlos: Nuevas del Nuevo Mundo: 1492-1992. Santiago de Chile, 1992.
- Documentos existentes en el archivo general de Indias, Sección de Lima. León, 1974.
- Dolan, Edward F.: The Spanish-American War. Brookfield, 2001.
- Domínguez, Carlos María: El bastardo: La vida de Roberto de las Carreras y su madre Clara. Montevideo, 1997.
- Domonkos László: Zákány tábornok Amerikában. Szeged, 1904.
- Donoso, José: El obscuro pájaro de la noche. Barcelona, 1995.
- Dorronsorro, Josune: Pál Rosti, una visión de América Latina (Cuba, Venezuela y México, 1857-1858). Caracas, 1983.
- Dyal, Donald H.: Historical dictionary of the Spanish American War. Westport, 1996.
- Eder, Francisco J.: Breve descripción de las reducciones de Mojos. Cochabamba, 1985.
- Éder, Xaver Ferenc: Descriptio provinciae Moxitarum in Regno Peruano. Buda, 1891.
- Efemérides queretanas: Acontecimientos notables en la vida de Querétaro. Querétaro, 1973.
- Eisterer, Klaus - Bischof, Günter: Transatlantic relations: Austria and Latin America in the 19th and 20th centuries. Innsbruck, 2006.
- Elkán Pál - Wodianer Rudolf: Argentina leírása és ismertetése magyar nyelven. Magyar-spanyol kéziszótár. Budapest-Buenos Aires, 1929.
- La emigración española transoceánica, 1911-1915. Madrid, 1916.
- Enciclopedia de México, 12 vol., México, 1966-1977.
- Encyclopaedia Hungarica. 4 köt., Calgary, 1992-1996.
- Exposición de arte en la Universidad de La Habana: 300 años de arte en Cuba. La Habana, 1910.
- Fernández de Oviedo, Gonzalo: Historia general y natural de las Indias, islas y tierra-firme del mar océano. Madrid, 1852.
- Fernández Saldana, José María: Diccionario uruguayo de biografías, 1810-1940. Montevideo, 1945.

- Ferrez, Gilberto: A fotografia no Brasil, 1840-1900. Rio de Janeiro, 1985.
- Ferrez, Gilberto: Photography in Brazil. 1840-1900. Albuquerque, 1990.
- Fodor Eszter: János Xántus en América. (Szakdolgozat, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika gyűjtemény) Szeged, 1997.
- Foerster, Robert Franz: The Italian Emigration of Our Times. New York, 1969.
- Fornaro, Pasquale: István Türr: una biografia politica. Soveria Mannelli, 2004.
- Foster, Lynn V.: Mexikó története. Budapest, 1999.
- Franzina, Emilio: La grande emigrazione: l'esodo dei rurali dal Veneto durante il secolo XIX. Venezia, 1976.
- Friedmann, Eugenio: Historia del Azúcar en el Paraguay. Asunción, 1966.
- Fúrlong Cárdiff, Guillermo: Historia Social y Cultural del Río de la Plata 1536–1810. 3 vol., Buenos Aires, 1969.
- García Márquez, Gabriel: Száz év magány. Budapest, 1971.
- Geőcze István: Utazás Brazíliába és vissza. 2 köt. Pest, 1869.
- Glickman, Nora: The Jewish White Slave Trade and the Untold Story of Raquel Liberman. New York, 2000.
- González Navarro, Moisés: Anatomía del poder en México. México, 1983.
- González Navarro, Moisés: Los extranjeros en México y los mexicanos en el extranjero, 1821–1970. 3 vol., México, 1993-1994.
- González Suárez, Federico: Historia general de la República del Ecuador. 7 vol., Quito, 1903.
- Gran Enciclopedia Argentina. 9 vol., Buenos Aires, 1956-1964.
- Guandique, Manuel Atilio: Tiempos idos. San Salvador, 1988.
- Guevara, Darío C.: Gitana del Frutillar, historia de una niña ecuatoriana que creció bajo la tolda gitana para unir dos mundos, dos razas, y dos destinos. Quito, 1968.
- Guia da arquitetura colonial, neoclássica e romântica no Rio de Janeiro. Rio de Janeiro, 2001.
- Gutiérrez Roldán, Héctor: La población de Chile. Paris, 1975.
- Guy, Donna J.: El sexo peligroso. La prostitución legal en Buenos Aires, 1875–1955. Buenos Aires, 1994.
- Guy, Donna J.: Sex and Danger in Buenos Aires: Prostitution, Family, and Nation in Argentina. Lincoln, 1991.

- Handelman, Howard - Sanders, Thomas G. (Ed.): Military Government and the Movement Toward Democracy in South America. Bloomington, 1981.
- Hemming, John: Roraima: Brazil's Northernmost Frontier. London, 1990.
- Historia de la Minería Argentina. 2 vol., Buenos Aires, 2004.
- Historia de la Nación Mexicana. México, 1967.
- Historia mexicana. México, 1951.
- Historia paraguaya: anuario del Instituto Paraguayo de Investigaciones Históricas. Asunción, 1956.
- Homér Imre: A kivándorlásra vonatkozó törvényes jogszabályok kézikönyve. Budapest, 1910.
- Hurtado S., Samuel: Ferrocarriles y proyecto nacional en Venezuela, 1870-1925. Caracas, 1990.
- The imperial house of Mexico: the house of Iturbide. S.I., 1994.
- Istvánffy, Gyula: El modo de proceder contra la peronóspora, enfermedad da la vid. Ford. Bánó Eugenio. México, 1910.
- Jones, Alexander: Cuba in 1851. New York, 1851.
- Josleit, Jenna Weissman: Our Gang: Jewish Crime and the New York Jewish Community, 1900-1940. Bloomington, 1983.
- Jouanen, José: Historia de la Compañía de Jesús en la antigua provincia de Quito, 1570-1774. Quito, 1943.
- Juan Rodríguez Freyle, Felipe Pérez: Conquista i descubrimiento del nuevo Reino de Granada, de las indias occidentales del Mar Océano, I Fundación de la Ciudad de Santa Fé de Bogotá. Bogotá, 1859.
- Jurema, Abelardo: Juscelino & Jango: PSD & PTB. Rio de Janeiro, 1979.
- Katcher, Philip R. N.: The Mexican-American War, 1846-1848. London, 1976.
- Kemény, Julius: „Hungara” Ungarische Mädchen auf dem Markte. Budapest, 1903.
- Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. 11 kötet, Budapest, 1911-1932.
- Kertbeny, Károly: Alfabetische Namensliste ungarischer Emigration 1849-1864. Brüssel - Leipzig, 1864.
- King, Desmond S.: Making Americans : immigration, race, and the origins of the diverse democracy. Cambridge, 2002.
- Kisbán Emil: A magyar pálosrend története. Budapest, 1938.

- A kivándorlás: A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége által tartott országos ankét tárgyalásai. Budapest, 1907.
- Kornis de Totvárad, Carlos: Casamento civil no Brasil - Consentimento, contagem de custas, orfãos e interditos, recusa de celebração, entre viúvas ou viúvas, local e certidão. S.l., s.a.
- Kornis de Totvárad, Carlos: Casamento civil ou o direito do poder temporal em negocios de casamentos. Discussões juridico-historico-theologico em duas partes. Rio de Janeiro, 1858.
- Kornis de Totvárad, Carlos: Institutiones. Rio de Janeiro, 1857.
- Kornis de Totvárad, Carlos: Processus Villa Nova de Minho pars criminalis discussione juridica pertractata. Rio de Janeiro, 1856.
- Kornis de Totvarad, Carlos: Refutação da doutrina do Dr. Braz Florentino Henriques de Souza... apresentada na sua obra O Casamento civil e religioso. Rio de Janeiro, 1860.
- Koronczi Barbara: Cigányzenészek múltja, jelene a jövő változatai. (szakdolgozat, ELTE TÁTK Kulturális Antropológia) 2004, Budapest.
- Kovách Antal: Közöttani adatok északi Paraguayból. Budapest, 1914.
- Kratz, Guillermo: El tratado hispano-portugués de limites de 1750 y sus consecuencias. Roma, 1954.
- Krause, Corinne Azen: Los judíos en México: una historia con énfasis especial en el período de 1857 a 1930. México, 1987.
- Krauze, Enrique - Zerón-Medina, Fausto: Porfirio. 6 vol., México, 1993.
- Krieger, Alda: Centenário de Blumenau, 1850-2 de Setembro-1950. Blumenau, 1950.
- Kurucz Ladislao: Los húngaros en la Argentina. Buenos Aires, 1999.
- La Fontaine, Henri: Pasicrisie internationale 1794-1900: histoire documentaire des arbitrages internationaux. Boston, 1997.
- László Károly: Katonai életéből. Budapest, 2001.
- Lazo, Rodrigo: Writing to Cuba: Filibustering and Cuban Exiles in the United States. Chapel Hill, 2005.
- Legislación para la defensa política en las Repúblicas Americanas. Montevideo, 1947.
- Leite, Serafim: História da Companhia de Jesus no Brasil. 8. vol., Rio de Janeiro, 1938.

- Leuchars, Chris: To the Bitter End: Paraguay and the War of the Triple Alliance. Westport, 2002.
- El libro del Centenario del Uruguay 1825–1925. Montevideo, 1923.
- Liégeois, Jean-Pierre: Los gitanos. México, 1988.
- Liptay, Alberto: El darwinismo: Cuál es la posición del hombre en el universo? Valparaíso, 1888.
- Liptay, Alberto: La lengua católica ó sea, Proyecto de un idioma internacional sin construcción gramatical. Paris, 1890.
- Liptay, Alberto: Projet d'un Idiome Intenational sans construction grammaticale. Paris, 1892.
- Lucas, Geraldo: La industrialización pionera en Venezuela. Caracas, 1998.
- Luis Cané. Buenos Aires, 1962.
- Luján Muñoz, Luis: La Cultura Maya: Antología de textos clásicos. México, 1994.
- Lumholtz, Carl: El México Desconocido. Cinco años de exploración entre las tribus de la Sierra Madre Occidental; En la tierra caliente de Tepic y Jalisco, y entre los tarascos de Michoacán. 2 vol., Nueva York, 1904.
- Macazaga Ordoño, César: Diccionario de Antropología Mesoamericana. México, 1985.
- Madarassy László: Túl az Oczeánon. Elbeszélések az amerikai életből. Budapest, 1889.
- A magyar bányászat évezredes története. 2 kötet. Budapest, 1996-1997.
- A Magyar Jogászegylet Büntetőjogi Bizottságának tanácskozásai a Büntetőnovella tárgyában. Budapest, 1907.
- A magyar katona vitézségének ezer éve. 2 kötet, Budapest, 1933.
- Magyar Rendeletek Tára. Pest (majd Budapest), 1867 - 1918.
- Magyar Törvénytár 1912. Budapest, 1913.
- Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 1887-1888. Budapest, 1897.
- Magyar Törvénytár. 1869-71. évi törvénycikkek. Budapest, 1896.
- Magyarok Délamerikában. Buenos Aires, 1942.
- A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Budapest, 1986.

- A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. 5 kötet, Budapest, 1990-1999.
- Magyarország rendeleter tára. 1925. Budapest, 1926. 300.
- Manrique, Jorge Alberto: Guillermo Kahlo: fotógrafo oficial de monumentos. México, 1992.
- Marchiori, José Newton Cardoso: Gênese da colônia Jaguari. Porto Alegre, 2001.
- Marchiori, José Newton Cardoso: Jaguari. Documentos Históricos e Relatos. Porto Alegre, 2001.
- Maróti Géza: Visszaemlékezések. [Kézirat - Építészeti Múzeum], Budapest.
- Mayer, Edelmiro: Campaña y Guarnición. El Ambiente Republicano Contra el Imperio de Maximiliano. Memorias de Edelmiro Máyer, militar argentino en el ejército republicano de Benito Juárez. México, 1985.
- McGuire, James Patrick: The Hungarian Texans. San Antonio, 1993.
- Medal of Honor, 1863-1968: "In the name of the Congress of the United States." Washington, 1968.
- Mejías, Laurentino: La policía... por dentro. Barcelona, 1911.
- Melgarejo Vivanco, José Luis: Juárez en Veracruz. Jalapa, 1972.
- Melgoza de la Garza, Angelina de Lourdes: Tiempo de gitanos. (kézirat, Universidad Iberoamericana), México, 1996.
- Memoria y sueños: Españoles en Colombia, Siglo XX. Bogotá, 2004.
- Mentz, Brigida von [et al.]: Los pioneros del imperialismo alemán en México. México, 1982.
- Meseldzic de Pereyra, Zivana: Yugoslavos en el Perú. Lima, 1985.
- Miklós Elemér - Vér Andor: Magyarok Délamerikában. Buenos Aires, 1942.
- Miklóssy János: A budapesti prostitúció története. Budapest, 1989.
- La Minería Hispana e Iberoamericana. Contribución a su investigación histórica. Estudios - fuentes- bibliografía. León, 1970.
- Mocsáry Béláné Fáy Mária: Mexikói utazásom. Úti jegyzetek. Klny. Magyar szalon, 1905. febr.–márc.
- Molnár, I. – Weiß, A.: Ignaz Edler von Born und die Societät der Bergankunde 1786. Wien, 1986.
- Morales, Salvador: Situación social en la Isla de los Pinos antes de la Revolución. La Habana, 1968.

- Nagel, Silke: Alemanes en México: Inmigración y colonia hasta la Segunda Guerra Mundial. México, 1996.
- Nagy Iván: A világmagyarság száma. Klny. Kincses Kalendárium, 1932.
- Naturalistas italianos no Brasil. São Paulo, 1991.
- Navarro Neumann, Manuel María S.: XIV Congreso geológico internacional, Madrid, 1926. Sección 10a Geofísica. Barcelona, 1926.
- Nunes Machado, Joaquim - Chacon, Vamireh: Discursos parlamentares. Brasilia, 1978.
- O'Connor, Harvey: The Guggenheims; the making of an American dynasty. New York, 1937.
- Onody, Oliver: Um capitão do exército húngaro no Brasil. Klny. Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro. Rio de Janeiro, 1981.
- Onody, Oliver: Um viajante húngaro no Brasil no seculo passado. Klny. Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro. Rio de Janeiro, 1986/350.
- Országgyűlési Dokumentumok – képviselőházi naplók és irományok, főrendiházi naplók 1861-1918. <http://mpgy.ogyk.hu>
- Ortega, José de: Apostolicos afanes de la Compañia de Jesus, escrito por un padre de la misma sagrada religion de su provincia de Mexico. México, 1944.
- Pacheco, Alvaro: Consideraciones sobre inmigración y colonización. Montevideo, 1892.
- Pareja, Ernesto M.: La prostitución en Buenos Aires: Factores antropológicos y sociales, su prevención y represión, policía de costumbres. Buenos Aires, 1937.
- Pásztor Árpád: Vengerkák. Budapest, 1915.
- Pawlowszki Ede: Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása. Budapest, 1882.
- Paz, Ireneo: Algunas Campañas. México, 1884.
- Pekár Dezső: A geofizikai kutatás magyar halottja Chilében. Klny. Természettudományi Közlöny, 1936/1-2.
- Pellecer, Carlos Manuel: Memoria en dos geografías. México, 1964.
- La pintura colonial en Cuba: exposición en el capitolio nacional, marzo 4 a abril 4 de 1950. Habana, 1950.
- Pérez Arauco, César: Cerro de Pasco. 8 vol., Pasco, 1996.

- Pieroni, Geraldo: Vadios e ciganos, heréticos e bruxas os degredados no Brasil-colônia. Rio de Janeiro, 2000.
- Pillado, José Antonio: Buenos Aires colonial. Edificios y costumbres. 1. vol., Buenos Aires, 1910.
- La población de Paraguay. Asunción, 1974.
- Posada, Eduardo: Narraciones: Capítulos para una historia de Bogotá. Bogotá, 1906.
- Praeli, Francisco Eguiguren: Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones. Perú. s.l., 1991.
- El Progreso alemán en América. Santiago de Chile, 1924.
- Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1940. Budapest, 1982.
- Quintana, Jorge: Índice de extranjeros en el Ejército Libertador de Cuba (1895-1898). Habana, 1953.
- Rebert, Paula: La Gran Línea: Mapping the United States-Mexico Boundary, 1849-1857. Austin, 2001.
- Révai Nagy Lexikona. 21 kötet, Budapest, 1911-1935.
- Rivero Aliaga, José Luis: Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Bolivia. s.l., 1991.
- Rodríguez Cruz, Agueda María: Salmantica docet: la proyección de la Universidad de Salamanca en Hispanoamérica. Salamanca, 1977.
- Romero, Emilio: Historia económica del Perú. Buenos Aires, 1949.
- Rónai, Paulo: As cartas do P. Fay Davi e a sua biografia. Rio de Janeiro, 1945.
- Rosti Pál: Úti emlékezetek Amerikából. Budapest, 1992.
- Ruiz Moreno, Isidoro: El derecho penal en la República Argentina. Paraná, 1898.
- Sáenz Maroto, Alberto: Historia agrícola de Costa Rica. San Pedro, 1970.
- Salgado dos Santos, Amilcar: A guerra entre o Brasil e a República Argentina em 1827; questões do Rio da Prata e as guerras que originaram a de 1827. São Paulo, 1923.
- Sančević, Zdravko: Susret svjetova Hrvati i Amerike, (1492-1992): zbornik radova. Zagreb, 1992.
- Sánchez J, López: Daniel Alcides Carrión. Mártir de la medicina peruana. La Habana, 1957.

- Santa Anna, Antonio López de: Nombramiento otorgado al Sr. Gabor Naphegyi para representar al gobierno mexicano como ministro plenipotenciario ante el gobierno de los Estados Unidos en la venta del territorio nacional. 1864.02.15. [Kézirat - Instituto Mora könyvtára, México]
- Sartorius, Christian: Importancia de México para la emigración alemana. México, 1852.
- Schmieder, Oscar: Länderkunde Südamerikas. Wien, 1932.
- Segarra, José: Excursión por América: Cuba. San José, 1906.
- Segundo Congreso sudamericano de dermatología y sifilografía celebrado en Montevideo del 9 al 16 de octubre de 1921. Montevideo, 1922.
- Senkman, Leonardo: Argentina, la segunda guerra mundial y los refugiados indeseables, 1933-1945. Buenos Aires, 1991.
- Silva, Emílio da: Jaraguá do Sul. A povoação do Vale do Itapocu. Jaraguá do Sul, 2005.
- Sommervogel, Carlos: Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. 6. vol., Bruxelles - Paris, 1895.
- Sondhaus, Lawrence: The naval policy of Austria-Hungary, 1867-1918: navalism, industrial development, and the politics of dualism. West Lafayette, 1994.
- Staden, Hans: Duas viagens ao Brasil. São Paulo, 2000.
- Storni, Hugo: Catálogo de los Jesuitas de la Provincia del Paraguay. (Cuenca del Plata) 1585-1768. Roma, 1980.
- Stöcklein, Joseph: Der neue Welt-Bott mit allerhand Nachrichten deren Missionären S. J. Núm 28. Augsburg, 1726.
- Szabó László: Magyar múlt Dél-Amerikában 1519-1900. Buenos Aires, 1978.
- Szenger Ede: Mexikó felvidéke élet és kortani tekintetben. Budapest, 1877.
- Sente Varga, Mónika: Migración húngara a México entre 1901 y 1950. Puebla, 2007.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 14 köt. Budapest, 1891-1914.
- Teixeira, Rodrigo Corrêa: História dos ciganos no Brasil. Recife, 2008.
- Thirring Gusztáv: A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság. Budapest, 1904.
- Tobar Donoso, Julio: La Iglesia, modeladora de la nacionalidad. Quito, 1953.

- Toeppen, Hugo: Hundert Tage in Paraguay. Reise in's Innere. Paraguay im Hinblick auf deutsche Kolonisations-Bestrebungen. Hamburg, 1885.
- Torales Pacheco, María Cristina: Ilustrados en la Nueva España: los socios de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País. México, 2001.
- Torrea, Juan Manuel: El General de División Ramon Corona. s. l., 1944.
- Trochon, Ivette: Las rutas de Eros: La trata de blancas en el Atlántico Sur: Argentina, Brasil y Uruguay (1880-1932). Montevideo, 2006.
- Turcios, Froylán: Memorias. Tegucigalpa, 1980.
- Vadona Lajos: Az öt világrészből. Budapest, 1886.
- Valdizán, Hermilio: Apuntes para la bibliografía médica peruana. Lima, 1928.
- Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Budapest, 2000.
- Varela, Consuelo: La caída de Cristóbal Colón: el juicio de Bobadilla. Madrid, 2006.
- Varnhagen, Francisco Adolfo de: História geral do Brasil, antes da sua separação e independencia de Portugal. São Paulo, 1975.
- Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, 1988.
- Vasváry, Edmund: Lincoln's Hungarian heroes; the participation of Hungarians in the Civil War, 1861–1865. Washington, 1939.
- Vázquez, Josefina Zoraida - Aizpura, Pilar Gonzalbo: Guía de protocolos. Archivo General de México. Año de 1857. México, 1995.
- Venégas, Miguel: Noticias de la California y de su conquista temporal y espiritual hasta el tiempo presente: sacada de la historia manuscrita. 3 vol., México, 1943-1944.
- Vergara Collazos, Antonio: Cuando las historias se juntan: América y Europa a través de Túpac Amaru. Lima, 1975.
- Vergara Collazos, Antonio: Los Túpac Amaru en Europa. Barcelona, 1981.
- Vizcaya Canales, Isidro: Los orígenes de la industrialización de Monterrey: una historia económica y social desde la caída del Segundo Imperio hasta el fin de la Revolución (1867-1920). Monterrey, 1969.
- Walker, William: La guerra en Nicaragua. Managua, 1975.
- Wamosy, Alceu: Na terra-virgem. Rio de Janeiro, s.a.
- Wamosy, Alceu: Poesia completa. Porto Alegre, 1994.
- Wamosy, Alceu: Prosa : crônicas, artigos, contos, cartas, pensamentos. Porto Alegre, 1967.

- Wamosy. Alceu: Poesias. Flâmulas, Na terra virgem, Corôa de sonho. Rio Grande do Sul, s.a.
- Washburn, Charles A.: The history of Paraguay, with notes of personal observations, and reminiscences of diplomacy under difficulties. Boston, 1871.
- Whigham, Thomas: The Paraguayan War. 1 vol., Lincoln, 2002.
- Wiederspahn, Henrique Oscar: Campanha de Ituzaingô. Rio de Janeiro, 1961.
- Williams, Alfred: The Inter-oceanic Canal and the Monroe Doctrine. New York, 1880.
- Williams, Patrick: Franciaország. Budapest, 2004.
- Windisch de Puer, Marian Horn: El secreto de la palabra. México, 2004.
- Winkelbauer, Waltraud: Die österreichisch-chilenischen Beziehungen vom Vormärz bis zum Ende der Habsburgermonarchie. Böhlau, 1988/17.
- Wisner, Enrique: El dictador del Paraguay, Doctor José Gaspar Rodríguez de Francia. Concordia, 1923.
- Wolff, Egon e Frieda: Participação e contribuição de judeus ao desenvolvimento do Brasil. Rio de Janeiro, 1985.
- Wyman, Mark: Round-trip to America: the immigrants return to Europe, 1880-1930. Ithaca, 1993.
- Xantus János: Utazás Kalifornia déli részeiben. Pest, 1860.
- Zrínyi Miklós összes versei. Budapest, 1958.

CIKKEK ÉS TANULMÁNYOK

- Ács Tivadar: Magyar pálosok voltak Délamerika első térítői. In: Nemzeti Újság, 1934.05.17.
- Anderle Ádám: A 48-as emigráció Narciso López 1851-es kubai expedíciójában. In: Századok, 1973/3. 687–707.
- Anderle Ádám: Az 1848/49-es magyar emigráció Latin Amerikában. Új adatok. In: Acta Historica Szegediensis de Attila József Nominatae, Szeged, 1991. 65-70.
- Anderle Ádám: Agencias de emigración y los gobiernos húngaros: In: Ibero-Americana Pragensia Supplementum XIII. Praga, 2004. 17-24.

- Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1970/2. 225-233.
- Araya, Guiselle Marín: Españoles en la ciudad de San José a fines del siglo XIX y principios del XX. In: *Anuario de Estudios Centroamericanos*, San José, 1999/2. 7-31.
- Blumberg, Arnold: The Diplomacy of the Mexican Empire, 1863-1867. In: *Transactions of the American Philosophical Society* 1971/8. 1-152.
- Boglár Lajos - Kovács Katalin: Veszprémi „magyarok” között Brazíliában. In: *Új Horizont*, 1998/4-5. 76-79.
- Boglár Lajos - Kovács Katalin: Magyar hagyományalkotás Brazíliában. In: *MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Dokumentum-füzetek* 13. Budapest, 1999. 1-50.
- Borges, Isabel Cristina Medeiros Mattos: Ciganos em Juiz de Fora – Mitos, Perseguições e Resistências (1860/1920) In: *XXIII Simpósio Nacional de História - APUH*. Londrina, 2005. 1-8.
- Dojcsák Győző: Emlékezés Czegei Wass Sámuelre. In: *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*. 1985/1. 55-60.
- Csikós Zsuzsanna: Czetz János, egy magyar tábornok Argentínában. In: *Interperess Magazin*. Budapest, 1987/dec. 41-43.
- Dietrich, Wolfgang - Kaller Martina: Los silesianos en Guatemala: Los Schlesinger. In: *Europa Central y América Latina – Estudios Históricos*. Szeged, 1993. 49-63.
- Dietrich, Wolfgang: Cien años de rearme – la emigración checo-austro-húngara a Guatemala entre 1880 y 1980. In: *Emigración centroeuropea a América Latina*. Prága, 2000. 109-128.
- Douglas, Lawrence: Ataques filibusteros en contra de México y Canada durante el siglo XIX. Un estudio comparativo. In: *Secuencia*, México, 1997/37. 57-77.
- Furlong, Guillermo: Los gitanos no proceden de Hungría. In: *Estudios (Academia Literaria del Plata)* Buenos Aires, 1952. 185-188.
- Gyarmati, János – Borsányi, László – Fözy, Vilma: Viajeros húngaros en América. Objetos de etnografía y arqueología americanos en museos húngaros. In: *Anales del Museo de América*. 1997/5. 103-116.

- Holman, Lieutenant: Voyage Round the World. In: Journal of the Royal Geographical Society of London. 1835/5. 307.
- Kaczúr Ágnes: Magyar világ Brazíliában - "beilleszkedés" és "beillesztés". In: Azonosság és másság – Tanulmányok Latin-Amerika történetéből. Z-füzetek. Budapest, 1992. 62-68.
- Láng Dezső: Vágújhelytől Sonoráig. In: Hírek a magyar népi demokráciából, 1954.09.25. 18–20.
- Mathew, W. M.: A Primitive Export Sector: Guano Production in Mid-Nineteenth-Century Peru. In: Journal of Latin American Studies, 1977/may, 35-57.
- Medzibrodzky, Endre: Repercusión del “imperio” de Maximiliano y de la lucha independentista del pueblo mexicano en la prensa húngara contemporánea. In: Estudios Latinoamericanos. 6/2. Warszawa, 1980, 155–169.
- Miksa császár szolgálatában. In: A Hét, Bratislava, 1992.02.07. 13.
- Nemes Lajos: Anisits János Dániel emlékére. In: Debreceni pozsgás-tár. 1999/II. Anisits János Dániel emlékszám. 3-83.
- Ónody Olivér: Adalékok a brazil-magyar kapcsolatokhoz. In: Bécsi Napló, 1992/6. 9.
- Öry Kovács Katalin: Identitásválság és hagyományalkotás Jaraguá do Sulban. In: MTA – JATE Hispanisztika Kutatási Közlemények II. Szeged, 2000. 130-137.
- Personal Narrative of Louis Schlesinger, of Adventures in Cuba and Ceuta. In: The United States Democratic, 1852/31. 553-592.
- Pickett, David W.: The Gypsies of Mexico. In: Journal of the Gypsy Lore Society. 1965/3-4. 87-94.
- Pillerné Tricka Éva: Portugália/Brazília – Ausztria és Magyarország uralkodó házainak családi kapcsolatai. In: Mikes International, VIII/1. 79-82.
- Pólyi Csaba: A brazíliai cigányság és a formálódó kormányzati politika. In: A láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai félszigeten és Latin-Amerikában. Szeged, 2008. 55-63.
- Pongrácz Attila: Hungarika-kutatás São Paulóban. In: MTA – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények I. Szeged, 1998. 35-42.
- Prónai Csaba: A kulturális antropológia jelentősége a cigánykutatásban (Három példa) In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdés kö-

réből. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet évkönyve III. Budapest, 2004. 253-271.

- Szászdi, István: Las Cartas de Seguro a favor de los egipcianos en peregrinación a Santiago de Compostela. In: Revista de Estudios Jacobeos y Medievales, Sahagún (León), 2001/11-12. 71-87.

- Szente Varga Mónika: Roma közösségek Mexikóban. In: A láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai félszigeten és Latin-Amerikában. Szeged, 2008. 75-82.

- Szilágyi Ágnes Judit: Cigányok egy nagyvárosban – Rio de Janeiro a régi századfordulón. In: A láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai félszigeten és Latin-Amerikában. Szeged, 2008. 69-74.

- Szilágyi Ágnes Judit: Brazília a XIX. század végi magyar újságolvasók szemével - Kivándorlási propaganda és ellenpropaganda a korabeli sajtóban. In: Sic Itur ad Astra, 1993/2-4. 57-66.

- Szinnyei József: Egy magyar hittérítő útiélményei a múlt század derekán. In: Földrajzi Közlemények, 1876. 332–341.

- Tomislav F. Boric, Trelew: Algo más sobre los masones en Chile. In: Studia Croatica. 1997/134. 176-178.

- Vajkai Zsófia: Carlos Mardel, Lisszabon 18. századi magyar származású építésze. In Palimpszeszt, 2001/15. szám

http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/15_szam/10.htm

- Weissenberger, Prvislav: Solidaridad de los croatas en Chile con el movimiento nacional en Croacia. In: Studia Croatica, 1972/ 37–47.

- Wisner de Morgenstern, Francisco: El Paraguay en 1871. In: Revista del Instituto Paraguayo. Asunción, 1903. 39.

- Zilli Mánica, José B.: Proyectos liberales de colonización en el siglo XIX. In: La Palabra y el Hombre, 1984. octubre–diciembre, 133–134.

- Zakarjás János és Fáy Dávid délamerikai jezsuita misszionáriusok úti levelei (1749-1756). In: Földrajzi Közlemények. 1910. 115–128. és 215–236.

Jelen munka a Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola „Hispán világ története” alprogramjának doktori sorozatában kerül publikálásra, ám a szerző a két évvel ezelőtt bemutatott disszertáció egésze helyett, terjedelmi korlátok miatt csupán az értekezés első fele, azaz az első világháborúval bezáruló két korszak bemutatása mellett döntött. A választást indokolta az is, hogy ez az a korszak, melyre vonatkozó ismereteink leginkább hiányosak, annak ellenére, hogy a magyar történetírás már a korai időktől kezdve számos munkában foglalkozott a régió magyar jelenlétének korai emlékeivel.

Ezen kutatások két fő vonulata a magyar jezsuiták és a Kossuth-emigráció történetét tanulmányozta, de több munka is kísérletet tett a legkorábbi magyar vonatkozású adatok felkutatására. Az így előkerült ismeretek zöme egy témát önállóan, vagy több témát egymástól függetlenül feldolgozó tanulmányban került publikálásra, mellyel szemben jelen összefoglaló munka egyrészt a korábbi kutatások eredményeit mutatná be, másrészt pedig számos, eddig nem kutatott téma feldolgozásával azt kiegészítené, és esetleg korábbi adatokat más megvilágításba helyezne.